ROMA İMPARATORLUĞU'NDAN HİTLER'İN ALMANYASI'NA

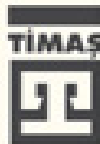
AVRUPA TARİHİ

ÜZERİNE YAZILAR

ÖNDER KAYA

iyi ki kitaplar var...

AVRUPA TARİHİ

Roma İmparatorluğu'ndan Hitler Almanyası'na

ÖNDER KAYA

TİMAŞ YAYINLARI | 2669
Tarih İnceleme Araştırma Dizisi | 39

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Adem Koçal

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Aralık 2011, İstanbul

ISBN
978-605-114-924-0

E-ISBN

TİMAŞ YAYINLARI
Telefon: (0212) 511 24 24
Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul
timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi’ne aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ÖNDER KAYA

13 Aralık 1974'te İstanbul'da doğdu. 1997 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olan Kaya, aynı yıl Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını Eyyubiler üzerine yaptı. Yazar, on bir seneden beri çeşitli özel okullarda tarih öğretmenliği yapmaktadır. Tarih alanında 10 kitabı olan ve bunlardan beşinde İstanbul'u konu alan Önder Kaya'ya, Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 2008 yılında şehir kitapları ödülü verildi. Önder Kaya'nın Hürriyet Tarih, Radikal İki, Şalom, 1453, Kültür, Gezgin, Toplumsal Tarih, Mostar, Müteferrika gibi gazete ve dergilerde yayınlanmış yazıları bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

23 / PARADAN SIFIRI ÖNCE ALMANLAR ATTI

GİRİŞ

“Tarihi kazananlar yazar” sözünün bir gereği olarak Avrupa ya da nam-ı diğer “Batı”nın bakış açısını bilmek, Batı’nın yaşadığı tarihsel süreç hakkında bilgi sahibi olmak günümüzde her zamankinden daha da önemli hale gelmiştir. Zira hâlihazırda baskın olan dinsel, kültürel, siyasal eğilimler büyük ölçüde bu küçük kıtanın şekillendirdiği değerlerdir. Çağımızda bu denli etkin olan Avrupa’nın, mekan ve kültür olarak nerede başlayıp nerede bittiği konusu da ayrı bir muammadır. Bu durumdan yola çıkarak bazı araştırmacılar Avrupa’nın özgün bir kıta dahi olmadığını, Asya’nın coğrafi bir uzantısı olarak kabul edilmesi gerektiğini dile getirirler. Yine coğrafi olarak bu kıtayla uzaktan yakından alakası olmayan Japonya, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi devletler Batı uygarlığının bir parçası olarak kabul edilirken; topraklarının bir kısmı Ural Dağları’nın batısında bulunduğu için coğrafi anlamda Avrupa’nın bir uzantısı olan Rusya, Batı dünyasının uzun bir süre dışında sayılmıştır. Hatta denilebilir ki mensup oldukları Ortodoks mezhebi ve yaşadıkları tarihsel süreç farklı olduğu için Bulgar, Sırp, Arnavut gibi topluluklar da uzun bir müddet “Avrupalı” tanımının dışında tutulmuşlardır. Buna karşılık Balkan toplulukları içinde yer alan Yunanlara ise Yeniçağ’dan itibaren Avrupa kültürünün oluşumuna önemli bir zemin hazırladıkları düşünüldüğü için ayrı bir önem atfedilmiştir.

Avrupa kültürü kendini, “öteki” olarak tanımladığı bazı uygarlıkların zıddı olarak takdim etmiştir. Hatta belki de bu takdimin köklerini Eski Yunan ve Roma kültürlerine kadar taşımak mümkündür. Bu bağlamda Yunanların, eski çağlarda “barbar” olarak tanımladıkları Makedonların lideri İskender’e günümüzde sahip çıkması trajikomik bir durumdur. Yeniçağ düşünürlerinden bazıları Avrupalılık kavramını tanımlarken Doğu toplumlarına özellikle gönderme yapmak istemiş; Batı’yı “aklın egemenliği, bireyin özgürlüğü, liberal ve demokratik değerlerin geçerli olduğu bir toplum” olarak betimlerken, Doğu’yu da tam tersine “geleneksel, muhafazakâr, kültürel bir kısır döngü içinde bocalayan, despotik bir toplum” olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşımla birlikte, doğal olarak, daha

ilkçağlardan itibaren önce Yunan, sonra Helenistik ve ardından da Roma uygarlıklarını besleyen Mısır, Mezopotamya, İran ve Anadolu coğrafyalarında yaşayan farklı kültürler görmezden gelinmiştir. Yine Ortaçağ'da yaşanan Haçlı seferleri süreci, sonrasında Yeniçağ başlarında tüm Akdeniz'e damgasını vuran Osmanlı varlığı aynı akıbete uğramış, Avrupa kendi kendini yaratan bir toplum olarak takdim edilmiştir. Osmanlı fetihleri Şark despotizminin Batı'ya sızma teşebbüsleri olarak lanetlenirken, Batı'nın emperyalist emellerle Doğu'ya hâkim olma girişimleri, medeni değerlerin taşınması, Doğu halklarının uyanışına ortam hazırlaması olarak sunulmuştur. Avrupa'nın doğusunda yer alan farklı toplulukların farklı tarihsel süreçlerden geçtikleri, bunun neticesinde farklı değerler silsilesi oluşturdukları görmezden gelinmiş, tek doğrunun Avrupa merkezli fikirler olduğu dikte edilerek kültürel sömürgeciliğin tohumları atılmıştır.

Diğer yandan Avrupa da bir yerde Doğu dünyası ve Türk toplumunun "öteki"sidir. Zira Türk tarihi kendi mazisini aktarırken sıklıkla Avrupa tarihine göndermeler yapar. Osmanlı tarihinin parlak evreleri, Avrupa'nın ahlaki ve kültürel açıdan iflasıyla bir arada sunulurken, aynı devletin çöküş evreleri de acımasız Avrupa kapitalizminin vahşiliğine mâl edilir. Öte yandan "Milli Tarih" yazımı içinde Avrupa'nın öykünülen bazı özelliklerinin kökleri İslam öncesi Türk tarihinin çok eski devirlerinde aranır. Örneğin Orta Asya'da yaşayan Türkler köleci toplum yapısına karşı iken, Avrupa tarihi 18. yüzyıla kadar köle emeği sayesinde yükselir. Romalılarda kadın tümüyle kocasına tabii iken, Orta Asya'da yaşayan Türk kadını kocası ile eşit seviyededir. Ya da Avrupa laisizm ile ancak Fransız İhtilali ile tanışırken, Türk toplumu bu kavramla Tuğrul Bey'in 1055 Bağdat Seferi sırasında çoktan tanışmıştır. Resmî söylemde ve ders kitaplarında da yer alan bu anlatıya göre Bağdat'a giren Tuğrul Bey, halifenin dinî liderliğini tanırken, kendisi de dünyevi iktidarı üstlenmiştir. Dolayısıyla mevcut gelişmeler ya da toplumların sosyal yaşam tarzı, yaşadıkları bölgenin iklimi, temel geçim kaynağı göz önüne alınmadan yapılan bu karşılaştırmalar afaki olmakla birlikte, Batı'ya ve Batılı değerlere duyulan hayranlığın da açık bir örneğidir. Bu tür yorumlar yaparken İlkçağ Avrupa topluluklarının tarımla uğraştıkları için köle gücüne ihtiyaç duydukları, daha ziyade yarı göçebe yaşam tarzını ve hayvancılığı benimsemiş Orta Asya boylarının ise doğal olarak köleciliğe yabancı

kalacakları unutulmamalıdır. Yine zorlu yaşam koşullarından dolayı kadın-erkek-çocuk demeden her an savaşa hazır olmayı mecbur kılan yarı göçebe yaşam şekli ile, üretim ve tüketim ilişkilerinin belli bir düzende seyrettiği şehir yaşamını karşılaştırmak da pek akıl kârı değildir.

Tüm bu yönelimler Avrupa tarihinin ve bu anlamda Avrupa'nın farklı dünyalarla olan tarihsel ilişkilerinin bilinmesini zorunlu kılıyor. Ülkemizde Avrupa tarihini konu alan sınırlı sayıdaki kitabın önemli bir bölümü, maalesef genel okur kitlesi ile buluşamamaktadır. Bu sebeple Avrupa'nın tarihsel süreçte "ötekisi" konumundaki Doğu toplumları ile olan ilişkileri üzerine yoğunlaşan makalelerden meydana gelen bu kitap, genel okur kitlesi göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Makale konuları incelendiğinde yazıların ilkçağlardan yakın zamanlara kadar Batı uygarlığının İslam dünyası, Çin, Amerika kıtası gibi farklı coğrafyalarla olan münasebetleri konusuna odaklandığı hemen fark edilecektir. Ya da Avrupa etkisiyle genel kabul gören şekli ile ifade edecek olursak yazılar daha ziyade Avrupa'nın Yakındoğu, Ortadoğu ve Uzakdoğu coğrafyaları ile olan temasları üzerine yoğunlaşmıştır. Buradaki uzaklık kavramlarının da Avrupa merkeze alınarak oluşturulduğu pek çoğumuzun malumudur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında pek çok kişi ve kurumun desteği vardır. Bu anlamda özellikle İSAM, Bayezid Devlet, Robert Koleji, Fransız Anadolu Araştırmaları, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü kütüphanelerinin çalışanlarına verdikleri destek için teşekkür ederim. Her çalışmamda görsel malzeme konusunda ellerindeki koleksiyonu istifademe sunan Nasen Can, Levent Safran ve Halit Ömer Camcı'ya da sonsuz teşekkürler. Sevgili öğrencilerimin derslerde sorduğu sorular ve meraklarının yoğunlaştığı konular da yazı konularının belirlenmesinde önemli ölçüde etkili oldu. Son olarak okul ile kütüphane arasındaki yoğun tempom nedeniyle birlikte geçirdiğimiz vakitlerden çalarak bu eseri hazırladığım çok sevgili eşim Nejla ve oğlum Erdem'e içten sevgi ve minnet duygularımla…

Aksaray / İSTANBUL

Ekim 2011

1 / ROMA'NIN BELALISI PYROS

Dünyanın en görkemli imparatorluklarından biri olan Roma’nın temelleri M.Ö. VII. yüzyılda atılmıştı. Latium bölgesinin en önemli şehirlerinden biri olan Roma, ilk zamanlar Etrüsk kökenli krallar tarafından idare edilmişse de, sonradan bu krallar “patrici” adı verilen aristokratların liderliğinde şehirden kovulmuşlardı. Böylelikle monarşi devrilerek cumhuriyet idaresine geçilmişti. Cumhuriyet döneminin başlarında güç, üyeleri patrici sınıfına mensup ailelerden seçilen “senatus” adlı meclisin elindeydi. Meclis, ülkeyi “konsül” adı verilen ve bir yıllığına seçilen üst düzey memurlar vasıtasıyla idare ederdi. Bu dönemde Roma, Latin kökenli toplulukların yaşadıkları Latium bölgesinde giriştiği bir dizi mücadele sonrasında üstünlük temin etmeyi bilmişti. Özellikle Etrüsk şehirleri sindirilmiş, eski efendiler üzerinde bu suretle nüfuz tesis edilmişti.

VAE VİCTİS

Ancak Roma, M.Ö. 387’de tarihinin en büyük felaketlerinden birini yaşadı. Britanya’da Kelt, Anadolu’da Galat diye bilinen Galyalılar, bu tarihte İtalya’yı kuzeyden itibaren istila etmeye başladılar. Roma, Galyalıları şehre on beş kilometre mesafedeki Allia Irmağı kıyısında karşıladıysa da, büyük bir mağlubiyete uğradı. Ülke gençlerinin çoğu savaş alanında hayatını kaybetti. Sonrasında Galyalılar, Roma’nın dış duvarlarını aşarak şehri işgal edip ateşe verdiler. Lakin kuşatma taktiklerini bilmemeleri, Roma’yı mutlak bir felaketten kurtaracaktır. Galyalılar, bir müddet şehir önlerinde kaldılar. Ancak kuzeydeki hareket üslerinden gelen karışıklık haberleri üzerine, Roma ile uzlaşmaya razı oldular. Roma, yüklü bir tazminat karşılığında Galyalıları şehir surları önünden uzaklaştırmayı başardı. Yaşanan bu olay sonrasında Galyalıların şefi konumundaki Brennus’un ağzından çıkan “Vae Victis” yani “Veyl mağluplara” sözü, Batı’da darb-ı mesel olacaktır. Brennus, haracın tartılması sırasında hile yaptığını öne süren Romalı bir senatör için bu sözleri sarf etmiş ve sonrasında da kılıcını ağırlık birimlerinin olduğu kefeye koyarak Romalılara gözdağı vermişti.

Galyalı savaşçı

Her ne kadar şehir kurtarılmış olsa da kayıp büyüktü. Evvela Roma, savaşabilecek durumda olan nüfusunun büyük bir bölümünü muharebe alanında bırakmıştı. Dahası, şehir ateşe verilmiş, Latium bölgesinde diğer kentler üzerinde tesis edilen nüfuz sona ermişti. Başta Etrüskler olmak üzere Roma'nın düşmanları tekrar harekete geçmişlerdi. Roma, tıpkı gelecekteki Hannibal ve bu yazıya konu olan Pyros felaketlerinde de tekrarlanacağı üzere, bu sıkıntıları atlatmasını bildi. Nitekim yaşadıkları, Roma'yı sindirmek bir yana daha da agresifleştirecektir. Roma, "Yutulmadan yutma" politikasını uygulamaya başlayacaktır. Ancak bundan önce, benzeri bir istilanın yaşanmaması için şehir surlarının tahkimi yoluna gidilir. Sonrasında ordu yeniden düzenlenir. Böylelikle olası bir saldırıya karşı en temel tedbirler alınmış olur. Bu tedbirler, kısa bir süre sonra sınanacaktır da. Öncelikle Tiber Nehri kenarına kadar sokulmuş olan Etrüskler püskürtülür. Roma surları, sonraki yıllarda yapılan Galya akınlarını da başarı ile durdurur. Diğer Latin kentleri üzerinde de zaman içinde yeniden üstünlük tesis edilerek, Roma önderliğinde bir Latin birliğinin temelleri atılır. Romalılar, Galya istilasının izlerini aradan yarım asır geçmeden tümüyle sileceklerdir.

Roma’nın forum alanı

Roma, M.Ö. IV. yüzyıl ortalarından itibaren Orta İtalya’nın egemenliği için Samnitlerle mücadele etti. Fasılalarla devam eden üç büyük savaşın ardından, Samnitleri de kontrol altına alarak bu bölgenin mutlak hâkimi oldu. Böylelikle sıra İtalya’nın güneyine gelmiş oldu. Bölgenin güney kısmı Helen kolonileri tarafından çevrelenmişti. Roma, bu Helen kentlerinden bazılarını da himayesi altına aldı. Bölgedeki bu genişlemeden rahatsız olan devletlerin başında ise yine bir Helen kenti olan Tarentum gelmekteydi.

Esasen İtalya’nın güneyi daha M.Ö. VIII. yüzyıldaki Helen kolonizasyonu devresinden itibaren Yunanistan’daki topluluklarca iskan edilmişti. Bu sebepledir ki bölge, “Büyük Hellas” adı ile anılır olmuştur. Ancak zaman içinde bu Helen kentleri zayıflamış ve dışarıdan gelen istilacılara karşı kendilerini koruyamaz hale gelmişlerdi. Bunun neticesinde ellerinde bulunan zenginlik kaynaklarını devreye sokmak ve kendi emniyetlerini bu suretle yabancı ülkelerden davet ettikleri kral ya da paralı askerlere teslim etmek yöntemini benimsediler. İşte Roma’nın M.Ö. IV. yüzyılda Güney İtalya’ya sarkmaya başlaması, doğal olarak bölgede benzer bir tutumu yeniden gündeme getirdi. Buradaki Helen kentlerinden birisi olan Thurii, bölgede yaşayan Lucanların saldırılarından korunmak için Romalıları davet etmişti. Roma, Güney İtalya’nın en güçlü şehirlerinden biri olan Tarentum’un tepki göstereceğini hesap etmesine rağmen, yardım çağrısına olumlu yanıt verir. Thurii kentine bir Roma garnizonu yerleştirilir. Aynı günlerde bir Roma filosu da çıkan fırtınadan korunmak için Tarent Körfezi’ne sığınmak zorunda kalır. Halbuki önceki yıllarda Tarentum ve Roma arasında varılan bir anlaşmaya göre, Roma gemilerinin her ne sebeple olursa olsun Tarent Körfezi’ne girmeleri yasaklanmıştı.

Tarentum’un yaşanan gelişmelere tepkisi sert olacaktır. Önce limandaki Roma gemilerine saldırılır, ardından da Thurii kentine yürünerek buradaki Roma garnizonu bölgeyi terk etmeye zorlanır. Romalılar meseleyi diplomatik yöntemlerle çözmek için Tarentum’a elçi gönderirlerse de hakaret ile karşılaşırlar. Savaş kaçınılmaz bir hale gelince Tarentum, Epir kralı Pyros’u bölgeye davet eder. Esasen Tarentumlular, daha önceki yıllarda da bölgedeki yağmacı topluluklara karşı Sparta’dan, Syrakusa Krallığı’ndan ve Epir’den askerî yardımlar temin etmişlerdi.

ROMA, FİLLERLE KARŞILAŞIYOR

Pyros, Helen ülkesinin Adriyatik Denizi’ne bakan kıyısında ve Güney İtalya’nın tam karşısında bulunan Epir bölgesinin hâkimi idi. Büyük bir taktisyen ve başarılı bir asker olan Pyros, Helen coğrafyası ve İtalya’yı kontrolü altında tutan güçlü bir devlet kurmayı hedefliyordu. Dolayısıyla Tarentum’dan kendisine gelen daveti hiç tereddüt etmeden kabul etti. Pyros, İtalya coğrafyasında yaşayanların o vakte kadar bilmedikleri, ama Hindistan’a kadar uzanmış olan Büyük İskender sayesinde Helenistik krallıklarca bilinen ve orduda kullanılan filleri ile beraber İtalya’ya ulaştı. 20 filin yanı sıra falanks düzeninde savaşan güçlü bir ordu Tarentum önlerinde karaya çıkmış ve Tarentumlular, kentin anahtarlarını Pyros’a teslim ederek onu başkumandan olarak tanımışlardı. Bunun üzerine Pyros, vakit kaybeden Romalılara karşı harekete geçti. İlk olarak M.Ö. 280’de Romalıları, Tarent Körfezi’nin batısında bulunan Heraklia şehri önlerinde ağır bir mağlubiyete uğrattı. Bu zafer, Pyros’a Güney İtalya’da pek çok müttefik kazandırdı. Sonrasında Roma’nın kalbi olan Latium bölgesine girdi. Ancak burada, Roma’nın müttefiki olan şehirlerin Roma’ya sadık kaldıklarını görerek Tarentum’a geri çekildi. Kazandığı muhteşem zaferin meyvelerini toplayamamış, buna mukabil anakarasından çok uzakta olduğu için ordusu da epey yıpranmıştı. Roma’nın işini kısa sürede bitiremediği takdirde Pyros’u büyük sıkıntılar beklemekteydi. Üstelik Helenler de güvenilir müttefikler değillerdi. Zira Pyros’un bölgede kazandığı saygınlıktan duydukları rahatsızlığı her fırsatta dillendirmekten geri kalmıyorlardı.

Pyros’un filleri

Pyros, ertesi yıl Romalıların Tarentum’un kuzeyindeki Apulia bölgesinde bulunan kuvvetlerine taarruz etti ve kesin bir zafer kazandı. Ancak kayıpları o kadar ağırdı ki, yanında bulunan adamlarına “Eğer Romalılara karşı bir zafer daha kazanırsam mahvolacağım” dediği rivayet olunur. Oysa Roma, Pyros’un tam tersine kendi anakarasında savaşıyor ve kayıplarını çok daha kolay giderebiliyordu. Bu nedenle Pyros, Roma ile barış yollarını aramaya başladı. Lakin durumun farkında olan Roma senatosu, bu girişimlere olumlu cevap vermedi. Neyse ki zaman Roma’nın lehine işliyordu. Üstelik geçen süre içinde Roma’dan kopan pek çok müttefik de yeniden Roma’ya yanaşma yoluna gitmişti. Zira Pyros’un çekilip gitmesinden sonra, Roma’nın korkunç öfkesi ile karşı karşıya kalacaklarını biliyorlardı.

Epir kralı Pyros

İtalya’ya yaptığı çıkartmanın üçüncü yılında, bu kez Sicilya’daki Helen kentleri kendisinden yardım talebinde bulundular. Fakat bu kez düşman Roma değil, Kuzey Afrika merkezli Kartaca idi. Pyros bu teklifi de kabul

etti. Sicilya'ya geçerek Kartacalıları neredeyse tamamen bölgeden söküp attı. Kartacalılar adanın ancak bir iki noktasında tutunabilmişlerdi. Roma ile yaptığı mücadelelerin Pyros'a tecrübe kazandırdığı ortadaydı. Epir kralı, Sicilya'da vakit kaybederek ordusunu daha da zayıflatmak yerine kesin sonuca ulaşmak için doğrudan Kuzey Afrika'da bulunan Kartaca'ya saldırmaya karar verdi. Böylece meseleyi kökten çözecekti. Lakin devreye bir kez daha Helen devletleri girdi. Helenler, Kartacalıların bölgeden çıkarılmasının kendileri için yeterli olduğunu beyan ederek, Pyros'a Kartaca seferi için askerî ya da maddi konularda destek vermeyeceklerini açıkça ifade ettiler. Pyros, tıpkı kendisinden sonra İtalya'yı istila etmek isteyen Hannibal gibi bir açmazla karşı karşıya kalmıştı.

ROMA'YI KÜÇÜK HESAPLAR KURTARDI

Epir kralı en büyük darbeyi ise Romalılarla M.Ö. 275'te giriştiği Beneventum Savaşı'nda yedi. Bu savaşta artık kaynakları tükenme noktasına geldiği için ilk ve son kez mağlubiyete uğramıştı. Yenilgi sonrasında Pyros, İtalya'da daha fazla kalmanın bir anlamı olmadığına kanaat getirecek ve kumandanlarından Milon'u bir miktar kuvvetle birlikte Tarentum'da bırakarak ülkesine geri dönecektir. M.Ö. 272'deki ölümü sonrasında bu kuvvetler de memleketlerinin yolunu tutacak ve korumasız kalan Tarentum, kısa bir süre sonra Roma tarafından ilhak edilecektir. Böylelikle Roma, bir kez daha düşmanlarının küçük hesapları neticesinde kurtulacaktır. Yarım asır kadar sonra Hannibal da Roma'ya benzer nedenlerden dolayı ölümcül darbeyi indiremeyecektir. Zira Kartaca'daki muhalifleri, Hannibal'a beklediği destek kuvvetleri göndermeyecek ve toparlanan Roma, önce Hannibal'ın, arkasından da Kartaca'nın sonunu hazırlayacaktır.

İTALYA'NIN GÜNEYİ BÜYÜK HELLAS OLARAK BİLİNİRDİ

İtalya'nın güneyi Helen kolonistler tarafından iskan edildiğinden dolayı M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren "Megale Hellas" yani "Büyük Yunanistan" olarak tanınırdı. Bilindiği üzere Yunan coğrafyası tarımsal açıdan sıkıntılı bir bölgedir. Bu nedenle denizcilikle uğraşan Yunanlılar, M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren gerek Karadeniz'de gerekse de Akdeniz'de bir dizi kolonileşme faaliyetinde bulunacaklardır. Güney İtalya'da tesis edilen kolonilerin ortak özelliği, şehrin etrafına yayılan geniş tarım arazileridir. Bunun dışında çoğu kent, deniz kenarında kurulmuş olup önemli limanlara sahipti. Yarımadanın güney

ve doğu kıyıları görece daha kolay kolonize edilirken, batıda varolan Etrüsk hakimiyetı, Helen kolonilerinin bölgede sınırlı varlık göstermesine sebep olmuştur. Koloni şeklinde tesis edilen şehirler zaman içinde ana karadan siyasi olarak kopmuş, ancak ekonomik ve kültürel ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Zamanla bu koloni kentler de kendi kolonilerini kurmaya başlayacaklardır.

Helen kentleri, ilerleyen yıllarda idari, dinî, kültürel alanlarda Roma'yı da derinden etkileyeceklerdir. Pek çok Helen mitosu, Yunan tanrıları ve Yunan alfabesi, onlar vasıtasıyla yarımadaya girecektir.

Helen kentlerinin temel zenginlik kaynağını ticaret oluşturuyordu. Zenginliğin de etkisiyle bu coğrafyada önemli kültürel gelişmeler yaşandı. Suyun kaldırma kuvvetini bulan Arşimed de yine bir Helen kenti olan ve Korintliler tarafından kurulan Sirakuza'da yaşamış ve son nefesini bu şehirde vermişti. Sirakuza, iki limana sahip olması sebebiyle İtalya'daki en görkemli Helen kentlerinden biri konumundaydı. Arşimed sadece suyun kaldırma kuvvetini bulmamış, aynı zamanda Sirakuza Romalılarca kuşatıldığı sırada kurguladığı kuşatma aletleri vasıtasıyla Romalıların da epey canını yakmıştı. Geliştirdiği savunma yöntemleri arasında güneş ışınlarını büyük bir ayna aracılığı ile yansıtarak Roma gemilerini yakmak, şehir surları önünde beliren Roma kadırgalarını, geliştirmiş olduğu bir vinç sayesinde denizden çıkararak alabora etmek ya da çok büyük taşları devasa mancınıklarla Romalılara fırlatmak geliyordu.

KAYNAKÇA

Sabahat Atlan, *Roma Tarihinin Ana Hatları, I. Kısım Cumhuriyet Devri*, İstanbul 1970.

Clemens Bosh, *Roma Tarihinin Ana Hatları I. Kısım Cumhuriyet*, (Tercüme: Sabahat Atlan), İstanbul 1940.

Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, I. cilt, Ankara 1987.

Helge Hesse, *80 Cümlede Dünya Tarihi*, (çev: Çiğdem Canan Dikmen-Gül Gürtunca) İstanbul 2008.

Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, İstanbul 2004.

Arif Müfid Mansel, *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul 1945.

Adnan Pekman, *Ana Hatları ile Ege-Yunan-Roma Tarih ve Uygarlıkları*, Trabzon 1967.

Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul 2008.

2 / HOLLYWOOD'UN 300 SPARTALISI

M.Ö. V. yüzyılda gerçekleşen Pers-Yunan mücadelesi, bilindiği üzere daha ziyade Termofil Savaşı vesilesiyle birkaç kez beyaz perdeye aktarılmıştı. Bunlardan özellikle 2007 yapımı olan “300 Spartalı” filmi, gerek dünya genelinde, gerekse de ülkemizde büyük ilgi uyandırdı. Özellikle kullanılan efektler ve çok kesin çizgilerle belirlenen İranlı-Yunan imajı, seyircilerin belleklerine kazındı. Esasen tarihin beyaz perde üzerinden insanlara aktarımı, beraberinde çok ciddi tehllikeleri de getiriyor. Nitekim tarihin en militarist toplumlarından birisi demokrasinin savunucusu olarak izleyicilere takdim edilirken, saray teşrifatı ve eyalet sistemi başta olmak üzere Roma İmparatorluğu vesilesiyle tüm Akdeniz coğrafyasını etkilemeyi başaran parlak Pers uygarlığı despotizmin kalbi olarak sunuluyor. Dolayısıyla film, bugüne de çok güçlü göndermeler yapmış oluyor. Amerika tarafından şer ekseninin merkezine konulan İran, 2500 yıl öncesini anlatan bu filmde aynı eksenin ana odağında… Film, haklı olarak bazı eleştirmenlerce medeniyetler çatışmasının son halkası olarak görüldü. Bu vesileyle biz de Sparta toplum yapısına bir nebze bakalım. Böylelikle de sinemanın neleri değiştirebilme gücü olduğuna bir nazar etmiş olalım:

Sparta toplumu ile ilgili ana kaynakların başında, miladi I. yüzyılda yaşamış olan Yunan tarihçi Plutarkos’un “Likurgos’un Hayatı” adlı eseri gelir. Likurgos, Spartalıların efsanevi kralı ve yasa koyucusudur. Dolayısıyla Plutarkos’un çalışması, Sparta’nın bu yasa koyucu sayesinde yaşadığı değişim ve dönüşümü, Sparta’nın Yunan coğrafyasında ulaştığı gücün temellerini anlatmayı hedefler. Böylelikle Plutarkos, bize Sparta toplumunun en ince noktalarını dahi aktaran ve hâlihazırda Sparta toplumu hakkında en temel bilgi kaynaklarından biri olan eserini bırakır.

“300 Spartalı” filminin afişi

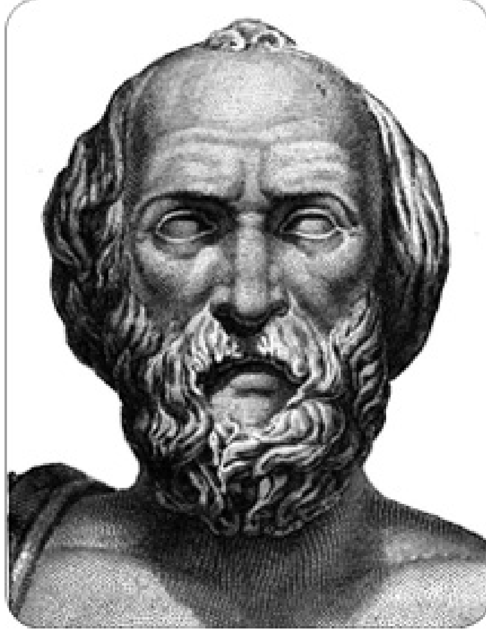
Spartalı Likurgos’a göre bir toplum içindeki bütün fenalıkların kaynağı zengin ve yoksul arasındaki uçurumdur. Bu farkın yok edilmesi ve sonrasında yeniden oluşmaması için, devlet kanalıyla bir kontrol mekanizması kurmak gerekmektedir. Şu halde vatandaşlar arasında mülk ortak olmalı, para kavramı ortadan kaldırılmalı, zenginliğe yol açan ticaret ve benzeri uğraşlardan uzak durulmalıydı. Sparta vatandaşı olan ve 20 yaşına gelmiş her özgür yurttaşa eşit miktarda toprak dağıtılmalı, yurttaşlar arasında sınıfsal farklılığa sebebiyet verecek her türlü yaşam tarzına engel olunmalıydı. Ülke, adeta bütün kardeşler arasında eşit şekilde bölüşülmüş bir çiftliğe benzemeliydi. Üretim “helot” adı verilen toprak kölelerince gerçekleştirilmeli ve Sparta erkekleri kendini daha büyük bir erdem için, yani vatanlarının korunması ülküsüne hazırlamalıydılar. Bunun neticesinde Sparta Devleti, neredeyse doğduğu ilk andan itibaren yurttaşları üzerinde belirleyici bir konuma ulaşmış oluyordu.

KADINLAR VE GÖREVLERİ

Sparta toplumu içinde kadınlar sağlam çocuk doğurmalı ve devlet yedi yaşında bu çocuklara el koyana kadar da elverdiğince çelik iradeli bireyler yetiştirmeliydiler. Onlara kahramanlık hissiyatı verecek marşlar okumalı, canını Sparta için veren büyük atalarının destansı hikayelerini anlatmalıydılar. Spartalı bir anne, ruhun yumuşamasına sebebiyet veren şeylerden çocuğunu sakınmalıydı. Sparta kadınları da erkekleri gibi sert bir eğitime tâbi tutulur, koşu yapar, disk ve ok atarlardı. Likurgos’a göre

sağlam bir neslin tohumu ancak sağlam bir bedende gelişebilirdi. Kızlara erkeklerden kaçmamaları tembihlenir, hatta bazı durumlarda genç kızlar eğitim sırasında beceriksiz tavırlar sergileyen erkeklerle alay ederek onları daha bir azimle çalışmaya sevk ederlerdi. Bu sebeplerden dolayı Sparta kadınları, diğer Yunan kadınlarına göre erkekleri üzerinde daha rahat otorite kurabilen kadınlar olarak algılanagelmiştir. Nitekim 300 Spartalı ile Termofil Geçidi'ni savunan Kral Leonidas'ın karısı Gorgo'ya, yabancı bir kadın "Siz Sparta kadınları, erkeklerine talimat verebilen tek kadınlarsınız" demiş ve Gorgo'dan da "Biz Sparta kadınları erkek doğuran tek kadınlarız da ondan" cevabını almıştı.

Tahmin edilebileceği üzere erkek çocukların eğitimi, kız çocuklarına göre çok daha zordu. Sparta, militarist bir yapıya sahip olmaya mecburdu. Bu devletin kökleri Dor akınları sonrasında buraya yerleşen atalarına dayanıyordu. Herkül'ün soyundan geldiklerine inanan Dor kökenli Spartalılar, yerli halka göre azınlık durumundaydılar. Sıklıkla yerli halkın isyanları ile karşı karşıya kalmaları, onları seçkin savaşçı vatandaşlar yetiştirmeye zorlamıştır. Sparta'da doğan her erkek çocuk, doğar doğmaz toplumun en yaşlılarınca muayene edilirdi. Doğan bebek askerlik yapmaya elverişli gürbüz bir çocuk ise büyütülmesi emredilir, eğer vücudunda herhangi bir kusur ya da zayıflık emaresi varsa ülkenin sınırlı kaynaklarını boş yere tüketmemesi için Taygetos Dağı'na çıkarılarak oradaki bir uçurumdan aşağı bırakılırdı. Nitekim "300 Spartalı" filminde Spartalılara ihanet ederek Pers ordusuna yardım eden Efialtes, bu şekilde anne ve babasınca öldürülmeyerek sağ bırakılan bir kişiliği canlandırıyordu.

Sparta’nın efsanevi yasa koyucusu Likurgos

Yedi yaşına kadar annesi tarafından bakılan Spartalı erkek çocuklar, bu süre içinde bezlerle sarılıp sarmalanmaz, yiyecek seçmelerine izin verilmez, karanlıktan korkmamaları, nazlanmamaları, mızmızlanmamaları konusunda sıkı bir terbiye alırlardı. Bu sebeple bazı Yunan devletlerinde soylular, çocukları için Spartalı dadılar arar fakat Sparta toplumunda yabancı bir kadının çocuk yetiştirmesine asla izin verilmezdi. Yedi yaşına basan çocuğa ise devlet el koyar ve onu annesinden ayırarak “agelaia” yani küme denilen bir topluluğun içine koyardı. Burada çocuk diğer yaşıtları ve ağabeyleri ile birlikte yaşamayı, yemek seçmemeyi, emre itaat etmeyi, kavga etmeyi, yediği darbelere karşı ayakta kalmayı öğrenirdi. Yine çocuklara hırsızlık yapmaları, yiyeceklerini çalarak edinmeleri de öğretilirdi. Sparta toplumunda hayatta kalmak için yapılan hırsızlık suç kabul edilmezken, yakalanmak büyük ayıp sayılırdı. Bu sebepledir ki hırsızlık yaptığı anlaşılan kişi, çaldığı için değil, yakalandığı için şiddetli biçimde cezalandırılırdı.

SPARTA USULÜ TERBİYE

Daha büyük çocuklar bu eğitim sürecinde küçüklere yol göstermekle görevliydi. Kümeye alınan çocuğun saçları kesilir, yalınayak yürür ve yaz kış neredeyse çırılçıplak dolaşırdı. 12 yaşına geldiklerinde çocuklara bir pelerin verilirdi. Bu pelerin aynı zamanda öldükleri vakit kefenleri de olurdu. Zira Spartalılar, ölen erkekleriyle birlikte sadece pelerinlerini

gömerlerdi. Yalnızca savaşta ölen erkekler ile doğumda ölen kadınların isimleri mezar taşına kazınırdı. Spartalı gençlerin karınlarını doyurmalarına, sıklıkla banyo yapmalarına, güzel kokular sürmelerine izin verilmezdi. Ancak delikanlı eğitimini tamamlayıp 20 yaşına geldikten, yani tam anlamıyla Sparta vatandaşı olduktan sonra, savaşa giderken bu konulardaki sınırlamalar kaldırılırdı. Savaşçıların yıkanmalarına, güzel kokular sürmelerine, saçlarını uzatmalarına ve güzel yemekler yemelerine izin verilirdi. Lakin Spartalı bir genç bu konularda o kadar titiz davranırdı ki, savaşmasına engel teşkil edecek herhangi bir aşırılığı yapmazdı. Yine Spartalılar açısından ölüm son derece sıradan bir şeydi ve savaş alanında can vermek güzel bir ölümdü. Spartalılar cenazelerini şehir dışına değil, tapınakların hemen yanına gömüyorlardı. Böylece ölümün aleladeliği vatandaşlara hatırlatılıyordu.

Sparta toplumunda çok konuşmak da terbiyesizlik kabul edilirdi. Kişi, aklındakini en açık ve en net şekilde söylemeye teşvik edilirdi. Bu sebeple Spartalılar, dönemlerinin en hazırcevap insanları olarak bilinirdi. Plutarkos'un anlattığına göre bir Atinalı, onların kısa kılıçları ile alay etmek için bir Spartalı'ya "Tiyatrolarda hokkabazlar en kolay sizin kılıçlarınızı yutuyor" dediği vakit, "Ama bizim kılıçlarımız doğrudan düşmanın yüreğine ulaşır" cevabını almıştı. Yasa koyucu Likurgos'un yeğenine Sparta'da niçin az yasa olduğu sorulduğunda "Az konuşanların çok yasaya ihtiyacı yoktur" şeklinde bir cevap vermişti. Yabancı bir adam Spartalıları ne kadar sevdiğini göstermek için "Benim ülkemde bana Spartalıların dostu derler" şeklinde bir söz sarf ettiğinde de "Sana kendi yurttaşlarının dostu denmesi daha iyi değil mi?" şeklinde bir cevap verilmişti. Yeri gelmişken hemen belirtelim ki Spartalılar, yabancıların ülkelerine gelmelerine de sıcak bakmazlardı. Zira yabancılar kendi kokuşmuş düzenlerini de beraberlerinde getirdikleri için, bu durum gençler açısından iyi bir örnek teşkil etmemekteydi. Zaten ticari faaliyetin neredeyse hiç olmadığı bir memleket, yabancılar açısından da büyük bir cazibe taşımıyordu.

Bir hoplit başlığı

Devletin vatandaşlarına müdahalesi bu kadarla sınırlı değildi. Vatandaşlarının medeni durumlarına da karışıyor, onları evlenmeye ve sağlıklı çocuklar yapmaya teşvik ediyordu. Hatta bazı usta savaşçılar sırf bekar oldukları için kendilerinden daha genç Spartalılardan saygı görmeyebiliyorlardı. Nitekim ünlü komutanlardan Derkyilidas'ı gören bir asker ona yerini vermeyi reddettiği gibi, kendisine de "İleride bana yerini verecek bir oğlun bile yok senin" demiş, bu sözleri nedeniyle de çevresindeki Spartalılarca ayıplanmamıştı. Bekarlar bazı törenlere katılmaktan menedildikleri gibi, şehir meydanında çıplak dolaşmaya mecbur bırakılıyorlardı. Evlenmek isteyen bir delikanlı, bunu kız kaçırmak suretiyle yapıyordu. Kaçırılan kızı yaşlı bir kadına teslim ediyor, onunla birlikte olduktan sonra da yine diğer arkadaşlarının yanına giderek kışla yaşamına geri dönüyordu. Sonraki günlerde de karısının yanına çekinerek ve gizlice uğramaya devam ediyordu. Başkalarının onların birlikte vakit geçirdiklerini görmesi büyük ayıp olarak algılandığından çiftler, buluşmaları sırasında gizliliğe büyük önem vermekteydiler. Likurgos, bu yolla birbirine hasret kalan çiftlerin aralarındaki sevginin daha da çoğalacağına ve ihtirasın beraberinde getirdiği ölçüsüzlüklerden bu şekilde korunacaklarına inanıyordu.

Bronz bir hoplit heykeli

Spartalıların evlilik kurumuna bakış açıları da diğer toplumlardan oldukça farklıydı. Sparta toplumunda, her birey toplumun menfaatlerini ön planda tutmak durumundaydı. Gerek eğitim yoluyla, gerekse de yaşayış tarzıyla yurttaşlara bu duygu aşılanmaya çalışılıyordu. Bu sebeple yaşlı vatandaşların genç eşlerini, kendilerinden daha genç ve güçlü Spartalılarla paylaşmaları bir erdem olarak kabul ediliyordu. Bu evlilikten doğan çocuğu, yaşlı koca kendi öz evladı gibi kabul ediyor ve eğitimi ile bizzat ilgileniyordu. Ülke menfaatleri söz konusu olduğunda evliliğin başka toplumlarda beraberinde getirdiği kıskançlık, çirkin bir davranış olarak kabul ediliyordu. Yine saygın bir erkek, bir başka saygın savaşçıdan eşi ile birlikte olmak için izin isteyebiliyor ve bu birliktelikten doğan çocuk, iki değerli savaşçının ortak evladı olarak kabul ediliyordu. Sparta toplumunda bu tür çocuklar, iki değerli babaya sahip oldukları için, doğuştan şanslı kabul ediliyorlardı. İzin alınmak suretiyle gerçekleşen birliktelik zina olarak kabul edilmediğinden, Spartalılar birbirini aldatan karı-koca mefhumuna kendilerini yabancı görürlerdi. Hatta evliliğe ihanet durumunda çiftlere ne ceza verildiği bir Spartalı'ya sorulduğunda kendisinin verdiği cevap, "olmayan bir şeye verecek yanıtının olmadığı" şeklindeydi.

DEMOKRASİ DEDİĞİN…

Bu yazıyı kaleme almama bir yerde vesile olan Sparta demokrasisine gelince… Sparta'da yaşayanlar üç toplumsal sınıfa mensup kabul edilirdi.

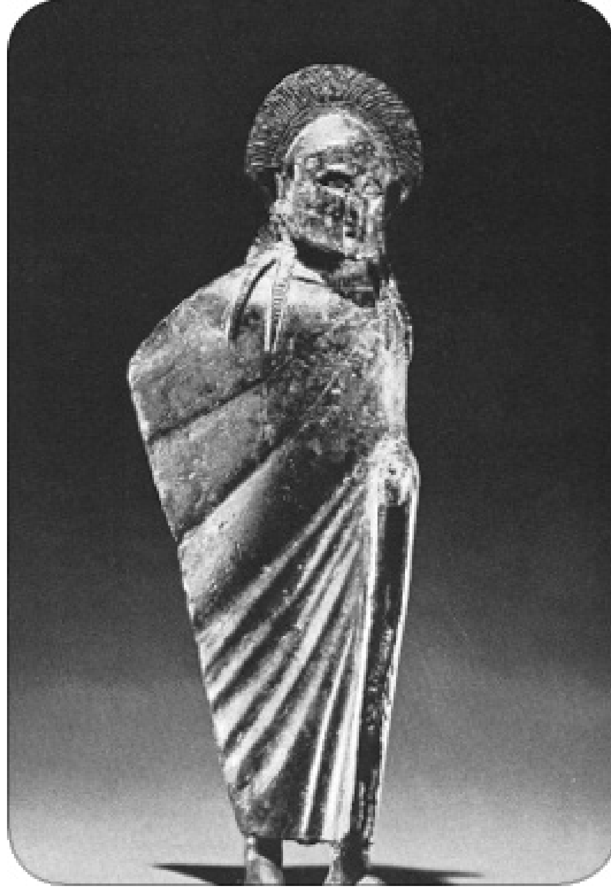
Birinci sınıf, kendilerine bulundukları bölgenin hâkimi oldukları için “Lakedaimonyalı” diyen Spartalılardı. Bunlar bölgeye gelen Dor savaşçıların torunları olup toprak işleri ile uğraşmaz, toprağı işleyen helotların elde ettiği ürünün %60’ına el koyarlardı. İkinci grup ise özgür olarak kabul edilen ancak gerek askerî ve gerekse idari açıdan Spartalılara bağlı olan “perioikos”lardı. Üçüncü ve en kalabalık sınıf olan “helot”lar ise Spartalıların yaşadığı coğrafyanın yerli halkından oluşurdu. Hiçbir siyasi hakları olmadığı gibi, zaman zaman nüfuslarının artmaması için Spartalılar tarafından sistematik olarak katledildikleri de olurdu. Uzun lafın kısası Sparta’da özgür insan her yerdekinden daha özgür, köle ise her yerdekinden daha köle idi. Dolayısıyla Kral Leonidas’ın “300 Spartalı” filminde Pers kralı Kserkes’e verdiği demokrasi dersi ile ilgili söylev, tarihî gerçekler göz önüne alındığında oldukça havada kalıyor.

Sparta kralı Leonidas Termofil Geçidi’nde

Yeri gelmişken Spartalıların yönetim anlayışından da biraz bahsedelim. Sparta’nın başlangıçta bir kral tarafından idare olunduğu ancak bu kral sayısının sonradan ikiye çıktığı biliniyor. İki ortak kral ülkeyi beraberce idare ediyorlardı. Krallardan biri sefere çıktığında diğeri bu suretle idari işlerle ilgilenebiliyordu. Krallar ilk başlarda pek çok İlkçağ toplumunda olduğu gibi başkomutan ve başrahip unvanlarını taşıyorlardı. Ancak sonradan birer memur düzeyine indirgendiler. Güç ise halk meclisinin eline geçti. İdari yapı içinde ayrıca “Gerusia” denilen bir de ihtiyarlar meclisi bulunuyordu. Bu meclis 60 yaşını geçmiş 28 üyeden oluşuyordu ve iki kralın da katılımıyla meclisin üye sayısı 30’u buluyordu. Bu meclis bir nevi danışma kurulu olarak faaliyet gösteriyordu. Ancak ülke içindeki asıl güç

”Apella” denilen ve savaşabilecek durumdaki her Sparta yurttaşının üyesi olduğu halk meclisinin elindeydi. Bu meclis, savaşa ve barışa karar verir, kanunlar hazırlar ve üst düzey devlet idarecileri ile Gerusia Meclisi üyelerini seçerdi.

Spartalı savaşçı

Sparta yüzyıllarca bu muhafazakâr yapısını korudu ve dışarıdan gelen fikirlere karşı tutumunda ısrarcı oldu. Nitekim komşularına karşı kazandıkları askerî zaferler de takip ettikleri yola olan inançlarını arttırmış olmalıdır. Varlık nedenlerini militarizme borçlu olan bu devlet, “300 Spartalı” filminde Hollywood’un, tarihe müdahale gücünün bir nevi göstergesi olarak farklı şekilde takdim edildi.

Pers askerî birimlerinden “Ölümsüzler”

PERSLERE GELİNCE...

Sparta’nın ve dolayısıyla Batı toplumunun ötekisi olarak takdim edilen Perslere gelince... Aslında Persler hakkında söylenecek çok söz var. Ancak özellikle Perslerin Romalılardan önce en örgütlü devletin sahibi olduklarını belirtmek gerekir. Perslerin kullandıkları pek çok yöntem, ilerleyen yıllarda gerek Roma gerekse de diğer devletler tarafından benimsenecektir. Örnek vermek gerekirse Persler, fethettikleri bölgeleri “satraplık” denilen eyalet parçalarına göre taksim ediyor ve bu şekilde yönetiyorlardı. Bu idari birimlerde zaman zaman yerel yöneticileri iş başına getiriyor, ancak onları merkezden tayin ettikleri müfettişler vasıtasıyla sıkı bir denetime tabi tutuyorlardı. II. Kiros zamanında kurulan posta sistemi, imparatorluğun farklı bölgeleri ile hızlı bir şekilde haberleşmeyi sağladığı gibi, merkezî otoriteyi de pekiştiren bir unsur olmuş;. ana yolların üzerinde yaklaşık 6 kilometrede bir kraliyet ulakları için konak yerleri tesis edilmişti. Persler ticari yolların inşasında da oldukça ustalardı. Nitekim İlkçağ’ın en önemli ticari güzergahlarından olan Kral Yolu, İran topraklarından Batı Anadolu’daki Efes ve Sardis’e kadar uzanıyordu.

Persler, ele geçirdikleri bölgelerde benimsenen dinî inançlara da müdahale etmemişler, vergiler düzgün bir şekilde ödendiği ve bir isyan durumu söz konusu olmadığı müddetçe, egemenlikleri altında tuttukları insanların manevi dünyasına müdahaleden kaçınmışlardı. Nitekim bu tutumun da etkisiyle Pers idareci zümresinin mensup olduğu Zerdüşti inancı, imparatorluk genelinde yayılma imkanı bulamayacak, daha çok Pers

aristokrasisi tarafından benimsenmiş bir inanç olarak kalacaktır. Bazı kaynaklarda "dinsel hoşgörü" olarak da geçen bu tutum, bilindiği üzere uzun soluklu bir emperyal güç olmanın olmazsa olmaz kurallarından biridir. Yine Pers krallarının bir nevi hassa ordusu olan "Ölümsüzler" adı verilen birlik, kralın satraplar ve diğer güç odaklarına karşı savaşa hazır bir şekilde her an elinin altında bulundurduğu bir güç demekti ki, tüm bu uygulamalar Helenistik dönem devletlerinden, Roma, Abbasi Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu'na kadar pek çok devlete ilham kaynağı teşkil edecektir.

Şimdi varın siz düşünün kim barbar kim uygar...

KAYNAKÇA

Mehmet Ali Ağaoğulları (editör), *Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler*, İstanbul 2011.

Şevket Dönmez, "Perslerin Kayıp Satraplık Merkezi Bulundu", *Popüler Tarih*, sayı: 12, Ocak 2010, s. 13-14.

Eugen Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, (çev: Necati Aça), Ankara 2004.

Arif Müfit Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1988.

Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Bursa 2006.

Ekrem Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu Batı Mücadelesi*, Konya 1993.

Mustafa Namık, *Eski Yunan Terbiyecileri*, İstanbul 1931.

Pluatarkhos, *Likurgos'un Hayatı*, (çev: Sebahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol), İstanbul 2010

Kaan Polatlar, "Sparta ve Platon'un devlet anlayışı", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 124, Ekim 2004, s. 72-77.

Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara 2002.

3 / ROMA'YA KÖK SÖKTÜREN ŞEHİR KARTACA

Roma, tarihin en muhteşem kurumsal yapılarından birini oluşturmuş ve asırlarca Akdeniz havzasına hâkim olmuştur. Gerek Akdeniz havzasının doğusunda ve gerekse de batısında kurulan pek çok devlet Roma'yı örnek almış, hatta onun devamı olma iddiasında bulunmuştur. Yurttaşlardan oluşan disiplinli ordusu ve idari sistemi düzenleyen başarılı örgütsel yapısıyla Roma, İlkçağ'ın hiç şüphesiz en mükemmel devletlerinden biri konumundaydı. Tüm bunlara rağmen Roma'nın yayılma süreci zaman

zaman oldukça sancılı geçmiştir. Roma'ya cumhuriyet döneminde en büyük tehdit, Akdeniz'in karşı sahilinden, Tunus'taki Kartaca şehrinden gelecektir.

Fenikeli tacirler

Kartaca, Lübnan sahiline egemen olan ve M.Ö. VIII. yüzyılda Fenikeliler tarafından temelleri atılmış bir şehirdi. Fenikeliler, anavatanlarının doğusunda kalan Lübnan dağlarının iç kesimlere ulaşımı zorlaştırması sebebiyle denizciliğe yönelmişler, yaptıkları seferlerle Fas ve İspanya'ya kadar uzanmışlardır. Buralarda tesis ettikleri kolonileri vasıtasıyla, iç kesimlerdeki hammaddeleri sahile ve oradan da ticari pazarlara taşıyarak, Akdeniz ticaretine damgalarını vurmuşlardı. Antik devirde Akdeniz'in kuzeyi ve Karadeniz daha çok Helenler tarafından kolonize edilirken, Akdeniz'in güney kesimine Fenikeliler hâkim olmuştur. Koloniler, dinsel ve idari anlamda anakara ile bağlantılarını sürdürüyor olsalar da, zaman içinde bazıları anakaradaki şehir devletlerinden daha da önemli bir konuma gelebilmekte ve güçleri ile sivrilebilmekteydiler ki, Kartaca da bunlardan biridir.

Kartaca'nın Antik limanı

Kartaca’nın idari yapısı Roma’ya oldukça benzemekteydi. Nitekim Roma’da iktidar soylu patrici sınıfının elindeyken, Kartaca’da da idari yapıda rol almanın yolu soyluluktan geçiyordu. Roma gibi Kartaca’da da senatus ve halk meclis vardı. Üst düzey idareciler belli bir süreliğine seçiliyorlardı. Kartaca’nın Roma’dan en bariz farkı ise, Roma siyasi açıdan karada yaptığı savaşlarla sınırlarını genişletirken, Kartaca denizlerdeki üstünlüğünü devreye sokarak yeni koloniler kurma ve ticari pazarlar elde etme peşindeydi. Bu nedenle Kartaca devletinin sınırları dağınık bir görünüm arz eder. Topraklarının bir kısmı Kuzey Afrika’da, bir kısmı İspanya, Sicilya, Korsika, Sardunya ve İtalya’da idi.

Kartacalılar, çok erken denilebilecek bir zamanda İtalya ile ilgilenmeye başlamışlardır. Bunun iki nedeni olduğu söylenebilir. İlki, bölgenin Kartaca açısından önemli bir pazar oluşu, ikincisi ise Kartacalıların en büyük rakibi olan Helenlerin, bilhassa Sicilya ile İtalya’nın güneyine hâkim olmalarıdır. Bu nedenle Helen kültür sahasının içinde yer alan İyon kentlerinden biri olan Foçalıların bölgede etkinliğini arttırmaya çalışması karşısında, M.Ö. VI. yüzyılda Orta İtalya’yı kontrol altında tutan Etrüsklerle birleşme yoluna gitmişler ve Foçalıları mağlup ederek bölgeden uzaklaştırmışlardı. Sonraki yıllarda da Kartacalılar, İlkçağ’ın en büyük mücadelelerinden biri olan Pers-Yunan savaşlarında, Perslerle ortak hareket ederek Sicilya’daki Helen şehirlerine saldırmışlardı. Görüldüğü üzere Kartacalılar, varlık nedenleri olan ticareti tehdit eden kim olursa olsun bu devlete karşı harekete geçmekte tereddüt etmemektedirler. Nitekim Kartacalılar, M.Ö. IV. ve III. yüzyılda da bu sefer Güney İtalya ve Sicilya’daki Helen kolonilerine karşı Romalılarla anlaşma yoluna gitmişlerdi. Bu anlaşma aynı zamanda iki büyük güç arasındaki çatışmanın da ilk tohumu olarak kabul edilebilir. Zira bu uzlaşma Roma’nın işini kolaylaştırmış ve Güney İtalya’daki Helen kolonileri Roma’nın egemenliği altına girmiştir. Nitekim iki devlet arasında M.Ö. 264 ve M.Ö. 146 yılları arasında yaşanacak olan ve Kartaca’nın haritadan silinmesi ile nihayetlenen mücadeleler silsilesi de bu suretle başlayacaktır.

ROMALILARIN TAKTİĞİ

M.Ö. 264’te Sicilya’daki egemen güçlerin kendi aralarında başladıkları savaş, taraflardan birinin bölgeye Kartaca’yı, diğerinin de Roma’yı davet

etmesi üzerine farklı bir renge bürünür. Kısa bir süre sonra çatışma, bir Roma-Kartaca mücadelesine döner. Kartacalıların denizlerdeki üstünlüğüne karşı, Romalılar da disiplinli kara ordularına güvenmektedirler. Ancak savaşın sonucunu belirleyecek olan yine de deniz savaşlarıdır. Kartaca donanması etkisiz hale getirilmeden, savaşın sona ermesi mümkün gözükmemektedir. Bunun için Romalılar kolları sıvar ve kısa sürede deniz savaşlarını da kendilerine uyarlarlar. Kartacalılar, genellikle rakiplerinin gemilerini, teknelerinin burnunu kullanmak suretiyle batırır ya da düşman gemisinde oluşan panik ortamından istifade ederek sonuca giderlerdi. Romalılar ise usta denizciler değillerdi. Ancak karada yaman savaşçılardı. “Lejyon” adı verilen ağır piyadelerinin bileğini bükebilen ordu yoktu. Bu nedenle Romalılar yeni bir taktik geliştirdiler. Bu taktik gereği Kartaca gemileri kendilerine yanaştığında, Romalılar büyük kancalar atarak bu gemiyi kendilerine çekiyor ve sonrasında da köprülerle karşı gemiye geçip lejyonerler vasıtasıyla rakiplerini umutsuz bir savaşa zorluyorlardı. Bu taktiğin sonuçları kısa sürede alındı.

Romalı lejyonerler

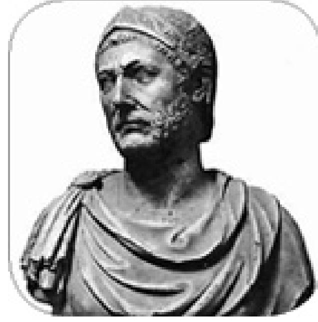
Ardı ardına kazanılan birkaç zaferin ardından Roma, rakibini barışa zorlamak için mücadeleyi Kuzey Afrika'ya taşımaya karar verdi. Kartacalılar Kuzey Afrika sahillerine çıkan ve şehirleri üzerine yürüyen ordu karşısında dehşete kapılarak barış istedilerse de, Roma hesabı kapatmaya kararlı görünüyordu. Sonuçta Kartacalılar, paralı askerlerden oluşan ve Spartalı bir general tarafından eğitilen birlikleri sayesinde, Romalıları anakaralarından çıkarmayı başardılar. Ardından sahneye Kartaca'nın yetiştirdiği en değerli komutanlardan biri olan Hamilkar Barka çıktı. Ancak Hamilkar'ın en büyük talihsizliği Hannibal gibi bir kumandanın babası olmasıdır. Zira tarihsel süreç içinde oğlunun gölgesinde kalacaktır. Hamilkar, savaşı yeniden Sicilya'ya taşıdı. Roma'yı ciddi zararlara uğrattı. Roma senatusu barışı düşündüğü bir sırada, M.Ö. 241'de Kartacalıların "Büyük" lakabı ile tanınan amiralleri Hano idaresindeki Kartaca donanması Romalılarca yok edildi. Böylece savaşın seyri değişti ve Hamilkar'ın elde ettiği tüm kazanımlar boşa çıktı. Kolonilerini ve anakarasını savunmak için gerekli donanma gücünden yoksun kalan Kartaca, 23 yıldan beri devam eden bu savaş sonrasında ağır şartlarla antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Buna göre Roma'ya yüklü bir vergi verilecek, Sicilya'nın yanı sıra buraya yakın bazı adalar boşaltılacaktı. Kartaca'nın içine düştüğü sıkıntı bununla da bitmedi. Alınan yenilgilerin akabinde Roma, Kartaca'ya ait Sardunya ve Korsika adalarını da ele geçirdi. Böylece Kartaca, Roma ile yaptığı ilk savaş sonrasında ticari açıdan son derece değerli üç adayı kaybetmiş oluyordu.

Kartaca'nın yardımına Roma'nın dikkatini yeni fetih alanlarına çevirmesi ve Hamilkar'ın ustaca takip ettiği politikalar yetişti. Roma, yayılım sahası olarak kendine Kuzey İtalya ve İlirya sahillerini belirleyince, Hamilkar da İspanya'daki bakır madenlerine el attı ve İber Yarımadası'nda yayılmaya başladı. Kısa bir süre içinde Kartaca, bölgede elde ettiği kazanımlarla Roma'ya olan savaş tazminatı borcunu ödedi. Bu durum Roma'nın dikkatinden kaçmadıysa da Hamilkar, Romalıları teskin etmesini bildi. Hamilkar öldükten sonra yerine Kartaca senatosu tarafından damadı Hasdrubal seçildi. O da sekiz sene süren görevi süresince çeşitli başarılara imza atarak Kartaca'yı toparladı. Ancak yerel kabilelerle yaptığı bir savaşta ölmesi ile Roma harekete geçmeye karar verdi. Bunda Kartaca'nın henüz 26 yaşında olan Hamilkar'ın oğlu Hannibal gibi tecrübesiz bir soyluyu

İspanya’ya tayin etmesinin de rolü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak Roma yanılıyordu.

HANNİBAL ROMA KAPILARINDA

Hannibal göreve gelir gelmez Kartaca açısından bir tehdit olarak gördüğü İspanya’daki Sagantum şehrini kuşatır. Bir savaş bahanesi arayan Roma, bunun üzerine Sagantum’u koruması altına aldığını ilan eder. Hannibal’ın bunu diplomasi kurallarına aykırı olduğu gerekçesi ile reddetmesi ve kente saldırması karşısında Roma, bu sefer Kartaca’ya elçi yollayarak Hannibal’ın teslimini ister. Bu teklifin reddi üzerine de M.Ö. 218 ve M.Ö. 201 yılları arasında sürecek olan II. Kartaca Savaşı patlak verir. Bu savaş “Hannibal Savaşları” olarak da bilinir ve Roma’nın sona en çok yaklaştığı mücadele olarak tarihe geçer.

Hannibal ve Barka

Son derece usta bir taktisyen olan Hannibal, daha önceki mücadelelerin ışığında savaşın olası ihtimallerini hesaplamıştır. O dönemde Kartaca, denizlerdeki mutlak üstünlüğünü artık Roma’ya kaptırmıştı. Bu nedenle savunma savaşını kabul etmek demek, askerî açıdan üstün olan Roma’nın mutlak zaferini kabullenmek anlamına geliyordu. Yani bir saldırı savaşı zorunluydu. Bununla birlikte bu saldırı ancak bir sürpriz şeklinde olursa sonuç verebilirdi. Bu sebeple Hannibal, kendi adamlarının dahi şiddetle karşı olduğu bir planı devreye sokarak Pireneler’i aşıp İtalya’ya kuzeyden girmeye karar verdi. Fillerle desteklenmiş ordusunu büyük bir başarıyla İtalya’ya taşıdı. Bu suretle Romalıların taktiğini de bozdu. Zira Roma da boş durmayarak bir saldırı savaşı planlamış ve iki büyük ordu hazırlamıştı. Bunlardan ilki deniz yoluyla İspanya’ya, diğeri ise Kuzey Afrika’ya saldıracak ve savaş daha başlamadan bitmiş olacaktı. Ancak Hannibal’ın M.Ö. 218’de Kuzey İtalya’da görülmesi bütün planları altüst etti. İspanya

için hazırlanan ordunun başında bulunan Cornelius Scipo, Hannibal’ı karşıladı. Yapılan mücadele sonucunda Romalı general hem kaybetti hem de yaralandı. Onu mutlak bir ölümden, gelecekte Hannibal’ı yenen adam olarak tarihe geçen ve Kartacalılar karşısında kazandığı başarılardan dolayı da “Afrikalı” denilen oğlu, genç Scipo kurtaracaktır.

Hannibal filleriyle Kuzey İtalya’da

Daha savaşın ilk yılında Roma, yaklaşık 100 bin asker kaybetmişti. İlerleyen yıllarda Hannibal, karşısına çıkan ve konsüller tarafından idare edilen orduları ardı ardına yenecek, hatta bu savaşlarda senatus tarafından Roma’yı bir yıllığına yönetmeleri için seçilen konsüllerden bazıları da ölecektir. Bunun üzerine Roma, olağanüstü durumlarda yaptığı gibi bir “diktatör” seçme yoluna gidecektir. Diktatörler senatus tarafından altı aylığına geniş yetkilerle donatılan idarecilerdi. Diktatörlüğe getirilen Fabius Maksimus, Hannibal’a karşı temkinli bir politika izlemişse de görev süresinin dolması üzerine kendisinden sonra konsüllüğe seçilen Paulus ve Varro, Hannibal ile karşılaşmaya karar verirler. İlkçağ’ın en büyük meydan savaşlarından biri olan ve İtalya’nın güneydoğusunda cereyan eden Cannae Savaşı’nda, Hannibal kendisinden iki kat daha kalabalık olan ve 70 bin piyade ile 6 bin süvariden oluşan Roma ordusunu imha ederek adını tarihe “Roma’yı yıkımın eşiğine getiren adam” olarak yazdırdı.

Hannibal ve Romalılar

Ancak tam da bundan sonra savaş Kartaca'nın aleyhine döndü. Hannibal ardı ardına büyük başarılar kazanmış ancak ordusu da çok yıpranmıştır. Bu nedenle Roma'ya son darbeyi vurmak için Kartaca'dan yardım ister. Birtakım politik oyunlar neticesinde rakiplerinin devreye girmesiyle Hannibal'a beklediği yardım hiçbir zaman gelmez ve ünlü kumandan İtalya'da kilitlenir kalır. Bu arada Romalılar toparlanmış ve Hannibal'la sonu gelmeyen mücadelelere devam etmek yerine, savaşı Kartaca topraklarına taşımaya karar vermişlerdir. İspanya'ya saldıran Romalılar, zorlu bir mücadeleden sonra henüz 20'li yaşlarını sürmekte olan genç komutan Afrikalı Scipio sayesinde başarıya ulaşırlar. Scipio, Hannibal'ın Roma'ya yaptığını Kartaca'ya yapmaya karar vererek Kuzey Afrika'ya çıkar. Bunun üzerine zaten İtalya'da sıkışmış olan ve Kartaca senatosu tarafından geri çağrılan Hannibal, İtalya'yı terk eder. İki taraf kozlarını son kez M.Ö. 202'de Zama'da paylaşır. Hannibal üst üste zaferler kazandığı Roma karşısında bu sefer mağlup olur ve savaş alanından kaçmak zorunda kalır. Sonuç, Kartaca açısından tam anlamıyla bir felakettir. Varılan anlaşmaya göre Kartaca, Afrika'daki topraklarının dışında geri kalan tüm kolonilerinden çekiliyor ve Roma'ya 50 yıl boyunca ağır tazminat ödemeye mahkûm ediliyordu. Kartaca donanması 10 gemi ile sınırlandırılıyor ve daha da önemlisi Kartaca'nın ne Afrika'da ne de Afrika dışında Roma'nın onayı olmadan savaşamayacağı karara bağlanıyordu. Tüm bunlara rağmen Roma'nın Afrika'dan çekilmesinden sonra Hannibal, Kartaca senatosu tarafından M.Ö. 196'da liderliğe getirildi. Ancak Romalıların baskısı karşısında önce Suriye'ye, oradan da Girit ve Bitinya'ya kaçtı. Bu son bölgede, bugünkü Gebze yakınlarında saklanırken M.Ö. 183'te Romalılara ihbar edilmiş ve kendisini teslim almaya gelen Romalıların eline salimen

geçmemek için parmağındaki yüzüğün taşına sakladığı zehirle intihar etmiştir.

KARTACA’NIN SONU

Kartaca da uzun süre yaşamayacaktır. Yetiştirdiği en büyük komutanın ölümü üzerinden yarım asır geçmeden Roma’nın öfkesini tadacaktır. Romalı tarihçiler ilk iki savaşı “haklı savaş” olarak kurgulama eğilimindedirler. Yani onların anlatımına göre, Tanrıtanımaz ve zorba Kartacalılar, Roma’nın müttefiklerine saldırmış; Roma’da Kartaca’ya dersini vermek, müttefiklerini korumak için haklı bir savaşa girmişti. Ancak II. Kartaca Savaşı’ndan sonra büyük bir güç kaybına uğrayan Kartaca’nın, Roma gibi bir güce meydan okuyamayacağı çok açıktı. Romalı tarihçiler de bu nedenle üçüncü savaşın Romalılarca çıkarıldığını, ancak bunun sebebinin Kartaca’nın Roma’nın düşmanları ile işbirliğine giderek Roma’yı köşeye sıkıştırma arzusu olduğunu söyleyeceklerdir. Halbuki savaşın gerçek nedenini Romalı devlet adamı Cato şu ifadelerle dile getirir: “Cetereum censo Carthanginem esse delenam” yani “Kartaca’nın yıkılmasını teklif ediyorum.”

Kartaca Antik kenti (Fotoğraf: Halid Ömer Camcı)

Yukarıda da belirttiğimiz üzere II. Kartaca Savaşı sonrasında kent, Roma’nın izni olmadan herhangi bir savaşa girmemeyi taahhüt etmişti. Ancak Roma, tıpkı I. Kartaca Savaşı sonrasında olduğu gibi kentin güçlenmesinden ve yeni müttefikler bularak Roma’ya saldırmasından çekiniyordu. Zira Hannibal, iktidarının son dönemlerinde doğudaki Helenistik krallıklarla temas kurmuş ve ittifak konusunda olumlu yanıt da almıştı. Bu nedenle Kartaca’nın bir vesile ile ortadan kaldırılması, hatta

tarihten silinmesi bazı senatörler tarafından elzem görülüyordu. Neticede Roma, Kuzey Afrika'daki müttefiki konumunda olan Numidya Krallığı'nı, komşusu Kartaca'ya karşı kışkırtır. Numidyalıların topraklarına sayısız tecavüzlerinin bir neticesi olarak Kartacalıların Roma senatusuna yaptıkları başvurular yanıtsız bırakılınca kent, kendi başının çaresine bakmaya karar verir. Kartaca'nın Numidya'ya savaş ilanı kendisinin sonunu da getirir. Roma, antlaşma kurallarının çiğnendiği gerekçesi ile Kartaca'ya savaş açar. Kartacalıların barış için çabalamaları sonuç vermez. M.Ö. 149-M.Ö. 146 yılları arasında gerçekleşen III. ve son Kartaca savaşı sonrasında kent Roma tarafından ele geçirilir. Şehir halkı yok edilir. Kartaca'nın bir daha kurulamaması için de toprakları sürülerek tarla haline getirilir ve şehir "lanetli" ilan olunur. Başka bir rivayete göre de topraklarında herhangi bir ürün yetişmemesi için araziye kireç dökülerek buradaki yaşam ilelebet silinmek istenir. Hasılı Kartaca, Roma emperyalizminin, rakiplerine verdiği gözdağının en somutlaşmış örneği gibidir.

HANNİBAL'IN MEZARI TÜRKİYE'DE AMA NEREDE?

Tarihin en büyük komutanlarından biri olan Hannibal'ın Romalılara yenildikten sonra izini süren tarihçiler İzmit civarına kadar gelirler. Kaynaklardan takip edilebildiği kadarı ile Hannibal, Kartaca'dan kaçtıktan sonra önce Suriye'deki Tyros kentine gelmiş, oradan Antakya'ya ve ardından da Efes'e geçerek Seleukos kralı III. Antiokhos ile buluşmuştu. İki komutan, Romalılara karşı ortak harekât konusunda anlaşmışlardı. Ancak Antiokhos'un Manisa muharebesinde aldığı yenilgi, Hannibal'ın kendisini güvende görmeyerek Bitinya'ya doğru kaçmasına sebebiyet vermişti. Esasen Hannibal pek de haksız sayılmazdı. Romalılar, Seleukos kralı ile yaptıkları Apameia Antlaşması'nın bir maddesine, Hannibal'ın iadesi şartını da koydurmuşlardı. Zira Hannibal yaşadığı sürece Roma'ya rahat bir uyku yoktu.

Gelgelelim bir süre sonra Romalıların eli, Bitinya bölgesine uzanmakta da gecikmedi. Hannibal, Bitinya kralı Prusias'ın misafiri olarak başkent Nikomedia, yani İzmit'e değil de buranın yakınlarında bulunan Lbsyssa kasabasına, kendisine tahsis edilen bir şatoya yerleşmişti. Romalıların muhtemel bir taarruzuna karşı da şatonun altına tüneller kazdırmış ve bu tüneller sayesinde olası bir kuşatma durumunda kurtulmayı planlamıştı.

M.Ö. 183 yılına gelindiğinde, Bitinya Krallığı ile Bergama Krallığı arasında yaşanan savaş sebebiyle Roma arabuluculuğa soyunmuş, bu durum her iki krallık tarafından kabul edilmişti. Bazı kaynaklarda anlatıldığına göre süreç içinde Roma heyetinin başında bulunan Flamininus, açıkça Bitinya kralı Prusias'tan Hannibal'ın teslimini istemişti.

Prusias da Romalıları kendi yanına çekmek için bu teklifi kabul etmişti. Yalnız Prusias, konukseverlik ilkesini ihlal etmek istemediğini beyan ederek, Romalılara Hannibal'ın yerini söylemekle yetinmiş, tutuklama işlemini ise onların yapmasını rica etmişti. Muhtemelen bu süreçte Hannibal'ın evinin alt tarafında açtırdığı tünellerden de bahsolunmuştu. Zira kısa bir süre sonra Hannibal, konutunun Romalı askerlerce çevrildiğini görünce tünellerden kaçmaya çalışmış, ancak hizmetindeki köleler tüm çıkışların tutulduğunu kendisine bildirmişlerdi.

Hannibal

Yaşanan gelişmeler karşısında Hannibal "Romalıların büyük korkusuna artık son verelim. Çünkü kendilerinin hasmı olmayan bir ihtiyarın ölümünü beklemek onlara güç geliyor" diyerek bir rivayete göre yanında taşıdığı zehiri içmiş, başka bir rivayete göre de kölelerine kendisini boğdurtmuştu. Cesedi muhtemelen evinin yakınlarına gömülmüştü. Romalıların düşmanı olduğundan, mezarı için herhangi bir anıt yapılmamış olmalıdır. Her şeye rağmen efsanevi komutanın mezarı asırlar boyunca unutulmamış olacak ki, kaderin garip bir cilvesi olarak kendisi de aslen Kuzey Afrikalı olan Roma imparatoru Septimus Severus, onun mezarının bulunduğu bölgeye büyük bir anıt inşa ettirmiştir. Bu anıt zaman içinde ortadan kalkmıştır.

İlerleyen yıllarda ilim adamları, bu büyük komutanın mezarını ilk bulan kişi olmak için birbirleri ile yarışmışlarsa da, somut bir sonuç elde edilememiştir. Mezar yeri olarak Gebze, Pendik, Dilovası, Tavşancıl, Hereke, Dil İskelesi gibi mevkilerin üzerinde durulmuştur. Atatürk'ün 1934'te Hannibal'ın mezarının yeri ile bizzat ilgilenmesi neticesinde çalışmalar hızlandırılmış, ancak yine de somut bir sonuca ulaşmak mümkün olmamıştır. En nihayet 1935'te sembolik olarak Gebze'de Anibal Tepe olarak adlandırılan bir mevkide, Hannibal için anıt-mezar inşasına karar verilmiştir. Açılan proje müsabakası neticesinde Atatürk tarafından beğenilen 5 numaralı proje uygulanmıştır.

KAYNAKÇA

Sabahat Atlan, *Roma Tarihinin Ana Hatları, I. Kısım Cumhuriyet Devri*, İstanbul 1970.

Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev: Suat Kemal Angı), Ankara 2003.

Arif Müfid Mansel, "Hannibal'in Mezarı", *Belleten*, cilt: 32, sayı: 128, Ankara 1968.

Sabatino Moscati, *Fenikeliler*, Ankara 2004.

Cornelius Nepos, “Hamilcar ve Hannibal” (çev: Mehmet Ali Kaya), *Belleten*, cilt: 44, sayı: 211, Ankara 1990, s. 1220-1232.

Ruth Stepper, “Roma Kartaca İlişkileri”, *Tarih Boyunca Avrupa’da Savaş ve Barış*, (çev: Onur Atalay), İstanbul 2006.

Erdem Yücel, “Hannibal ve Anıtı”, *Arkeoloji ve Sanat*, sayı: 22-23, s. 23-24.

4 / GÖKSU NEHRİ’NDE BOĞULAN ALMAN İMPARATORU

Alman tarihinin en görkemli imparatorlarından olan I. Friedrich, kızıl sakalından dolayı tıpkı büyük denizcimiz Barbaros Hayreddin Paşa gibi “Barbarossa” lakabı ile anılır. Kararlı tutumu ve şövalye niteliği taşıyan yüce karakteri, kendisine başta İtalya olmak üzere pek çok bölgede nüfuz kazandırmıştı. Hatta kendisi, dönemin en önemli figürlerinden olan Papa ile çatışmaktan da kaçınmamıştı. Bu çatışmada Papa, Selahaddin’in Kudüs’ü geri almasının da etkisiyle taviz vermek zorunda kalan taraf olacaktır. Sonrasında Friedrich’in Haçlı Seferi’ni kabul etmesi Batı’da büyük sevinç yaratır. Nitekim cesur bir kişiliğe sahip olan Barbarossa, Selahaddin’in hakkından gelebilecek tek Hıristiyan hükümdar olarak görülüyordu. Friedrich, kutsal topraklara yolculuk sırasında da cesaretini ortaya koydu. Müttefikleri olan İngiliz kralı Richard ve Fransa kralı Philip August gibi tehlikesiz bir deniz yolculuğu yerine, çok daha tehlikeli olan kara yolculuğunu tercih etti. Türkiye Selçukluları ile de savaşan imparator, başkent Konya’yı dahi ele geçirdi. Fakat hiç umulmadık bir şekilde Anadolu’nun güneyindeki Göksu Nehri’ni geçerken boğuldu. Diğer bir deyişle, “Ana yurdun babası”, “İtalya’nın başına inen balyoz”, “Türklerin korkusu” unvanlarını taşıyan Friedrich’e Anadolu mezar olmuştu.

Papa, Friedrich Barbarossa'nın düğün töreninde

Friedrich, 1188'de Papa ile yaptığı görüşmeler sonrasında, Mart ayı içinde haçı kabul ederek sefer için hazırlıklara başladı. Haç yükümlülüğünü kabul etmiş olan İngiltere ve Fransa kralları kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözümleyip bir türlü sefer için harekete geçemezken, kendisi 1189 yılının Mayıs ayında çoktan harekete hazır hale gelmişti bile. Müttefikleri ise ancak kendisinin ölümünden sonra, 1191'de yola çıkacaklardı. Barbarossa, sefere çıkmadan önce diplomatik temaslar kurmak suretiyle Kudüs yolunu açmayı planladı. Bu amaçla da Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Kılıçarslan'la temasa geçmeye karar verdi. Aslında bu girişimin başarıya ulaşma ihtimali son derece yüksekti. Zira Barbarossa, Türkiye Selçukluları'nın en önemli rakibi konumundaki Eyyubilerin elinde bulunan Kudüs'ü hedefliyordu.

Barbarossa, oğlu ve veliahdı Heinrich ile

Daha 1176'da Türkiye Selçuklu hükümdarı, Bizans ordusunu Miryokefalon'da ağır bir yenilgiye uğratmış ve zaferini bildiren bir mektubu da Alman imparatoruna yollamıştı. Barbarossa'nın bu galibiyete sevindiği söylenebilir. Çünkü "imparator" unvanı, Bizans ve Kutsal Roma Germen hükümdarları arasında ciddi bir anlaşmazlık konusuydu. Her iki devlet de kendisini Roma İmparatorluğu'nun gerçek mirasçısı sayıyor ve bu unvanı kullanma hakkını tekelinde görüyordu.

KUDÜS'E NİYET, KONYA'YA KISMET

Bütün bu dengeleri gözeten Barbarossa, sefer öncesinde Macar kralı Bela ve Bizans imparatoru II. İsakios ile Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Kılıçarslan'a haber göndererek amacının sadece Kutsal Topraklar'a geçmek olduğunu, Balkanlar ve Anadolu'da herhangi bir tahribata yol açmak istemediğini, ordusunun yiyecek ihtiyaçlarını da bedelini ödeyerek almak

istediğini bildirdi. Alman imparatorunun hedefi, Türkiye Selçukluları'nın güneyindeki Eyyubiler olduğu için II. Kılıçarslan bu teklife olumlu yaklaştı. Bizans'ın başında bulunan İmparator İsakios da bu nazik teklifi kabul etmekte bir sakınca görmedi. Alman imparatoru, sefer öncesinde bir mektup da Selahaddin Eyyubi'ye gönderdi. Bu mektupta Eyyubi hükümdarını Kudüs ve diğer kutsal yerleri boşaltmaya ve "Gerçek Haç"ı Hıristiyanlara geri vermeye çağırıyordu. Bu şartlarla yaptığı barış teklifinin kabul edilmemesi durumunda ise Selahaddin'i, Ekim 1189'da Zoan Meydanı'nda bir savaşa davet ediyordu. Selahaddin'den gelen cevap son derece nazik fakat kendinden emin bir üslupla yazılmıştı. Selahaddin de kan dökülmesini istemediğini fakat tek yapabileceği şeyin Filistin'deki Katolik kiliselerini sahiplerine geri vermekten ve Haçlı esirlerini serbest bırakmaktan ibaret olduğunu bildiriyordu. Bu cevap, savaşı kesin hale getirdi.

Barbarossa'nın rakibi Selahaddin Eyyubi

Kutsal Roma Germen imparatoru Mayıs 1189'da yola çıktı. Ordusundaki asker sayısının son yapılan araştırmalar çerçevesinde 15 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. İmparator, ülkesini büyük oğlu Heinrich'e

emanet ederken, ikinci oğlu olan ve kendisiyle aynı adı taşıyan Friedrich'i sefer için yanına aldı. İmparator Macar topraklarından geçerken herhangi bir sorun yaşamadı. Bizans topraklarında ilerlerken ise II. İsakios kendisine hiç yüz vermedi. Friedrich'in ordusuna rehberlik etmeleri için bölgedeki asi çete liderleri ile temasa geçmesi sonrasında iki taraf arasında ciddi bir gerilim yaşandı. Barbarossa, bir ara Konstantinopolis'i muhasara etmeyi bile tasarladıysa da, Bizans imparatorunun geri adım atması üzerine bu teşebbüsünden vazgeçti. Roma-Germen imparatoru sorunun çözüme kavuşması sonucunda Bizans imparatorunu kırmayarak, kalabalık ordusunun Bizans başkentinde bir kargaşa çıkarmaması için Anadolu'ya geçişini Gelibolu üzerinden gerçekleştirdi.

Friedrich, III. Haçlı Seferi sırasında oğulları ile

Selçuklu topraklarından geçiş ise tasarlandığı kadar kolay olmadı. Her ne kadar II. Kılıçarslan, imparatora topraklarından ilerlemesi için izin verse de,

sultanın çocuklarından Melikşah ve Mesut, Alman ordusu Akşehir civarından geçerken saldıracaklardır. II. Kılıçarslan bu tarihlerde iyice ihtiyarlamış ve ülkesini on bir oğlu arasında paylaştırmıştı. Üstelik sultanın çocuklarına sözünün geçtiği de pek söylenemezdi. Barbarossa bu teşebbüsü cezasız bırakmamaya karar vererek Konya üzerine yürüdü. 1190 yılının Mayıs ayı sonlarında Konya'yı ve babası Kılıçarslan'ı kontrolü altında tutan Kutbettin Melikşah, şehri Alman ordusuna karşı savunamayacağına kanaat getirince iç kaleye çekildi. Böylelikle Selçuklu başkenti yağmalandı. II. Kılıçarslan'ın devreye girmesi neticesinde Konya önlerinde vakit kaybetmek istemeyen imparator, Selçuklularla anlaşmaya vardı. Buna göre şehrin dışında Haçlıların ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için bir pazar kurulacak, Haçlılar da ihtiyaçlarını gördükten sonra bölgeye zarar vermeden geçip gideceklerdi. Alışverişlerini yapan Almanlar, Konya'nın Meram bağlarında yaklaşık bir hafta kadar konaklayarak Mayıs'ın sonlarına doğru Karaman'a yöneldiler. Buradan da Toroslar'ı aşarak Kilikya Ermeni Krallığı topraklarına girdiler. Yol boyunca Haçlılara yönelik ciddi bir saldırı gerçekleşmedi. 7 Haziran 1190'da Ermeni kralı Leon'un elçileri Alman ordugâhına gelerek imparatoru selamladılar.

ALLAH MÜSLÜMANLARI KORUDU

İmparator üç gün sonra Silifke ovasına geldi. Burada ordusunun ana kısmını geride bırakarak yanına muhafızlarını aldı ve eski adı "Kalykadnos" olan Göksu Nehri'ni, Akdeniz'e döküldüğü noktada geçme teşebbüsünde bulundu. Bölge Silifke'ye yaklaşık 10 km. uzaklıktaydı. Nehir bu sıralarda Toroslar'da eriyen kar sularının etkisiyle son derece coşkun akmaktaydı. Kaynaklar bundan sonra yaşananları farklı anlatsalar da kesin olan yaşlı ve tecrübeli imparator için bu nehrin son durak olduğudur. Bazı kaynaklar imparatorun nehirden geçerken dengesini kaybederek atından düştüğünü ve ağır zırhının da etkisiyle suya gömüldüğünü yazmaktadır. Muhafızları zırhlarını çıkarıp suya atlayana kadar imparator boğulmuştu. Bazı kaynaklara göre de imparator ırmağı geçmiş ve karşı sahilde adamları ile kahvaltı yapmıştı. Kahvaltı sonrasında Haziran sıcağından bunalan Friedrich, suya girmiş ve burada ayağının kesilmesi neticesinde adamlarından yardım istemişse de coşkun sulara kapılarak boğulmuştu. İmparatorun cesedi sahile çıkarıldığı sıralarda ana ordu da olay yerine

gelmişti. Almanlar adeta yıkılmışlardı. Barbarossa'nın ölümü hakkında Bizanslı tarihçi Niketas; "(İmparator) Havari Pavlus'u örnek alarak kendi hayatına kıymet vermedi ve İsa adına ölmek için ilerledi. Onun hevesi havarilerden biri gibi olmaktı" demek suretiyle imparatoru, hayatını yitirdiği topraklarda doğan Havari Pavlus'la özdeşletirme yoluna gider. Öte yandan karşı tarafın gözünden eserini kaleme alan Arap tarihçi İbnü'l Esir ise imparatorun ölüm haberini "Alman imparatoru yıkanmak için nehre girdi ve suyun beline bile varmadığı bir yerde boğuldu. Böylece Allah, Müslümanları onun şerrinden korudu" ifadeleriyle eserinde aktarır. Sebep her ne olursa olsun, sonuçta imparator burada hayatını kaybetmiş ve cesedi olay yerine yaklaşık üç saat uzaklıktaki Silifke'ye taşınmıştı.

Friedrich Barbarossa Silifke'de boğuldu.

Steven Runciman'ın deyimiyle Almanlar tam bir "führer" yani lider tutkunuydu. Saydıkları lideri gayet coşkulu bir şekilde takip eder fakat onun ölümüyle dağılıverirlerdi. Silifke'de de benzer şeyler yaşandı. Ordunun

başına hemen imparatorun oğlu olan Schwaben dükü Friedrich geçti. Ancak bazı soylular onu takip etmek istemediler. Ölümün ilahi bir işaret olduğunu iddia ederek Almanya'ya geri döndüler. Geri kalanlar ise Antakya'ya kadar zorlu bir yolculuğu göze alarak yeni efendilerini izlediler. İmparatorun oğlu Friedrich'i de babasının akıbetine benzer bir son bekliyordu. Anadolu'dan geçerken Türklerle yapılan savaşlarda ağır yaralanan ve ölümden dönen bu prens, elden geldiğince ordunun dağılmasını engellemeye çalıştı ve adamlarının önemli bir kısmını Antakya'ya getirmeyi başardı. Alman askerler uzun yola çıkmadan önce bolluk şehri olarak niteledikleri Antakya'da her türlü yiyeceği ölçüsüz bir şekilde tüketince, yaz sıcağında pek çoğu yollarda telef oldu. Bir kısmı ise zaten Antakya'dan hiç ayrılmak istemedi. Friedrich, hizmetinde kalan ama sayıları iyice azalan adamlarıyla Kutsal Topraklar'da elinden geleni yaptı. Fakat yakalandığı bir ateşli hastalıktan kurtulamayarak kendisi de hayatını kaybetti. Başsız kalan Almanların önemli bir kısmı Venedik yoluyla Almanya'ya döndü.

Arap tarihçiler Allah'ın Müslümanları koruduğunu söylerken aslında abartmıyorlardı. Çünkü Barbarossa ölmese ve kuvvetlerinin başında Kutsal Topraklar'a gelebilseydi, Haçlı Seferleri'nin seyri çok daha değişik olabilirdi. Selahaddin, Hıristiyan hükümdarlar arasında en çok ondan çekiniyordu. Bu nedenle de Kuzey Suriye'de Alman ordusunu karşılamak üzere ciddi bir kuvvet yığmıştı. İngiltere ve Fransa krallarının da sahilden Kutsal Topraklar'a çıkartma yapması durumunda Eyyubiler büyük bir felaketle karşı karşıya kalacaklardı. Ancak Alman Haçlıların bu şekilde telef olması üzerine, Selahaddin tüm ağırlığını sahilden gelecek Haçlı saldırılarına verme imkânı buldu. Böylelikle diğer iki Avrupalı kral elleri boş olarak ülkelerine dönmek zorunda kaldılar.

Bugün kralın boğulduğu varsayılan yerde 1971'den beri söz konusu tarihî olayı anlatan bir kitabe bulunmaktadır. Fakat gerek Türk ve gerekse de Alman tarihi açısından adeta bir dönüm noktası teşkil eden bu konu hakkında, kronikler ve birkaç makale dışında Türkçede neredeyse hemen hiçbir ciddi bir araştırma yok. Rahatlıkla bir filme senaryo malzemesi teşkil edebilecek bu olayın, Türk ve Almanların bir ortak çalışmasıyla beyaz perdeye aktarılması pek güzel bir teşebbüs olurdu.

FRIEDRICH'İN MÜTTEFİKLERİ BİRBİRLERİNİ YEMİŞLERDİ

Friedrich Barbarossa, Haçlı Seferi için yemin eden tek hükümdar değildi. İngiltere kralı II. Henry ile Fransa kralı II. Filip de Haçlı yemini etmişlerdi. Gelgelelim mücadele içerisinde olan ve birbirlerine güvenmeyen bu iki kral, mutabakata varıp da sefer için gerekli hazırlıklara bir türlü başlayamıyorlardı. Halbuki Hıttin Savaşı sonrası Kudüs'ün ve diğer önemli Haçlı merkezlerinin düşmesi, bölgeye yapılacak yardımı çok daha acil hale getiriyordu. Sonuçta Sur başpiskoposunun Fransa kralını ikna eden konuşması üzerine ilk olarak II. Filip Haçlı Seferi'ne çıkmayı kabul etti. II. Henry de bunun üzerine sefer hazırlıklarına girişti. Hatta sefer masraflarını temin için "Selahaddin Vergisi" denilen bir de vergi saldı.

Yalnız İngiliz kralının sefer hazırlıkları, oğlu Richard'ın kendisine isyan etmesi sonucu ertelendi. Üstelik Richard'a Fransa kralı da destek vermekteydi. Henry ile oğlu arasında başlayan savaş, 1189'da II. Henry'nin ölümüne kadar devam etti. Taht, asi evlat Richard'a kaldı. Tarihe "Aslan Yürekli" lakabı ile geçen bu kral, bir süre sonra Fransa kralı II. Filip ile anlaşarak sefer hazırlıklarına başladı. Her iki taraf da birbirine güvenmediği için sefere aynı zamanda çıkmaya karar verdiler. Sonuçta krallar, Alman imparatorunun öldüğü günlerde sefere çıktılar. Richard, Sicilya ve Kıbrıs üzerinden Kutsal Topraklar'a ulaştı. Ancak yolu üzerinde bulunan Sicilya'da bölgeyi yağmalamaktan geri kalmadı. Yağmanın nedeni ise Kral Tankred'in bir önceki kralın eşi ve Richard'ın kız kardeşi olan Joanna'ya kötü davranmasıydı. Yine aynı günlerde Richard ile Fransa kralının arası bir evlilik meselesi yüzünden açıldı. Richard, babasının da zoruyla II. Filip'in kız kardeşi ile nişanlanmıştı. Lakin gelin adayının adı, kayınpederi olan II. Henry ile yakışıksız biçimde anılır olmuş, Richard da bu evlilikten vazgeçmişti. II. Filip kız kardeşinin bu şekilde reddine çok öfkelendiyse de bir şey yapamadı. Sicilya'dan sonra yoluna Girit ve Rodos üzerinden devam eden İngiliz kralı, bir fırtınaya yakalanınca Kıbrıs'a sürüklendi. Adanın hâkimi olan ve Bizans imparatoruna isyan etmiş bulunan İsakios Dukas'ın, kendisinden önce karaya çıkan annesine karşı saygısızca hareket ettiğini öğrenince Dukas'ı esir etmiş, Kıbrıs'ı da topraklarına katmıştı.

Richard'ın mağrur ve savaşçı özellikleri her ne kadar adamlarının kendisine hayran olmasına sebebiyet verse de, zaman zaman önü alınamaz saldırganlıkları İngiliz kralının başına nice badireler açacaktır. Richard, Kıbrıs'tan Akka'ya ulaşmış ve kendisinden önce kaleyi kuşatan Fransa kralının ordusu ile kuvvetlerini birleştirmişti. Fransız askerlerinin pek çoğu Richard'ı kendi krallarından daha karizmatik buluyorlardı. Dahası Fransa'daki İngiliz topraklarında yetişen Richard'ın ana dili Fransızca idi. Bu durum iki hükümdar arasında gizliden gizliye bir rekabete sebebiyet verdi. Asıl fırtına ise Akka'nın fethinden sonra koptu. Sefere çıkmadan önce iki hükümdar ele geçirilen topraklar ve ganimetin eşit şekilde bölüşüleceğine dair söz vermişlerdi. Akka düşünce Richard ve II. Filip sancaklarını

hakimiyet alameti olarak şehrin meydanına diktiler. Bunlara Avusturya markgrafı Leopold da katıldı. Leopold, kendisinin Alman imparatorunun vekili olduğunu iddia ediyordu. Ancak Richard, agresifliğini burada da gösterdi. Leopold'un şehir meydanına dikilen sancağını aldırarak Akka'nın su dolu hendeğine attırdı. Leopold bu tutum karşısında öfkeden deliye döndüyse de İngiliz kralına karşı hiçbir şansı yoktu.

Aslan Yürekli Richard ve II. Filip Akka önlerinde

Bir süre sonra Leopold memleketin yolunu tuttu. Sefer sırasında hastalanan ve Richard'ın tutumundan da rahatsızlık duyan II. Filip, kuvvetlerinin bir kısmını Filistin'de bırakarak ülkesine döndü. Böylece Richard'ın istediği olmuş, seferin kumandası doğrudan kendisine kalmıştı. Ancak Selahaddin karşısında başarılı olamayacak ve yokluğunda ülkesinde çıkan karışıklıklar nedeniyle de İngiltere'ye doğru yola çıkacaktır. Kaderin garip bir cilvesi olarak bindiği gemi Avusturya kıyılarına yanaşacak ve bir süre önce ağır hakarette bulunduğu Avusturya markgrafı Leopold'a esir düşecektir. Leopold, Richard'a türlü hakaretler ettikten sonra onu efendisi olan Barbarossa'nın oğlu İmparator Heinrich'in yanına yollar. Heinrich, mağrur İngiliz kralını hapseder ve yüklü bir fidye ister. Fidyenin ödenmesi dahi Richard'ı kurtarmaya yetmez. Heinrich, Richard'dan vassallik yemini etmesini de ister. Bu yeminin verilmesi üzerine Richard serbest kalıp ülkesine döner. Ancak çok yaşamayacaktır.

KAYNAKÇA

Ekkehard Eichoff, "Frederich Barbarossa Anadolu'da", (çev: Gültekin Oransay), *VII. TTK Kongresi*, cilt: 1, Ankara 1972, s. 269-280.

İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, (çev: Abdülkerim Özaydın), cilt: 12, İstanbul 1987, s. 51-53.

Niketas Khoniates, *Historia 1180-1195*, (çev: Işın Demirkent), cilt: 1, İstanbul 2006.

Kemal Kozanoğlu, “Anadolu’da Ölen Alman imparatoru Friedrich Barbarossa”, *Toplumsal Tarih*, cilt 16, sayı: 3, İstanbul 1995, s. 34-38.

Onur Bilge Kula, “Türklerle Almanların 2. Kitlesel Karşılaşmasının Belgesi”, *Tarih ve Toplum*, cilt: 18, sayı: 104, Ağustos 1992, s. 49-52.

Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev: Fikret Işıltan), cilt: 3, Ankara 1987.

Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2008.

5 / ÇOCUKLARIN KATILDIĞI HAÇLI SEFERİ

Üç asra yakın bir zaman dilimini kapsayan Haçlı seferleri tarihi içinde 1212 yılında gerçekleşen “Çocukların Haçlı Seferi” ilginç bir safhayı teşkil eder. Bu sefer, 1204’teki IV. Haçlı Seferi ile 1217’de başlayan V. Haçlı Seferi arasında gerçekleşmiştir. Adına bakıp da bu eylemin ciddi bir Haçlı seferi olduğu sanılmasın.

Eski bir kartpostalda çocukların Haçlı Seferi

1198-1216 tarihleri arasında Katolik dünyasının liderliğini yapan Papa III. İnnocentius, 1187'deki Hıttin Savaşı'nın akabinde Eyyubilerin eline geçen Kudüs'ü geri almak amacıyla Haçlı Seferi çağrısında bulunarak bu konuda önemli girişimlere imza atmıştı. Ancak 1204 yılında eylem safhasına dökülen sefer, Venedik dukası Enrico Dandolo idaresinde Konstantinopolis'e yönlendirilerek amacından saptırılmıştı. Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki kırılma noktalarından birini teşkil eden bu harekât sonrasında Papa, yeniden bir Haçlı ordusu toplanması konusunda faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak Haçlı ordusunun toplanarak Kudüs'e doğru yola çıkması çeşitli nedenlerle gerçekleşememiştir. Önce Güney Fransa'da sapkın olarak kabul edilen Hıristiyan cemaatler üzerine bir dizi sefer düzenlenmiş, sonrasındaysa İspanya'daki Müslümanlarla mücadele edilmiştir. İşte söz konusu harekâtın bir türlü gerçekleşememesi üzerine 1212'de Fransa'nın Saint Denis bölgesinde, Etienne adında bir çocuk ortaya çıkarak Hz. İsa'nın kendisine Fransa kralı Philip August'e teslim edilmek üzere bir mektup verdiğini iddia edecektir. O sıralarda bölgede bulunan krala bir şekilde ulaşan bu çocuğa kralın cevabı köyüne dönmesi yönünde olacaktır. Etienne'nin hikayesi aslında bir şekilde Fransızların millî kahramanı Jean D'arc'ın hikayesine benzer. Zira Etinenne de onun gibi bir çobandır ve yine Jan D'arc gibi Hz. İsa'dan mesaj almıştır.

FRANSA'YI DOLAŞAN ÇOCUK

Etienne kralın tavsiyesine uymaz. Onun yerine Fransa'yı dolaşarak taraftar toplamaya girişir. Söylemine göre Tanrı, günaha batmış yetişkinler yerine kendisi gibi günahsız ve temiz imanlı çocuklara Kudüs'ü bahşedecektir. Hatta Marsilya Limanı'na ulaştıkları takdirde deniz, tıpkı Hz. Musa'ya olduğu gibi ikiye ayrılacak ve çocuklar gemi kullanmadan Kutsal Topraklar'ın yolunu tutacaklardı. Üstün bir hitabet kabiliyetine sahip olan Etienne, geçtiği yerlerde pek çok çocuğun kendisine katılmasını sağladı. Çocuklardan bazıları aileleri tarafından sefere katılmaları için teşvik edilirken, bazıları da gizlice bu çağrıya iştirak ettiler. Ayrıca sefere asiller sınıfına mensup bazı ailelerin çocukları, genç kızlar, genç papazlar ve bazı yaşlı hacılar da katılmaya karar vermişlerdi. İlk Haçlı Seferi'nin meşhur vaizi Pier L'ermit'i kendine örnek alan Etienne, aynı zamanda mavi zemin üzerinde üç zambağın yer aldığı bir de flama edinmişti. Çocukların hemen

hepsi yaya olarak seyahat ediyorlardı. Yalnız bazı asilzadelerin atları vardı. Etienne'de Tanrı'nın mesajını taşıdığı için üzerinde güneşliğin de yer aldığı son derece hoş bir arabanın üzerinde seyahat ediyordu. Çocuklar Tours ve Lyon kentleri üzerinden Fransa'nın güneydoğusunda bulunan Marsilya kentine ulaşmayı hedefliyorlardı. Fakat yaz mevsiminde çıktıkları bu yolculuk, maalesef onlara çok pahalıya mâl olacaktır. Her ne kadar geçtikleri yerlerde büyük bir coşku ile karşılanmış olsalar da, aşırı sıcaklardan ürünlerin kavrulması nedeniyle halk, bu kalabalık kitleye yeterli miktarda yardımda bulunamayacak ve çocukların birçoğu yolda hayatını kaybedecektir.

Tüm olumsuzluklara rağmen kafilenin bir bölümü Marsilya'ya varmayı başarır. Marsilyalılar çocukları gayet sıcak karşılasalar da, küçük hacılar şehre vardıklarında büyük bir hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Zira Etienne'nin vaat ettiği gibi deniz önlerinde açılmamıştı. Bazı çocuklar bunun üzerine yurtlarına dönmek üzere meşakkatli bir yolculuğu göze aldılar. Bazılarıysa sonuna kadar Etienne'yi takibe karar verdiler. İşte tam da bu aşamada kaynaklar Marsilya'da iki tacirin devreye girdiğini yazmaktadır.

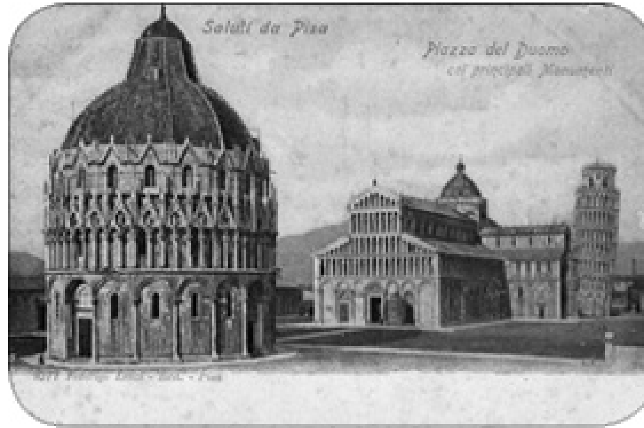
Papa III. İnnocentius

Demir Hugue ve Domuz Guillaume adındaki iki tacir Etienne ve yanındaki çocukları sırf Tanrı'nın rızasını temin için (!) Kutsal Topraklar'a götürmeyi vaat ettiler. Etienne bu teklifi sevinçle kabul etti. Sonrasında yedi tekneden oluşan ve çocukları taşıyan bir filoyla harekete geçtiler. Ancak bu çocuklardan 18 yıl boyunca bir daha haber alınamayacaktır. 1230'da doğudan gelen bir papaz, çocukların akıbeti hakkında çevresindekilere önemli bilgiler verdi. Onun anlattığına göre çocukların bindikleri gemiler, Sardunya Adası yakınlarında bir fırtınaya yakalanmış ve gemilerden ikisi batmıştı. Geri kalan beş tekne ise iki düzenbaz tüccar tarafından Cezayir sahiline götürülmüş ve çocuklar buradaki köle tacirlerine satılmıştı. Çocuklardan bazıları kölelerin daha fazla para ettiği Mısır'a götürülürken, bir kısmı da Bağdat'a gönderilerek burada satılmışlardı. İçlerinde en talihlileri Mısır'a satılanlardı. Zira bunlar Eyyubi sultanı Melik Adil'in oğlu olan Melik Kamil tarafından satın alınarak katip, öğretmen ve tercüman olarak istihdam edilmişlerdi. Dinlerine ilişilmediği gibi kendilerine rahat bir yaşam imkânı da sunulmuştu. Çocukların bir kısmı belki de Eyyubi ordusunda Memluk askeri olarak hizmet etmişlerdir. Eğer öyleyse Eyyubi idaresindeki Memlukların Haçlılara karşı en ölümcül darbeyi indiren askerî gruplardan biri olduğu düşünüldüğünde, bu çocuklardan bazıları Kudüs'ü Haçlı dünyasına kazandıracakken, Haçlıları ilerleyen yıllarda Filistin sahilinden söküp atacak bir askerî birimin parçası olmuşlardır.

HİSTERİ ALMANYA'YA DA SIÇRADI

"Çocuk Haçlı" çılgınlığı sadece Fransa ile sınırlı kalmadı. Almanya'da yaşayan ve Etienne'nin faaliyetlerinden haberdar olan Nikolaus adında bir çocuk, Köln kentinden yola çıkarak kısa sürede kalabalık bir çocuk topluluğunu etrafına toplamayı başardı. Nikolaus, Etienne'den etkilenmişti, ancak onun tersine Kutsal Topraklar'ı zor kullanarak değil, Tanrı'nın bir mucizesi neticesinde kan dökmeden dinsizleri yola getirmek suretiyle elde etmeyi amaçlıyordu. Nikolaus'un hedefi, İtalya sahilleriydi. O da kendisini takip eden çocuklara İtalya limanlarına yani Cenova, Amalfi ya da Pisa'ya ulaştıkları takdirde denizin önlerinde açılacağını müjdelemişti. Alman çocukların yaş ortalaması Fransızlara oranla biraz daha fazlaydı. Ayrıca bu kafilede bazı asilzadelerin yanında serseri ve ayaktakımından ya da

fahişelerden bazı kişiler de vardı. Muhtemelen bunlar, geçtikleri yerlerdeki yöre halkının çocuklara verecekleri hediyelerden nasiplenmek isteyen insanlardı. Alman çocuklar iki kafile halinde yola çıktılar. Nikolaus'un liderliğindeki ilk grup Temmuz-Ağustos aylarında Alpler'i aşarak İsviçre üzerinden Cenova'ya indi. Ancak Cenova'ya geldiklerinde önlerinde denizin yarılmamasından dolayı büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar. Bir kısmı yolculuğu burada sonlandırdı ve Cenovalılara sığınarak bu kente yerleşti. Geri kalanlar ise önce Pisa'ya yöneldiler, denizin burada da yarılmaması üzerine aralarından bazıları limanda bekleyen gemilere binerek Filistin'in yolunu tuttular. Tahmin edileceği üzere bu çocuklardan bir daha hiçbir haber alınamadı. Geri kalanlar ise Nikoalus'un öncülüğünde Roma'ya doğru yola koyuldular. Papa III. İnnocentius, çocukların bu özverisini takdir etmekle birlikte seferi sonlandırmalarını ve evlerine dönmelerini, Haçlı yeminlerini büyüdüklerinde yerine getirmelerini bildirdi. Kafilede bulunanların büyük bir kısmının Katolik dünyasının ruhani liderinin sözünü tuttuğu biliniyor, ancak liderleri Nikolaus'un akıbeti meçhul... Babası ise çocuklarını böylesi bir maceraya kurban veren öfkeli halk tarafından yetkililere şikayet edilmiş ve halkın infialinden çekinen yetkililerce, talihsiz adam idam edilmişti. Nikolaus'tan sonra harekete geçen ikinci grubun da akıbeti farklı olmamış, yalnız onlar ilk grup gibi İtalya'nın batı limanlarına değil de doğuda bulunan Ancona ve Brindisi limanlarına ulaşmışlardı. İtalyan haritasında çizmenin topuğu diye tanımlayabileceğimiz Brindisi Limanı bu grubun son durağı olmuş; çocuklardan bazıları buradan gemiye binerek meçhule doğru yelken açarken, bazıları da bütün zorlukları göze alarak evlerine geri dönmüşlerdi.

Çocukların güzergahı üzerinde bulunan Pisa kenti tarihî kulesi

1212 yılı böylelikle Avrupa’da bir histerik fırtınaya sebep olduktan sonra geçip gitti. Sefere katılan çocukların akıbeti ise tarihe bir muamma olarak geçti.

KAYNAKÇA

Ebru Altan, “Çocukların Haçlı Seferi”, *Popüler Tarih*, sayı: 40, İstanbul 2003, s. 38-41.

Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, İstanbul 2006.

Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Ankara 1986.

Nezih Uzel, “Haçlı Seferleri’nin asırlardır gizlenen cinayetten beter ayıbı: Haçlı çocuk orduları”, *Habertürk Tarih*, sayı: 17, 19 Eylül 2010, s. 12-15.

6 / İSLAM MEDENİYETİ HAYRANI BİR İMPARATORUN HAÇLI SEFERİ

Haçlı seferleri insanlık tarihinin en vahşi safhalarından birini içerir. Görünürde dinî ancak gerçekte siyasi, sosyo-ekonomik nedenlerle bağlantılı olan bu seferler, iki taraftan milyonlarca insanın ölümü ile sonuçlanmıştır. Etki itibarı ile I., III. ve IV. Haçlı seferleri tarihte derin izler bırakmışlardır. İlk Haçlı seferinde Kudüs, Hıristiyanların eline geçmiş, 1187’de Selahaddin’in Kudüs’ü fethetmesi ile “Kralların Haçlı Seferi” olarak adlandırılan III. Haçlı Seferi çıkmış, IV. Haçlı Seferi Kudüs yerineOrtodoks dünyasının merkezi olan Konstantinopolis’i hedef almıştı. Yazımıza konu teşkil eden VI. Haçlı Seferi’nde ise, esasen Haçlılar Kudüs’ü kısmen de olsa geri almış olmalarına rağmen, Batı dünyasının kazandığı bu başarı, diplomatik girişimler neticesinde gerçekleştiği için, Haçlı seferleri tarihinde derin bir iz bırakmamıştır.

II. Friedrich von Hohanstaufen’in 1228 yılında başlayan ve 1229’un Mayıs ayında sonlanan Haçlı Seferi, bu savaşlar silsilesinin en ilginç safhalarından bir tanesini oluşturur. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ile Eyyubi Devleti’nin karşılıklı muhatap oldukları bu sefer sonrasında her iki ülkenin lideri, şartların getirdiği zorunluluklardan dolayı kendi aralarında büyük bir savaşa meydan vermeden anlaşma yoluna gitmiş, ancak ne

Kudüs’ü veren Eyyubi sultanı Melik Kamil ne de Kudüs’ü alan II. Friedrich mensup oldukları kültür iklimine yaranabilmişlerdir.

İSLAM KÜLTÜRÜNE TUTKUN BİR İMPARATOR

II. Friedrich, Ortaçağ Avrupası’nın gördüğü en ilginç hükümdarlardan biridir. Kutsal Roma Germen imparatoru unvanını taşıyan II. Friedrich, bir yandan dönemin İslam dünyası ile yakın ilişkiler içine girerken, öte yandan da Papa’nın aforoz tehdidi ile karşı karşıya kalmış ve Haçlı Seferi’ne çıkmayı kabul etmiştir. Friedrich’in içine düştüğü bu açmazı anlamak için öncelikli olarak yetiştiği ortama bir göz atmak gerekir.

Friedrich, İtalya’nın kuzeyinde Adriyatik kıyısında bulunan Ancona kentinde, Kutsal Roma Germen imparatoru VI. Heinrich’in oğlu olarak doğdu. Babası İtalya’da bulunan Norman Krallığı’na son vermiş ve Norman hanedanından Kral II. Roger’in kızı Konstanz ile evlenerek de bölgede meşruluğunu temin etme yoluna gitmişti. Bu evlilikten de II. Friedrich doğmuştu. Friedrich’in anne tarafından dedesi olan Norman kralı II. Roger, aykırı karakteri ile bilinen bir liderdi. Yanında çok sayıda Müslüman âlim ve danışman istihdam etmekteydi. Bunlardan biri de bugün Fas coğrafyasının bir parçası olan Septe’de doğan ünlü İslam coğrafyacısı el-İdrisi olup, meşhur coğrafya kitabı “Nuzhetu’l-muştak” adlı eserini, hizmetinde bulunduğu Sicilya’nın Norman kralı II. Roger’e ithaf etmişti. “Kitab-ı Rucâr” (Roger kitabı), bu meşhur eserin bilinen diğer adıdır. İdrisi, II. Roger’den sonra onun oğlu I. Guillaume’ye de hizmet ettikten sonra, bu devletin başkenti olan Palermo’da ölecektir.

Friedrich, babası VI. Heinrich öldüğünde daha üç yaşındaydı. Babasının İtalya’da uğraştığı sorunların başında Papa ile giriştiği siyasi nüfuz mücadelesi geliyordu. Heinrich zamanında Papalık Devleti, Orta İtalya’da önemli bir güç konumundaydı. Friedrich hukuki olarak rüştünü ispat ettiği tarih olan 1208’e kadar dönemin papası olan III. İnnocentius’un vekaleti altında kaldı. 1220’de ise Kutsal Roma Germen imparatoru ilan edildi. 1216-1227 yılları arasında papalık yapan III. Honorius ile de arası nispeten iyiydi. Ancak 1227’de dünyevi iktidar hırsı had safhada olan IX. Gregorus’un papalık makamına geçmesi ile Friedrich açısından sıkıntılı bir dönem başladı.

Papa IX. Gregorus’un en önemsediği politikaların başında İtalya’da, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nun lehinde gelişmekte olan siyasi dengeleri değiştirmek vardı. Bundan dolayı Gregorus, Friedrich’in önüne her fırsatta engeller koymayı ihmal etmeyecektir. Bu konuda sıklıkla kullandığı argümansa, Friedrich’in 1215’te Haçlı yemini vermesine rağmen yemininin gereğini bir türlü yerine getirmemesiydi. Esasen Papa’nın elini güçlendiren bir diğer unsur da imparatorun din karşısındaki tutumuydu.

Sicilya kralı II. Roger

Fransızca, Almanca, İtalyanca, Latince, Grekçe ve Arapça olmak üzere altı dil bilen ve oldukça entelektüel bir portre çizen Friedrich, İslam kültürünün hayranı bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Kendisi, İslam inancına sempati duymaktan çok, İslam kültürünün o devirde ulaştığı konumun hayranıdır. Çevresinde Müslüman âlimlere yer verdiği gibi, kendisini eğiten hocalardan en azından birinin de Müslüman olduğunu biliyoruz. Zira Friedrich, ileride ayrıntılarına gireceğimiz VI. Haçlı Seferi’ne çıktığı sırada Akka önlerinde iken hocalarından bir tanesi namaz kılmak için kendisinden izin isteyecektir. Yine Friedrich, 1250’deki ölümüne kadar Doğu İslam dünyası ile iletişimini hiç kesmemiş, bilhassa Eyyubi Hanedanı ile ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerini hep diri

tutmuştur. İşte bu özellikleri, yaşadığı çağda kendisinin rakipleri tarafından “heretik” yani sapkın veya en azından imanı zayıf bir kişilik olarak takdim edilmesine yol açmıştır.

II. Friedrich şahinleri ile

Friedrich daha 1215’te Haçlı yemini vermiş olmasına rağmen çeşitli nedenlerden dolayı bu yeminini yerine getirememişti. İmparatoru, etmiş olduğu yeminin dışında Kutsal Topraklar’a gitmeye mecbur bırakan bir diğer unsur da yapmış olduğu ikinci evlilikti. İlk eşinin genç yaşta ölmesi üzerine imparatora layık bir eş arayışına girişilmişti. Aynı dönemlerde Akka ve Kudüs kralı olan, ancak Kudüs’ün Müslümanların elinde olması nedeniyle sadece Akka ile yetinmek zorunda kalan Jean de Brienne de genç kızı ve Kudüs tahtının tek varisi olan Jolanda için uygun bir eş aramak maksadıyla Avrupa’ya gelmişti. İşte 1225’te henüz 14 yaşında olan Jolanda ile 30’lu yaşlarının başında olan Friedrich’in evliliği bu şekilde gerçekleşti. Doğal olarak Jean de Brienne’den sonra Kudüs tahtının varisi bu evlilikten doğacak çocuk olacağı için, Friedrich de sefere çıkma sürecini hızlandırmak zorunda kalacaktır.

EYYUBİ HANEDANI İÇİNDE ÇIKAN KARGAŞA

1227 yılı Friedrich açısından sefer tasarısını hayata geçirmek için ardı ardına zorunlulukların ortaya çıktığı bir dönemdir. Zira bu tarihte ihtiyar Papa Honorius ölmüş ve yerine muhteris IX. Gregorus geçmişti. Friedrich 1225’te evliliğini bahane ederek sefer için Papa’dan iki yıl daha izin almış, ancak bu yıl içinde iznin süresi de sona ermişti. Dahası doğudan gelen haberler de imparatorun seferi için gayet uygun bir ortamın oluştuğu şeklindeydi. Kudüs’ü elinde tutan Eyyubilerin ülkesinde sular uzun zamandır durulmak bilmiyordu. 1218’de Selahaddin’in kardeşi olan Melik

Adil, V. Haçlı Seferi devam ederken ölmüş ve Eyyubi ülkesinin idaresi onun üç oğlunun ellerine kalmıştı. Büyük oğlu Melik Kamil Mısır'da, ortanca oğlu Melik Muazzam Dımaşk'ta ve bunların en küçüğü olan Melik Eşref de el-Cezire bölgesinde hüküm sürmekteydiler. Üç kardeş babalarının ölümünün beraberinde getirdiği sarsıntıyı elbirliği ile atlatma yoluna gitmişler, böylelikle de 1221'de Mısır'ın Dimyat Limanı'na saldıran Haçlıları ağır bir yenilgiye uğratmışlardı. Ancak bu başarıdan sonra ortaya çıkan iktidar hırsı nedeniyle üç kardeşin arası açıldı. Melik Muazzam, Suriye'nin merkezi olan Dımaşk'a hâkim olup o sırada başka Eyyubi meliklerinin elinde olan Hama, Humus, Baalbek gibi şehirleri kendi egemenliği altında birleştirmeyi tasarlarken, Melik Kamil de tıpkı babası gibi egemenliğini tüm Eyyubi topraklarına yaymak istiyordu. İşte böylesi bir ortam içinde Melik Kamil, Suriye'nin kuzeyindeki el-Cezire toprakları ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı bölgelere sahip olan kardeşi Melik Eşref'le ittifak kurma yoluna gitti. Bu ittifaka, Melik Muazzam'ın Suriye'de genişlemesinden çekinen hanedanın diğer üyelerini de dahil etti. Melik Muazzam da bu hamleye karşılık olarak Artuklular ve Erbil Atabeyliği gibi küçük beyliklere yanaştı. Ancak söz konusu beyliklerin kendi yanına çekilmesi, güç dengelerini eşit hale getirmenin çok uzağındaydı. Melik Muazzam 1225 yılına gelindiğinde Moğolların önünden kaçarak Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'a gelen Celaleddin Harezmşah ile ittifak kurma yoluna gitti. Böylelikle o, önemli bir avantaj elde etmiş oluyordu. Zira Celaleddin, el-Cezire hâkimi olan Melik Eşref'in topraklarına saldırırken, Melik Muazzam da ağabeyi Melik Kamil'in Mısır'dan Suriye'ye sevk edeceği askerlerin önünü kesebilirdi. Melik Muazzam'ın restine Melik Kamil'in cevabı hiç beklenmedik bir biçimde oldu. Melik Kamil, İtalya'da bulunan Kutsal Roma Germen imparatoru Friedrich ile temasa geçip ona bir elçi göndererek, kendisini kardeşi Melik Muazzam'ın kontrolünde bulunan Kudüs kentini ele geçirmeye davet etti. Bu durum Friedrich açısından eşi bulunmaz bir fırsattı. Her ne kadar Haçlı fikri ile çok ilgilenmese de, Hıristiyan dünyasında kendisini tartışmasız lider konumuna getirecek olan böyle bir girişim karşısında kayıtsız kalamazdı.

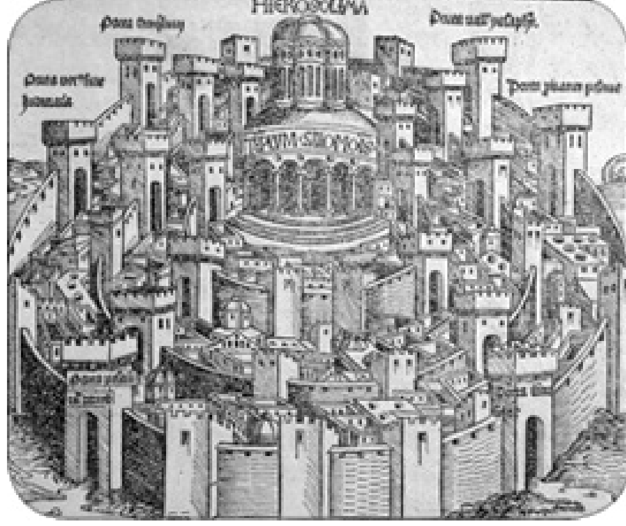
II. Friedrich'in hedefindeki Kudüs şehri

İmparator 1227 yılında tüm bu etkenlerden dolayı Haçlı yeminini yerine getirmeye karar verdi. Öncelikle bir elçisini Melik Kamil nezdine gönderdi. Mısır hâkimi Melik Kamil tarafından son derece görkemli bir biçimde karşılanan elçiye, Eyyubi sultanı daha önceki vaadini yeniledi. Ayrıca Melik Kamil, kurnazca bir taktikle elçiyi, Kudüs'ün hâkimi olan kardeşi Melik Muazzam'la görüşmesi ve barışçı yollardan kenti teslim etmesini teklif için Dımaşk'a gönderdi. İmparatorun elçisi olan Palermo başpiskoposu Berardo, Melik Muazzam'dan; "Efendine, kendisi için kılıcımdan başka hiçbir şeyin olmadığını söyle!" cevabını alacaktı.

MELİK MUAZZAM'IN ÖLÜMÜ DENGELERİ BOZDU

Friedrich'in sefere çıkmak için hareket üssü, İtalya'nın güneybatısında (veya topuğunda) bulunan Brindisi Limanı olacaktır. Ancak buraya geldiği sırada imparator, sıtma salgınından etkilenerek yatağa düştü. Birliklerinin bir kısmını Kutsal Topraklar'a gönderdiyse de kendi gidişini ertelemek zorunda kaldı. Friedrich'i bekleyen sıkıntı bununla da sınırlı değildi. Papa, imparatoru yine sefere çıkmamak için bahane ürettiği gerekçesiyle aforoz etti. Papa'nın bu hareketi yapmaktaki amacı, rekabet halinde olduğu imparatoru zor durumda bırakmaktı. Aforoz edilmiş bir imparator artık seferin komutanı olamazdı. İlave olarak Friedrich, Papa'nın aforozunu görmezden gelip sefere devam etse bile Kutsal Topraklar'daki Haçlılar arasında da bundan böyle bir statü sıkıntısı yaşayacaktı. Her şeye rağmen

Friedrich, hastalığı geçtikten hemen sonra sefere devam kararı aldı. Kıbrıs üzerinden 1228 yılı başlarında Akka’ya gelen imparator, burada da bir başka sürprizle karşılaştı. Dımaşk hâkimi Melik Muazzam ölmüş ve yerine tecrübesiz oğlu Melik Nasır geçmişti. Dolayısıyla şartların değişmesiyle Melik Kamil, zaten İslam dünyasında fazlasıyla tepki çeken Kudüs’ü teslim etme fikrinden artık tabir-i caizse çark etmiş bulunuyordu.

Üç dinin kutsal şehri Kudüs

Yine de imparatorun elini kuvvetlendiren bazı noktalar vardı. Bunların başında da Melik Muazzam’ın ölümüyle Melik Kamil’in gündemine Eyyubi ülkesindeki mevcut dengelerin yeniden belirlenmesi meselesinin yerleşmiş olması geliyordu. Melik Kamil, ölen kardeşinin topraklarını kontrol altına almaya çalışırken, bu iç meseleye Haçlıların bir şekilde müdahil olmasını istemiyordu. Bu nedenle de bir yandan imparatorun Akka’dan kendisine yolladığı elçileri oyalama siyaseti güderek zaman kazanmaya çalışıyor, öte yandan da Suriye üzerine sefer hazırlıkları planlıyordu. Dımaşk’ın yeni hâkimi Melik Nasır da boş durmamış ve büyük amcası Melik Kamil’in üzerine yürüme hazırlıklarına girişmesi üzerine, küçük amcası Melik Eşref’i Dımaşk’a davet ederek ortamı kızıştırmıştı. Melik Eşref’in elini çabuk tutarak Dımaşk’a yeğeni Melik Nasır’ı himaye amacı ile gelmesi karşısında, Melik Kamil’in hevesi kursağında kalmıştı. Dahası kendisi Eyyubi ülkesinde zamansız bir iç savaş istemediği için kardeşine mektup yazarak “Benim Suriye’ye gelmemin tek amacı Haçlılarla mücadele ederek Dımaşk ve ona bağlı yerleri savunmaktır. Şimdi sen yeğenimize yardım için geldiğine göre artık gözüm arkada kalmaz, ben

Mısır'a döneceğim. Allah korusun, düşmanlarımız benim burada bulunuşumu yanlış anlayabilirler. Kimse benim hakkımda kardeşim ve yeğenimle savaşacağım dedikodusunu çıkaramayacak" diyerek dönüş hazırlıkları yapar. Aslında el-Kamil'in tek korkusu Eyyubi ülkesinde bir iç savaş değildi. Onu asıl korkutan batıda Haçlıların, doğuda ise Harezmliler ve Moğolların oluşturduğu tehditkar durumdu.

KUDÜS'Ü ALDI, PAPA'YA YİNE DE YARANAMADI

Bu arada imparatorun durumu da pek parlak sayılmazdı. Her şeyden önce Melik Kamil, onun Papa tarafından aforoz edildiğini öğrenmişti. Ortadoğu'daki Haçlıların en önemli askerî tarikatları olan Templier ve Hospitalier Şövalyeleri de Papa'nın aforoz kararına uyacaklarını ve imparatorla ortak hareket etmeyeceklerini açıklamışlardı. Bu da Friedrich'in Eyyubilerle yapacağı bir mücadelede elindeki sınırlı kuvvete güvenmesi anlamına geliyordu. Öte yandan Kudüs'ü almadan dönmesi ise imparator açısından tam anlamıyla bir felaket olacaktı. Nitekim bu durumu II. Friedrich, Melik Kamil'e elçisi Fahreddin b. Şeyhuşşuyûh vasıtasıyla şu cümlelerle ifade etmişti; "Ben senin dostunum ve batıdaki diğer hükümdarlar nezdindeki konumumu da biliyorsun. Beni buraya davet eden sensin. Krallar ve Papa da yolculuğumdan haberdar... Bir şey elde edemeden dönersem onların gözündeki itibarım iki paralık olur."

Hz. İsa'nın gerçek kabrinin bulunduğuna inanılan Kudüs St. Sepulchre Kilisesi

Karşılıklı elçi teatileri sonuç vermiş ve her iki hükümdar da içinde bulundukları nazik durumu göz önüne alarak Şubat 1229’da anlaşmaya varmışlardı. Bu anlaşmaya göre; Kudüs Haçlılarda kalacak ve Kudüs’ün dışındaki toprakların idaresi ise Müslümanların olacaktı. Ayrıca Kudüs’ün içinde kalan ve İslam dünyası açısından son derece önemli olan Kubbetu’s Sahra, Mescid-i Aksa ve Harem-i Şerif gibi alanların denetimi de Müslümanlarda olacak, Müslümanlar burada özgürce ezan okuyup ibadet edebileceklerdi. Böylelikle Friedrich, Haçlı yemininin gereğini yerine getirirken, Melik Kamil de imparatorun bölgeden ayrılmasıyla Kudüs’ü yeniden rahatça alabilmeyi umuyordu. Kudüs’ün alınması, Papa’nın öfkesini yatıştırmaya yetmedi. Papa, danışıklı dövüş yoluyla elde edilen bu başarıyı tanımadığını, Friedrich’in 18 Mart 1229’da Kudüs’te taç giyme törenini idare etmek için hiçbir yetkiliyi görevlendirmemek suretiyle gösterdi. Nitekim imparator söz konusu tacı, kendi elleriyle başına takmak zorunda kaldı. Öte yandan Melik Kamil de rakiplerinin eline bulunmaz bir koz verdi. Yaşadığı çağdaki Arap müelliflerden pek çoğu onu, bu eyleminden dolayı ayıpladı.

Friedrich, Kudüs’teki taç giyme töreninden bir gün önce Müslümanlara ait beldeleri gezmiş ve düşünce yapısı hakkında birtakım ipuçları vermişti. O, “kutsal savaşlar çağı”nın adamı değildi. Dönemin Arap tarihçisi İbn Vasıl’daki bir kayda göre imparator, bu gezi sırasında Kubbetu’s Sahra ve Mescid-i Aksa’nın mimarisine hayran olmuş, minberin süslemelerinden fazlasıyla etkilenmişti. Yine gezi esnasında elinde İncil olan bir rahibin Mescid-i Aksa’ya girmeye kalktığını görünce de onu azarlamaktan ve mekâna saygılı olmasını ihtar etmekten geri kalmamıştı. Bölgedeki Müslümanlar da onun bu cemilesine aynı şekilde karşılık vermişler ve rahatsız olabileceği düşüncesiyle bölgede kaldığı süre içinde ezan okumamışlardı. Friedrich, Müslüman din adamlarına serzenişte bulunarak bu tarz bir harekete gerek olmadığını, zira buraya geliş nedenlerinden birinin de Kudüs’te pek güzel okunan ezanı dinlemek olduğunu, bu hareketleri ile kendisini bu güzellikten mahrum ettiklerini dile getirmiştir.

II. Friedrich

Sonuç itibarı ile VI. Haçlı Seferi ile günümüzdeki Kudüs meselesi arasında önemli benzerlikler var. Sekiz asır önce iki hükümdar, dönemin şartlarının da zorlaması ile ciddi bir çatışmaya yol açmadan Kudüs meselesini kendi aralarında halletme yoluna gitmiş, ancak hadisenin barışçı yollardan çözümü bölge üzerinden siyasi ihtiraslarını dindirmeye çalışan bazı zümreleri son derece rahatsız etmişti. Bu da ilerleyen yıllarda çatışmaların devam etmesine ve bölgede arzulanan huzur ortamının bozulmasına neden olmuştu. XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar bölgede Eyyubi-Memluk-Osmanlı devletleri nezdinde sağlanan istikrar ise Ortadoğu'nun bu yüzyılda artan önemi neticesinde bozulmuştur. Bir gün Kudüs'e farklı dinlerin birbirine saygı duyduğu ve VI. Haçlı Seferi'nin hemen sonrasındaki gibi bir barış ve anlayış ortamı gelecek mi? Kimbilir…

NORMAN SARAYI'NDA BİR İSLAM ÂLİMİ: EL-İDRİSİ

Sicilya'da egemenlik kuran Norman hükümdarları içinde ilme son derece meraklı ilginç hükümdar profillerine tesadüf olunur. Bunlardan ilk akla geleni ise II. Roger'dir. II. Roger, sarayından âlimleri hiç eksik etmemiş, onları sürekli çalışmaya teşvik etmiştir. Hiç şüphe yok ki bu âlimlerin önemli bir kısmını Müslümanlar teşkil ediyordu. Dönemin entelektüel dili olan Arapçayı bazı Norman hükümdarları anlayabiliyor ve konuşabiliyordu. II. Roger'in sarayında bulunan âlimlerden biri de el-İdrisi idi. Kendisi aslen Fas'ta hüküm sürmüş İdrisi Hanedanı'nın soyundan geliyordu. 1100 yılında Septe'de

doğmuş, Kurtuba'da eğitim görmüş, coğrafya ve botanik ilimlerine merak sarmıştı. Bu merakını tatmin için İspanya ve atalarının toprakları olan Kuzey Afrika'da bir dizi seyahate çıktıktan sonra, ilim adamlarına büyük hürmet gösterildiğini işittiği Sicilya kralı II. Roger'in, başkent Palermo'daki sarayının yolunu tuttu. Burada son derece iyi karşılandı. Hayatının sonuna kadar kaldığı bu şehirde II. Roger'in emri ile teşkil edilen bir coğrafya heyetine başkanlık ederek, gümüş bir yerküre maketi yaptı. Dünyanın belli başlı merkezlerini de bu maket üzerinde gösterdi. Yine II. Roger'in emri ile makette adı geçen mekânları açıklayan bir coğrafya kitabı da kaleme aldı. "Kitab-ı Nüzhet'ül Müştak fi İhtirâki'l-Âfâk" ya da meşhur adıyla "Kitab-ı Rucâr" (Roger) adlı eseri bu şekilde ortaya çıktı. Adından da anlaşılacağı üzere kitap, II. Roger'e takdim edilmişti. İdrisi'nin bu çalışması bilhassa Afrika, Endülüs, Akdeniz, Avrupa gibi coğrafyalar hakkında verdiği doğru bilgi ve haritalar sebebiyle uzun yıllar istifade edilen bir kaynak oldu.

KAYNAKÇA

Abdülhalik Bakır, *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler*, Ankara 2008.

Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, (Çev: Mustafa Daş), İstanbul 2010.

Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, İstanbul 2006.

Francesco Gabrielli, "Friedrich II ve Müslüman Kültürü", (çev: Gabrielle Cabrini), *Cogito*, sayı: 4, Bahar 1995, s. 310-319.

Gümeç Karamuk, "II. Frederich von Hohenstaufen'in İslam Dünyası ile İlişkileri ve Arapça Kroniklere Yansıması", *Belleten*, LVII, sayı: 219, Ağustos 1993, s. 446-479.

Mustafa Kılıç, "Alim ve Devlet Adamı olarak bir Eyyubi meliki: el-Melikü'l-Muazzam (576-624/1180-117)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 10, sayı: 2, Sivas 2006, s. 337-325.

Önder Kaya, *Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyubiler*, İstanbul 2007.

İbrahim Ethem Polat, *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*, Ankara 2006.

Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.

Ramazan Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a Eyyubiler-Memluklar 1193-1260*, İstanbul 2007.

Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Ankara 1986.

7 / EVLİLİK YOLUYLA BÜYÜYEN AİLE: HABSBURGLAR

Habsburglar, Tarih ders kitaplarımızda sıkça gönderme yapılan bir ailedir. Hanedan kendisini XIX. yüzyılın başına kadar "Haus Habsburg" yani "Habsburg Hanedanlığı" olarak adlandırdı. Napolyon Bonapart'ın Kutsal

Roma Germen İmparatorluğu’na son vermesi sonrasında, 1806-1867 döneminde Habsburgların idare ettiği devlete Avusturya Krallığı denilmeye başlandı. 1867’den 1918’e kadar olan süreçte de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olarak bilinir oldu.

Hanedan, asıl şöhretini XVI. yüzyılda yakaladı. Bu dönemde aile, Orta Avrupa egemenliği için Osmanlıların en ciddi rakibi konumundaydı. Kanuni’nin batı seferlerinin neredeyse tamamı, bu hanedanı dize getirme amacına yönelikti. Bu padişahtan sonra üç asır boyunca da iki aile, birbirlerinin en amansız rakipleri olmaya devam edeceklerdir. XIX. yüzyıla gelindiğinde Balkanlar’da güçlenen Rusya’nın da etkisiyle iki hanedan arasındaki mücadeleler dönemi sona erer. Kader birliği yaptıkları tek savaş olan I. Dünya Savaşı’nda ve sonrasında yine beraberce tarih sahnesinden çekileceklerdir.

Habsburgların kökenleri İsviçre’dedir. Günümüz İsviçresi’nde yer alan Aargau kantonu sınırları içindeki Habikstburg Şatosu ailenin çıkış yeridir. Habsburgların kökeni hakkındaki takip edilebilir düzenli bilgiler XIII. yüzyıldan başlar. Bu dönemde aile, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tacını elinde bulunduran Hohenstaufen Hanedanı’na yandaşlığı ile tanınıyordu. Ailenin kökenleri hakkında sonraki yıllarda farklı iddialar ortaya atılacaktır. Osmanlıların kendilerini Oğuz Han’a ya da Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah’a bağlama endişeleri gibi, Habsburglar da kendilerini Avrupa’nın köklü ailelerine bağlama ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu amaçla da Jul Sezar’ın mensup olduğu Romalı Julius ailesinden, Hıristiyan dünyasının iki önemli şahsiyeti konumunda olup VI. yüzyılda yaşamış Papa Büyük Gregori ile Benedikten tarikatının kurucusu Aziz Benedikt’i çıkaran Aniciana ailesinden ve son olarak da ilk Frank hanedanı olan Marovenj’lerden geldikleri iddialarını ortaya atarak Avrupa’daki hakimiyetlerini meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Habsburg Hanedanlığı’nın kurucusu I. Rudolf

Habsburgların tarihteki ilk önemli siması I. Rudolf, 1249’da Habsburg kontu oldu. 1273’te Bohemya prensi II. Otokar ile giriştiği mücadele sonrasında da Alman imparatoru olmayı başardı. Ardından diğer Alman prensleri ve Macar kralının desteğiyle Bohemya kralını yendi. Rudolf, 1291’de öldüğünde, hanedan 600 yıl boyunca imparatorluklarının merkezi olacak Avusturya’yı büyük ölçüde kontrol altına almıştı. Sonraları ailenin toprakları bazı veraset meseleleri nedeniyle bölünmüş ve XIV. yüzyılda ciddi sıkıntılarla karşılaşılmıştır. Buna rağmen Habsburglar 1382’de Trieste’yi alarak Adriyatik Denizi’ne inmeyi ve Orta Avrupa’da genişlemeyi sürdüreceklerdir.

XV. yüzyılda, hanedanın en büyük sıkıntıları Bohemya yani bugünkü Çek Cumhuriyeti topraklarında başgösteren ve Katolik kiliseye karşı bir Protestan girişimi olan Hus hareketi ile, güneyde gittikçe tehdit edici bir görünüm kazanan Osmanlılar olacaktır. Bohemya’daki hareket Jan Hus’un yakılması ile bastırılmaya çalışılırken, Osmanlılarla bu yüzyılda Eflak, Macar gibi krallıkların uğraşması Habsburgları biraz olsun rahatlatmıştır. Bu nedenle Habsburglar daha çok İsviçre ve Ren bölgesinde iktidarlarını pekiştirme yoluna gitmişlerdir.

1440-1493 yılları arasında yarım asırdan fazla imparatorluk yapan III. Friedrich’in uzun süren iktidarı, bir istikrar ortamını da beraberinde getirmiştir. Kendisi, kuzeni V. Albert zamanında elde edilen Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tacını korumasını bildiği gibi, 1452’deki bir törenle Roma’da Papa’nın elinden imparatorluk tacını giyecektir. İlerleyen yıllarda birkaç ufak istisna dışında Kutsal Roma Germen imparatorluk tacı sürekli

Habsburg ailesinde kalacaktır. Yine imparatorluğun eski başkenti Prag’ın yerini de zaman içinde Viyana almaya başlayacaktır.

EVLİLİK DİPLOMASİSİ

III. Friedrich aynı zamanda Avusturya’nın başarı ile kullandığı evllilik yoluyla diplomasi ağı kurma ve sınırları genişletme politikasının ilk uygulayıcılarındandır. Bu amaçla, Fransa’nın kuzeyinde yer alan güçlü Burgonya Prensliği’nin idarecisi Charles’in biricik varisi Marie ile oğlu Maximilian’ı evlendirdi. Her iki hanedan da Fransa’yla olan rekabetleri ile tanınıyordu. Charles’in bir müddet sonra ölmesi ile Burgonya toprakları Maximilian’a ve dolayısıyla da Habsburglara geçecektir. Bu, aynı zamanda Habsburg ailesinin Kuzey Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’da söz sahibi olması anlamına geliyordu.

I. Maximilian ve ailesi

III. Friedrich’ten sonra tahta çıkan Maximilian’ın en büyük başarılarından biri yüzyıllardır dağınık bir halde olan Habsburg ailesini tekrar tek bir liderin etrafında birleştirmeyi başarmış olmasında yatar. Maximilian, babası zamanında başlayan evlilik yoluyla toprak genişletme politikasına devam edecektir. Hatta bu politikayı o denli ustaca uygulayacaktır ki onun

zamanında Avusturya hakkında şu ilginç darb-ı mesel söylenmeye başlanacaktır; “Bırak diğerleri savaşsın, sen Avusturya, evlen.”

Kanuni Sultan Süleyman ve şehzadesi

Maximilian, 1482 yılında eşi Burgonyalı Mary’nin ölümü üzerine oğlu Filip adına Burgonya topraklarının koruyucusu oldu. Böylelikle Kuzey Fransa’da önemli bir güç haline gelmeyi bildi. Ölen eşinin yerine 1495’te Fransa’nın kuzeybatısında bulunan Bretonya prensesi Anne ile evlenerek Kuzey Fransa’daki nüfuzunu daha da pekiştirmek istediyse de bu girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Yılmayan Maximilian, 1495 yılında İspanya ile çok daha kârlı bir başka evlilik anlaşmasına imza atacaktır. Hem İspanya’yı birleştirmeleri hem de coğrafi keşifleri organize etmeleri ile bilinen Kral Ferdinand ve Kraliçe Isabella’nın veliahtları Juan ile kızı Margeret’i evlendirdi. Buna karşılık oğlu Filip’i de veliahdın kız kardeşi Juana ile evlendirme yoluna gitti. Böylece iki çocuğu vasıtasıyla İspanya tahtıyla

kuvvetli bir akrabalık bağı kurdu. Juan bu evlilikten kısa bir süre sonra öldü ve böylece taht, kralın kız kardeşi ile evli olan Filip vasıtasıyla Habsburgların kontrolüne geçti. Filip'in de bir süre sonra ölümüyle Maximilian bu toprakları torunu Şarlken'e bırakacaktır. Nitekim Habsburglara altın çağını yaşatacak olan Şarlken, tahta pek çok unvanının yanında, İspanya kralı olarak da çıkacaktır.

MOHAÇ'TA ÇÖKEN KRALLIK

Maximilian İspanya ve Burgonya topraklarını bu şekilde ele geçirdikten sonra son bir hamle daha yapacaktır. Macaristan'ın yanı sıra Bohemya'yı da yöneten Jagillon Hanedanı ile akrabalık kurarak ilginç bir anlaşma imzalayacaktır. Buna göre torunu Ferdinand, Macaristan kralının kızı Anne ile evlenirken, diğer torunu Maria da veliaht Layoş ile evlenecektir. Anlaşmaya göre hangi hanedan daha önce ortadan kalkarsa toprakları diğer hanedana geçecektir. Sonrası hepimizin malumu... Genç Layoş, yirmili yaşlarını sürerken 1526'da Mohaç Ovası'nda Kanuni idaresindeki Osmanlı ordusunun karşısına çıkacak ve birkaç saatlik savaş sonrasında hem mücadeleyi hem de hayatını kaybedecektir. Böylece Habsburglar Bohemya'yı kontrol altına aldıkları gibi, hukuki açıdan kendilerine ait olarak kabul ettikleri Macaristan için de Osmanlılarla sonu gelmez bir mücadeleye girişeceklerdir.

Maximilian, görüldüğü üzere evlilikler yoluyla Habsburgları Avrupa'nın en kudretli monarşilerinden biri haline getirmişti. 1519'da öldüğünde Habsburg tahtı torunu Şarlken'e geçecektir. Şarlken'in unvanlarını saymak dahi ailenin bu devirde ulaştığı gücü gözler önüne sermeye yeter. Yeni imparator; Kastilya, Leon, Aragon, Sicilya, Kudüs, Granada, Valencia, Sevilla, Sardunya, Korsika, Cebelitarık ve Batı Hint Adaları kralı, Avusturya Arşidükü ve Burgonya düküydü.

Şarlken ve Alman prensleri

Şarlken'in Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tacı için Fransa kralı I. Fransuva ile mücadele ettiği bilinmektedir. Mücadelede başarılı olması I. Fransuva'nın Kanuni'den yardım istemesine ve bu da Osmanlıların Avusturya toprakları üzerindeki baskılarını arttırmalarına neden olacaktır. Şarlken, yaklaşan Osmanlı tehlikesi karşısında son derece dağınık bir görünüm arz eden Habsburg topraklarının doğu kanadını kardeşi Ferdinand'a bırakmaya karar verdi. 1522'de varılan Brüksel Antlaşması'na göre Ferdinand, ağabeyine sadık kalmak koşuluyla Avusturya topraklarının meşru idarecisi olarak ilan edildi. Aynı yıl meydana gelen Mohaç Meydan Savaşı sonrasında Ferdinand, Bohemya ve en azından kağıt üzerinde Macaristan kralı da olacaktır.

Öte yandan Ferdinand'ın ağabeyi Şarlken, iktidarı döneminde üç temel problemle mücadele etmek zorunda kaldı. Bunlardan ilki Fransa kralı I. Fransuva'nın kendi mutlak otoritesini tanımaması idi. Nitekim Fransa kralı, Şarlken'in emrinde olan İtalya, Almanya gibi coğrafyalarda çıkan karışıklıkların en önemli destekleyicisi konumundaydı. Şarlken 1525'te Pavia Savaşı'nda Fransuva'yı hem yendi hem de esir aldı. Fransa kralı, ancak Şarlken'in hakimiyetini tanımak koşuluyla hürriyetine kavuşabildi. Lakin Fransuva, Şarlken'in başına daha büyük bir dert sarmaktan çekinmeyecektir. Osmanlılarla temasa geçecek ve bunun sonunda da Kanuni, Habsburg ailesinin damadı ve müttefiki olan Macaristan kralı üzerine sefere çıkacaktır. Mohaç Ovası'ndaki savaşın sonuçlarından daha önce bahsetmiştik. Son olarak Şarlken, Alman prenslikleri meselesi ve bu meselenin bir parçası olan Luther liderliğindeki Protestan hareketle de

uğraşmak zorunda kaldı. 1546'da kendisine isyan eden Alman prensliklerini ezmek üzere sefere çıktı. İki yıl sonra başarı elde ederek Katolikliğin Almanya bölgesinin resmî inancı olduğunu ilan etti. 1552 yılında ise Alman prensleri tahta yeni geçen Fransa kralı II. Henri'nin desteğiyle yeniden ayaklandıklarında, aynı başarıyı tekrar elde edemedi. Hem Fransa ile savaş hem de İtalya'da çıkan isyanlar sonrasında Şarlken, Alman prensleri ile masaya oturmak zorunda kaldı. 1555'te varılan Ausburg Barışı'na göre Alman prensliklerinin özerkliği onaylandı. Yine dinsel anlamda her prenslik Katoliklik ile Protestanlık arasında seçim yapmakta serbest bırakıldı. Yaşanan bu gelişmeler sonrasında Şarlken, herkesin şaşkın bakışları arasında tahtından feragat edecektir. İspanya, Amerika, İtalya ve Burgonya topraklarını oğlu II. Filip'e bırakırken; Avusturya, Macaristan ve Bohemya topraklarını kardeşi Ferdinand'da kaldı. Böylece Habsburglar İspanya ve Avusturya kolu olmak üzere ikiye bölündü. Yeri gelmişken hemen belirtelim ki, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu unvanını Avusturya kolu devam ettirecektir.

İspanya kralı II. Filip

Öncelikle dikkatimizi İspanya’ya çevirelim. Zira Habsburgların XVI. yüzyıldaki en görkemli kanadı bu kısımdı. Bu toprakların idaresini üstlenen II. Filip, babasının tersine aristokrasiyi son derece önemsiyor, av partileri ve şölenler tertip ediyordu. Yani tam bir İspanyol asilzadesi gibi yetişmişti. Filip’in ilk yılları gayet parlak geçti. Fas egemenliği konusunda Vadiü’s-Seyl Savaşı’nda Osmanlılara yenilen ve savaş alanında krallarını kaybeden Portekizliler, kısa bir süre sonra donanmaları ve sömürgeleri ile İspanya’nın egemenliğini kabul etmek zorunda kaldılar. Filip, kilisenin desteğini son derece önemseyen dindar bir Katolik’ti. Bundan dolayı topraklarındaki yabancı kültürlere karşı, bilhassa Protestan ve Müslümanlara karşı acımasız bir politika takip etme yoluna gidecektir. Onun döneminde Müslümanların kendi dillerini konuşmaları, çocuklarına Müslüman adları koymaları, namaz kılmaları, gelenek ve inançları doğrultusunda giyinip örtünmeleri yasaklandı. Filip’in baskısından Hollandalı Protestanlar da nasiplerini aldılar. Bu durum Hollanda’da büyük bir isyanın patlak vermesine neden oldu. İsyan, bir diğer Protestan ülke olan İngiltere tarafından desteklenince II. Filip 1588’de “yenilmez armada” adını taşıyan muhteşem donanmasını bu ada ülkesi üzerine gönderdi. Fakat sonuç tam bir hezimet olacak ve Habsburgların denizlerdeki egemenliği kademeli olarak bu savaş sonrasında İngiltere’ye geçecektir.

İSPANYA’NIN DÜŞÜŞÜ

II. Filip’ten sonra yerine geçen oğlu III. Filip ve torunu IV. Filip, her ne kadar Katolik inanca bağlılık konusunda seleflerinden aşağı kalmasalar da, devlet idaresi ile doğrudan alakadar olmamışlardır. II. Filip zamanında artan saray harcamaları ve şaşaa, onların zamanında daha da katlanacaktır. İdarenin dizginlerini elinde tutan devlet adamlarının, ekonomik açığı kapatmak amacıyla Katalonya ve Aragon gibi vilayetlerin imtiyazlarını kaldırmaya kalkmaları, uzun süreli iç isyanların patlamasına sebebiyet vermiştir. Öte yandan 1618 yılında başlayan 30 Yıl Savaşları da her ne kadar başlangıçta Habsburglar lehine gelişse de sonradan işler ters gitmeye başlamış; sonuçta aile Hollanda, Fransa, Danimarka, İsveç ve Alman prensliklerinin oluşturduğu ittifak karşısında yenilgiyi kabullenmek zorunda kalmıştı. 1648’de imzalanan Westfalya Antlaşması’yla da Hollanda ve İsviçre’nin bağımsızlıkları tanındığı gibi Alsas bölgesi Fransa’ya,

Brandenburg ve Magdeburg İsveç’e bırakıldı. Alman prensleri de özgürlüklerini elde ettiler. İspanya Habsburgları dağınık siyasi yapısının ve pek çok cephede savaşmak zorunda kalmasının yanı sıra, ekonomik gücünü teşkil eden donanmasını da kaybettikten sonra hızla düşüşe geçecek ve XVIII. yüzyılda İspanya, Fransa’yı da yöneten Bourbon ailesinin idaresi altına girecektir.

Prens Öjen Petervaradin’de

Habsburgların doğu kanadını oluşturan Avusturya için de işler XVI. yüzyıl göz önüne alındığında pek de iyi gitmeyecektir. Başkentleri, doğunun yükselen gücü Osmanlılar tarafından bu yüzyıl ve sonraki yüzyılda tam iki kez kuşatılacaktır. Avusturya, veraset yoluyla kendisine ait olduğunu iddia ettiği Macaristan için de Osmanlılarla son derece yıpratıcı mücadeleler içine girecektir. 1699’da imzalanan Karlofça Antlaşması ise adeta dengelerin değiştiğinin habercisidir. Bu anlaşma sonrasında Avusturya, Macaristan’ın büyük bir bölümünü kontrol altına alacaktır.

Ancak Avusturya'nın en büyük handikaplarından bir tanesi, bulunduğu coğrafyadır. Batısında bir türlü durulmayan Alman prenslikleri ve Fransa, doğusunda gittikçe güçlenen ve Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a sarkmaya çalışan Rusya ve güneyinde de XIX. yüzyıla kadar hatırı sayılır bir güç olmaya devam edecek olan Osmanlı Devleti ile çevrilidir. Avusturya, XVIII. yüzyılda gerek kendi imkânları gerekse de dışarıdan hizmete alınan birtakım tecrübeli subayların liderliğinde bilhassa Osmanlılarla yapılan savaşlarda önemli başarılar kazandı. Bu kumandanlardan en unutulmazı, yarı Fransız yarı İtalyan kanı taşıyan ve Fransa kralı XIV. Louis ile arası açıldığı için Avusturya hizmetine giren Savoy Hanedanı'ndan Prens Öjen'dir. Osmanlıların elinden iki kez Belgrat'ı alan bu general, Osmanlıları Petervaradin ve Temeşvar'da yenilgiye uğratmış, Zenta Savaşı'ndaki ağır mağlubiyet sonrasında ise dönemin padişahı II. Mustafa, Karlofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır.

HABSBURGLARIN İMPARATORİÇESİ

1740 yılında Avusturya Habsburgları ciddi bir veraset sıkıntısı ile karşı karşıya kaldılar. VI. Karl'ın tek erkek varisi daha sağlığında iken ölmüş ve geride sadece kızı Marie Teresa kalmıştı. Böylelikle XVIII. yüzyıl ortalarında Avusturya Habsburgları da erkek kanadından tükenmişti. Karl, daha sağlığında kızının hanedanın ilk imparatoriçesi olması konusunda bir dizi tedbir alma yoluna gitmiş, ancak bu önlemler ölümünden sonra Prusya kralı II. Friedrich'in Avusturya ile Veraset Savaşları'na girişmesini engelleyememişti. Bu savaşlar sonrasında Avusturya, Silezya bölgesini Prusya'ya kaptıracaktır. Marie Teresa, Silezya dışında 1756-1763 arasında meydana gelen 7 Yıl Savaşları'nda da Prusya karşısında başarısız olacaktır. Ancak bu ardı ardına gelen başarısızlıklar onu imparatorluk içinde bir dizi köklü reform hareketine girişmeye zorlayacaktır. Tıpkı çağdaşı olan Rusya çariçesi II. Katerina gibi, o da bir aydın despotizminin örneğini verecektir. İmparatorluk içinde mali, hukuki, ticari alanda başlatılan reformlar ve merkezileştirme çabaları onun oğlu olan II. Josef tarafından had safhaya çıkarılacaktır. Aydınlanma felsefesine bağlı olan Josef, kilisenin gücünü kırmaya kalkmış, köylünün durumunu düzeltmek için bir dizi kanun çıkarmış ve sanayileşmeyi desteklemiştir. Ancak bu reform sürecini geniş

bir tabana ve zamana yaymak yerine acele hareket etmiş, emirlerinin uygulanması konusunda baskıya varan bir tutum takınarak düşünceleriyle çelişmiştir. Belki de bu sebeple iktidarı zamanında sık sık isyanlar yaşanmıştır. Marie Teresa'nın tahta geçen tek varisi II. Josef değildir. Bir diğer oğlu II. Leopold, ağabeyinin 1790'da ölümünden hemen sonra tahta çıkacaktır. Her iki hükümdarın bir de meşhur kız kardeşleri vardır ki bu prenses, Fransa ile yapılan bir ittifakın neticesi olarak son kral XVI. Louis'le evlendirilen Marie Antuanet'ten başkası değildir.

II. Josef ve II. Leopold

Leopold'den sonra işbaşına geçen II. Franz'ın iktidarının ilk yılları tam bir kabus içinde geçer. Napolyon karşısında ardı ardına uğranılan başarısızlıkların neticesi olarak 1806'da II. Franz, yüzyıllardır Avusturya krallarının idaresini üstlendiği Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun yıkılışını kabul eden belgeyi imzalar. Bu, aynı zamanda Avusturya'nın Orta Avrupa ve Alman prenslikleri üzerindeki hakimiyet sürecinin de sonunu gösteren bir belgedir. Her ne kadar Napolyon 1815'te Waterloo Savaşı'nda

kesin olarak durdurulmuş olsa da, Avusturya için sonun başlangıcına gelinmiştir. Aynı yıl içinde yürürlüğe giren Viyana Kongresi kararlarında Habsburgların başbakanı Prens Metternich, Avrupa siyasetinde son kez etkin bir rol oynamış ve Fransız İhtilali sonrasında çıkan milliyetçilik, parlamentarizm, anayasacılık gibi çokuluslu monarşilerin ezilmesi konusunda diğer büyük devletlerin uzlaşmasını sağlamıştı. Fakat bu sistem 1830 ve 1848 ihtilalleri sonrasında uzun süre yaşayamamış; Avusturya, müttefiki Rusya'nın desteğiyle kendi sınırları içinde çıkan ulusçu ayaklanmaları güç bela bastırabilmiştir. Öte yandan Rusya'nın Balkanlar'da ilerleme ve Panslavizm politikasını devreye sokma teşebbüslerinin yanında, Prusya'nın Alman prensliklerini nüfuzu içine alma girişimleri Habsburgları yeni buhranlarla karşı karşıya bırakacaktır. 1866'daki Königgratz Savaşı'nda Prusya, Avusturya'yı kesin bir yenilgiye uğratmış ve bu zafer sonrasında diğer Alman prensliklerini kendi etrafında toplayarak Alman birliğinin sağlanması konusunda Avusturya'yı devre dışı bırakmıştır. Hanedan, I. Dünya Savaşı öncesinde artık eski ihtişamının çok uzağında kalmış ve adeta Prusya liderliğinde 1871'de kurulmuş olan Almanya'nın gölgesinde eski bir monarşi durumuna düşmüştür. Hatta 1938'de Avusturya, yaşadığı buhranların da etkisiyle Hitler Almanyası'yla birleşme yoluna gidecektir.

Avusturya Macaristan imparatoru Franz Josef'in gençliği

1867'den itibaren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olarak anılmaya başlanan devletin son 70 yılına İmparator Franz Josef damgasını vuracaktır. Kaderin garip bir cilvesi olarak Avusturya Habsburgları tarihleri boyunca sürekli mücadele içinde oldukları Osmanlı Hanedanı ile aynı kaderi paylaşacak ve I. Dünya Savaşı sonrasında iktidarlarını kaybedeceklerdir. Belli dönemlerde Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, Avusturya, İspanya, Portekiz, Hırvatistan, Bohemya, Erdel, Meksika, Toskana, Modena, Parma gibi bölgelerin idareciliğini yapan bu köklü hanedanın hükümdar olan son üyesi, 1922 yılına dek Macaristan tahtında oturacaktır.

Meksika imparatoru Habsburg ailesinden Maximilian’ın son anları

KAYNAKÇA

Yusuf Alperen Aydın, *XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları ve Uygulamaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Bekir Sıtkı Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi*, Ankara 1998.

Efkan Canşen, *20. Yüzyılı Hazırlayan Düşünce: Bilim-Felsefe-Sanat ve Siyasette Bir İmparatorluğun Anatomisi*, İstanbul 2008.

Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa (1450-1789)*, (çev: Hamit Çalışkan), İstanbul 2009.

Uğur Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1529-1791)*, Kahramanmaraş 2009.

Stephen Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler (1494-1789)*, (çev: Ertürk Demirel), I, Ankara 2002.

Ali İbrahim Savaş, “Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler”, *Türkler*, (ed: Hasan Celal Güzel vd.), cilt: 9, Ankara 2002, s. 555-566.

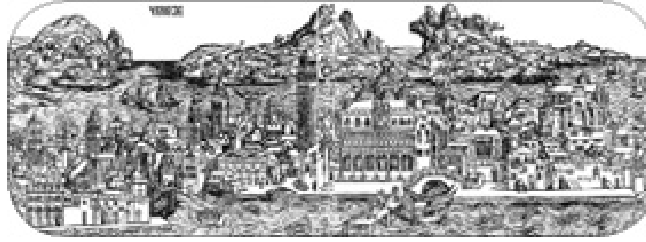
Hüner Tuncer, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*, İstanbul 2008.

Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1798-1994)*, İstanbul 1995.

8 / TUZLADAN, ADRİYATİK’İN İNCİSİNE: VENEDİK

Venedik, günümüzde dünyanın en çok turist çeken şehirlerinden biri konumundadır. Bunda kendine has coğrafi özelliklerin yanı sıra, hiç şüphe yok ki eşine az rastlanır bir görkeme sahip tarihinin de önemli rolü var. Bu yazıda insanların zorlu yaşam şartları altında geçici sığınma yeri olarak kullandıkları bir bataklığın, nasıl olup da Akdeniz’in incisi haline geldiğini el verdiğince, dil döndüğünce anlatmaya çalışacağım.

Venedik denilince akla deniz gelir. Zira hem Venedik kanallar vasıtasıyla birbirine bağlanan bir adacıklar ülkesidir hem de Ortaçağ’ın en görkemli deniz güçlerinden biridir. Bu öyle bir güçtür ki, 1204 yılında dünyanın en görkemli şehri olan Konstantinopolis’i dize getirecek ve buradaki pek çok zenginliği yağmalayarak Venedik’e taşıyacaktır.

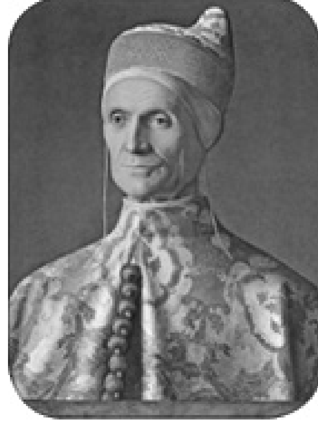
Eski bir gravürde Venedik

Venedik şehrinin tarihi aslında bugün “lagün” adı verilen adacıklardan değil de çevredeki kıyı yerleşimlerinden başlar. Venedik civarında yapılan arkeolojik araştırmalar, bölgenin M.Ö. 2000’lerden beri yerleşime açık olduğunu ortaya koymuştur. Yaz mevsiminde ısınan havanın etkisiyle bir tuzlaya dönüşen lagüne gelen bu insanlar, çevrede avladıkları hayvanların etlerini muhtemelen burada elde ettikleri tuz vasıtasıyla saklama yoluna gidiyorladı. Bölge adını, Anadolu’daki Paflagonya yani bugünkü Batı Karadeniz havalisinden İlirya’ya göçen ve buradan da bölgeye gelen Venetler’den almaktaydı. Bölgede önce Etrüsk, ardından da Roma egemenliği kuruldu. Roma’nın çöküş devresinde lagün civarındaki yerleşimlerin çeşitli yağmalara maruz kalması ve kıyı insanlarının bir bölümünün bataklık olan lagüne sığınması sonrasında bugünkü Venedik’in temelleri atıldı. Bölge 400 yılı civarında Gotlar, 450’li yıllarda Hunlar, VI. yüzyılda da Lombardlar tarafından yağmalanır. Her yağma teşebbüsü neticesinde insanlar önce bu alana kaçar, tehlike geçince de yine eski yerlerine geri dönerlerdi. Ancak bölgedeki siyasi istikrarsızlığın devamının

bir sonucu olarak VII. yüzyıldan itibaren burada kalıcı yerleşimin temelleri atıldı. Bu temelleri atan aileler arasında yer alan Badoer, Contarini, Barozzi, Dandalo, Falier, Gradenigo, Memmo, Polani, Sanudo, Morosini, Michiel, Mocenigo gibi aileler, aynı zamanda Venedik'i idare eden önemli dukaları içlerinden çıkaracak olan topluluklardır. Lagünde yaşayanlar başlangıçta bu on iki ailenin etrafında örgütlenmişler, VII. yüzyılda Lombardların artan baskısı karşısında güçlerini birleştirme yoluna gitmişlerdi. Böylelikle "on ikilerin başı" olarak da tabir edilen "dukalık" kurumu doğmuş oldu.

DUKALARIN SEÇİMİ

Yeri gelmişken Venedik'in idari yapısı hakkında da biraz bilgi verelim: Esasen Venedik Devleti bir aristokratik cumhuriyetti. Ülke "doç" ya da "duka" adı verilen ve halk tarafından seçilen bir idareci tarafından yönetiliyordu. Bu seçimlerde 1172'ye kadar tüm vatandaşlar söz sahibi idi. Bu tarihten sonra ise dukaları 480 kişilik Büyük Meclis seçer oldu. İlk başlarda tüm vatandaşların bu meclise seçilme hakkı vardı. Ancak her şeye rağmen güç, aristokrasinin elinde toplanıyordu. Bu durumun da etkisiyle XIII. yüzyılın sonlarında meclis, sadece belli aristokrat ailelerin seçilebildiği bir kurum haline geldi. Doğal olarak dukalar da bu aileler arasından çıkmaya başladı. Büyük Meclis'e girme hakkına sahip aile sayısı 200 civarında idi. Kolaylıkla tahmin olunacağı üzere, bunlar büyük yatırımları olan ve önemli gelir kaynaklarına sahip ailelerdi. Zaten zaman içinde dukaların yetkileri de bu meclis tarafından iyice sınırlandı. Savaş açma, barış imzalama, üst düzey memurları atama, ticari yatırımlara yön verme, kanun hazırlama ve çıkartma hep bu meclisin güdümüne girdi. Bu meclisi feshetmeye ve gücü doğrudan kendi elinde toplamaya kalkan dukalar da oldu. Bunlardan biri olan ve 1354-1355 yılları arasında sadece sekiz ay dukalık yapabilen Marin Faliero, darbe girişimi hazırlıkları ortaya çıkınca başı kesilmek suretiyle idam edildi. Bu, Venedik tarihinde eşi görülmemiş bir olaydı. XIII. yüzyılda nüfusu yüz bine yaklaşan Venedik'te, zaman içinde vatandaşlıkla ilgili birtakım düzenlemeler de yapıldı. Mesela vatandaş olabilmek için en az 25 senedir Venedik'te yaşıyor olmak şartı getirildi. 15 senedir Venedik'te yaşayanlar ise sadece "yerleşimci" olarak nitelendiriliyorlardı.

Venedikli bir duka: Leonardo Loredan

Venedik kentinin teşekkül ettiği lagün bölgesini, yerleşim açısından elverişli kılan birtakım avantajlar bulunmaktadır. Bunların başında doğal bir korunmaya sahip bir bölge olması gelir. Venedik'in deniz yoluyla işgali hemen hemen imkansız gibidir. Zira lagünün altında bulunan kaygan kum yığınları belli dönemlerde yer değiştirmekte, bu da Venedik'e çok yaklaşan istenmeyen gemilerin karaya oturmasına neden olmaktadır. Buna karşılık Venedikliler, bu kum yığınlarının hareketlerini takip ediyor ve geçiş güzergahlarına çaktıkları kazıklar vasıtasıyla da kendi gemilerinin karaya oturmasını engelliyorlardı. Bir kuşatmaya maruz kaldıklarında ise tek yapmaları gereken kazıkların sökülmesi oluyordu. Bundan dolayıdır ki kent, Napolyon'un işgaline kadar doğrudan bir istilaya maruz kalmayacaktır.

Venedik'in bir diğer avantajı da lagündeki gelgitlerden dolayı bölgenin ciddi bir tuz potansiyeline sahip olmasıydı. Tuzun gerek yiyecek maddelerinin saklanmasında ve gerekse de pişirilmesinde oynadığı eşsiz rol nedeniyle, bu zenginlik Venedik ticaretinin ilk çekirdeğini teşkil edecektir. Venedikliler bu minerali pazarlayarak karşılığında gemi ve ev yapımında ihtiyaç duydukları kereste başta olmak üzere, bazı tarımsal ürünler ve diğer ticari malları alma fırsatı yakalayacaklardır. Venedik, VIII. yüzyıla gelindiğinde Adriyatik kıyılarının en önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur bile. Venedik, 727 yılında kent "duka" adı verilen ve seçimle işbaşına gelen idarecilerce yönetilmeye başlanacaktır. Bu dönemde şehir, henüz Akdeniz havzasındaki hakimiyetini tümüyle kaybetmemiş olan Bizans'a bağlı bir görünüm sergilemektedir.

AZİZ MARKO CUMHURİYETİ

IX. yüzyıl ise Venedik tarihi açısından çok önemli gelişmelerin yaşandığı bir devir olmuştur. 814 yılında Venedik'i yöneten idarecilerin ikamet ettiği "Dukalar Sarayı" inşa edilir. Yine idareciler kenti önemli bir merkez haline getirmek amacıyla 828'de ilginç bir hırsızlık girişiminde bulunacaklardır. Hıristiyanlıktaki dört büyük İncil'den biri olan "Marko İncili"ni yazan Aziz Marko'nun rölikleri yani kutsal kalıntıları, gömülü olduğu İskenderiye kentinden kaçırılarak Venedik'e getirilmiştir. Söz konusu girişim, Venedik'in ilerleyen yıllarda da teşebbüs edeceği farklı bölgelerdeki değerli eserlerin ülkelerine taşınması geleneğinin bir habercisidir. Böylelikle kent, bir azizin kalıntılarını barındırdığı için dinî açıdan da önemli bir merkez konumuna gelecektir. Kısa bir süre sonra bu aziz için önce bir şapel, ardından da devasa bir bazilika inşa olunur. Aziz Marko'nun sembolü olan kanatlı aslan figürü de Venedik gemilerinin ve cumhuriyetin amblemi haline gelir. Cumhuriyetin resmî isimlerinden bir tanesinin "Aziz Marko Cumhuriyeti" olması bundandır.

Venedik'e kaçırılan Aziz Marko

Öte yandan hemen belirtelim ki Aziz Marko, Adriyatik'in kraliçesi olan bu kentin ilk azizi olmadığı gibi son azizi de olmayacaktır. Venedik'in bilinen ilk azizi Aziz Teodoros idi. Kendisi İstanbul'da, Yedikule semti yakınlarında bulunan Studios Manastırı'nın başrahibi idi. Bizans'ın başkentinde VIII. yüzyılda başlayan ikona kırıcılık akımına karşı çıkmış, bunun üzerine III. Leon tarafından Venedik'e sürgüne gönderilmişti. Venedikliler de tıpkı Teodoros gibi ikona kırıcılık akımına muhalif oldukları için, bu değerli ruhbanı bağırlarına basmışlardı. Ancak çok geçmeden III. Leon'un yerine geçen V. Konstantinos, Teodoros'u İstanbul'a geri

çağırtacak ve tavrından vazgeçmeyen bu ruhbanı, 825 yılında başını kesmek suretiyle öldürtecektir. Bu gelişme sonrasında Aziz Tedooros, kentin koruyucu azizi ilan olunur. Ancak Teodoros, her ne kadar henüz resmen Hıristiyan dünyası iki büyük mezhebe ayrılmamış olsa da ilerleyen yıllarda, Ortodoks topraklarına yetişen bir ruhban olduğu için arka planda kalacaktır. Zaten dört büyük İncil yazarından biri olan Aziz Marko ile de rekabet etmesi imkansızdır. Rölikleri Venedik'e taşınan son büyük aziz ise aynı zamanda çocukların ve denizcilerin koruyucusu olarak bilinen Aya Nikola ya da batıdaki adıyla Saint Nicholas'tır. Venedik söylencelerine göre 1100 yılında Saint Nicholas'ın kemikleri Venedik'e taşınarak Lido'da onun adına inşa olunan bir kiliseye defnedilmişti.

BAĞIMSIZLIK VE YÜKSELİŞ DEVRİ

Bizans'ın X. yüzyıldan itibaren güç kaybetmesi sonucu, Venedik'in bağımsız hareket etmesinin önü açılacaktır. 991'de dukalık makamına getirilen II. Pietro Orselo, adeta bu kopuşun en somut örneği konumundadır. Kendisi 999'da Adriyatik'in kuzeyinde bulunan İstirya sahillerini tamamen korsanlardan temizledi. Bir yıl sonra hem bu zaferi yaşatmak hem de Hz. İsa'nın göğe yükselişini anmak amacıyla duka, "Venedik'in denizle evliliği" ritüelini başlattı. Bu ritüel çerçevesinde duka denize açılır ve "Desponsamus te, mare nastro, in signum veri perpetique dominii" yani "Ey deniz, sonsuz egemenliğin bir işareti olarak seninle evleniyorum" dedikten sonra parmağındaki altın yüzüğü denize atardı. Bu suretle, Venedik'le deniz arasındaki kutsal ilişkiyi göz önüne serer, şehrin haşmetinin kaynağı olan denize şükranlarını sunardı. Orselo bu tarihten itibaren "Venedik ve Dalmaçya'nın dukası" unvanını kullanacaktır. Aynı Orselo, Venedik'in yükselen gücünün bir nişanesi olarak Bizans sarayından bir gelin alma onuruna erişecektir. İmparator II. Basileos, dükün oğlunu Bizans sarayından bir prensesle evlendirecektir.

Yaklaşık bir asır kadar sonra Venedik, artık Bizans için ciddiye alınması gereken önemli bir müttefik konumundadır. Türkler karşısında yaşanan başarısızlıklar ve mali kaynakların doğuya kaydırılması, Bizans donanmasının etkisizleşmesine neden olmuştur. Bu da Bizans'ı, İtalyan deniz devletlerine ve bilhassa Venedik'e bağımlı bir hale getirecektir. Nitekim Venedik meclisince seçilen ve 1071-1085 yılları arasında dukalık

makamında bulunan Domenico Selvo, İmparator I. Aleksios Komnenos'un kız kardeşi ile evlenme onuruna erişecektir. Bu onur Venedik'e aynı zamanda çok önemli ticari ayrıcalıklar da kazandıracaktır. Venedik ilerleyen zamanlarda bugünkü Unkapanı'yla Yenicami arasında uzanan sahil şeridinde bir iskeleyle mahalleye sahip olurken, aynı zamanda Bizans toprakları sınırları içinde bulunan Çanakkale, Trabzon, Antakya, Foça gibi limanlarda konsolosluk açma hakkı kazanıyor ve Bizans limanlarında vergi muafiyetinden yararlanıyordu.

Enrico Dandolo ve Venedikliler

Bu yükseliş, maddi durumu gittikçe kötüleşen ve deniz ticaretini tamamen Venediklilere ve diğer İtalyan devletlerine kaptıran Konstantinopolis halkında Latinlere karşı yoğun bir nefretin oluşmasına neden olacaktır. Hele Bizanslıların 1171 yılında Venedik'e tanınan geniş imtiyazları kaldırma ve mallarını istimlak etme teşebbüsleri üzerine Venediklilerin bu devlete ait olan Sakız ve Midilli'yi yağmalaması, bunun sonrasında imparatorun gösterdiği acziyet, nefreti daha da katlayacaktır. I. Manuel Komnenos'un 1180'de ölmesiyle yaşanan taht mücadelelerinde İtalyanların yanlış tarafı tutması, bu öfkenin su yüzüne çıkmasına neden olur. I. Manuel geride 11 yaşında bir veliaht ve Antakya Haçlı krallarının soyundan olan eşi Maria'yı bırakmıştı. Bu arada daha Manuel'in sağlığında iken ona başkaldırarak bugünkü Ünye'ye sürülen eski imparatorun kuzeni Andronikos Komnenos

da tahtta hak iddiasında bulunacaktır. İtalyanlar kendileri gibi Katolik olan Maria ve genç veliahdı desteklerken, I. Andronikos başkentteki halkın ve askerlerin de desteği ile tahta çıkar. Gelişmeler sonrasında İstanbul'da Latinler aleyhine büyük bir halk hareketi yaşanır. Pek çok İtalyan kılıçtan geçirilir. Olaylar sonrasında Papa'nın vekili olan Kardinal Johannes ve Katolik din adamları da katledilir.

EN KUDRETLİ DUKA: DANDALO

Tüm bu gelişmeler sonrasında artık Venedik'in Bizans'a dişini gösterme vakti gelmiştir. Kısa bir süre sonra, 1192'de, tüm Venedik tarihinin en etkin dukası olarak bilinen Enrico Dandalo'nun işbaşına gelmesiyle Venedik-Bizans ilişkileri farklı bir sürece girecektir. 1200 yılında dönemin papası III. İnnocentius, Kudüs'ün kurtarılması için bir Haçlı seferi organizasyonu düzenler. Sefere, Venedik'ten çıkılmasına ve deniz yoluyla Haçlıların kutsal topraklara taşınmasına karar verilir. Haçlıları taşımak için de Venedik'e yüklü bir ücret ödenmesi kararlaştırılır. Dandolo, üzerine düşen görevi yapar ve tersanede hummalı bir çalışmanın sonrasında 300 kadar gemi inşa ettirerek 1202 yılında harekete geçmeye hazır hale gelir. Lakin henüz Haçlıların ücreti hazır değildir. Dandolo, ticaret üzerine kurulu bir devletin zihniyetini yansıtırcasına Haçlılara ilginç bir teklifte bulunur. Haçlılar, borçlarının bir kısmına karşılık Dalmaçya kıyısında bulunan Zara kentini kuşatıp Venedik adına ele geçireceklerdir. Ancak ufak bir sıkıntı vardır. Zara, Katolik Macar Krallığı'nın kontrolündedir. Kent, Macar kralının şaşkın bakışları arasında kuşatılır ve zapt edilir. Bu sırada Dandolo'nun eline rüyalarında bile göremeyeceği bir fırsat geçer. Bir Bizans prensi olan Aleksios, amcası ve adaşı olan İmparator III. Aleksios'a karşı Avrupa'da yardım arayışına çıkmıştır. Bu amaçla da Dandolo ile görüşür. Onu, seferin yönünü Konstantinopolis'e çevirme konusunda ikna eder. Dandolo, Papa'nın muhalefetine rağmen duka olmadan önce de elçilik göreviyle gelip gördüğü ve ihtişamından etkilendiği Konstantinopolis'le ilgili bu teklifi hayata geçirtir. Normal şartlarda sadece donanmanın komutanı olması gereken Dandolo, tecrübesi ile seferin gerçek lideri konumuna gelecektir.

Sefer, Konstantinopolis'e yönelecek ve Haçlılar 13 Nisan 1204'te şehri ele geçirerek tarihin en büyük yağmalarından birine imza atacaklardır. Daha önce varılan anlaşma gereği kentin 3/8'i Venedik denetimine girer.

Ortodoks dünyasının lideri olan Patrik'in yerini de Venedikli Tommaso Morosini alarak Latin patriği ilan edilir. Böylelikle Hıristiyan dünyasının en büyük mabetlerinden birisi olan Ayasofya, Venedik'e bağlanmış olur. Bunun dışında Venedik'in Doğu Akdeniz'deki en önemli üslerinden olan Girit de bu sefer sonrasında Dukalık topraklarına katılacaktır. Venedik, şehrin sadece maddi zenginliklerini değil, manevi zenginliklerini de yağmalar. İstanbul'daki en eski abidelerden biri olan ve Hipodrom'daki dört yarış atından oluşan quadriga atlarının yanı sıra, bugünkü Laleli Camii yakınlarında olduğu tahmin edilen Tetrark Anıtı ve bunlarla birlikte birçok kutsal eşya Venedik'in yolunu tutacaktır. İhtiraslı duka Dandolo da 100 yaşına yakın olduğu halde büyük ihtirasının kurbanı olan bu kentte ölecek ve Ayasofya'nın güney galerisine gömülecektir.

Gerçi Dandolo, Venedik'e altın bir çağ yaşatmıştı. Ancak şehrin idari yapılanmasında da istenmeyen birtakım durumlara sebebiyet vermiş oldu. İlk kez bir duka, bu denli büyük bir insiyatif kullanarak, Kutsal Topraklar'a yapılan seferin güzergahını çevirtmiş ve üç yıl kadar Venedik'ten uzakta kalmıştı. Üstelik Dandolo, hem İstanbul'u hem de Venedik'i idare ederek aristokrasiyi hiçe saymıştı. Bu sebeple 1229'a gelindiğinde dukaların yetkileri yeniden düzenlendi. Buna göre duka, tek başına Venedik'i terk edemeyecek, yabancı heyetlerle yalnız görüşmeler yürütemeyecek, danışmanlarının kontrolünden geçmeyen yazışmalar yapamayacaktı. Ayrıca yılda bir kez sorumluluklarının yazılı olduğu belgeyi meclis önünde okuyacaktı.

Marco Polo Seyahatnamesi'nde Venedik

1261 yılına gelindiğinde İznik'e çekilen Bizans İmparatorluğu ani bir baskınla eski payitahtını geri alır. Bizanslılar önceleri Cenevizlileri destekleyip onların ticari imtiyazlarını genişletirken, sonraları iki devlet arasındaki rekabeti kızıştırma ve bundan kendi menfaatleri doğrultusunda yararlanma yoluna gideceklerdir. Bu rekabet neticesinde gerek Marmara'da gerekse de Akdeniz'de iki İtalyan devleti arasında uzun süren bir mücadele devri başlayacaktır. Bu dönem 1381'de Ceneviz'in yenilgisiyle sonuçlanır. Ancak doğuda yükselişe geçen Osmanlılarla birlikte Venedikliler için çok daha zorlu bir tehdit ortaya çıkacaktır.

Venediklilerin, Osmanlılarla yaptığı ilk deniz savaşı Çelebi Mehmed zamanına denk düşer. 1416'da Osmanlı topraklarının Ege kıyılarındaki güvenliğinin temini amacıyla yola çıkan 30 parçadan oluşan Türk donanması, Venedik donanması karşısında ağır bir yenilgiye uğrar. Çelebi Mehmed'in torunu olan Fatih Sultan Mehmed ise İstanbul muhasarası öncesinde donanmaya ayrı bir önem verir. İstanbul'un fethi, Batı âleminin bir parçası olan Venedik'te de şok etkisi yapacaktır. Venedik, İstanbul muhasarası sırasında Bizans'a yardım göndermiş, ancak bu durum şehrin 29 Mayıs 1453'te düşmesini engelleyememiştir. Şehrin yeni hâkimi olan Fatih Sultan Mehmed, bu tutumu şiddetli biçimde cezalandırma yoluna gitmiş, şehre girdikten birkaç gün kadar sonra kentteki Venediklilerin lideri konumundaki balio Minotto'yu yakalatarak başını vurdurmuştu. Ancak mevcut durumun hassasiyetini layığı ile takdir eden Venedik meclisi, bu tutumu görmezden gelerek, İstanbul'un yeni hükümranı ile anlaşma yoluna gider. Böylelikle 18 Nisan 1454'te Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması imzalamayı başarır. Doğal olarak yeni anlaşma Bizans devrindekine göre Venediklilerin oldukça aleyhine idi. Zira şartlar değişmiş, güçlü bir merkezi otoriteye sahip Osmanlılar, durumu kendi lehlerine çevirmişlerdi. Buna göre Venedik daha önceki yıllarda olduğu üzere, İstanbul'da bir mahalleye sahip olma hakkını kaybediyordu. Ancak Venediklilerin şehrin belli yerlerine yerleşmeleri ve ticaret ile uğraşabilmeleri mümkündü. Yine Bizans devrinde hiçbir gümrük vergisi ödemeyen Venedik, bu tarihten itibaren aldığı ve sattığı her mal için %2 oranında gümrük resmi ödemeyi kabul ediyordu. Öncekinin akıbetine rağmen Venedik'e, İstanbul'da bir balyos bulundurma hakkı da tanınıyordu.

DEĞİŞEN DENGELER

Lakin tüm bu olumlu gelişmeler hiç kuşkusuz uzun ömürlü olmayacaktı. Zira genç Osmanlı sultanı kendisini sadece İstanbul'un yeni hâkimi değil, Bizans İmparatorluğu'nun da varisi sayıyordu. Bu da bir kısmı Venedik kontrolünde olan bazı Ege Adaları ile Balkan topraklarının üzerine seferler yapılması anlamına geliyordu. Osmanlıların 1458'de başladıkları Mora Seferi sırasında Venedik'e ait olan Argos'u fethetmeleri, Venediklileri kendi çıkarlarından dolayı uzak durmaya çalıştıkları olası bir savaşın içine itti. Gerek bu gelişmeler ve gerekse de Osmanlıların Doğu Akdeniz ticaretinde aktif bir konuma gelmesi, asırlardır bu bölgede herhangi bir tehdide maruz kalmamış olan Venedik'i harekete geçirmiş, sonuçta iki taraf arasında 1463-1479 yılları arasında 16 yıl sürecek bir muharebe devresi başlamıştır. Venedik bu devrede donanmasının yanı sıra diplomasideki maharetini de kullanmıştır. Osmanlılara karşı Karamanoğulları, Akkoyunlular ve Arnavutluk'ta isyan eden İskender Bey ile ittifak yoluna gitmiş, ancak müttefiklerinin Fatih tarafından etkisiz hale getirilmesi üzerine 1479'da Osmanlılarla barış masasına oturmuştur. Fatih, İstanbul'un ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun fethi sonrasında olası bir Haçlı ittifakını engellemek amacıyla Venediklilere bir dizi ticari imtiyaz tanımayı kabul etmiştir. Buna karşılık Osmanlılar da fethettikleri bölgeleri ellerinde tutmuşlardır.

II. Bayezid döneminde de Akdeniz'deki Venedik egemenliği ağır darbeler yemiştir. Cem Sultan meselesi nedeniyle batıya büyük sefer organizasyonlarına girişemeyen II. Bayezid, Venediklilerin elinde bulunan Modon, Koron, Navarin gibi kaleleri fethetmekten geri durmamıştır. Yavuz Sultan Selim'in Memluk Devleti'ni yıkarak Mısır ve Suriye'yi kontrol altına alması üzerine Venedik'in Osmanlılara olan bağımlılığı daha da artacaktır. Yalnız bu dönemde hem Venedik'i hem de Osmanlı'yı derinden etkileyen bir gelişmeden bahsetmek gerekir. Söz konusu gelişme Coğrafi Keşifler'in başlaması ve yeni ticaret yollarının keşfidir. Portekizlilerin başlattığı ve İspanyolların devam ettirdiği bu faaliyetler sonrasında doğuya, özellikle de Hindistan ve Çin'e giden yeni ticaret yolları bulunmuş, eski devirlerin önemli güzergahları olan İpek ve Baharat yolları sönükleşmeye başlamıştır. Venedikliler yayılma politikalarını asırlarca bu ticari yolları göz önünde tutarak gerçekleştirmişti. İpek Yolu, İran üzerinden Anadolu'ya geliyor ve oradan da ya Akdeniz'e ya da Erzurum, Trabzon, Sinop, Amasra

güzergahından İstanbul'a ulaşıyordu. İşte bu son kısımda, bölgeye gelen malları Cenevizli ve Venedikli tacirler egemen oldukları Ege Adaları vasıtasıyla Girit ve Adriyatik üzerinden İtalya'ya taşıyorlardı. Yine kuzeyden gelen Kürk Yolu da Karadeniz üzerinden aynı güzergâh vasıtasıyla Avrupa'ya uzanıyordu. Suriye ve Mısır limanlarında sonlanan Baharat Yolu'nun denetimi de büyük ölçüde Venediklilerin elindeydi. İşte yaşanan bu gelişmeler Venedik'in görkemli çağının sonuna işaret ediyordu. Öte yandan yine XVI. ve XVII. yüzyıllarda devam eden Osmanlı-İran Savaşları da sınırların kapanmasına ve ticaretin aksamasına neden oluyordu. Böylelikle Venedikliler doğudan aldıkları ham ipekle, doğuya sattıkları işlenmiş mercan, kehribar ve civa gibi ürünlerin gelirlerinden olmuşlardır.

Venedikli ressam Gentile Bellini'nin fırçasından Fatih Sultan Mehmet portresi

Venediklilerin Osmanlılardan yedikleri darbeler bununla da sınırlı kalmayacaktır. 1538 yılında Tük denizcilik tarihinin en önemli zaferi kabul edilen Preveze Deniz Savaşı'nda İspanyol, Ceneviz, Papalık, Malta donanmalarının yanında Venedik donanması da önemli zayiata uğrayacaktır. Bu savaşta ayrıca ezelî rakipleri konumundaki Cenevizlilerle

olan husumetleri bir kez daha su yüzüne çıkacak ve savaş içinde yaşanan anlaşmazlıklar, yenilginin önemli faktörlerinden biri olacaktır.

1570'te II. Selim; Suriye, Mısır ve İstanbul güzergahının tam ortasında kalan ve Venediklilerin elinde olan stratejik Kıbrıs üzerine bir donanma göndererek bir yıllık kuşatmanın ardından adayı fethedecektir. Bu durum bazı Osmanlı devlet adamlarının çekindikleri bir gelişmeye, Avrupa'da Haçlı ittifakına yol açacaktır. Haçlı donanması ile Osmanlı donanması arasında Mora Yarımadası yakınlarında meydana gelen İnebahtı Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanması ağır bir yenilgiye uğrar. Ancak Sokullu Mehmed Paşa'nın girişimleri ile Donanma-i Hümayun bir yıl içinde yeniden inşa edilerek Akdeniz'e salınacak ve Venedik bu zaferin meyvelerini toplayamayacaktır. Osmanlı açısından devrin haşmetini göstermek için nakledilen bir anekdotta Sokullu, barış görüşmelerini yürütmek ve Venedik'in taleplerini iletmek için huzuruna gelen Venedik elçisine "Siz bizim İnebahtı'da sakalımızı, biz sizin Preveze'de kolunuzu kestik. Kesilen kol yerine gelmez, lakin kesilen sakal daha gür çıkar" şeklinde cevap verecektir. Nitekim 1573 yılında iki taraf arasında yapılan anlaşmada Venedik, Kıbrıs'taki Osmanlı hakimiyetini tanımak zorunda kalır.

Venedik'in Doğu Akdeniz'deki son önemli toprak parçası olan Girit de stratejik konumu gereği Osmanlılar tarafından çeyrek asır süren bir kuşatma sonrasında 1669'da fethedilir. Böylelikle Venedik, Adriyatik kıyılarına hapsolur. Baharat ve İpek yollarının önem kaybetmesi ve Osmanlı fetihleri, Venedik'i Avrupa'nın en önemli deniz gücü olmaktan çıkarır. Artık eskiye nazaran ekonomik açıdan çok daha durgun olan Akdeniz'de, daha mütevazı bir deniz gücü vardır karşımızda.

ÖLÜMCÜL DARBEYİ NAPOLYON İNDİRDİ

Osmanlıların 1683'teki II. Viyana Kuşatması Venediklileri de harekete geçirecektir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın uğradığı bozgun sonrasında oluşan kutsal ittifakın içinde Venedikliler de bulunmaktadır. Bu dönemde Osmanlı kontrolünde olan Yunanistan ve Mora kıyısındaki bazı kaleler Venedikliler tarafından ele geçirilir. Kutsal ittifak üyesi devletlerle 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması sonrasında, Venedik de Mora ve Dalmaçya kıyılarına sahip olacaktır. Kısa bir süre sonra Osmanlıların

toparlanma sürecine girerek Rus Çarı Petro karşısında Prut'ta kazandıkları başarı, Venediklilere bırakılan toprakların da geri alınabileceği umudunu doğurmuştur. 1715'te Venediklilerle başlayan savaş, Avusturya'nın devreye girmesi ile aleyhte gelişmeye başlamıştır. Nitekim bu savaş sonrasında Osmanlılar hiç hesapta yokken Belgrad ve Kuzey Sırbistan'ı Avusturya'ya bırakacaktır. Her ne kadar Venediklilerden Mora Yarımadası alınsa da Dalmaçya kıyılarına ilave olarak Arnavutluk kıyısındaki bazı bölgeler Venediklilere verilir.

XVIII. yüzyılda Venedik

XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren ticari çıkarlar üzerine kurulu bu devlet, gün geçtikçe ciddi bir kan kaybına uğrayacaktır. 1789'da çıkan Fransız İhtilali ve onun ateşli generali (sonraki yıllarda da imparatoru olan) Napolyon, bu aristokrasi cumhuriyetine son darbeyi vurur. Avusturya karşısında Kuzey İtalya'da sağladığı başarıdan kısa bir süre sonra, 1797'de Venedik'e girdiğinde artık cumhuriyetin direnecek gücü kalmamıştır.

Napolyon, imparator olarak taç giyiyor.

Sonrasında Venedik, Fransa ile Avusturya arasında el değiştirmiş, tüm Avrupa'yı sarsan 1848 İhtilalleri sırasında da Avusturya tarafından ezilmiştir. 1861 yılında İtalyan birliğinin temelleri atıldığında Avusturya işgali altında bulunan Venedik, bu birlikte yer alamayacaktır. 1866'da Prusya'nın Avusturya'yı Sadova Savaşı'nda yenilgiye uğratması sonrasında Avusturya'dan kopan Venedik, aynı tarihte İtalyan birliğine dahil olur. Venedik bugün de sahip olduğu tarihî ihtişamı tüm görkemi ile ziyaretçilerine sunmaya devam ediyor.

VENEDİK'İN İSTANBUL GANİMETLERİ VE AVRUPA SERENCAMI

Dünyanın en önemli turizm merkezlerinden biri olan Venedik deyince akla lagün, gondollar ve San Marko Meydanı gelir. Kartpostallarda güvercinlerin göğe yükselişleri ile özdeşleşen meydandaki belirgin eserler arasında ise dört at heykeli tüm ihtişamı ile hemen göze çarpar. Söz konusu heykeller, 1204'teki IV. Haçlı istilasının hemen sonrasında Venedik'e taşınan ganimetler arasındadır. Heykeller bir rivayete göre bizzat Duka Dandolo tarafından, başka bir rivayete göre de onun ölümünün hemen sonrasında İstanbul'da bulunan Venedik temsilcisi Marino Zeno'nun girişimleri ile Venedik'e taşınmıştır.

Quadriga atları Venedik'ten Fransa'ya taşınıyor.

Heykeller, Venedik meydanındaki San Marko Katedrali'nin ön cephesine yerleştirilmiştir. Yaklaşık altı asır burada kalan quadrigalar, Fatih'in de portresini yapan Gentile Bellini başta olmak üzere meydanı tuvaline taşıyan pek çok ressama ilham kaynağı teşkil edecektir. 1797'ye kadar heykeller San Marko Meydanı'na hâkim bir konumdaki durumlarını muhafaza ettiler. Ancak bu tarihte Kuzey İtalya'yı kontrol altında tutan Avusturya'ya karşı başarılı savaşlar veren Napolyon, Venedik'teki bu dört atı beraberinde Paris'e götürmeye karar verdi. Atlar önce Tuilleries Sarayı'na oradan da Napolyon'un inşa ettirdiği zafer takının üzerine kondu. Napolyon'un Waterloo bozgunundan sonra quadriga atları yeniden Venedik'e iade olundu. 1914'te I. Dünya Savaşı çıkınca şehrin adeta sembolü haline gelen heykeller Roma'ya taşındı. Savaş sonrasında yeniden eski yerine konan heykeller II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bu kez Venedik yakınlarındaki Padova kentine taşındılar. 1945'te ise atlar yeniden San Marko Meydanı'nda boy gösterdiler. 1990'da ilginç bir girişime imza atıldı ve atların bilhassa hava kirliliğinin sebep olduğu olumsuz etkilerden korunması için kilise içine alınmasına karar verildi.

KAYNAKÇA

Aygül Ağır, *İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü*, İstanbul 2009.

Fatma Mansur Coşar, "İstanbul'da Venedik Elçileri", *Toplumsal Tarih*, sayı: 4, Nisan 1994, s. 32-35.

Fatma Mansur Coşar, "Venedik ve Osmanlı Arasındaki Bağ: Tüccarlar", *Toplumsal Tarih*, sayı: 2, Şubat 1994, s. 17-21.

Sevil Doğaner, *Denizle Nikâh Tazeleyen Kent: Venedik*, İstanbul 2006.

Emel Altan Ege, "İstanbul Elçisi A. Gritti, Muhteşem Venedikli", *Popüler Tarih*, sayı: 45, İstanbul 2004, s. 34-39.

Emel Altan Ege, "Venedik: Akdeniz'de Doğu ile Batı'nın Buluşma Noktası", *Doğu Batı*, yıl: 9, sayı: 34, Kasım-Aralık-Ocak 2005-2006, s. 49-73.

Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyeti ile Özdeşleşme Süreci*, İstanbul 2011.

Önder Kaya, *Konstantin'in Kutsanmış Şehri*, İstanbul 2008.

Önder Kaya, "Venedikli Ressam Gentile Bellini Tarafından Fatih'in Resmi Nasıl Yapıldı?", *Popüler Tarih*, sayı: 67, İstanbul 2006, s. 32-37.

Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine Bir Araştırma*, (çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul 2000.

Ercüment Bülent Özbay, "İstanbul'dan Venedik'e Götürülenler", *Türkiyemiz,* yıl: 10, sayı: 29, Ekim 1979, s. 15-18.

Erendiz Özbayoğlu, "İstanbul'un Bronz Atları", *Anadolu Araştırmaları*, sayı: 11, İstanbul 1989, s. 155-161.

Mahmut Şakiroğlu, "Balyos", *DİA*, cilt: 5, İstanbul 1992, s. 43-47.

Şerafettin Turan, "Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 3, sayı: 4-5, Ankara 1965, s. 63-138.

Luciette Valensi, *Venedik ve Bab-ı Ali: Despotun Doğuşu*, (çev: Turgut Arnas), İstanbul 1994.

9 / BARBAROS VE ANDREA DORİA HESAPLAŞMASI

Tarihte bazı hükümdar veya komutanlar arasında unutulmaz mücadeleler cereyan etmiştir. XVI. yüzyılın en büyük denizcileri arasında yer alan Barbaros ve Cenevizli amiral Andrea Doria arasındaki mücadeleler dizisi de bunlar arasında önemli bir yer tutar. Korsanlık yaptığı ilk yıllarda kendisinden çeyrek asır daha yaşlı bu deniz kurdu karşısında acı bir mağlubiyet alan Barbaros, Preveze'de bu yenilginin acısını fazlasıyla çıkartmıştı.

Andrea Doria'nın mensubu bulunduğu Ceneviz Devleti, Ortaçağ Avrupası'na damgasını vurmuş en önemli deniz güçlerinden biri konumundaydı. Ceneviz'in yükselişi XIII. yüzyıla tesadüf eder. Bu dönemde İstanbul, Venedik önderliğindeki Katolik Latinler tarafından işgal edilmişti. İznik imparatoru VIII. Mikael'in, 1261'de Venediklilere karşı Cenevizlilerle ittifak kurmak amacıyla imzaladığı Nif Antlaşması, Cenevizliler açısından zenginliklerin kapısını aralamıştır. Yine aynı yüzyılda Cenevizliler, en önemli rakipleri arasında yer alan Pisa donanmasını kesin bir yenilgiye uğratmayı ve doğu ticaretinde devre dışı bırakmayı bilmişlerdi. Bundan sonra en büyük rakipleri Venedikliler olacaktı. XIV. yüzyıl ortalarında bu devletle yaptıkları mücadelede ilk zamanlar başarısızlık yaşadılar. Venedik'e karşı korunmak amacıyla Milano

Dukalığı’nın egemenliğini dahi kabul ettiler. Lakin sonrasında hem Milanoluları şehirden kovdular, hem de Venedik donanmasını ağır bir yenilgiye uğrattılar. Hatta kendilerine uzun bir süre korku yaşatan bu şehri muhasara altında dahi tuttular. Venedik, Akdeniz’deki donanmasının zamanında imdada yetişmesi sonucu kurtuldu. 1380’de Andrea Doria’nın atalarından Amiral Luciano Doria komutasındaki Ceneviz filosu, bu olayların devamında Venedik donanması karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Ceneviz’in aldığı yara bu kadarla da kalmadı. İlerleyen yıllarda Fatih Sultan Mehmed, Ceneviz’e çok ağır darbeler indirdi.

1493 tarihli bir gravürde Cenova

Cenevizliler XIV. ve XV. yüzyıl boyunca Galata başta olmak üzere Karadeniz’de Kefken, Amasra, Sinop, Samsun, Fatsa, Trabzon; Ege’de ise Edremit, İzmir, Sakız, Foça, Midilli, Enez, İmroz gibi son derece önemli ticari üslere sahip olmuşlardı. Bu kazanımlarını korumak endişesiyle XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Anadolu’ya hâkim olan Osmanlılarla iyi geçinme yoluna gittiler. Bu tutum iki tarafında işine geldi. Osmanlılar bu sayede Çanakkale’den Rumeli tarafına gerek asker gerekse de iskan amacıyla pek çok kişiyi Ceneviz gemileri ile taşıdılar. Hatta Cenevizliler, 1444’te Haçlı ordusunun Bulgaristan’a girmesi üzerine, Papa’nın men etmesine rağmen II. Murad idaresindeki Osmanlı birliklerini Çanakkale’den karşı kıyıya geçirme işini üstlendiler. Bunun karşılığında da Manisa’daki şap madenlerini işletme hakkını elde ettiler.

Cenevizlilerin İstanbul'daki abidevi yapılarından Galata Kulesi

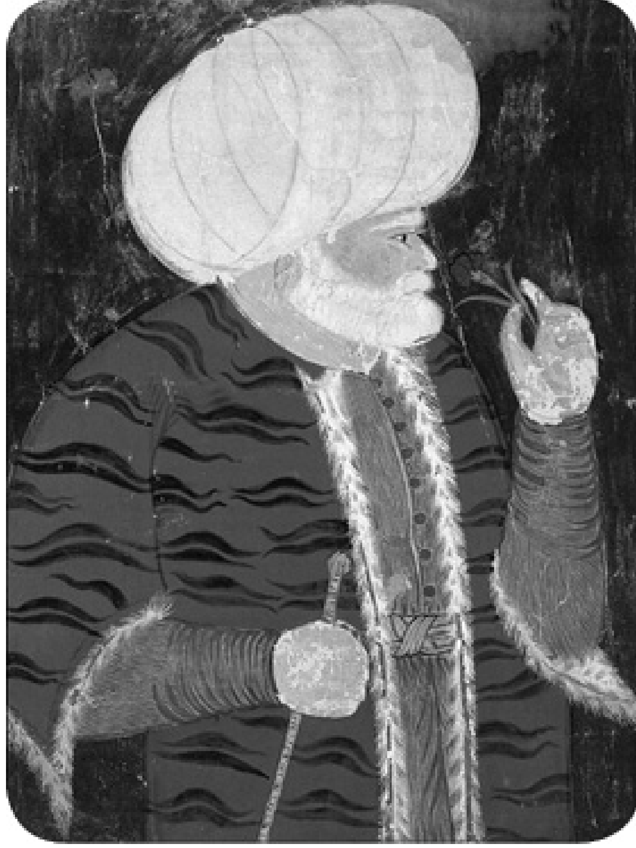
Venedikliler özellikle Ege Adaları ve Doğu Akdeniz'de ticari hakimiyet kurarken, Cenevizliler 1380 yenilginin sonrasında adeta Karadeniz'e sığınmak zorunda kalmıştı. Her şeye rağmen Karadeniz, yine de Ceneviz için önemli bir ticaret kapısıydı. Zira bölgede Çin'den başlayan İpek Yolu'nun geçtiği önemli güzergahlar yer alıyordu. Cenevizlilerin Karadeniz'deki avantajlı konumu biraz da İstanbul'daki Galata semtini ellerinde tutarak Karadeniz'e giriş çıkışı denetleyebilmelerinden geliyordu. Bizans devrinde bir Ceneviz kolonisi olan Galata, etrafı surlarla çevrilerek adeta ayrı bir kale hâline getirilmiş, hatta Karadeniz'e giriş çıkışı kontrol altında tutabilmek amacıyla burada yine Cenevizliler tarafından Galata Kulesi inşa edilmişti. Fakat Fatih'in İstanbul'u fethinden bir süre sonra Cenevizlilere tanınan ayrıcalıklara son vermesi ve ardından da

Karadeniz’deki en önemli Ceneviz kolonileri durumundaki Amasra ve Kırım’ın Kefe Limanları’nı ele geçirmesi Ceneviz’in kan kaybını hızlandırdı. Cenevizlilerin gücü büyük ölçüde ticaretten geldiği için adeta hayat damarları tıkanmıştı.

Bütün yaşananlara rağmen Ceneviz hâlâ Venedik, İspanya, Papalık, Malta gibi devletlerle beraber Avrupa’nın sayılı deniz güçlerinden biriydi ve yetenekli denizciler yetiştirmeye devam ediyordu. Fransa kralının hizmetinde çalışan Andrea Doria da bunlardan birisiydi. 1512 yılına gelindiğinde Barbaros’un, korsanlık yaptığı Cezayir açıklarında Ceneviz’in en saygın ailelerinden birine ait değerli yük taşıyan bir gemiyi ele geçirmesi, bu iki deniz kurdunu tarihte ilk kez karşı karşıya getirdi.

GERÇEK ADI UNUTULDU

Asıl adı “Hızır” olan Barbaros Hayreddin Paşa, aslen Midillili bir Türk ailenin dört erkek çocuğundan biriydi. Bölgede doğan pek çok erkek gibi hayatının ilk yıllarında denize yöneldi. Zaten adalarda doğanlar için bazen ticaret, bazen de korsanlık amacıyla denizcilik önemli bir yer tutuyordu. Ağabeyi Oruç Reis ile beraber XVI. yüzyıl başlarında denizlerde maceralı bir hayata girişen Barbaros, denizciliğin mutfağından yetişmişti. 1504’ten itibaren Barbaros ve ağabeyi, Batı Akdeniz’de faaliyet göstermeye başladılar.

Barbaros Hayreddin Paşa

1512 yılına gelindiğinde Ceneviz senatosu son yıllarda Batı Akdeniz’de adlarını duyuran ve korsanlık faaliyetleri yüzünden Ceneviz’in canını sıkan iki kardeşi ortadan kaldırma kararı aldı. Bu iş için de hem kara hem de deniz savaşlarında kendini ispatlamış olan ünlü amiral Andrea Doria görevlendirildi. Senato, amiralin emrine 12 adet kadırga tahsis ederek, kendisine Tunus’un Goletta Limanı’nda üslenen korsanların kökünü kazıma görevi verdi. Bu kararın alındığı sıralarda Oruç Reis İspanyollarla yaptığı bir savaşta kolunu kaybettiği için, Doria’yı karşılama görevi Barbaros’a düştü. Andrea Doria’nın süratle hareket ederek Barbaros’a hazırlanma fırsatı vermeden saldırması, her şeyi Cenevizlilerin lehine geliştirdi.

Barbaros, Ceneviz gemilerinin Goletta Limanı’na yaklaştığı sırada emri altında bulunan ve “çektirme” adı verilen 12 adet küçük gemiden altısını Cenevizlilerin dev kalyonlarının eline geçmemesi için batırdı. Diğer altı çektirmeyle de Andrea Doria karşısında umutsuz bir direniş gösterdi. Fakat denizdeki savaş kısa sürdü. Böylece Andrea Doria, Barbaros’a denizcilik tarihindeki ilk acı yenilgisini tattırmış oldu. Kıyıya doğru kaçan Barbaros,

adamları ile karaya çıktı ve bölgeden uzaklaştı. Türk çektirmelerini yedeğine alan Doria, Goletta Kalesi'ni topa tuttu.

Ceneviz Donanmasının Kaptanı Andrea Doria

Bu olay Doria'nın yıldızını daha da parlattı. Yaşanan gelişmeler sonrasında Ceneviz senatosu bir yıl sonra yani 1513'te Andrea Doria'yı Ceneviz donanmasının kaptanlığına yükseltti. Oruç ve Hızır kardeşler de Cezayir ile Trablusgarp sınırına yakın bir yer olan Cerbe Adası'na çekildiler ve her şeye yeniden başlamak amacıyla kolları sıvadılar.

Sonraki yıllar Barbaros ve ağabeyi açısından oldukça verimli geçti. Aynı zamanda Cezayir şehrini ele geçiren iki kardeş, bölgenin ikinci önemli şehri Tlemsen'i de İspanyollardan aldılar. Oruç Reis kendisini Cezayir Sultanı ilan etti. Hatta bu zaferi müjdelemek amacıyla Yavuz Sultan Selim'e ganimetten pay göndermekten de geri kalmadı. Böylelikle Osmanlı padişahının desteğini de arkasına almayı hedefliyordu. Fakat Tlemsen'in alınması İspanyolların büyük tepkisine sebep oldu.

Bu dönemde İspanya, Avrupa'nın en korkulan kara ve deniz güçlerinden biri konumundaydı. Özellikle Coğrafi Keşifler sonrasında bulunan yeni kıtalar ve bu bölgelerdeki zenginlikler İspanya'nın gücüne güç katıyordu. Tlemsen'in ele geçirildiği 1517 yılında İspanya tarihinin en büyük hükümdarı olarak kabul edilen Şarlken tahta geçmişti. Henüz 17 yaşında bulunan genç hükümdar, Avrupa kamuoyuna gücünü gösterme arayışındaydı ve Batı Akdeniz'deki Türk korsanların varlığına son verme bu planını hayata geçirmek için uygun bir fırsattı.

Bölgeye 10 bin kişilik bir askerî birlikle beraber güçlü bir donanmayı da gönderen Şarlken, Oruç Reis'i zor durumda bıraktı. Kendisinden katbekat üstün bir güç karşısında tek çare olarak merkezi olan Cezayir'e dönmeyi

düşünen Oruç Reis, yolda İspanyollara yakalandı ve yapılan savaşta şehit oldu. Böylece Hızır Reis, en büyük destekçisini kaybetmiş oldu.

İspanyol kaynaklarında anlatıldığına göre, bu savaş sırasında Oruç Reis'in üzerinde bulunan erguvan renkli kaftan sonradan Kordova'ya götürülecek ve burada Endülüs Emevileri'nden kalan Arslanlı Camii'nin avlusunda yer alan Aziz Bartelemeo heykelinin omuzuna asılacaktı. Cami de zaten katedrale dönüştürülmüştü. Diğer yandan Oruç Reis'i bir mızrak darbesi ile yere yıkan ve sonrasında başını kesen İspanyol teğmen de aile amblemine ilerleyen yıllarda bu tarihî olayı işletecekti. Oruç Reis'in ölüm haberi Batı'da sevinçle karşılandı. Barbaros'un emri ile kaleme alınan "Gazavat-ı Hayreddin Paşa" adlı eserde Hıristiyan dünyasında şenlikler düzenlendiği, hatta Oruç Reis'i aşağılamak amacıyla manastırlarda azizlerin ruhuna domuz kurban edildiği kaydı vardır.

CEZAYİR SULTANI

Barbaros, daha işin başında ipleri sıkı tuttu. İspanyol donanmasının geri dönmesinden hemen sonra Yavuz Sultan Selim'e elçi ve hediyeler göndererek desteğini istedi. Yavuz Sultan Selim de Barbaros'un talebini geri çevirmeyerek Hızır Reis'e "Cezayir Sultanı" unvanını verip, kendisinin bölgedeki hakimiyetini tanıdı. Hatta bazı kaynakların ifadesiyle durumu resmileştirmek amacıyla Cezayir'e bir yeniçeri kıtası da gönderdi.

Kısa bir süre sonra talih Barbaros'a bir kez daha Andrea Doria ile kozlarını paylaşma fırsatı verdi. Cezayir'e gönderilen bir Haçlı filosunun içinde, emrindeki 14 Ceneviz kadırgası ile Andrea Doria da yer aldı. Fakat donanma sahile çıkarma yapmak üzereyken kopan fırtına dengeleri altüst etti. Barbaros bazı Ceneviz gemilerini fırsattan istifade ile zapt edip çok sayıda Cenevizli'yi esir alarak bu tehlikeyi atlattı. Böylelikle Doria'ya karşı olan ilk yenilgisini bir parça da olsun telafi etmiş oldu.

İlerleyen yıllarda Barbaros, Cezayir'deki hakimiyetini pekiştirdi. 1531 yılına gelindiğinde Andrea Doria, Cezayir sahilindeki Barbaros'a bağlı Şerşel Limanı'na Hıristiyan esirlerin kurtarılması amacıyla bir sefer düzenledi. Doria, bu teşebbüsünde başarılı olmakla birlikte, yüzlerce adamını da kaybetmiş, bir o kadarını da esir vermişti. Tüm bunların sonucunda şurası bir gerçekti ki artık Barbaros, Ceneviz'in en büyük amirali karşısında ciddi bir rakipti.

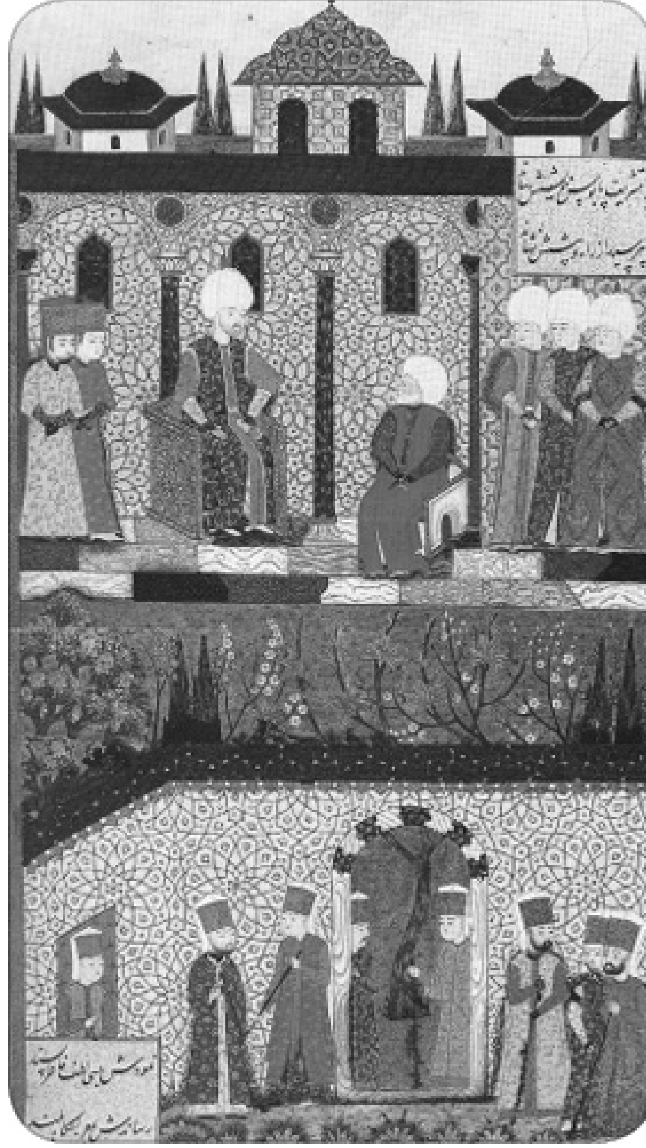
Barbaros’un faaliyetleri Batı Akdeniz’i İtalyan denizcilere zehir ederken, Osmanlı hakimiyetinde olmasına rağmen Batılılar Doğu Akdeniz’de daha rahat hareket edebiliyorlardı. Bunun en temel sebebi Kanuni Sultan Süleyman’ın karadan yürütülen seferlere büyük önem vermesine rağmen deniz seferlerini aynı derecede önemsemiyor oluşuydu. Zaten kaptan-ı deryalık makamına devşirme kökenli ve denizcilikle alakasız kişilerin getirilmesinde hiçbir mahsur görülmemesi de bu durumun en açık göstergesidir. Kanuni’nin saltanatının ilk yıllarına rastlayan Rodos Seferi dışında denizlerde başarılı bir sonuç elde edilememişti. 1522’de Rodos’u ellerinde tutan ve Müslüman gemilerine saldırıp fırsat buldukça da Anadolu kıyılarını yağmalayan Rodos Şövalyeleri adadan çıkarılmıştı. Şövalyeler, ilerleyen yıllarda Malta’ya geçerek, Osmanlı donanmasının en amansız rakipleri arasında yer almaya devam edeceklerdir.

Eski bir gravürde Hayreddin Paşa

Öte yandan yine bu dönemde Avrupa'nın siyasi dengelerinde de önemli değişmeler yaşanıyordu. Kutsal Roma Germen imparatoru Şarlken, Fransa ile yürüttüğü mücadelede avantajlı bir konuma gelmiş; I. Fransuva, Papa ve Hıristiyan dünyasının da fazla tepkisini çekmeden Kanuni'den yardım talep etmenin yollarını arar olmuştu. Akdeniz'deki en namlı Hıristiyan amiral olan Andrea Doria da gelişmeleri iyi gözlemlemiş ve I. Fransuva'nın hizmetinden ayrılarak 1528'de Şarlken'in emri altına girmişti. Bu gelişmenin hemen akabinde İspanyol donanması, Osmanlılar açısından son derece stratejik öneme sahip olan Mora'nın güneyindeki Koron Limanı'na saldırarak burayı ele geçirdi. Osmanlılar, anakaralarının hemen yanı başındaki bu harekattan, doğal olarak büyük rahatsızlık duydular.

Doria'nın İspanyol hizmetine girmesiyle, Barbaros ve Kanuni'nin düşmanları aynı olmuştu. Kanuni, Avrupa'da tek rakibi olarak gördüğü Alman ve İspanya imparatoru Şarlken'i sıkıştırmak amacıyla Fransa ile ittifak yaparken, Barbaros da can düşmanı olan ve İspanyoların hizmetine giren Andrea Doria ile eski hesabını tamama erdirme niyetindeydi. Böylece Batı Akdeniz'deki gücü de tartışmasız hale gelecekti. Doria, son yıllarda Osmanlı kontrolündeki Dalmaçya ve Ege Adaları kıyılarını vurmuş ve bu denizlerde gezinen Osmanlı kaptanları, İspanya kralının yeni amiralini durdurmakta yetersiz kalmıştı. Kanuni, sadrazamı Makbul İbrahim Paşa'nın da devreye girmesiyle Doria'yı durdurabilecek tek denizci olarak görülen Barbaros'u İstanbul'a davet etti. 1534'te davete icabet eden Barbaros, Donanma-yı Hümâyun'un kaptan-ı deryalığına getirildi. Bir yıl sonra Barbaros'un Dalmaçya ve İtalya kıyılarını vurmasına karşılık, Andrea Doria 1536'da on Osmanlı ticaret gemisini zapt etti. Aynı tarihlerde Barbaros, Koron Limanı'nı yeniden Osmanlılara kazandırdı. Yetmişlerindeki Doria ile ellili yaşlarını sürdüren Barbaros'un nihai savaşı artık epeyce yaklaşmıştı.

Barbaros, Kanuni Sultan Süleyman’ın huzurunda

1538’e gelindiğinde Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının Akdeniz’de egemenliğini arttırması üzerine, Şarlken ve Papa III. Paul’ün girişimleri ile bir Haçlı donanması toplandı. Donanmaya İspanya ve Papalık kuvvetlerinin yanı sıra, Hıristiyan dünyasının çıkarları için düzenlenen her harekâta severek katılan Malta Şövalyeleri, Şarlken’in müttefiki Ceneviz ve tabii ki Ege Adaları’ndaki sömürgeleri Türklerin sürekli tacizine uğrayan Venedik katıldı. Donanmanın başına da gerek Akdeniz’i gerekse de Barbaros’u çok yakından tanıyan Amiral Andrea Doria getirildi. Doria, Osmanlı donanmasını aramak amacıyla Doğu

Akdeniz’e doğru açılırken, Barbaros da Ege Adaları’nı ve Girit’i yağmalayarak Batı’ya yöneliyordu.

FARKLI ÇIKARLAR

Haçlı donanmasının bazı zaafları vardı. Kaynaklarda Osmanlı gemilerinin sayısı 120, Haçlı gemilerinin sayısı da 200-300 arasında zikredilir. Ateş gücü ve menzili açısından Haçlı gemilerinin tartışılmaz üstünlüğü bulunuyordu. Fakat Haçlı donanması farklı unsurlardan oluşuyordu ve bu unsurların öncelikleri de birbirinden farklıydı. Mesela İspanyollar için Doğu Akdeniz’den ziyade Batı Akdeniz ön plandaydı. Barbaros komutasındaki Osmanlı donanması yok edilirse Cezayir ve Tunus kıyıları kolaylıkla kontrol altına alınacak ve burada korsanlık faaliyetinde bulunan Türkler kesin olarak etkisiz hale getirilecekti.

Venedik için ise Doğu Akdeniz’deki sömürgelerinin güvenliği öncelikliydi. Diğer yandan donanmaya gemi veren Venedik ve Ceneviz devletlerinin kendi aralarındaki rekabeti de unutmamak gerekir. Nitekim sefer boyunca donanma komutanı olan Doria’yı en çok zorlayan kişilerin başında, Venedik kuvvetlerinin amirali Alessendoro Condelmiero gelmişti. Belki de bu sebeple savaşın en kritik anında Doria, Venedikli meslektaşının yardım talebini kasti olarak geciktirmekten çekinmemişti.

Haçlı donanmasının bir diğer dezavantajı, farklı gemi tiplerinin biraraya getirilerek oluşturulmuş olmasıydı. Donanmanın en vurucu gücünü kalyon adı verilen dev gemiler oluşturmaktaydı. Kalyonlar büyük ölçüde devasa yelkenleri yüzünden rüzgâr gücüne dayalı oldukları için rüzgâr çıktığında aşırı bir hızla ilerliyor, ancak rüzgâr kesilince deniz ortasında adeta çakılı kalıyorlardı. Böylelikle donanmanın diğer kısmından yani “kadırga” ve “çektiri” adı verilen hafif gemilerden ayrı düşüyorlardı. Buna karşılık Türk donanması, bu tip uyum sorunu yaşamayan kadırga ve çektirilerden oluşuyordu.

Kalyonların atış menzili ve gücü Türk gemilerinden üstündü. Aslında daha savaşın yapıldığı ve Osmanlıların Akdeniz’de üstünlük sağladığı yıllarda bile Avrupalıların denizcilik teknolojisi Osmanlılardan daha üstün durumdaydı. Zaten Barbaros’a da savaşı kazandıran teknik üstünlükten ziyade uyguladığı savaş stratejisiydi.

Barbaros, Haçlı donanması karşısında açık denizde savaşı kabullenmek yerine Preveze Kalesi'nin de içinde yer aldığı Narda Körfezi'ne donanmasıyla demirlemeyi tercih etti. Eğer Andrea Doria kendisiyle savaşmak istiyorsa bu körfeze girmek ve savaşı burada kabullenmek zorundaydı. Barbaros'un sırtını dayadığı körfezin kara kısmı da Osmanlı kontrolü altında olduğundan güvenliydi. Üstelik körfeze girmeye çalışan gemiler, Osmanlı donanmasının ateşine hedef olmayı da göze almalıydı.

Andrea Doria, Barbaros'un taktiği karşısında şaşırdı. Hatta komutanlarından birinin teklifine uyarak karaya asker çıkarıp Preveze'yi almayı ve ardından da gemilerini Narda Körfezi'ne sokarak Osmanlı donanmasını iki ateş arasında bırakmayı bile düşündü. Fakat kalenin uzun süre dayanma riskini, kuşatma sırasında verebileceği zayiatı ve muhasara esnasında kopabilecek bir fırtınanın karaya çıkacak askerlerle irtibatı kopartabilme ihtimalini düşünerek böyle bir teşebbüste bulunmadı.

Preveze Deniz Savaşı'nda Osmanlı ve Haçlı gemileri

Bununla birlikte hayatı deniz muharebelerinde geçen Doria, farklı bir planı devreye sokmakta gecikmedi. Planı, Ege Adaları istikametine yönelerek Çanakkale civarına süzülmekti. Böylece Barbaros, başkente giden yolu savunmak amacıyla açık denizde savaşı kabul etmek zorunda kalacaktı. Haçlı donanmasının rotasını bu yöne çevirmesi üzerine, Osmanlı

donanması da Narda Körfezi'ni terk ederek Haçlı donanmasının ardına düştü. Bu takip sırasında bazı kalyonlar rüzgârın kesilmesi yüzünden geride kalıyor ve Osmanlı donanmasına kolay hedef teşkil ediyorlardı. Andrea Doria da bir yandan savaş için elverişli bir alan arıyor, diğer yandan da donanmasındaki kopmalarla başa çıkmaya çalışıyordu.

TÜRK DENİZCİLİĞİNİN BÜYÜK ZAFERİ

Haçlı donanmasındaki gemiler ve kaptanlar arasındaki irtibatsızlıktan yararlanan Barbaros, 28 Eylül 1538'de Türk denizcilik tarihinin en büyük deniz zaferini kazandı. Barbaros, Preveze açıklarındaki Ayamavra Adası önünde donanmasını hilâl şeklinde dizmiş; merkeze kendisi geçerken sağ kanadı Salih Reis'e, sol kanadı da Seydi Ali Reis'e emanet etmişti. Yedek kuvvetlerin başındaysa Turgut Reis bulunuyordu.

Andre Doria gemilerini sahip oldukları niteliklere göre üç kısma ayırmıştı. Ön saflara ateş gücü yüksek kalyonları koyarken, orta safa kadırgaları almış, üçüncü safta da yedek kuvvetlere yer vermişti. Cenevizli kaptanın amacı Türk donanmasının arkasına sarkarak kalyonların yoğun ateşinden istifade ile sonuca gitmekti. Fakat Barbaros'un manevra kabiliyeti yüksek donanması tek vücut halinde hareket etmiş, akşama doğruda Haçlı donanmasının içindeki insan ve gemiler arasındaki irtibatsızlıktan yararlanarak sonuca ulaşmıştı.

Tabiat şartları da Barbaros'a adeta yardımcı olmuştu. Rüzgârın olmaması sebebiyle düşman kalyonları hareket edememişti. Barbaros, Osmanlı kaynaklarının ifadesine göre hiçbir gemisini kaybetmeden 30 kadar Haçlı gemisini ele geçirmiş ve 3 binin üzerinde Haçlı askerini de esir almıştı. Bu zafer, aynı zamanda Andrea Doria efsanesinin de sonuydu.

Preveze deniz zaferi

Barbaros 1546'da hayata gözlerini kapamadan önce Doria'yı Akdeniz'den neredeyse tamamen sildi. 1543'te Şarlken'e karşı Fransa kralına yardım amacıyla çıktığı seferde yaşlı deniz kurdu Doria, Barbaros'un karşısına çıkmaya cesaret bile edemedi.

Barbaros'un ölümünden sonra Andrea Doria, Cezayir ve çevresine birkaç sefer daha düzenlemişse de etkili olamamıştır. Barbaros, denizcilik yaşamının ilk darbesini yediği Doria'yı, Akdeniz'den silerek intikamını çok acı almıştı.

PREVEZE'DEN EN KÂRLI ÇIKAN AVRUPA ÜLKESİ FRANSA OLMUŞTU

Preveze Deniz Savaşı, Akdeniz egemenliği konusundaki dönüm noktalarından bir tanesidir. Bu savaş neticesinde Akdeniz'deki siyasi ve ekonomik dengelerde ciddi değişimler yaşandı. Esasen ekonomik anlamda Osmanlılarla iyi geçinmesi gereken iki Akdeniz devletinden biri olan Venedik, Osmanlıların karşısına donanma çıkarmak suretiyle bir kumar oynarken, Hıristiyan âleminden gelebilecek olası tepkilere rağmen Fransa bu savaşta yer almamayı tercih etmişti. Nitekim bunun mükafatını da fazlasıyla gördü. Preveze sonrasında Kanuni, Venedik dukası Pietro Lando'ya gönderdiği mektupta "Kimesnenin düşmanlığından ihtiyatım olmayup ve kimesnenin dostluğuna dahi ihtiyacım yoktur" şeklinde sert bir ifade kullanırken, Fransa'ya İstanbul'da elçi bulundurma imkanı bahşediyordu. Kanuni, bununla da yetinmeyerek Venedik dukasına yolladığı bir başka mektupta Osmanlı İmparatorluğu'na sadık kalınmasını ve bunun bir tezahürü olarak da Fransa'nın müttefik kabul edilmesini bildiriyordu. Bunun sonucunda Osmanlı elçisinin huzurunda Venedik dukası ve cumhuriyetin 30 kadar ileri gelen kişisi İncil üzerine yemin ederek, Osmanlı ve Fransa devletlerinin düşmanı olan İspanya kralına mal ve askerî yardımda bulunmayacaklarına dair yemin ediyorladı.

İspanya kralı Şarlken

Kanuni'nin Fransa'ya desteği bununla da kalmamıştır. Kanuni, I. Fransuva'nın talebi üzerine Şarlken'le olan mücadelesinde destek olmak amacıyla Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa'yı donanma ile birlikte Fransa'ya yollar. Osmanlı donanması 110 kadırga, "fusta" adı verilen 40 küçük kadırga ve 3 büyük yelkenli gökeden oluşuyordu. Yaklaşık üç aylık bir yolculuk sonrası Osmanlılar Marsilya'ya varmış, buradaki sefer hazırlıklarından sonra Tulon'a girmişlerdir. Ağustos 1543'te Barbaros, Şarlken'in himayesi altında olan Savoy Dükalığı'nın kontrolündeki Nice şehrini Fransa kralı için kuşatmış ve şehir birkaç hafta içinde teslim olmak zorunda kalmıştır. Barbaros, kış mevsimini de Tulon'da geçirmiş ve burada sekiz ay ikamet etmişti. Şehirde bulunduğu süre içinde Tulon'un idaresi kendisine bırakılmıştı. Lakin Fransa kralı, Osmanlı donanmasının ikameti süresince her türlü yiyecek ihtiyacını üstlenmişse de iaşenin temini konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştı. Sonuçta Kaptan-ı Derya, ihtiyaçlarını karşılamak için Fransız tüccarından borç alma ve, para temin etmek için İtalya sahillerine akınlar düzenleyerek ele geçirdiği esirleri fidye karşılığı satmak yoluna başvurmak zorunda kalmıştı.

Barbaros’un yardımına gittiği Fransa kralı I. Fransuva

Osmanlı donanması ertesi yıl, İtalya sahillerinde dehşet salmasının akabinde İstanbul’a geri dönecektir. Bu süre zarfında Barbaros, Akdeniz sularında gönlünce gezinmiş ve herhangi bir meydan okumaya maruz kalmadan başkentin yolunu tutmuştu. Bundan dolayı “Preveze, Akdeniz’i bir Türk denizi haline getirmiştir” ifadesi tarihçilerimiz tarafından kullanılır olmuştur.

KAYNAKÇA

Zeki Arıkan, “XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri”, *XIV. Türk Tarih Kongresi*, cilt: 2/1, Ankara 2005, s. 43-57.

İdris Bostan, “Kanuni, Barbaros ve Akdeniz’de Değişen Güç Dengeleri”, *Doğu Batı*, yıl: 9, sayı: 34, Kasım-Aralık-Ocak 2005-06, s. 171-180.

İdris Bostan, “Kanuni ve Osmanlıların Akdeniz Siyaseti”, *Türkler ve Deniz*, (ed: Özlem Kumrular), İstanbul 2007.

İdris Bostan, “Preveze Deniz Muharebesi”, *DİA*, cilt: 34, İstanbul 2007.

Ernle Bradfort, *Padişahın Amirali Barbaros*, (çev: Ahmet Fethi), İstanbul 2010.

Franco Cardini, *Avrupa ve İslam*, (çev: Gürol Koca), İstanbul 2004.

Aldo Galotta, “Ceneviz” maddesi, *DİA*, cilt: 7, İstanbul 1993, s. 363-365.

Halil İnalcık, “Avrupa Devletler Sistemi, Fransa ve Osmanlı”, *Doğu Batı*, yıl: 4, sayı: 14, Şubat-Mart-Nisan 2001, s. 122-142.

Seyyid Muradi, *Barbaros Hayrettin Paşanın Hatıraları*, (haz: M. Ertuğrul Düzdağ), I, İstanbul, Tarihsiz.

Şerafettin Turan, “Barbaros Hayreddin Paşa”, *DİA*, cilt: 5, İstanbul 1992, s. 65-67.

Feyza Yalamanoğlu, “Batılı Kaynaklara Göre Nice kuşatması”, *Popüler Tarih*, Şubat 2004, sayı: 42, s. 28-33.

10 / ÖNCESİ VE SONRASI İLE İNEBAHTI SAVAŞI

1538’de meydana gelen Preveze Deniz Savaşı, tarihçiler tarafından Osmanlı deniz gücünün zirvesi olarak kabul edilir. Barbaros’un öğrencileri bu altın çağı bir müddet daha sürdürmüştü. 1571 yılında yaşanan İnebahtı Deniz Savaşı ise adeta Akdeniz’deki tartışılmaz Osmanlı üstünlüğünün sona erdiğinin habercisiydi. Bu savaşta birleşik Haçlı donanması karşısında çok ağır bir darbe alan Osmanlı donanması, kısa bir süre içinde niceliksel yani sayısal olarak yeniden oluşturulmuş, fakat niteliksel yani teknolojik donanım açısından İspanyol ve İtalyan gemilerinin uzağında kalmaya devam etmişti.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi, pek çok Osmanlı tarihçisine göre hem devletin zirvesini hem de çöküşün başlangıcını teşkil eder. Kanuni’nin iktidar mücadelesi veren çocukları içerisinde hükümdarlık açısından en zayıf profili çizen Şehzade Selim, II. Selim adı ile başa geçmişti. Adını aldığı dedesi Yavuz Sultan Selim’in silik bir gölgesi dahi olmanın uzağında olan bu hükümdar zamanında devlet işleri, büyük ölçüde Kanuni devrinden kalan emektar sadrazam Sokullu Mehmed Paşa’nın ellerindeydi. Paşa, gerek Osmanlı ordusunun ve gerekse de donanmasının dünyanın en saygın savaş gücü olma konumunu muhafaza etti. Yalnız onun iktidar dönemini gölgeleyen tek gelişme, 1571’de Yunanistan sahili yakınlarında Batılıların Lepanto, bizim İnebahtı dediğimiz yerde yaşanan deniz muharebesi oldu.

1570 yılında II. Selim, Venediklilerin elinde olan ve son derece stratejik bir mevkide bulunan Kıbrıs’ın fethine karar verdi. Sokullu’nun Batılı devletleri Osmanlı’ya karşı birleştirir düşüncesiyle onay vermediği bu harekât, 1571’de başarı ile sonuçlandı. Osmanlılar bu tarihte adanın

merkezi olan Lefkoşa'yı ele geçirdiler. Fakat ilerleyen günlerde yaşananlar, Sokullu'nun korkularında ne kadar haklı olduğunu gösterecekti.

Dönemin padişahı II. Selim

Esasen daha Kıbrıs Seferi'nin başında Venediklilerin bir dizi diplomatik faaliyete giriştikleri ve İspanya kralı II. Filip'ten yardım istedikleri biliniyor. Bunun dışında İstanbul'daki Rum patriği ile de temasa geçilmiş, ortak düşmana karşı birlikte hareket edilmesi istenmişti. Osmanlı Devleti de harekât sırasında İstanbul'daki Venediklilerin başı durumunda olan Balyos Marcontonio Barbaro'yu tutuklamış, ancak hapsetmek yerine evinde gözetim altında tutma yoluna gitmişti. Şehirdeki Venedikli tacirler de aynı

şekilde balyosun evinde göz hapsine alındılar. Osmanlıların değişen koşullara göre balyosun evinin pencerelerine duvar ördürdüklerine ve bazı durumlarda da bu duvarı kaldırdıklarına dair birtakım kaynaklarda veriler mevcuttur. Venedikliler de bu tutumu karşılıksız bırakmayarak ülkelerinde bulunan Osmanlı tacirlerini göz hapsine almışlardı. Hatta Venedik kaynaklarına inanmak gerekirse, böylesi bir muameleye maruz kalmak istemeyen bazı Türkler, tanınmamak için bıyıklarını dahi kesmişlerdi.

Kıbrıs Kuşatması üzerine Venedik senatosu, Avrupa'nın önde gelen denizci devletlerine müracaat ederek bir Haçlı donanması oluşturulması teklifinde bulundu. Bu teklife, zamanın en büyük Batılı denizci gücü konumundaki İspanya'nın yanı sıra, Papalık devletinden de olumlu yanıt geldi. İspanya'nın başında bulunan II. Filip'in babası, Kanuni zamanında Osmanlıların Avrupa'daki tek rakibi konumundaki Şarlken'di. 1538 Preveze Deniz Savaşı'ndan sonra İspanyollar dikkatlerini daha ziyade okyanus ötesine kaydırmışlardı. Bunun neticesinde İspanya, çağının en önemli ekonomik gücü konumuna gelirken, Osmanlılar da ticaret yollarının yön değiştirerek okyanuslara kayması nedeniyle günden güne ekonomik açıdan güç kaybına uğradı. Hatta bu dönemde bir Fransız müellifi İspanyollardan şöyle bahsediyordu: "İspanya'nın XVI. asırdaki şaşaası ne kadar muhteşemdi. Dünya, hiçbir vakit bu kadar faaliyet, gayret ve kısmet görmemişti. İspanyollar için dağlarda, çöllerde, nehirlerde hiçbir engel yoktu. Birkaç İspanyol bir araya toplandı mı, filolar meydana getirerek şehirler kuruyor, imparatorluklar tesis ediyorlardı. İklimleri, denizleri birleştirerek daha büyük imparatorluklar kurmayı konuşuyorlardı. İspanyollar kendilerini adeta Antik Çağ ilahlarının torunları gibi görüyorlardı."

İspanyolların Yenilmez Armadası

İspanyollar, denizlerdeki güçlerine güvenerek Venedik'in çağrısı ile oluşturulan ittifaka katılmak için bazı şartlar öne sürdüler. Bunların en önemlisi ittifak donanmasının başına ünlü İspanyol amiral Don Juan'ın getirilmesiydi. Don Juan, bazı söylentilere göre Şarlken'in gayrimeşru oğluydu. Dolayısıyla İspanya kralı II. Filip'in de gayrimeşru kardeşiydi. Şarlken, ölüm döşeğindeyken Don Juan'ı oğlu Filip'e emanet etmiş, o da kendisini İspanyol donanmasının başına geçirmişti. Venedik ile İspanya arasında epey çetin geçen görüşmelerden sonra Don Juan'ın müttefik donanmanın başına getirilmesi kabul edilmiş, fakat karar aşamasında üç devletin donanma komutanından en az ikisinin oyunun geçerli olması şartı getirilmişti. Böylece Venedikliler, ittifak donanmasını İspanyolların keyfî olarak kullanmasını engellemiş olmuştu. Buna karşılık İspanya, savaş masrafının 3/6'sını karşılamayı kabul etmişti. Venedik, masrafın 2/6'sını üstlenirken, Papa da 1/6'sını üzerine almıştı. Yine İspanyollar, bu donanmanın sadece Doğu Akdeniz'deki Venedik çıkarlarını korumakla kalmayacağını, bölgedeki Türk egemenliğine son verilmesinin akabinde, Akdeniz'de kendi yayılma alanları olan Cezayir ve Trablusgarb'a yapılacak saldırılarda da kullanılacağını müttefiklerine kabul ettirdi. Zira II. Filip'in İspanyol donanması, Akdeniz'in batısındaki yayılma politikasında en büyük darbelerden birini 1560 yılında Cerbe Deniz Savaşı'nda Türk donanmasından yemişti ve şimdi bunun telafi yolları aranıyordu. Tüm bu görüşmeler sonrasında 148 Venedik, 45 İspanyol ve 12 Papalık gemisi 1570 yılının Eylül ayında Akdeniz'e açılarak Osmanlı donanması ile karşılaşacak uygun bir ortam aramaya başladı.

PAPA DEVREYE GİRDİ

Fakat kısa bir süre sonra müttefikler arasında ilk ciddi anlaşmazlık başgösterdi. İspanyol donanmasının kaptanı Don Juan, Venedik ve Papalık donanmalarının düzensiz bir halde ve disiplinden yoksun olduğunu, bu durumun kendi gemi ve adamlarını tehlikeye attığını bahane ederek emri altındaki İspanyol filosunu geri çekti. İspanyol amirali rahatsız eden bir diğer durum ise Venediklilerin, Türkler konusunda müttefiklerine danışmadan Kıbrıs için pazarlık masasına oturdukları şeklinde çıkan söylentilerdi. Dahası bir adım daha ileri giden İspanyollar, müttefikleri ile ilişkilerini de kestiler.

Durumun kötüye gittiğini gören Papa, devreye girme ihtiyacı hissetti. Bu sefer Avusturya, Fransa ve Portekiz devletlerinin de kapısını çalarak daha büyük bir ittifakı oluşturma çabasının içine girdi. Ancak bu devletler çeşitli nedenlerle Papa’nın çağrısına olumlu yanıt vermedi. Fakat Papa, İspanya ve Venedik’i yeniden ortak bir paydada buluşturmayı başardı. İttifakın kurulmasında, o zamanlar Cezayir Beylerbeyi olan Uluç Ali Paşa’nın Zadar kıyılarını, Kara Hoca’nın da Venedik sahillerini vurması önemli rol oynamıştı. Hatta Venedik, yaşadığı şokun etkisiyle olası bir Türk saldırısı durumunda şehri savunmak için tahkimaya mecbur olmuştu.

Papa, İnebahtı için yapılan Kutsal İttifak’ı kutsarken

İttifakın yeniden kurulması üzerine tekrar müttefik donanmanın başına geçirilen Don Juan, 20 Temmuz 1571’de emri altındaki İspanyol kadırgalarıyla Barselona Limanı’ndan ayrılarak 9 Ağustos’ta İtalya’nın Napoli Limanı’nda diğer müttefikleri ile buluştu. Venedik ve Papalığa ek olarak Cenova ve Savio Devletleri de ittifaka gemi ve asker vermişlerdi.

Her halükarda yeni müttefik donanması eskisinden çok daha büyük ve güçlüydü. Batılı kaynaklar, müttefiklerin 300’den fazla kadırga ve 80 binden fazla da askere sahip olduğunu kaydediyordu. Aynı günlerde Kıbrıs’tan İstanbul’a dönüş yoluna koyulan Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa komutasındaki Türk donanması ise 280 kadırgadan oluşmaktaydı. Eylül 1571 yılında iki donanma Adriyatik’in Arnavutluk sahilinde birbirini görür durumda idi.

YENİÇERİ AĞASINDAN KAPTAN OLURSA

Avrupa’da bu gelişmeler yaşanırken acaba Osmanlı donanmasında neler oluyordu? Barbaros’un ölümünden sonra Osmanlı donanmasının yöneticilerinin seçiminde peş peşe önemli hatalar yapıldı. Her şeyden önce Barbaros ve onun çevresindeki kişiler korsanlıktan yani bu işin mutfağından yetişmişlerdi. Fakat bazı durumlarda başına buyruk davranabilen bu insanlar, merkezin istekleri dışında hareket edebiliyorlardı. Belki de bu nedenden dolayı donanmayı merkeze bağlamak amacıyla Kanuni, Enderun’dan yetişen lakin denizcilik alanında hiçbir deneyimi olmayan kişileri, Barbaros’un ölümünden sonra ardı ardına Kaptan-ı Deryalık makamına getirmeye başladı. Barbaros’un öğrencisi olan pek çok yetenekli Türk denizcisi, hele de Turgut Reis dururken, Sokullu Mehmed Paşa’nın bu makama getirilmesi bunun en önemli delilidir. Dört yıl sonra Sokullu Mehmed Paşa, Rumeli Beylerbeyliği’ne tayin edilince bu sefer denizle ilgisi olmayan bir başka devşirme sadrazam, Rüstem Paşa’nın kardeşi Sinan Paşa, bu göreve tayin edildi. Fakat söz konusu atamalar, Barbaros’un kurt denizcileri Uluç Ali, Salih ve Hasan Reisler’in gücenmesine sebep oldu. Onlar da Turgut Reis’in çevresine toplandılar. Böylece Turgut Reis ile Kaptan-ı Derya Sinan Paşa arasında adeta bir sinir harbi başladı. Sinan Paşa’dan sonra bu göreve Piyale Paşa tayin edildi. Ancak Kıbrıs’ın fethinden sonra bu makama Müezzinzade Ali Paşa’nın getirilme kararı tam anlamı ile bir felaketti.

Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa

Dönemin yazarlarının ifadesine göre Müezzinzade Ali Paşa oldukça kahraman ve devlete sadık bir askerdi. Fakat suyu bardakta, kayığı duvardaki tabloda gören bu karacı subay, deniz savaşlarından zerre kadar anlamıyordu. Zaten donanmanın başına geçtiğinde Turgut Reis gibi kurt bir denizciden yoksun kalan Türk donanması da adeta öksüzleşmişti. Müezzinzade, donanmasında yer alan Cezayir beylerbeyi Uluç Ali Reis ile ortak hareket etmek yerine tıpkı Sinan Paşa'nın Turgut Reis ile yaptığı gibi didişmeyi tercih etti. İnebahtı Körfezi'nde Osmanlı donanması savaş pozisyonu alınca Uluç Ali Reis, tecrübelerinden yola çıkarak Kaptan-ı Derya'ya bazı tavsiyelerde bulunmuştu. Her şeyden önce Ali Reis, savaşın kıyıya yakın bir mevkide kabul edilmemesini istiyordu. Zira ortalık kızışınca gemilerde bulunan karacı askerler gemi kaptanının gırtlağına kılıçlarını dayayıp karaya çıkmak istiyorlar, bu olmazsa denize atlayıp karaya yüzüyorlardı. Fakat Müezzinzade, bu talebi askerlerine güvendiğini ifade ederek reddetti. Uluç Ali Reis, kaptan gemilerinde yer alan flamaların da indirilmesini, aksi takdirde flamadan hareketle Haçlı gemilerinin Kaptan Paşa gemisini tanıyarak saldırabileceğini, bunun da bozguna sebep

olacağını dile getirdi. Ancak Müezzinzade, padişahın takdir ettiği nişanın inmesinin söz konusu dahi edilemeyeceğini söyledi. Son olarak Uluç Ali Reis, Haçlı donanmasının silah menzilinin daha üstün olduğuna işaret ederek saldırının göbekten değil de yanlardan yapılmasını istedi. Fakat bu teklif de padişahın donanması korkarak göğüs göğüse savaşmaktan çekindi düşüncesine yol açacağı gerekçesi ile geri çevrildi. Ancak denizde işler, karadaki gibi yürümüyordu.

İnebahtı Deniz Savaşı'nda iki donanma karşı karşıya

OSMANLI DONANMASI YOK OLDU

Taraflar 7 Ekim günü İnebahtı'da savaşa tutuştu. Müttefik donanma hilal biçiminde dizilmişti. Uluç Ali Reis savaş başladıktan kısa bir süre sonra endişelerinde haklı çıktı. Müezzinzade Ali Paşa'nın kadırgası, tepesindeki Kaptan Paşa flamasından dolayı tanındı ve abluka altına alındı. Ele geçirilen gemide yer alan Müezzinzade Ali Paşa da bir kurşun isabeti sonrası şehit oldu. Türk kadırgaları Haçlı gemilerine ateş açabilmek için yanaşmaya çalışadursun, çoktan ateşe geçen ve isabetli atışlar yapan İspanyol ve İtalyan kalyonları ortalığı cehenneme çevirmişlerdi bile. Oldukça kanlı geçen bu savaş sonunda Türk donanması neredeyse tümüyle imha edildi. Yalnızca Uluç Ali Reis, emri altında bulunan ve Cezayir Beylerbeyliği'ne bağlı 30 kadar kadırgayı kurtararak İstanbul'a dönmeye muvaffak oldu. İspanyol kaynaklarına göre 200'ün üzerinde Türk kadırgası ya batırılmış ya da zapt edilmişti. Türklerin insan kaybı da 20 bin civarındaydı ve 3 bin kadar Türk denizci de tutsak alınmıştı. Tutsaklar arasında Kaptan-ı Derya'nın iki oğlunun yanı sıra, Trablusgarp beylerbeyi Cafer Paşa da bulunuyordu. Donanmaya serdar tayin edilen Vezir Pertev Mehmed Paşa ise yaralı olduğu halde denizden binbir güçlükle kurtarılmıştı. Müttefiklerin toplam asker kaybı ise 8 bin civarındaydı ki

bunların büyük bir kısmını ittifaka en fazla askeri sağlayan Venedikliler oluşturuyordu. 21 bin yaralının bulunduğu müttefik donanmadaki yaralılardan biri de ilerleyen yıllarda "Don Kişot" isimli eseri ile İspanyol edebiyatının ölümsüz isimlerinden biri haline gelecek olan Miguel Cervantes'ti. Kendisi bu savaşta sol kolunu kaybetmişti.

İTTİFAKI KORUYAMADILAR

"Galiptir bu yolda mağlup" şeklindeki bir vecizemizde de yer aldığı üzere, her ne kadar Osmanlı Devleti bu savaşı kaybetmişse de sonrasında meydana gelen gelişmeler, hadisenin Devlet-i Âliye lehine dönmesine yol açmıştı. Osmanlı kaynaklarına göre Sokullu Mehmed Paşa, savaş sonrasında huzuruna gelen ve barış şartlarını gözden geçirmeyi teklif eden Venedik elçisine "Siz İnebahtı'da bizim sakalımızı, biz ise Preveze'de sizin kolunuzu kestik. Kesilen kol bir daha yerine gelmez, lakin tıraş edilen sakal daha gür çıkar" şeklinde bir cevap vermiş ve bu sözlerin ardından da yenilginin üzerinden daha bir yıl geçmeden, yok edilen Osmanlı donanmasından çok daha muhteşem bir donanmayı Akdeniz'e göndermişti. Nitekim savaşın galiplerinden Venedik, bu durumun da tesiriyle, 1573 yılı başlarında Osmanlılarla barış antlaşması yapmak zorunda kalacaktır. Yalnız barış antlaşmasında adeta galip ile mağlup yer değiştirmiş gibidir. Mesela bu antlaşma ile Venedik, Kıbrıs'ın Osmanlılara ait olduğunu kabul ediyor, buna karşılık son derece istihzai bir şekilde, daha önce bu ada için Osmanlı Devleti'ne ödemek durumunda olduğu 8 bin duka altından muaf tutuluyordu. Aynı şekilde galip Venedik, savaş tazminatı ödemeyi de kabul ediyordu. Tazminat miktarı 300 duka altın olup, İtalyan Devleti bu meblağı üç yılda ödeyebileceti.

İnebahtı Deniz Savaşı ve bunun Avrupa resim sanatına yansıması

Kaynaklarımızın anlattığına göre, Osmanlıların İnebahtı'dan bir sene kadar sonra Akdeniz'e açılan donanması o kadar güçlüydü ki, karşısına çıkacak bir donanma bulamamış ve Osmanlı Devleti bu sayede Akdeniz'deki üstünlüğünü korumasını bilmişti. Halbuki mesele bir de karşı tarafın tarihî kaynakları ile yeniden gözden geçirildiğinde, biraz farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki üstünlüğü kendi ihtişamından ziyade, İnebahtı'da galip gelen müttefiklerin sonradan aralarında çıkan anlaşmazlıktan kaynaklanmaktaydı.

İspanyol donanmasını dağıtan Sir Francis Drake

Bazı zaferler kazanan taraf açısından, hele de bir ortaklık söz konusuysa çok büyük sorunları beraberinde getirebilir. İnebahtı'da da böyle oldu. Venedik, savaş sonrasında İspanya gibi açık denizlerde tecrübeli bir donanmaya sahip bir ülkenin Akdeniz'de cirit atma ihtimalinden dehşete kapıldı ve İspanya ile ilişkileri gerildi. Öte yandan İspanya kralı II. Filip'in de başka planları vardı. Koyu bir Katolik olarak bilinen ve bundan dolayı da dönemin Batılı kaynaklarında "Katolik kral" olarak adlandırılan II. Filip, kendini "İsa'nın hakiki dininin koruyucusu" ilan etmişti. Kendisi şöyle diyordu: "Dinime ve Tanrı'nın hizmetine en ufak bir zarar gelmesindense bütün varlığımı ve eğer olsaydı yüz canımı da bu uğurda kaybetmeyi yeğlerdim. Çünkü Protestanlar gibi günahkarların yöneticisi olmaya ne niyetim ne de isteğim var." İşin ilginç yanı Filip'in savaş açtığı Protestanlığın en önemli destekçileri de kendi tebaası arasında yer alan Hollandalılardı. Hollandalıların, zamanın en güçlü Batılı devletine karşı tek başlarına kafa tutmalarına imkân yoktu. Onlara bu konuda en büyük desteği, gün geçtikçe açık denizlerde İspanyolların en önemli rakibi haline gelen İngilizler veriyordu. İngiltere'nin 1585'te Kuzey Hollandalılarla birleşerek İspanyollara karşı ittifak antlaşması imzalaması, bardağı taşıran son damla oldu. Filip, bu olayların akabinde gemilerini Akdeniz'den çekerek Atlas Okyanusu'nda girişeceği çok daha ölümcül bir mücadele için hazırlıklara başladı. Böylelikle İspanyollar, sömürgelerinden gelen bütün kaynağı İngiliz donanmasını ortadan kaldıracak bir filonun teşkili için

yönlerdirdiler. Ortaya çıkan donanmaya ise çok iddialı bir isim verildi: “Yenilmez Armada.”

YENİLMEZ ARMADA DARMADAĞIN OLDU

Filip bu donanmayı İngiltere üzerine göndererek bir taşla iki kuş vurmayı planlıyordu. Her şeyden önce İngiliz gemileri, sömürgelerinden ülkelerine mal taşıyan İspanyol gemilerini vuruyordu. Eğer İngiliz donanması ortadan kalkarsa, İspanyol ekonomisi rahat bir soluk alacaktı. İkinci olarak da Protestanlık hareketi nedeniyle kan gölüne dönen Hollanda, en büyük destekçisini kaybedecekti. Hazırlıklar yapıldıktan sonra II. Filip, Papa’nın da desteğiyle Anglikan mezhebine mensup sapkın İngilizleri yola getirmek için harekete geçti. Fakat Filip, bu kadar önemli bir savaş arifesinde çok aceleci kararlar vererek büyük hatalar yaptı. İspanyol donanmasının elinde İngiliz gemilerinin olası manevralarına karşı bir harekât planı dahi yoktu. Bunun dışında İngiliz gemilerinin toplarının menzili, İspanyol toplarından daha uzun mesafeliydi. Son olarak İspanyol amiralin İngiltere’ye çıkartma yapmak amacıyla seçtiği sahil, demir atmak ve karaya çıkmak için hiç de uygun değildi.

İspanyol donanması, 129 büyük gemi ve 30 bin askerden oluşan muazzam bir kuvvetti. Buna karşılık İngilizler sadece 80 küçük gemi ve 9 bin kadar denizciye sahipti. II. Filip, İspanyol donanması adaya yaklaşınca, adadaki Katoliklerin de kendi safına geçeceğini sanmıştı. Fakat planları tutmadı. Katolikler de olası bir yabancı işgaline karşı kraliçenin yanında yer almışlardı. Öte yandan adaya yaklaştıkları sırada kopan fırtına, Yenilmez Armada’ya büyük zarar verdi. İngilizlerin kullandığı savaş taktiği de İspanyollarda hayal kırıklığı yarattı. İspanyollar, kendilerini yakın dövüşe hazırlamışlardı. Ancak sayı dezavantajını iyi hesap eden İngilizler, uzun menzilli toplarla İspanyol gemilerine fazla yanaşmadan savaşınca mücadelenin seyri değişti. Yenilmez Armada’nın sadece 53 gemisi İspanya’ya geri dönebildi. Sonuç tam bir fiyaskoydu ve Yenilmez Armada İngiliz donanmasının başında bulunan ünlü korsan Sir Francis Drake tarafından büyük ölçüde ortadan kaldırıldı.

Böylelikle de Osmanlıları Akdeniz’de zorlayabilecek yegane donanma büyük bir darbe aldı ve Osmanlı donanması Akdeniz’deki üstünlüğünü bir müddet daha korumayı başardı. Osmanlıların bu yüzyılın en görkemli

devletlerinden biri olduğu bir gerçektir. Fakat İnebahtı Deniz Savaşı sonrasında meydana gelen gelişmeleri, Avrupa tarihini göz önüne almadan açıklamaya çalışmak da ilmilikten uzak bir tutumdur.

KAYNAKÇA

Erhan Afyoncu, "On Soruda İnebahtı Yenilgisi", *Popüler Tarih*, sayı: 50, Ekim 2004, s. 16-21.

Muzaffer Arıkan-Paulino Toledo, *XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimizle İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara 1995.

İdris Bostan, "İnebahtı Deniz Savaşı", *DİA*, cilt: 22, İstanbul 2000, s. 287-289.

Avram Galanti, "Lepant (İnebahtı) Muharebe-i Bahriyyesi", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, cilt: 14, sayı: 78, İstanbul 1340/1924, s. 58-64.

Coşkun Güngen, *Denizlerdeki Türk: Bilinebilenden Osmanlı'nın Sonuna Kadar*, İstanbul 2004.

Andrew Hess, *Unutulmuş Sınırlar 16. yy. Akdenizinde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, (çev: Özgür Kolçak), İstanbul 2010.

Orhan Koloğlu, "İnebahtı Son Değildi", *Atlas Tarih*, sayı: 3, Eylül 2010, s. 50-56.

Orhan Koloğlu, "İnebahtı Yenilgisi Sonun Başlangıcı mıydı?", *Popüler Tarih*, sayı: 22, Haziran 2002, s. 22-26.

Özlem Kumrular, *Yeni Belgeler Işığında Osmanlı-Habsburg Düellosu*, İstanbul 2011.

Süleyman Nutki, *Osmanlı Deniz Savaşları (Muharebât-ı Bahriyye-i Osmâniye)*, (haz: İskender Pala vd.), İstanbul 1993.

Paulino Toledo, "İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz'de Yapılan Son Deniz Savaşı", (çev: Özlem Şakiroğlu), *Erdem*, cilt: 6, sayı: 18, Ankara 1990, s. 861-876.

11 / AMERİKA KITASININ İLK KAŞİFİ BİR VİKİNG: KIZIL ERİK

Ders kitaplarımızda klişe haline gelen bilgilerden biri de Amerika kıtasını keşfeden ilk Avrupalının Kristof Kolomb olduğudur. Halbuki Kolomb'dan yaklaşık 500 yıl kadar önce Norveçli Vikingler bu kıtanın yaşama en az müsait olan bölgelerinden biri olan Grönland'a ve Kanada'nın doğu kıyılarına yerleşerek koloniler kurmuşlardı.

Vikingler, bütün Ortaçağ Avrupası'nın en korkulan yağmacıları olarak bilindiler. İsveç, Norveç, Danimarka gibi Kuzey Avrupa bölgelerine yerleşen sarı saçlı, mavi gözlü ve dev cüsseli bu denizciler, Avrupa'yı uzun

yıllar kasıp kavurdu. Viking kelimesi muhtemelen eski Norveç dilinde yer alan “Vig” yani “savaş” kelimesinden türetilmiştir. Bu konudaki bir diğer görüşe göre ise kelime, İskandinav dilinde “körfez” anlamına gelen “Vik” kelimesinden ortaya çıkmıştı. Vikingler yılın belli mevsimlerinde anakaralarından hareket ederek gayet hızlı ve çevik manevralar yapabilen gemilerine binerler, dişlerine uygun yerlere yağma amaçlı saldırılar düzenlerlerdi. Zira yaşadıkları İskandinav coğrafyasında tarıma elverişli araziler sınırlı idi. Bu da Vikingleri yeni geçim kaynakları aramak zorunda bıraktı. Viking gemileri ince, uzun olup, tahtaları meşe ağacından imal edilir, bağlantılarında da ağaç çiviler kullanılırdı. Teknelerin baş kısımları ise genellikle ejder kafası şelinde olurdu. Viking gemileri ilk zamanlar 40-60, ilerleyen yıllarda ise 60-100 arası mürettebat taşıyacak şekilde inşa edilmişlerdi.

VİKİNG ÇAĞI

Avrupa’da VIII. ve XI. yüzyıllar arasında yaşanan devreye “Viking Çağı” adı verilir. Zira bu dönemde Viking akınları Avrupa’yı derinden etkileyecek, bazı krallıkların yıkılmasına, yeni güç odaklarının ortaya çıkmasına ortam hazırlayacaktır. Viking akınlarının temel gerekçesi olarak tarihçiler, hızla artan nüfusu ve bu nüfusu beslemekte yetersiz kalan sınırlı miktardaki ekilebilir toprağı gösterirler. İkinci bir etken olarak ise Vikinglerin aynı zamanda tüccar bir topluluk olması gösterilebilir. Bu anlamda yapılan akınlar, aynı zamanda satılacak köle ya da yağmalanacak mal anlamına gelmekteydi. Macera ve zenginlik arayışı da bir diğer önemli etkendi. Zira girişimci bir ruha sahip bazı Viking liderleri, uzak ülkelere ve bilinmeyen diyarlara yelken açarak zengin oluyor, ülkelerine dönüşlerinde de büyük güç ve siyasi nüfuz elde ediyorlardı. Viking denizcilerinin köle dışında bu bilinmeyen diyarlarda ulaşmayı umdukları şeylerin başında mors dişi, ayı, fok, su samuru, ren geyiği gibi hayvanların kürkleri gelmekteydi.

Vikingler için en cazip yağma bölgeleri, Ortaçağ Avrupası’nın manastırlarıydı. Henüz Hıristiyanlık inancını kabul etmemiş olan Vikingler, kralların dahi el uzatmaya cüret edemediği manastırlara pervasızca saldırıyorlardı. Ortaçağ Avrupası’na egemen olan kilise öğretisinde manastırların önemli bir yeri vardı. Kendilerini hayatın zevk ve lezzetlerinden uzak tutmaya adayan keşişler, genelde ıssız dağ başlarına

manastırlar inşa ederlerdi. Ancak bu manastırlar gerek kilise topraklarından gelen gelirler gerekse dindar halkın yaptığı bağışlarla önemli bir zenginlik kaynağını barındırırlardı. İşte Vikingler de bu cazip avlara saldırırlardı. Nitekim 820'de İrlanda kıyılarını vuran Vikingler, Armagh Manastırı'nı bir ayda tam üç kez yağmalamışlardı. Vurkaç taktiği ile büyük bir hızla hareket ettikleri için, yerleşik halkın kabusu durumundaydılar. Kuzeyli savaşçılar, sadece okyanus kıyısındaki kentleri yağmalamıyor, açık denizlere dökülen nehirleri kullanarak iç kesimlere de korku salıyorlardı. Nitekim Vikingler, Fransa'da görece iç kesimlerde yer alan Nantes, Tours, Orleans gibi şehirleri de yağmalamışlardı.

Karolenjler döneminde Viking yağmacıları

Vikingler, Endülüs adı verilen İspanya'daki İslam devletini durduran Frank kralı Şarlman'ı bile canından bezdirmişlerdi. Dönemin Avrupa'daki tartışmasız en kudretli yöneticisi olan Şarlman, kendisine ait bir sahil şehrinde yemek yerken, kuzeyli korsanların yağma amacıyla bölgeye geldiklerini öğrenir. Hemen adamlarını toplayıp bölgeye gelen Şarlman, Vikinglerin gemilerine atlayarak acele ile uzaklaştıklarını görür. Yağmacılar

kasabayı ateşe vermişler ve toplanacak ne varsa toplamışlardı. Çaresiz kalan imparator, gözyaşları içinde Tanrı'ya, torunlarını bu amansız yağmacılardan kurtarması için dua etmişti. Bu saldırıların bir sonucu olarak Kuzey ve Batı Avrupa kiliselerinde edilen duaların sonu "Tanrım bizi kuzeylilerin gazabından koru" şeklinde bitiyordu.

Vikinglerin keşif sahası

Vikingler, VIII. ve XI. yüzyıllar arasında bir dizi keşif seferlerinde de bulundular. Britanya Adaları, Fransa, İspanya, Kuzey Afrika, Rusya'ya kadar uzanan seferler düzenlediler. Hatta bu seferler sırasında Bizans başkenti Konstantinopolis'i de vurdular, Sivriada'da bulunan bir manastırı da acımasızca yağmaladılar. İlerleyen yıllarda yağmaladıkları bu bölgelerin bir kısmında krallıklar tesis ettiler. Fransa, İtalya ve İngiltere bu anlamda ilk akla gelen coğrafyalardır. Ayrıca Rusların etnik oluşumunda önemli roller oynadılar. Bizans başta olmak üzere bazı ülkelere paralı asker olarak hizmet ettiler.

Vikingler, batıdaki yağmalarını gerçekleştirdikten sonra sonbaharda tekrar evlerine dönerlerdi. Fakat bazı korsanlar vakitten tasarruf etmek amacıyla anakaraya dönmek yerine koloniler oluşturmayı tercih ettiler. Böylece ilk Viking kafileleri İzlanda, İrlanda ve Faroe Adaları'nda oluşmaya başladı. Öte yandan anakaradaki Viking kabileleri arasında da savaş eksik olmuyordu. Bu mücadelelerin sonunda zayıf olanlar anakarayı terk etmeye zorlanıyordu. İskandinavya'yı terk etmek zorunda kalan bir diğer grup da kanun kaçaklarıydı. Geçimini büyük ölçüde yağma ile sağlayan bu bölgede, her şeye rağmen belli kanunlar egemendi. Cinayet suçu ile mahkûm edilen Kızıl Erik 982'de İzlanda'ya kaçtı. İzlanda'nın batı tarafına yerleşen Kızıl

Erik (Erik Raude), hakkındaki suçlamanın kesinleşmesi ve üç yıllık sürgün cezasına çarptırılması üzerine, bulunduğu yeri de emniyetli görmemeye başladı. Hem cezasını çekmek hem de gözden ırak durmak amacıyla batıya doğru yelken açtı. Yaklaşık 500 deniz mili yol aldıktan sonra tilki, ayı, geyik, fok ve denizayısı gibi av hayvanlarının bol olduğu bir bölge ile karşılaştı. Balığın ve avlanacak kuşun çok olduğu, verimli ovalara sahip bu bölgeye Grönland adını verdi ve bölgeye yerleşti. Sürgün cezasının dolması ile İzlanda'ya dönen Kızıl Erik, beraberinde yirmi gemilik bir filo olduğu halde yeni bir Viking kolonisi kurmak amacıyla bölgenin yolunu tuttu.

Kızıl Erik

Bu harekat, Kuzey Amerika kıtasında bazı Viking yerleşkelerinin çekirdeğini oluşturacaktır.

İlerleyen yıllarda burada kayda değer bir Viking kolonisi oluştu. Koloni, zaman zaman bölgenin yerlisi olan Eskimolarla da mücadele etti. Hatta bazı uzmanlar buradaki Viking varlığına yine Eskimoların XIV. yüzyılda son verdiği görüşündedir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren elde edilen arkeolojik buluntular da Vikinglerin bölgedeki varlıklarını doğrular niteliktedir. Kanada'nın doğu yakasında bulunan Newfoundland bölgesinde İskandinav tarzında inşa edilmiş ev kalıntılarına rastlanılmıştır. Yine elde edilen buluntular arasında Norveç kralı Olaf Kyrre'ye ait sikkeler de bulunmaktadır. Kısacası Kolomb'un Orta Amerika'da karaya çıkmasından yaklaşık 500 yıl önce kanun korkusu Kızıl Erik'e yeni bir kıtanın kapılarını aralatmıştı.

VİKİNGLER ÖNCE İSTANBUL'U YAĞMALAMAYA GELMİŞ, SONRADAN KORUYUCUSU OLMUŞLARDI

Bizans ve efsunlu başkenti Konstantinopolis, her daim farklı toplumların ilgi ve ihtirasını üzerine çekmiştir. Vikingler de bu şehre ilgisiz kalmamış, ona "Miklagard" yani "Büyük şehir" adını vermişlerdi.

Her ne kadar Vikinglerin ana vatanı Kuzey Avrupa'da, İskandinavya denilen coğrafyada olsa da, bu denizci topluluk VIII. yüzyıldan itibaren başta Britanya sahilleri olmak üzere bir dizi yağma seferine girişmişti. Vikingler, sadece yağmacılık yapmıyor, aynı zamanda ticaretle de uğraşıyorlardı. Hem ticari pazar bulmak hem de ganimet elde etmek için yaptıkları seferler sırasında İsveç bölgesinde yaşayan Vikinglerden bir grup, Baltık Denizi'nden hareketle ve Volga Nehri'ni takip ederek Hazar Denizi'ne kadar ulaşmıştı. Başka bir grup ise Dinyeper Nehri üzerinden Karadeniz'e kadar sarkmıştı. Karadeniz'e inen bu Vikingler, Fin dilinde "İsveç" bölgesinin karşılığı olan "Rootsi" ya da "Rhos" diye adlandırılmışlardır. Söz konusu grup, ilerleyen yıllarda Slavlarla karışarak Rusların atasını teşkil edecektir. Vikinglerin bu kolu, ırmak boylarını kullanarak Rusya ve Ukrayna'nın iç kesimlerine kadar ilerler. Bölgede yaşayan Slav kökenli toplulukları egemenlikleri altına alırlar.

Karadeniz civarında yaşayan Vikingler, İstanbul'a da IX. ve X. yüzyıllarda bir dizi akın yaptılar. Hatta bu akınların bazılarında Peçenek ve Slav topluluklardan da yardım almışlardır. Ancak her defasında "Rum ateşi" olarak da bilinen ve denizde yanan "Grejuva" silahı karşısında başarısız oldular. Sonrasında, Bizans'la daha ziyade ticari ilişkiler içine giren Vikingler, bu sayede Aya Mama yani bugünkü Beşiktaş bölgesinde geçici konaklama imkânına kavuştular. Mallarını buraya indiren Vikingler, varılan anlaşma gereği ancak silahsız oldukları halde ve Bizanslı gözlemciler nezaretinde şehre girebilme hakkına sahip oldular.

Öte yandan Bizans Sarayı da bu görkemli ve savaşçı adamların mücadeleci yönünden istifade etmekte gecikmedi. Malum olduğu üzere Bizans, X. yüzyıldan itibaren hızla kan kaybetmeye başladı. Bir yandan İslam fetihleri, öte yandan Bulgar akınları ve bunlara ilaveten doğuda beliren Türk tehdidi, Bizanslıların hiçbir dönemde olmadığı kadar paralı askere ihtiyaç duymasına sebebiyet verdi. İşte tam da bu dönemde önce İsveç coğrafyasında, sonra da Britanya, Normandiya, Danimarka gibi bölgelerde yaşayanlardan bir grup Viking, Bizans'ta paralı asker olarak hizmet vermek amacıyla ortaya çıktı. Bunlar, ilk zamanlar daha ziyade deniz savaşlarında kullanılıyorladı. Ancak uzun baltaları ve heybetli görünümleri ile kısa bir süre sonra doğrudan imparatorun muhafızlığını da ifa etmeye başladılar. Bu muhafızlara Norveç dilinde "yemin edenler" anlamına gelen "Vaeringjar" kelimesinden hareketle "Vareng" adı verilecektir. Varengler, imparatorun en yakınında bulunurlar, seramonilerde ona eşlik ederler ve imparator ailesinin korumasını bizzat üstlenirlerdi. Ancak Varenglerin sadakati, ücretleri zamanında ödenmediği takdirde

değişebilmekteydi. Örneğin maaşları ödenmediği için, 1204'teki IV. Haçlı Seferi sırasında kenti kuşatan Haçlılara karşı mücadele etmeyi reddetmişlerdi.

VI. Leon ve Vareng askerleri

Varenglerin temel silahı uzun saplı balta olup, bunun dışında özellikle yüksek rütbede olanlar omuzlarında ok ve kılıç da bulundurlardı. Bunların bir kısmı zaman içinde Hıristiyanlık inancını kabul ederken, bir kısmı eski Pagan inanışını korumaya devam etmişlerdir. Pagan olanlar kılıçları ve Tanrıları üzerine yemin verirken, Hıristiyanlar haçı öperek yemin ediyorlardı. Varengler yaklaşık dört asır kadar Bizans başkentinde hizmet gördükten sonra, XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Bizans Sarayı'nda görünmez olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- "Vikingler Amerika'yı Colomb'dan 500 yıl önce keşfetti", *Bilim ve Ütopya*, sayı: 95, Mayıs 2002, s. 25-27.

Cemal Bâli Akal, "Aztek İmparatorluğunun Son Günleri: Avrupa Amerika'yı Nasıl Ele Geçirdi?", *Popüler Tarih*, sayı: 34, İstanbul 2003, s. 19-23.

Pierre Bauduin, *Vikingler*, (çev: İsmail Yerguz), Ankara 2006.

Muammer Gül, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, İstanbul 2009.

Semavi Eyice, "Vikingler İstanbul'da", *Yıllarboyu Tarih*, sayı: 4, Temmuz 1978, s. 10-13.

Ayşe Hür, "Vikingler Konstantinopolis'te", *Toplumsal Tarih*, sayı: 146, Şubat 2006, s. 44-49.

12 / İSPANYOLLARIN FATİHİ, AZTEKLERİN KASABI

İspanyolların “Fatih” unvanını verdiği Hernan Cortes, Orta Amerika’nın Hıristiyanlaşmasında önemli roller oynayan değerli bir kaşif olarak tanınmıştır. Fakat aynı zamanda Aztek medeniyetinin ortadan kaldırılması ve bu esnada başvurduğu acımasız yöntemler nedeniyle “Aztek kasabı” olarak da anıldı. İspanya, XVI. yüzyıl boyunca Amerika’nın yerli halklarının kan ve gözyaşları üzerine bina edilen büyük bir imparatorluk kurmuş, bu imparatorluk Osmanlı ilerleyişi karşısında Avrupa’nın umudu haline gelmişti.

Dünya üzerinde bazı devletler tarihin belli dönemlerinde derin izler bırakmışlardır. İlkçağ’da Romalılar, XIII. yüzyılda Moğollar, XV. ve XVI. yüzyılda da Osmanlılarla İspanyollar bu devletler arasında gösterilebilir. Osmanlılar, 1521’de tahta çıkan Kanuni döneminde altın çağını yaşarken, rakipsizliklerini gölgeleyen tek devlet Avrupa’nın diğer ucundaki İspanya’ydı. 1469’a gelindiğinde İber Yarımadası’nın iki güçlü krallığı Kastilya ve Aragon’un varisleri Kral Ferdinand ile Kraliçe Isabella evlendi. 1479’da da Aragon kralı ve Ferdinand’ın babası olan Kral Filip’in ölümü ile iki krallık resmen birleşti. Bu evlilik, İspanyol altın çağı olarak adlandırılan ve yaklaşık yüz elli yıl süren İspanyol egemenliğinin de başlangıcı kabul edildi. Bu dönemde İspanyollar; Şarlken, II. Filip gibi büyük hükümdarlar; “Yenilmez Armada” adı verilen güçlü bir donanma; Kristof Kolomb, Macellan, Amerigo Vespucci, Andrea Doria, Del Kano gibi yetenekli kaptanlar; Cortes, Pizarro, Balboa gibi Amerika kıtasını Katolikleştiren fatihlerle çalışma fırsatı buldular. Yalnız, onların fatihleri Orta ve Güney Amerika halklarının da celladı olacaktı.

İspanya kraliçesi Isabella ve Kral Ferdinand

1492 tarihi İspanya açısından bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu tarihte yarımadanın güneyinde yer alan ve Müslümanların son kalesi durumundaki Gırnata ele geçirildi. Gırnata'nın alınmasından sonra dindarlıklarından dolayı "Katolik" unvanı verilen Kral Ferdinand ve Kraliçe Isabella, burada yaşayan Müslüman ve Yahudilere üç şeyden birini tercih etmelerini buyurdular. Ya İspanya'da kendi dinlerinde kalacak ve öldürülecekler, ya ülke topraklarını terk edecekler ya da din değiştireceklerdi. Pekçok Müslüman ve Yahudi göç etmeyi seçti. Göçlerin önemli bir kısmı da o dönemde dinî özgürlüklerin Avrupa'daki diğer ülkelere göre çok daha özgürce yaşandığı Osmanlı İmparatorluğu'na oldu. Bu göçler sonrasında pek çok Yahudi; Selanik, İstanbul, İzmir, Edirne ve Bursa gibi önemli ticaret merkezlerine yerleştirildi. Zamanın padişahı II. Bayezid'in bu göçten ziyadesiyle memnun kaldığı biliniyor. Göç sonrasında gelen Yahudiler, beraberlerinde ticari bağlantılarını, matbaalarını, tıp bilgilerini ve Avrupa'da gelişmekte olan son savaş teknolojisini de getirmişlerdi. Göç edenler arasında Osmanlı'nın yükseliş döneminin önde gelen simalarından Kanuni'nin hekimi Musa bin Hamun'u ve II. Selim'in yakın adamlarından Yosef Nasi'yi görmekteyiz. Öte yandan İspanya'dan göç eden pek çok Müslüman da Osmanlıların Kuzey Afrika'daki topraklarıyla İstanbul'daki Galata semtine yerleştirildi. Hatta bu semtte bulunan ve Dominiken rahipleri tarafından inşa edilen meşhur San Domeniko Kilisesi İstanbul'un fethi sonrasında camiye çevrilerek Galata Camii adını almış, ancak bölgeye Endülüslü Müslümanların yerleştirilmesinden dolayı zaman içinde "Arap Camii" olarak anılagelmişti. İspanya'da kalan Müslüman ve Yahudilerin bir kısmı ise artan baskılar karşısında Katolikliğe geçmeyi seçti. Fakat din

değiştirmeye zorlanan bu insanlar, gizliden gizliye kendi dinlerini de devam ettirdiler. Bunların dışında kalanlar ise Engizisyon Mahkemeleri’nin kararı ile ağır işkencelere uğrayarak öldürüldüler. Böylelikle koyu Katolik ve İsa aşığı İspanya’nın temelleri atıldı.

İspanya, aynı tarihlerde kendine bir de yeni misyon benimsedi. “İsa’nın hizmetkarı” sıfatını kullanan İspanyol kralları, kendilerince hak din olan Hıristiyanlığın Katolik mezhebini farklı kıtalara ulaştırma görevine soyundular. Asıl amaç ise farklıydı. Teknolojik yönden geri kalan bu bölgeler ve bilhassa Amerika kıtası, önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmakta ve değerli madenlere sahip olmak gibi büyük bir kusuru barındırmaktaydı.

İMPARATORLARI YALVARTAN PAPALAR

Ortaçağ Avrupası coğrafya bilgisi açısından içler acısı bir durumdaydı. Eskiçağ’daki coğrafya bilgisinin dahi çok uzağında kalınmıştı. Antik Yunan’ın düşünsel hayatında önemli roller oynayan Pitagorasçılar, daha milattan önceki tarihlerde dünyanın yuvarlak olması gerektiğini birtakım fizik yasalarından hareketle savunmuşlardı. Aristo da yeryüzünün Ay’a düşen gölgesinden ve ufukta beliren geminin önce yelkeninin, sonra da gövdesinin görünmesinden hareketle dünyanın yuvarlak olması gerektiği fikrini savunmuştu. Fakat IV. yüzyılda meydana gelen Kavimler Göçü, Avrupa’da o vakte kadar görülmedik ölçüde büyük bir tahribat meydana getirdi. Roma İmparatorluğu bu kavimler dalgasının etkisiyle daha fazla dayanamayarak önce ikiye ayrıldı ve ardından da batı kısmı tarihe karıştı. Bu olay aynı zamanda Akdeniz’deki “Roma barışı”nın da sonu demekti. Batı Roma’nın yıkılması ile Avrupa’nın farklı bölgelerine yerleşen kavimler, yavaş yavaş “Romalıların dini” olarak prestij kazanan Hıristiyanlığı benimsemeye başladılar. Bu dönemde ayakta kalma becerisini gösterebilen tek köklü kurum durumundaki kilise, yetenekli ve ihtiraslı papaların elinde kilit bir konuma yükseldi. Alman imparatoru IV. Heinrich’in karşı karşıya kaldığı durum, papaların ulaştığı gücün en somut örneklerindendir. Papa ile kendisi arasındaki bir güç çekişmesinden sonra aforoz edilen Alman imparatoru, böylelikle meşru hükümranlık haklarını yitirmiş ve ülkesindeki prenslere söz geçiremez hale gelmişti. Bu kargaşa ortamında IV. Heinrich, tek çare olarak kendisine çuvaldan bir elbise

yapmış ve yalınayak bir şekilde İtalya’da bulunan Papa VII. Gregor’un karşısına çıkarak af dilemişti. İmparatoru günlerce kapısında yalvartan Papa, sonunda aforozu kaldırmış ve böylelikle Heinrich işlerinin başına dönebilmişti.

Hayatın her safhasına el atan kilise, ekonomiden bilime, eğitimden toplumsal yaşamın sınırlarına kadar her gelişmede baskın rol oynayarak hakimiyet sahasını genişletti. Antik Çağ düşünürlerinin dünya hakkındaki görüşleri ve coğrafya bilgileri bir kenara itildi. Kilise, esasları da kendisi tarafından belirlenen öğretilerini kitlelere benimsetme yoluna gitti. Bu tutumdan doğal olarak coğrafya da nasibini aldı.

Bilinmeyen topraklarda yaşayan insanlar

Skolastik denilen kilise öğretisine dayalı düşünce aynı zamanda değişik bilim dallarını da kontrol altına aldı. Coğrafya bilgisi İncil’deki bazı hükümlere uyarlanmaya çalışıldı. Örneğin, kilise öğretisine göre Hz. İsa’nın doğum yeri olan Kudüs, dümdüz olduğu kabul edilen dünyanın tam merkezinde varsayılıyordu. Zira İncil’de şöyle bir ibare yer almaktaydı: “İşte Kudüs şehri ve burasını yeryüzündeki bütün ülkelerin ve ulusların ortasına yerleştirdim.” O halde dünyanın yuvarlak olduğunu iddia etmek, düpedüz Tanrı kelamı olan İncil’le çelişmek anlamına gelmekteydi. Yine bu öğretiye göre cennet de düz olan dünyanın doğu tarafındaydı. Açık denizlere doğru açılmak, Tanrı’nın sırlarını öğrenmeye yönelik bir küfürdü. Hz. Adem de muhtemelen bu tutumundan dolayı cennetten kovulmuştu. Bu dönemde yaygın olan bir diğer görüşe göre de açık denizlerde gemicileri bekleyen canavarlar ve dünya düz olduğundan bu yolun sonunda boşluğa doğru akan çağlayanlar vardı. Halbuki kilisenin bu iddiaları ortaya atmasından çok önce Araplar, Hintliler, Çinliler ve Vikingler okyanuslara açılmış fakat amaçları sadece ticaret yapmak veya bölgeyi yağmalamak

olduğu için anavatana bağlı sistemli koloniler kurma veya sömürge elde etme yoluna gitmemişlerdi.

BATI'YI UYKUSUNDAN MÜSLÜMANLAR UYANDIRDI

İşin ilginç yanı, Avrupa'yı içine düştüğü bu cehalet batağından uyandıran, kiliseyi tehdit eden en büyük tehlike durumundaki İslam diniydi. Papalar nüfuzlarını genişletmek, Avrupa kıtasının içinde gözlemlenen açlık ve sefalet nedeniyle her geçen gün artan huzursuzluğu en aza indirgemek amacıyla, ellerindeki büyük gücü doğudaki Müslümanlar üzerine yönlendirdiler. Fakat bunun, ilerleyen yıllarda kendi otoriteleri üzerinde yaratacağı tahribat hakkında henüz hiçbir fikirleri yoktu. Meydana gelen Haçlı seferleri ve bu seferler sırasında oluşan ticari ve kültürel etkileşim, Ptolemeios veya diğer adıyla Batlamyus gibi Yunan coğrafyacıların yanı sıra Yakubi, Mesudi, İbn Havkal gibi büyük İslam seyyahlarının eserleriyle Batı'yı tanıştırdı.

Ortaçağ'ın en geniş ve kapsamlı seferlerinden biri olan Haçlı Seferleri sonunda uğranılan düş kırıklıkları, öncelikle Papalığın nüfuzunu sarstı. Zira Papa'nın çağrısı ve mutlak zafer vaadi ile başlayan seferler, tam anlamıyla bir hezimetle sonuçlanmıştı. Bununla birlikte Batı dünyası özellikle kültürel ve ekonomik anlamda çok şey kazanmıştı. Yukarıda bir kısmını saydığımız gelişmelerin ve Müslümanlardan öğrenilen pusulanın da etkisiyle Portekizlilerin başını çektiği Hindistan Yolu'nu bulma amacı güden deniz seferleri başlamış oldu.

İspanya hizmetindeki ünlü İtalyan denizci Kristof Kolomb'un Amerika kıtasına yaptığı seferler ve bu seferleri takip eden günlerde ağızdan ağıza yayılan "el-Dorado" yani "Altın Kent" efsanesi, maceracıların iştahını fazlasıyla kabartmaktaydı. Avrupa'da keşif faaliyetlerine ilk başlayan Portekizliler oldu. İspanya, bu sıralarda ülke içinde siyasi birliği sağlamaya çalışan pek çok küçük krallık arasındaki çatışmanın yanı sıra, Müslüman Gırnata Emirliği ile yaşanan mücadeleler nedeniyle de kaynamaktaydı. 1492'de Müslümanların son kalesi olan Gırnata'nın düşmesiyle, onlar da bakışlarını bu efsanelere ve doğunun zenginliklerine çevirmekte gecikmediler.

Kristof Kolomb

Portekizliler daha XV. yüzyılın ortalarında Afrika’nın batı sahillerini tanımaya yönelik küçük deniz seferleri başlatmışlardı. 1415’te Portekiz’in Fas ve çevresindeki donanmasının yönetimini devralan Prens Henri tam bir deniz aşığıydı. Kendisinin de katıldığı iki seferin dışında, Batı Afrika kıyılarına çeşitli keşif seferleri düzenletti. Onun açtığı yoldan yürüyen bir diğer Portekizli Batrelemeo Diaz, Afrika’nın güneyindeki Ümit Burnu’na ulaşan ilk denizci oldu. Diaz, bunu belgelemek için karaya çıkarak büyük bir haç dikti ve bu toprakları Portekiz kralı adına fethedilen topraklar olarak ilan etti. Bu sembolik işlem, aslında daha en başından sömürgecilik ve misyonerlik faaliyetlerinin el ele yürüdüğünün de bir nevi kanıtıydı. Diaz, bu burna geldiğinde müthiş bir fırtınaya tutulmuş ve adamlarının korkuya kapılması üzerine ulaştığı bu noktaya “Fırtınalar Burnu” adını vererek Portekiz’e geri dönmüştü.

İLK KAŞİFLERİN YÖNTEMLERİ ACIMASIZDI

Diaz’ı takip eden bir diğer Portekizli Vasko dö Gama, onun yarım bıraktığı işi bitirerek Fırtınalar Burnu’nu aşmayı ve muson rüzgarlarından da yararlanarak Hindistan’a ulaşmayı başardı. Hatta Fırtınalar Burnu’nu aşarken de adamlarının maneviyatını arttırmak için bu yerin adını “Ümit Burnu” olarak değiştirdi. 1498’de Hindistan’a ulaşan Portekizliler, burada bir ticaret kolonisi kurdular. Fakat onların buradaki varlığından rahatsız olan Hintli Müslümanlar, bu koloniyi bir süre sonra ortadan kaldırdılar. Bu olayın ardından 1502’de Hindistan’ın Kalküta Limanı’na gelen dö Gama, şehri bombardımana tutarak yerle bir etti. Böylelikle kendisi, Portekiz’in

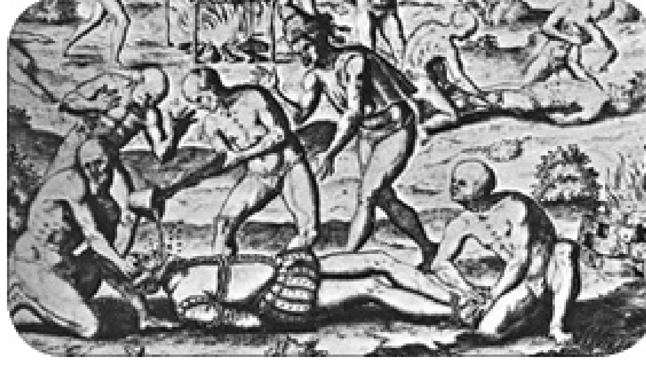
ticari çıkarları ile oynamanın tehlikesini yerli halka göstereceğini düşünüyordu.

Vasko dö Gama

Keşiflere sonradan dahil olan İspanyollar ise yüzlerini daha çok Portekizliler gibi doğuya değil de batıya döndüler. İspanya kralı Katolik Ferdinand ve eşi kraliçe Isabella'nın parasal yardımda bulundukları Kristof Kolomb, Hindistan'a ulaşmak amacıyla sürekli batıya doğru gitme yolunu tutmuş ve 1492'de Hindistan yerine Amerika kıtasına ulaşmıştı. Kolomb'un bu bölgeye yaptığı değişik yolculukların dışında, onu takip eden yeni fatihlerin beraberlerinde getirdikleri pek çok değerli madenin yanı sıra çikolata, patates, ananas, mısır, fındık, vanilya, fasulye gibi maddeler de İspanyolların iştahını kabarttı. Bizzat Kolomb, denizcilerinin açgözlülüğü

nedeniyle yerlilerle çatışmak zorunda kaldı. Adamlarının dizginlenemeyen hırsını kontrol altına almak için onlara sert cezalar vermek zorunda kaldı. Disiplinsiz davranarak arkadaşlarının hayatını tehlikeye atan denizcilerin burun ve kulaklarının kesilmesini emretti.

İspanyol askerlerin boğazından erimiş altın döken Aztekler

Kolomb'tan sonra bölgeyi keşfetmek ve sömürmek amacıyla pek çok İspanyol, bu yeni kıtaya ayak bastı. Bilboa, Cortes, Pissaro gibi fatihler yanlarındaki adamlarının ve hizmetinde bulundukları İspanya kralının bitmek bilmeyen altın hırsları nedeniyle, yerli halkla sık sık çatışmak durumunda kaldılar. Bu kişiler, kendileriyle birlikte Ortaçağ Avrupası'nın işkence yöntemlerini de beraberlerinde getirmişlerdi. Diri diri yakmak, kazığa geçirmek, köpeklere parçalatmak, kızgın yağla haşlamak veya kamçılayarak öldürmek bu yöntemlerden sadece bazılarıydı. Yerliler de zaman içinde buna aynı şiddetle tepki verdiler. Mesela Aztekler, altın için huzurlarını kaçıran İspanyollardan yakaladıklarını boğazlarından sıvı halde kızgın altın dökmek suretiyle cezalandırıyorlardı.

Azteklere yapılan işkenceler

Cortes de bu maceraya atılan serüvencilerden biriydi. 1485'te İspanya'da doğan Cortes'in hayatı oldukça fırtınalı geçmişti. İspanya'nın güzide üniversitelerinden biri olan Salamanca'da eğitim görmüş, bu yıllarda mücadeleci ve kavgacı kişiliği ile sivrilmişti. Hatta eğitimine devam ettiği yıllarda karıştığı bir kavgada ciddi şekilde yaralanmıştı. 20'li yaşlarda içindeki macera dürtüsünü bastırmak amacıyla Amerika kıtasının yolunu tuttu. 35 yaşlarına geldiğinde ise "Yeni Dünya" olarak adlandırılan Amerika kıtasındaki en gözde komutanlardan biri durumundaydı.

Aztekler ve Cortes

SÜVARİLERİ TANRI SANDILAR

Cortes'in ilk ciddi sınavı 1519'da Mayalar üzerine yapılan bir askerî seferi kumanda etmek olmuştu. Orta Amerika'da parlak bir medeniyet kuran Mayaların üzerine 5 gemi ve yaklaşık 600 savaşçı ile giden Cortes, taktiksel zekasının da yardımıyla kendisinden sayıca kat kat üstün Maya ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Aslında bu zaferde en önemli rolü savaşçılardan çok atlar oynamıştı. Ömürlerinde hiç at görmemiş olan Maya savaşçıları, süvarileri yarı insan yarı hayvan tanrısal canlılar sanmış ve dehşete kapılmışlardı. Mayalarla yapılan savaşta Cortes, adamlarının bir kısmını cepheden rakibine saldırtırken, süvarileriyle de düşmanının arkasına mevzilenmişti. Uygun bir anda ortaya çıkarak ateşli silahların ve atların yarattığı dehşetin de etkisiyle büyük bir zafer kazandı. Meydan, üst üste yığılmış cesetlerle dolmuştu. Ölü yerlilerin vücudundaki yağlar, İspanyol askerleri ve atlarının yaralarının üzerine sürüldü. Çünkü bu

yağların iyileştirici bir etkisinin olduğu düşünülüyordu. Cortes, bu savaş sonunda Mayalardan yüklüce bir ganimet elde ettikten sonra, kuzeye yönelerek asıl hedefi olan Aztek ülkesinin yolunu tuttu.

Aztek başkentinin görünümü

Yolda Dona Marina adını verdiği Aztek soylusu bir kadını da cariye olarak alıkoydu. Bu kadın ileride ona bir oğul vereceği gibi, bazı yerli topluluklarının Cortes'in saflarına katılmasında da etkili oldu. Meksika'ya gelen Cortes, İspanya kralı tarafından bölgeye "Yeni İspanya'nın valisi" sıfatıyla yönetici tayin edildi. Bu arada Azteklerin son kralı Montezuma da gelişmeleri yakından takip ediyordu. Montezuma, Aztek efsanelerine olan düşkünlüğü ile tanınıyordu. Azteklerin dinî inancına göre iki büyük tanrıdan biri olan Kuetzalkal, bir gün batı yönüne doğru giderek Aztek toplumundan ayrılmıştı. Bu tanrı, dünyanın sonlarına doğru beyaz bir adam kılığında geri dönecek ve Azteklerin yönetimini üstlenecekti. Kral Montezuma, kıyı bölgelerinde binlerce yerli ile savaşarak Orta Meksika'daki Aztek topraklarına kadar ilerleyen bu beyaz tenli adamı Tanrı Kuetzalkal sandı. Bundan dolayı bugün Meksika'nın başkenti Mexico City'nin bulunduğu yerdeki Aztek başkentine doğru ilerleyen Cortes'e çeşitli armağanlar yolladı. Yolladığı armağanlar arasında Azteklerin büyük tanrısı Güneş'i temsil eden araba tekerleği iriliğinde yuvarlak ve som altından bir plaka ile Ay'ı temsil eden bir gümüş tepsi de vardı. Montezuma, bu hediyelerle beraber Cortes'in daha ileri gitmemesini rica eden bir de

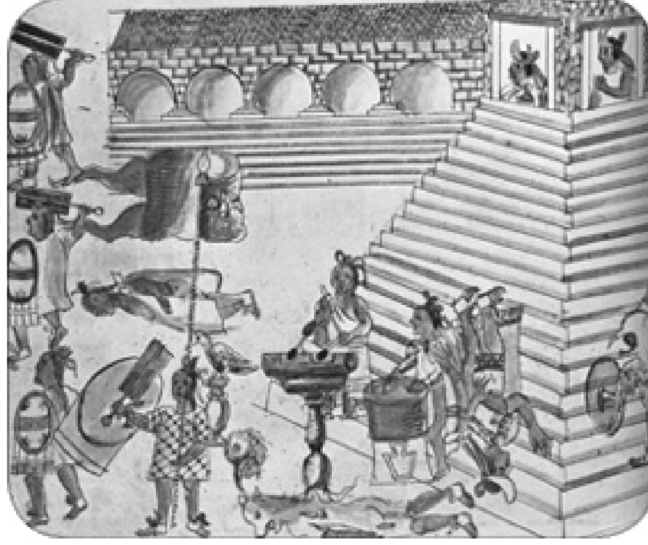
mektup yollamıştı. Fakat bunun için çok kötü bir yöntem kullanmış ve sadece Cortes'in iştahını kabartan hediyeler gönderme yoluna gitmişti.

AZTEKLERİN BELEDİYE İŞLERİ MÜKEMMELDİ

Cortes, yanına aldığı topu topu 15 atlı ve 400 yaya İspanyol askeri ile Aztek başkentine doğru yürüyüşüne devam etti. Yolda Azteklerin düşmanı olan kabilelerden de İspanyollara katılımlar oldu. Savaşçı bir topluluk olan Aztekler, Tanrılarını memnun etmek amacıyla ele geçirdikleri savaş esirlerini canlı canlı kurban ettiklerinden, bu kabilelerin İspanyollara katılması gayet normal görünüyor. İspanyollar, Aztek başkenti önlerine geldiklerinde Kral Montezuma, efsanede yer alan başka benzerlikleri de fark etti. Cortes, tıpkı efsanelerdeki gibi sakallıydı ve Azteklerin kutsal sembolü olan Haç'ı elinde taşıyordu. Şüpheye hiç yer yoktu. O, Tanrı Kuetzalkal'dı. Tanrı'nın öfkesini çekmek istemeyen kral, Aztek topraklarına giren Cortes'i karşılamaları amacıyla yeğenini ve sekiz soyluyu görevlendirdi. Bunların rehberliğinde Aztek ülkesinde yol almaya başlayan İspanyollar, gördüklerine bir türlü inanamıyorlardı. Avrupa'nın çok uzağında kalan bu topraklarda Aztekler, su kanalları açmış, köprüler ve barajlar yapmışlardı. Belediye işleri o denli mükemmeldi ki sefere katılan bir İspanyol anılarında "Sokaklar o kadar temiz ki, elleriniz normalde ne kadar kirleniyorsa ayaklarınız da ancak o kadar kirleniyor" demişti.

Azteklerin insan kurbanı töreni

Bu şekilde İspanyollar başkente kadar ilerledi. Montezuma, Cortes'i şehir kapısında karşıladı ve o gece onuruna büyük bir ziyafet verdi. Ardından da şehri gezdirdi. Başkent Tenoktitlan, yüz binlerce nüfusa sahip kalabalık bir şehirdi. Fakat Cortes'in ilgisini en çok Tanrılara kurban olarak sunulan savaş esirlerinin öldürüldüğü piramit şeklindeki bir anıtın en tepesindeki tören çekmişti. Kurban edilecek kişi piramidin tepesine beş rahip eşliğinde çıkarılıyordu. Dört rahip kurbanı sırt üstü sunak taşına yatırırken, beşincisi eline aldığı sivri bir obsidyen taşı yardımıyla kurbanın gövdesini kesiyor ve atmakta olan kalbini koparıyordu. Daha sonra bu kalp yakılıyor, ceset ise aşağıda özel bölümde bekleyen vahşi hayvanlar tarafından parçalanmak üzere piramitten yuvarlanıyordu. Bu kurban yöntemi, gerektiğinde en insanlık dışı yöntemleri uygulamaktan çekinmeyen İspanyolların bile kanını dondurmuştu. Hele savaş esiri olmayan özgür Aztek halkından bazı kimselerin de gönüllü olarak kurban edilmek istediklerini duyunca, İspanyolların şaşkınlığı bir kat daha artmıştı. İspanyollar, ilerleyen yıllarda Güney Amerika'da yaptıkları katliamı haklı göstermek için amaçlarının, Tanrılarına insan kurban edecek kadar vahşi olan bu uygarlığa medeniyet götürmek olduğunu söyleyeceklerdi. Halbuki bu dinî ritüel ve ateşli silah teknolojisi dışında Aztek medeniyetinin İspanyollar'dan aşağı kalır pek bir yanı yoktu.

Cortes ve Aztek kralının karşılaşması

İSPANYOLLAR YAVUZ HIRSIZ MİSALİ

Cortes'in gözü daha en baştan Azteklerin büyük servetini ele geçirmekteydi. Aztek ülkesinde büyük saygı görmüş ama henüz hazinelere ulaşamamıştı. Bir haftalık misafirliğin ardından durumu gözlemleyen Cortes, harekete geçmeye karar verdi. Bu amaçla Kral Montezuma'yı esir almayı planladı. Fakat Montezuma'nın sarayına gittiğinde, gelişmeleri kaderin tecellisi olarak gören kralın hiç direnmeden teslim olduğunu görerek şaşırdı. Ne askerler ne de din adamları hiçbir direniş göstermemiş, gözyaşları içinde ve çaresiz bir şekilde krallarını İspanyollara teslim etmişlerdi. Ardından da ağzına kadar dolu Aztek hazinesi İspanyollara açılmıştı. Yine kral, kendisine bağlı yerlerden pek çok altın getirttiği gibi, altın ocaklarının İspanyollar tarafından yağmalanmasına da ses çıkarmadı. Kısa bir süre sonra Cortes, İspanya'nın en namlı komutanı haline geldi. Artık Amerika kıtasına gelmek ve Cortes'in emrine girmek için çok sayıda İspanyol can atıyordu. Fakat Cortes'in bir türlü doymayan aç gözlülüğü ve adamlarının halka yaptığı kötü muamele, sonunda Aztekleri çileden çıkardı. Artık yeni gelenlerin Tanrı olamayacak kadar görgüsüz ve açgözlü olduklarına inanıyorlardı. Cortes, İspanyol varlığına karşı girişilen bu ayaklanmalar karşısında zekasını kullandı. Esir kral Montezuma'yı şehirdeki yüksek bir kuleye çıkardı. Montezuma, belki hâlâ Cortes'i Tanrı sandığından, belki de halkının zarar görmesini istemediğinden, İspanyollara direnilmemesi yolunda bir konuşma yaptı. Fakat daha konuşması bitmeden başına isabet eden bir taşla ağır yaralandı. Gururu incinen kral, Cortes'in tıbbi yardım teklifini geri çevirdi ve birkaç gün sonra da öldü. Cortes, isyanı

kanla bastırdı. Daha önceki başarıları nedeniyle kendisine katılmak üzere gelen 40 süvari ve 500 yaya İspanyol askerine Azteklerle düşman olan yerli kabileleri de ekleyerek Aztekleri ağır bir yenilgiye uğrattı. Kaynaklar, bu mücadelede yaklaşık on binlerce Aztek'in öldürüldüğünden bahseder.

Cortes, savaş sırasında esir alınan 70 kadar İspanyol'un tapınakta canlı canlı kurban edilmiş olması nedeniyle Azteklerin başkenti Tenoktitlan'ı ortadan kaldırdı. Bu şehrin üzerinde bugün Meksika'nın başkenti Mexico City yükselmektedir. Böylece 1520 yılına gelindiğinde dünyanın en parlak medeniyetlerinden biri olan Azteklerden geriye neredeyse hiçbir şey kalmamıştı. 20 yıl kadar Meksika'daki görevini sürdüren Cortes, ilerleyen yıllarda gözden düştü ve İspanya'ya dönerek zengin ve anlatacak çok hikayesi olan bir ihtiyar olarak öldü.

AVRUPA YENİÇAĞ'A GİRERKEN AMERİKA ORTAÇAĞ'A GÖMÜLDÜ

Batılı tarihçiler, Amerika kıtasının keşfini ve Avrupalıların bu kıtaya yerleşmesini, Yeniçağ'ın habercisi olarak selamlar. Halbuki Yeniçağ'a giren sadece Batı'ydı. Amerika ise Ortaçağ'ın en karanlık günlerini yaşamaya mahkûm ediliyordu. İspanyollar, ele geçirdikleri topraklarda tıpkı Avrupa'da, Haçlı Seferleri öncesinde görülen tarzda feodal bir sistem kurmakta gecikmediler. Burada da senyör ve serf ilişkisi aynen uygulandı. Avrupa'daki senyörün yerini, belli bir bölgenin yerli halkını, hak din olan Hıristiyanlığa kazandırmak amacı güden İspanyol bir efendi alırken, serf olarak adlandırılan kısım da efendiye maden çıkarılmasında, hayvanlarının bakımında, tarlalarının ekiminde mecburi yardımda bulunmak zorunda kalan yerlilerdi. Üstelik bu hizmetin belli bir süresi de yoktu. Yani hizmet süresi o yerlinin oğlu, hatta torunları döneminde de devam edebilirdi. Çalışma koşulları son derece ağırdı. Avrupalı efendilerin bitmek bilmez para hırsı ve kötü çalışma şartları pek çok yerlinin ölüm tarlalarında can vermesine ve Güney Amerika'da ciddi bir nüfus kırılmasına yol açtı. Fakat İspanyol ve Portekizli efendiler bunun da yolunu bulmuşlardı. Yeni kıtanın istilası ile beraber vahşi bir köle ticareti de hız kazandı. Afrika sahillerinden toplanan ve sıcağa dayanıklı olan köleler Amerika'daki şeker kamışı ve pamuk tarlalarında, kakao ve kahve üretiminde kullanıldılar. Afrika'nın siyah ırkı ile Amerikan yerli halkının karışımından dayanıklı ve melez bir

ırk teşkil edildi. Afrika zencileri sadece Amerika kıtasında çalıştırılmadı. Aynı zamanda 1492'de İspanya ve Portekiz'den kovulan Müslüman ve Yahudi iş gücü açığının kapatılmasında da kullanıldı.

Aztekler, Asya ve Avrupa'daki medeniyetlerden tamamen bağımsız, kendi özgün medeniyetlerini kuran bir Orta Amerika topluluğuydu. Aztek yerlileri, 1519'da İspanyol komutan Hernan Cortes topraklarına ayak basana kadar, dünyanın en güzel kentlerinden biri olarak tanımlanan başkent Tenoktitlan'a sahiplerdi. Meksika'ya kuzeyden gelen Aztekler, bugünkü Mexico City şehrinin bulunduğu alanda başkentlerini kurmuşlardı. Şehirlerinin çevresini derin hendekler ve surlarla koruma altına alan Aztekler, savaşçı özelliklerini tarımsal alandaki başarılarıyla da birleştirip Orta Amerika'nın en korkulan ve saygı duyulan gücü haline gelmişlerdi. Dünya tarımına kakao, kauçuk, mısır ve domates gibi çok değerli ürünleri armağan ettikleri gibi, yemekten sonra tatlı niyetine aldıkları çikolata, bugün gıda sanayisinin en önemli kollarından biri haline gelmiştir.

İspanyollar, Aztekleri ağır işlerde çalıştırırken

Aztekler, gökcisimlerine karşı da büyük bir ilgi duyuyorlardı. Bu ilginin bir sonucu olarak Güneş ve Ay onlara göre iki büyük Tanrı haline gelmişti. Bu Tanrıları daha binlercesi takip ediyordu. Aztek inancına göre en büyük Tanrı olan Güneş, karanlığın güçlerine yani Ay ve diğer yıldızlara karşı büyük bir mücadele veriyordu. Gece olunca karanlık güçler baskın oluyor ve güneş zayıf düşüyordu. Aztekler, güneşin ancak dünyadaki en kutsal madde yani insan kanı ile beslenebileceğine ve kötülüklere karşı ancak bu

şekilde mücadelesine devam edebileceğine inanıyorlardı. Bunun için de ona sık sık insan kurban ediyorlardı. Doğal felaketler sırasında kurbanların sayısı da sıklığı da artıyordu. Çünkü bütün bu felaketler, güneşin zayıf düştüğünün bir işareti sayılıyordu. Kaynaklarda afetlerin ardından 20 bin kişilik büyük kurban törenlerinin düzenlendiğinden bahsedilir. Aztekler kurbanlarını ele geçirmek için zaman zaman komşu kabilelere de saldırıyorlardı. Bu da komşuları ile aralarının sürekli açık olmasına yol açıyordu. Fakat bazen köle olmayan Aztek vatandaşları da kendilerini güneşe kurban olarak sunuyorlardı. Bu, gerçekten insanın kendi rızası ile kolay kolay cesaret edemeyeceği bir işlemdi.

Gökyüzüne olan ilgileri, Azteklerin kendi takvimlerini geliştirmelerine de neden oldu. Aztekler de yılı 365 gün olarak hesaplamışlardı. Fakat yılı her biri 20 günden oluşan 18 aya bölmüşlerdi. Böylece 360 gün elde ediyorlardı. Buna bir de lüzumsuz günler dedikleri 5 günü eklediklerinde 365 rakamı ortaya çıkıyordu.

AZTEKLERİN İŞKENCE VE CİNSEL SAPKINLIK KONUSUNDA İSPANYOLLARDAN ÖĞRENECEK ÇOK ŞEYLERİ VARDI

İspanyolların, Amerika kıtasındaki yerli medeniyetleri acımasızca ortadan kaldırırken öne sürdükleri bahaneler arasında bu yerlilerin eşcinsel ilişkiyi normal kabul etmeleri ve başta Tanrılarına kurban verme veya esirlere uyguladıkları işkence yolları olmak üzere vahşice yöntemlere başvurmaları yer alıyordu. Fakat her iki konuda da Aztekler, İspanyollar kadar tecrübeli ve becerikli değillerdi. Ortaçağ İspanyası'nda belli suçlar, ağır işkence ile ölümü gerektirmekteydi. Eşcinsel ilişki veya dinsel sapkınlık, bu tür suçların en önde gelenleriydi. Bu tür işkenceler söz konusu olunca ilk akla gelenler ise yakma ve haşlama cezalarıydı. Nitekim Ortaçağ Avrupası'nda dinsel sapkınlıkla suçlanan Fransa'nın millî kahramanı Jean Dark ile Katolik Kilisesi'ne ağır eleştiriler yönelten Prag Üniversitesi hocalarından Jan Hus yakılarak öldürülmüşlerdi. Bu tarz işkenceli ölümler halk tarafından o kadar kanıksanmıştı ki, yakılma törenleri halkın en önemli eğlencelerinden birini teşkil etmekteydi. Fakat ilerleyen yıllarda Avrupa kıtasının medenileşmesi (!) ile yakılarak öldürülme cezasına çarptırılanlar önce boğulmaya, ardından yakılmaya başlandı. Bu tarz bir ceza Avrupalılarca çok daha medeni olarak görülüyordu.

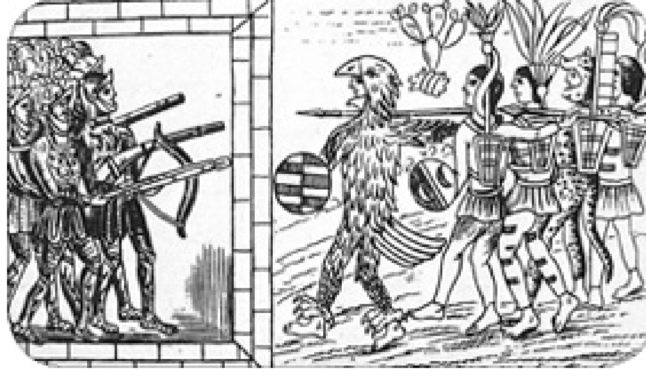
Yakma sadece ölüm cezalarının infazında değil, bazen de İspanyol Engizisyon Mahkemesi tarafından suçun itirafı için kullanılıyordu. Çok yaygın olan bir uygulamaya göre suçu itiraf ettirilmek istenen kişi öncelikle bir tomruğa bağlanırdı. Bacakları ve ayakları soyulan kişinin tabanlarına da çabuk kızarması için domuz yağı sürülürdü. Yakma işlemi

başladıktan kısa bir süre sonra mahkûm dayanılmaz acılarla bağırmaya başlar ve bir süre sonra da ateşle ayakların arasına bir odun veya metal parçası konularak işkence yapılan kişiden suçunu kabul etmesi istenirdi. Kurban suçunu itiraf edene veya bayılana, şuurunu yitirene kadar da işkence devam ederdi.

İspanyollar insanlık dışı işkence tekniklerini Aztekler üzerinde denemekte de hiçbir sakınca görmediler. İspanyolların ellerine düşen beş yerli şefe uyguladıkları ateşte kızartma cezasının ayrıntılarını görgü şahidi bir başka İspanyol şu cümlelerle anlatır: "Zavallı kurbanlar kısa bir süre sonra ateşin etkisiyle kavrulmaya ve dehşet verici bir şekilde haykırmaya başladılar. Bunun üzerine emri veren İspanyol kumandan öğle uykusu için girdiği çadırından çıkarak seslerden rahatsız olduğunu, şeflerin hemen boğularak öldürülmelerini emretti. İşkencenin zevkinden mahrum olmak istemeyen askerler ise değişik bir yöntem buldular. Şeflerin ağızlarına tıkaç sokarak zavallıları kızartmaya devam ettiler."

Azteklerin, İspanyollar tarafından suçlandıkları ikinci büyük günahları ise eşcinsel ilişkiyi mübah görmeleriydi. Fakat yasak olmasına rağmen XVI. yüzyıl İspanyası'nda gerek eşcinsel ilişki gerekse de evlilik dışı ilişki oldukça yaygındı. Lerena'daki bir İspanyol yerel mahkemesinde görülen davaların yüzde 60'ı zina suçu üzerineydi. İşin ilginç yanı bu davalardan yüzde 15'i de din adamlarının davalarıydı. Katolik kilise kendini Tanrı yoluna adayan din adamlarına evliliği yasaklamıştı. Fakat pek çok din adamı bu yasağı umursamayarak metres tutuyor ya da fahişelerle beraber oluyordu. Katolik kilise evli çiftlerin cinsel hayatına da ciddi sınırlamalar getirdiği için bazı zenginler metres tutma yoluna gidiyor, böylece birtakım külfetlerden kurtuluyorlardı. Hatta bazı erkeklerin hem eşleri hem metresleri hem de arada bir görüştükleri fahişeleri vardı. Fahişelerin bir kısmı aylık olarak kiralanabiliyordu.

"Boynuzlu" tabiri de İspanyollardan kalma bir ifadedir. İspanyol köylerinde karısı tarafından aldatılan erkeğin evinin önüne bir geyik veya en azından bir keçi boynuzu çakılması adettendi. Boynuzlanan talihsiz koca yine köyün diğer erkekleri tarafından sopalarla kovalanır ve aşağılanırdı. Bütün bu yaşananlara rağmen bazı erkekler eşlerinin kendilerini aldatmasına çeşitli zorunluluklardan dolayı ses çıkaramazdı. Böylesi durumlarda kadın ya bir soylu veya bir din adamı ile beraber oluyor demekti. Yapılacak en akıllıca şey de bu güçlü adamlarla uğraşmamaktı. Zaten fakirlik, bu dönem köylüsünün belini bükmekteydi. Bu tür ilişkiler beraberinde para da getirdiği için durumun kabullenilmesi daha kolay oluyordu.

Aztek savaşçılar ve İspanyollar

Eşcinsellik ise özellikle kadın bulmanın zor olduğu askerî sınıf arasında yaygındı. Bilhassa İspanyol denizcilerin bu konuda kötü bir ünü vardı. Nitekim 1571'de Osmanlı donanması ile İnebahtı'da karşılaşacak olan İspanyol donanmasının kaptanı Don Juan, üvey ağabeyi Kral II. Filip'den ilginç bir emir almıştı. Filip, niyetlerinin Tanrı'ya hizmet olduğunu, bu nedenle Tanrı'nın düşmanları olan Türklerle savaşacak askerlerin ahlakına dikkat edilmesi gerektiğini bildiriyordu. Hemen ardından da donanma içinde eşcinsel ilişkilere asla izin verilmemesini emrediyordu. Filip'in emrine göre bu tür bir ilişkiye giren kim olursa olsun diğer denizcilere ibret olması açısından ilk kara parçasına çıkarılacak ve yakılarak öldürülecekti.

Tüm bunların yanında dönemin İspanyol görgü tanıkları Azteklerin son derece gelişmiş birtakım ahlaki meziyetlere sahip olduklarını da anlatmadan geçemezler. Misalen Azteklerde hırsızlık olayına hiç tesadüf edilmemekteydi. Bundan dolayı da insanlar evlerinin kapılarını kilitleme, hatta kapatma ihtiyacı hissetmiyorlardı. Evinde bulunmayan kişi, içeride kimsenin olmadığını belirtmek için eşiğe küçük bir değnek koyuyor ve rahatça gitmek istediği yere gidiyordu.

KAYNAKÇA

Cemal Bâli Akal, "Aztek İmparatorluğunun Son Günleri: Avrupa Amerika'yı Nasıl Ele Geçirdi?", *Popüler Tarih*, sayı: 34, İstanbul 2003, s. 19-23.

Bartolemeo de las Casas, *Yerlilerin Gözyaşları*, (çev: Oktay Etiman), Ankara 2009.

Jared Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik: İnsan Topluluklarının Yazgıları*, (çev: Ülker İnce), Ankara 2006.

Joachim G. Leithauser, *Ufkun Ötesindeki Dünyalar*, (çev: Derin Türkömer), İstanbul 2002.

Nezih Uzel, "İspanyollar'ın Amerika yerlerine yaptıkları zulüm papazları bile isyan ettirdi", *Habertürk Tarih*, sayı: 15, 5 Eylül 2010, s. 4-7.

Peter Wahl, *Niçin Aztekler Avrupa'yı Keşfetmedi: Avrupa ve Üçüncü Dünya*, (çev: Levent Kafadar), İstanbul 1993.

13 / YİRMİSEKİZ MEHMED ÇELEBİ VE İLGİNÇ FRANSA İZLENİMLERİ

Yirmisekiz Mehmed Çelebi hepimizin malumu olduğu üzere Avrupa'ya gönderilen ilk elçilerimizden olup, sefirlik görevini o denli titizlikle yerine getirmiştir ki, seyahatnamesi incelendiğinde bugün dahi hayranlık ve ilgi uyandıran bazı satırlara tesadüf olunur.

Türk Batılılaşma tarihinde çok önemli bir figür olmasına rağmen, ilginçtir ki Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin pek çok yanı bilinmezlik içindedir. Çelebi, Yeniçeri Ocağı'nın yirmisekizinci ortasından yetiştiği için "Yirmisekiz" lakabı ile tanınır. Babasının adı Süleyman Ağa olup, bu zat Yeniçeri Ocağı içinde üst düzey idarecilik yapmakta idi. Mehmed Efendi de ocakta katiplik yapmış, sonrasında ocaktan ayrılarak kalemiye sınıfına intisab etmişti. Avusturya ile imzalanan ve Belgrat'ın kaybı ile neticelenen Pasarofça Antlaşması'nda ikinci katiplik vazifesi gördükten sonra Fransa'ya gönderilmiştir. Mehmed Efendi'nin oldukça uzun bir ömür sürdüğü biliniyor. Mezarı, Patrona Halil İsyanı sonrasında sürüldüğü Kıbrıs Adası'nın Magosa şehrinde, Sinan Paşa Camii haziresindedir.

28 Mehmed Çelebi Paris'e girerken

Mehmed Efendi, Fransa'ya sadece elçilik görevi ile değil, aynı zamanda Frenk diyarını gözlemleme görevi ile de gönderilmişti. Doğrusu, bu işi layığı ile yerine getirmiştir. Fransa'ya yeni gelenlere karşı uygulanan karantina yöntemini, onun raporundan teferruatı ile öğreniyoruz. Lale Devri'nin bireyi olması nedeniyle çelebimizin dikkatini çeken bir diğer husus da Fransa bahçelerinde yetiştirilen Girit laleleridir. Osmanlı dönemi İstanbulu'nda bu yüzyılda bahçe düzenlemelerine olan ilgi had safhada

olduğu için, Mehmed Çelebi bu anlamda Paris bahçelerini de oldukça detaylı olarak anlatır. Yine Paris'teki en önemli sanatsal faaliyetlerden biri olan operaya dair gözlemleri de hayli ilgi çekicidir. Bunların yanı sıra çelebi, eserinde botanik ve tıp konusunda da önemli bilgilere yer verir. Mesela Fransızların tıp kitaplarında yer alan her türlü bitkiyi toplama ve ıslah etme konusunda son derece gayretkeş olduklarını, bu amaçla Yeni Dünya adı ile anılan Amerika kıtasının yanında Acem, Özbek, Hint ve Çin diyarından çok sayıda bitkiyi getirterek bunları yetiştirdiklerini, hatta ılıman iklimi seven bazı bitkiler için gerekli sıcaklığın temini amacıyla seralar inşa ettiklerini, bununla da kalmayarak bu seraların altına ısıyı belli bir derecede korumak amacıyla ocaklar yaptıklarını onun eserinden öğreniriz. Yine tıp ve anatomi ilminin geliştiğini, pek çok kuş türünün "teşrihhane" denilen bir mekanda yer aldığını, hatta burada bir de etinden sıyrılmış sadece kemikleri olan bir filin sergilendiğini gözlemlerine ilave eder. Elçimizin uzun uzadıya bahsettiği saraya ait halı ve kilim atölyeleri de gelecekteki Sanayi Devrimi'nin adeta ön habercisi niteliğindedirler. Lakin ne yazık ki tüm bu gözlemler içinden Osmanlı sarayı, daha ziyade bahçe düzenlemesi ile ilgili kısımlarla ilgilenmiş ve Damat İbrahim Paşa birtakım Fransız saraylarının örnek alınarak yeni saraylar inşa edilmesi konusunda bazı girişimlerde bulunmuştur. Yeri gelmişken hemen belirtelim ki Çelebi'nin görevlerinden biri de Sadrazam Damat İbrahim Paşa için bazı siparişleri temin etmekti. Bu siparişler arasında gözlük camları, aynalar, elbise dolapları, Flemenk sümbülleri gibi ürünler bulunuyordu.

Versay Sarayı'nın bahçesi

MAGAZİN PROGRAMI MİSALİ

Seyahatnamede ülkeden ülkeye değişen farklı folklorik unsurlara da temas edilir. Mesela İslam toplumunda ayıp olarak kabul edilen birtakım hareketler, Fransa'da son derece normal karşılanmaktadır. Adeta günümüzdeki popüler magazin programlarında yayınlanan ünlülerin özel hayatına dair en gereksiz teferruatların aktarımına benzer bazı davranış modellerine Fransa'da tesadüf edilmektedir. Bunlardan biri de kral ya da önde gelen idarecilerin yemek yiyişlerini, yatağa yatışlarını, yataktan kalkışlarını, giyinişlerini temaşa etmekti. Çelebi, doğal olarak İslam dünyasında kişinin mahremi olarak görülen ve bu nedenle de harem hayatının bir parçası olarak kabul edilen bu fiillerin uluorta gerçekleştirilmesi karşısında hayretini saklayamaz. Usule göre, kral ya da üst düzey yöneticinin bu hallerine vakıf olmak isteyen kişi ya da kişiler, o insandan özel müsaade alır ve izin aldıkları fiilin işlenişini izlerlermiş. Çelebi, ilk olarak Paris'e geldikten kısa bir süre sonra yemek yiyecekleri bir sırada kendisine yapılan bir teklif vesilesiyle bu gelenekten haberdar olur. İzleyicilerin üst düzey idareciler oldukları ve bu nedenle de kırılmamaları gerektiği kendisine lisan-ı münasip ile anlatılır. Osmanlı'yı Paris'te en iyi şekilde temsil etme telaşesinde olan elçimiz de durumu çar-na-çar kabul eder ve bu durumu şu şekilde ifade eder: "Kadın ve erkek, kimi ziyaret, kimi seyretmek maksadıyla kalabalık halinde gelip, nasıl yemek yediğimizi pek görmek isterler idi. 'Filan kimsenin kızı veya filanın karısıdır; yemek yediğinüze bakmağa izninizi rica ederler' deyü haberler gelüp kimini def edemeyüp naçar ruhsat verdük. Hatırları içün sabrederdik. Anlar ise yemek seyretmeyi adet edinmişler. Faraza kralın yemek yediğini seyretmek isteyen, varup seyretmesine izin alır, adetleri böyle imiş. Daha garip olanı bu ki, kral yatağına nasıl yatar ve nasıl kalkar ve nasıl giyinir, seyrü temaşa ederler imiş." Çelebi açısından içinde bulunduğu durum gayet zor olsa da ortama uyum sağlamayı başarmış gibi görünüyor.

Versay Sarayı’nda kadınlar

Ancak elçilik heyetini bekleyen gariplikler bu kadarla sınırlı olmayacaktır. Elçi, Paris halkının o vakte kadar gördüğü en üst düzey Osmanlı diplomatı olması hasebiyle her yaptığı hareket ile ilgi odağı olmaya istemeden de olsa devam eder. Ramazan ayı gelip çatınca işler daha da bir çetrefilleşir. Zira Paris’te Osmanlı heyetinin “oruç” tuttuğu ve “iftar ettiği” duyulunca bu ilginç manzaranın seyri için de çok geçmeden nüfuzlu şahıslardan, hem de kral aracılığıyla talepler gelecektir. Bu talepler karşısında sözü yine çelebimize bırakalım: “Çaresiz kalup: ‘Elimizden ne gelür, hoş geldiler, safa geldiler’ dedik. Anı gördüm ki akşama yarım saat kaldıkta iki yüz avrat, altın ve ziynet içinde ve elmaslara batmış bir halde gelüp karşu be karşu sandalyelere oturdular. Sonra etrafımızda olanlardan dahi iznimizi haber alanlar bir taraftan gelmede. Birkaç bin kadın içinde kaldık. Sanki düğün evine döndü. Hele her ne hal ise bu azabı çeküp iftar ettük.”

Çelebinin içinde bulunduğu durumu tasavvur etmek çok da güç olmasa gerek. Lakin uyanık Osmanlı elçisi asıl görsel şöleni teşkil edecek olan teravih namazını gece yarısına yani misafirlerin haneyi terk etme vaktinin sonrasına bırakmıştır. Ancak bu durum da duyulmuş olacak ki ertesi gün gelen misafirler, iftar sonrasında da haneyi terk etmemişler ve Osmanlı delegasyonu da namaz vaktinin çıkmasını göze alamadıklarından çaresiz abdest alarak namaza durmuşlardır. Konuklar, namazın dua ve tespih kısımları da dahil olmak üzere tüm aksamının tamam olduğuna kanaat getirdikten sonra haneyi terk etmişlerdir.

Seyahatnameyi okuduktan sonra şu kadarını söylemek mümkün ki, Yirmisekiz Mehmed Çelebi Avrupa diplomasisinde henüz emekleme

devresinde olan Osmanlı Devleti'ni elçilik görevi süresince en iyi şekilde temsil etmiş gibi görünüyor.

KAYNAKÇA

Oktay Aslanapa, *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara 1974.

Reşit Saffet Atabinen, "Fransa'daki Türk Büyükelçileri Yirmisekiz Mehmet Çelebi ve Sait Efendi", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, sayı: 22, İstanbul 1952, s. 24-25.

S. İ., "Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Paris'te", *Resimli Tarih Mecmuası*, cilt: 2, sayı: 15, İstanbul 1951, s. 636-639.

Havva Koç, "Mehmed Efendi (Yirmisekiz Çelebi)", *Yaşamları ve Yapıtları ile Osmanlılar*, cilt: 2, İstanbul 1999, s. 130-131.

Ahmed Refik, *Tarihi Simalar*, İstanbul 1331.

Tadashi Suzuki, "Fransa Sefaretnamesi Müellifi Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Hayatına aid Bazı Noktalar Üzerine", *XII. Türk Tarik Kongresi*, III. Cilt, Ankara 1999, s. 1121-1124.

Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, *Fransa Seyahatnamesi*, (haz: Şevket Rado), İstanbul 2006.

14 / II. FRIEDRICH VE KOCA RAGIB PAŞA

Osmanlı tarihinin en çok tartışılan konularından biri de I. Dünya Savaşı'na Devlet-i Âliye'nin Almanya'nın yanında savaşa girmek zorunda olup olmadığı meselesidir. Bu konuyla ilgili olarak bazı tarihçiler İttihatçıların Alman hayranlığını, bazıları Almanlar tarafından Osmanlı Devleti'ne savaşa girilmesi durumunda verilecek hatrı sayılır meblağı, bazıları da İtilaf cephesinin Osmanlılara yüz vermemesini gerekçe olarak gösterirler. Ancak kesin olan bir şey var ki İttihatçılar, dünya üzerindeki emperyalizmin ana arterlerini kontrol etmeye yönelik bu savaşta Osmanlıların taraf olmamasının, bertaraf olmasına yol açacağını düşünmüşlerdi. Bunun sonrasında da Osmanlı Devleti bir oldubittiyle savaşın içine girivermişti.

Büyük Friedrich'in babası I. Friedrich Willhelm

Bazı araştırmacıların adeta I. Dünya Savaşı'nın öncüsü olarak tanımladığı Yedi Yıl Savaşları sırasında da Osmanlı ve Prusya devletleri arasında benzer bir durum söz konusu olmuştu. 1871'de Almanya'nın temellerini atacak olan bu krallık, 1756-1763 yılları arasında Avusturya ile giriştiği veraset savaşları sırasında Osmanlıları mücadelenin içine sokmaya çalışmıştı. Söz konusu dönemde Prusya'nın başında bulunan ve yapmış olduğu reformlar sonrasında Prusya'yı Orta Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri haline getirdiği için "Büyük" unvanı ile anılan Kral II. Friedrich, bu iş için çeşitli yollar denemişti. Osmanlı Devleti'ne para teklifinde bulunmuş, Macaristan topraklarını vaad etmiş, savaş yanlısı olan yeniçerileri kışkırtmaya çalışmıştı. Ancak ilme ve edebiyata düşkünlüğü ile tanınan, temkinlilik politikasından taviz vermeyen Sadrazam Koca Ragıb Paşa'yı ikna etmeyi başaramamıştı. Bu değerli devlet adamı, Friedrich'in tekliflerine sıcak bakan Sultan III. Mustafa'ya o kadar güçlü gerekçeler

sunmuştu ki, sultan görüşmelerin idaresini aynı zamanda eniştesi olan sadrazamına bırakmak zorunda kalmıştı.

PRUSYA DİYE BİR ÜLKE

Prusya, Baltık Körfezi'nde yer alan bir bölgenin adıdır. Ortaçağ'da Töton Şövalyeleri tarafından idare edilen bölge, sonradan Hohenzollern ailesi tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Prusya idarecileri aynı zamanda Kutsal Roma Germen imparatorunu belirleyen yedi elektörden yani seçici prensten biri konumundaydı. XVIII. yüzyılda işbaşına gelen krallar, Prusya'yı Orta Avrupa'nın en önemli güçlerinden biri haline getirdiler. Öyle ki bir yüzyıl sonra Prusya kralları, Alman siyasi birliğini sağlama konusunda Avusturya ile rekabet içerisine gireceklerdir. 1866 Sadova Savaşı ile Avusturya'yı, 1870 Sedan Savaşı'nda da Fransa'yı devre dışı bırakarak Alman İmparatorluğu'nun temellerini atacaklardır.

XVIII. yüzyılın ortalarına doğru iş başına geçen II. Friedrich, tarihe "Büyük" lakabıyla geçmişti. Babasının temellerini attığı disiplinli Prusya ordusunu modernize etme yoluna gitti. Mason teşkilatına girdiği gibi, Fransa'daki aydınlarla da temasa geçti. Ülkesinde tarım ve sanayi alanında gerçekleştirilen yeniliklerin en büyük destekçisi oldu. Eğitime çok önem verdi. İyi bir vatandaş ve iyi bir asker olmanın ancak iyi bir eğitim almakla mümkün olacağına inanıyordu. Kral olduktan sonra Avusturya'nın kontrolünde bulunan Silezya bölgesine saldırması, Avrupa'yı neredeyse yarım asır etkisi altına alacak olan bir mücadele ortamının doğmasına neden oldu.

HİTLER, BÜYÜK FRIEDRICH'TEN DERS ALDI

1756 yılına gelindiğinde Avrupa'daki geleneksel ittifak dengeleri hayli değişmişti. Prusya'nın ciddi bir güç olarak ortaya çıkması, o vakte kadar sürekli rakip durumda bulunan Fransa'yı idare eden Burbon Hanedanı ile Avusturya'yı yöneten Habsburgların yakınlaşmasına sebep olmuştu. Her iki ülke 1 Mayıs 1756'da Versay Antlaşması ile kendi aralarında bir ittifak kurmuşlardı. Bu ittifaka sonradan Rusya ve İsveç de katılacaktı. II. Friedrich de bu gelişmeler karşısında İngiltere'ye yanaştı. İngiltere ile Prusya arasındaki ittifak aynı yıl Westminister Antlaşması ile perçinlendi. Prusya özellikle askerî alandaki gücüne rağmen bu ittifaklar sisteminde yine

de dezavantajlı durumdaydı. Zira bir Orta Avrupa ülkesi olmanın zorlukları ile karşı karşıyaydı. Rakiplerinin aynı anda ve koordineli biçimde gerçekleştirdikleri bir saldırıyı karşılama ihtimali çok zayıftı. Bu sıkıntılı konum, Alman coğrafyasında yaşayan devletleri tarihsel süreç içinde hep tedirgin etmiştir. Genellikle bu dezavantajı avantaja dönüştürmek amacıyla Almanya merkezli devletler “ilk darbe yeteneği”ni sürekli elde tutmayı amaçlamışlardır. Bu sebeple Friedrich, Yedi Yıl Savaşları’nı başlatan kişi olmuş ve ansızın Avusturya topraklarına dalmıştı. Aynı tutumu, kendisinden iki asır sonra Adolf Hitler de benimseyecekti.

Tüm bu gelişmelerden dolayı II. Friedrich açısından Osmanlı Devleti hayati bir öneme sahipti. Osmanlı orduları doğrudan Avusturya üzerine sefere çıkabilir, yine Kırım hanı vesilesiyle Rusya da vurulabilirdi. Bu gelişmeler Prusya’nın yükünü hafifletir ve sonuca ulaşmasını temin edebilirdi. Üstelik Osmanlıların tarihî düşmanlarının ezilmesi fikri, padişaha da sıcak gelecek ve Osmanlılar da bu suretle kaybettikleri Macaristan topraklarına yeniden kavuşma konusunda umutlanabileceklerdi.

Büyük Friedrich’in gençliği

Kral anlaşma için Rexin adındaki elçisini 1756 yılının Eylül ayında İstanbul’a gönderdi. Elçi, devrin sadrazamı Koca Ragıb Paşa’ya Avusturya ve Rusya’ya karşı açık bir ittifak teklif etti. Buna göre Osmanlı Devleti, Avusturya’ya karşı Prusya Krallığı’na destek vermeli, Rusya’nın Prusya’ya saldırması halinde ise savaşa girmeliydi. Zira Prusya’nın ezilmesi demek Osmanlı Devleti’nin tarihî düşmanlarının güçlenmesi anlamına geliyordu.

Buna karşılık Prusya da bu iki devletin Osmanlılara saldırması durumunda tam destek vermeyi vaat ediyordu. Ayrıca Friedrich, Prusya ve Osmanlı devletlerinin hasımları olan devletlere karşı ayrı ayrı anlaşmalar yapmaması gerektiğini de söylüyor ve böylelikle Osmanlı Devleti'ni şartlar olgunlaştığı takdirde yarı yolda bırakmayacağı garantisini veriyordu. Osmanlılar bu teklife hemen cevap vermediler. Muhtemelen Ragıb Paşa, Avrupa'daki mücadele ortamının netleşmesini ve Osmanlı Devleti'ne birtakım garantilerin verilmesini bekliyordu. Bu nedenle Friedrich'in elçilik heyetleri, ileriki yıllarda da İstanbul'a gidip geldi. Bu heyetlerin temel vazifesi ise hiç değişmedi.

YAŞAYAN EFSANE

Friedrich gibi yaşayan bir efsanenin Osmanlı Devleti'ne son dereceli elverişli şartlar içeren böylesi bir anlaşma teklifi, doğal olarak idareci sınıfınca olumlu karşılanmıştı. Bununla beraber Sadrazam Ragıb Paşa, Friedrich gibi kurnaz bir politikacının verdiği sözlerin tek başına bir anlam ifade etmeyeceği kanısındaydı. Ona göre Friedrich, Osmanlıları savaşın içine çektikten ve uygun şartları temin ettikten sonra doğudaki müttefikini yüz üstü bırakabilirdi. Bununla beraber Prusya gibi güçlü bir müttefikin küstürülmesi ve açıkça reddedilmesi de akıllıca bir davranış olmazdı. Bu nedenle Ragıb Paşa, işi yokuşa sürmeye ve teminatı çok daha somut bir mecraya dökmeye karar verdi. Ragıb Paşa, İngiltere'nin açık bir biçimde Osmanlı-Prusya ittifakına katılması ya da en azından bu ittifakın garantörü olmasını istiyordu. Böylece karşı cephede yer alan Fransa'ya karşı İngiltere dengeleyici bir güç vazifesi görecekti. Osmanlılar da bu ittifakın sürekliliğinden emin olabilecekti.

Gelgelelim İngiltere'nin hesapları farklıydı. Esasen kıta Avrupası'nın uzağında yer alan İngiltere'nin Yedi Yıl Savaşları sırasında Prusya'ya destek vermesinin iki nedeni verdı. İlki Avrupa'daki güçler dengesinin yaşaması için Prusya'nın varlığına duyduğu inançtı. Böylesi bir devlet, İngilizlerin en büyük rakibi olan Fransa'nın sürekli meşgul olması demekti. İkinci olarak da İngiltere, Fransa ile denizlerde hesaplaşarak bu ülkenin elinde tuttuğu başta Amerikan kolonileri ve Hindistan topraklarını kendi hakimiyeti altına almayı tasarlıyordu. Tüm bunları yaparken de en büyük ticari pazarlarından biri olan Rusya'yı gücendirmemeyi çok önemsiyordu.

Bu nedenle İngiltere’nin olası bir Rus-Osmanlı savaşında taraf ya da garantör olması, Rusya ile ticari ilişkilerinin bozulması anlamına geliyordu. Üç müttefikin ortak hareket etme ve diğerlerinin rızası olmadan mücadele edilen devletlerle barış yapamama ihtimali İngiltere’nin canını sıkıyordu.

İngiltere de tüm bu çekincelerini doğrudan doğruya iletmek yerine, Ragıb Paşa gibi diplomatik bazı bahaneler öne sürme yoluna gitti. İngilizler gerekçe olarak yapılacak bir ittifak anlaşmasının yasalar gereği İngiliz Parlamentosu’nda oylanmak zorunda olduğunu, bunun da en azından şu aşamada gizli kalması gereken bir anlaşmanın afişe edilmesi anlamına geleceğini ifade ettiler. Ayrıca Rusya ile bozulan ilişkilerin ülke içinde ciddi bir muhalefete sebebiyet vereceği de buna ilave olundu. Bunların yanı sıra İngiliz yetkililer, Osmanlı ve Prusya devletleri arasında yapılacak bir anlaşmadan çok memnun olacaklarını beyan etmekten de geri kalmadılar.

Büyük Friedrich birliklerini denetlerken

Yaşanan gelişmeler Ragıb Paşa’nın yapılan teklife balıklama atlamamasının ne kadar isabetli bir karar olduğunu ispat etti. Üstelik 1759’un sonlarına doğru Friedrich, işlerin ters gitmesi üzerine Avusturya ve Rusya devletleri ile gizlice anlaşma yolları aramaya başlamıştı. Bir yandan da hâlâ Osmanlı Devleti’ni savaşın içine çekmeye çalışmaktaydı. Zira Osmanlıların güneyden bir cephe açması, Friedrich’in elini kuvvetlendirecekti. Bu sayede uygun şartlarda bir anlaşma yaptığı takdirde Prusya kralının, Osmanlı Devleti’ni iki hasmıyla baş başa bırakma ihtimali çok fazlaydı. Her ne kadar barış teşebbüsleri Friedrich tarafından gizlice yürütülmeye çalışılsa da Osmanlı yetkilileri durumdan haberdar oldu. Bu da Osmanlı sadrazamının kuşkularını daha da artırdı. Tüm bunlara rağmen

Friedrich, barış teşebbüslerini açık bir dille yalanlıyor ve Osmanlı Devleti'nin haberdar olmadığı bir barış girişimine asla yanaşmayacağını bildiriyordu. Zaten çok kısa bir süre sonra barış umutları da suya düştü.

Osmanlı Devleti'nin 1760'ta Prusya'nın ittifak teklifini görüşmek amacıyla bir meşveret meclisi toplaması, Prusya kralına en azından kimlerin böylesi bir ittifaka sıcak bakıp kimlerin bakmadığı konusunda fikir edinme şansı verdi. Meşveret meclisinde ittifaka karşı olanlar ordunun savaşa hazır olmamasını, İngiltere'nin bir garantörlüğe yanaşmamasını, sınır kalelerinin tamir edilme zorunluluğunu ve mali durumu gerekçe gösterdiler. İttifaka sıcak bakanlar ise olası kazanımların büyüklüğü ve Prusya'nın muhtemel bir yenilgisinin Avusturya ve Rusya'nın elini güçlendirmesi üzerinde durdular.

SAVAŞA SOKMAK İÇİN PARA TEKLİF ETTİ

Friedrich, yaşanan gelişmeleri İstanbul'da bulunan elçisi kanalıyla haber alınca, ilginç bir girişimde bulundu. Prusya kralı, Osmanlıları bir milyon taler gibi yüksek bir meblağ karşılığında satın almayı ve savaşın içine sokmayı denedi. Yine modern savaş tekniklerinin dışında kaldığını düşündüğü Osmanlı ordusunun eğitim, sevk ve idaresi için subay teklifinde de bulundu. Yine Friedrich'e göre iki devlet arasındaki anlaşma girişimleri artık Batılı devletlerin malumu olduğu için, Osmanlıların savaşa iştirak etmekten başka şansı yoktu. Zira Prusya'nın işi bitirildikten sonra Osmanlı'ya bu yakınlaşmanın bedeli muhtemelen son derece ağır ödetilecekti. Tüm bu gelişmeler Friedrich'in sadece başarılı bir asker olmadığını, aynı zamanda kurt bir siyasetçi olduğunu da gösterir niteliktedir. Ancak Prusya Kralı şunu unutuyordu ki karşısında da Osmanlı tarihinin XVIII. yüzyılına damgasını vurmuş değerli sadrazamlarından biri bulunuyordu.

Osmanlı yetkilileri tüm bu girişimlere rağmen Friedrich'e müspet bir cevap vermeme ve işi ağırdan alma konusunda direniyorlardı. İlave bir gerekçe olarak İslam şeriatının bazı hükümleri de öne sürülmeye başlanmıştı. Bu anlamda kafir topluluklarla ittifak yapmanın bazı ulema tarafından onaylanmadığı, bazı İslam âlimlerinin ise Müslümanların açık bir menfaati olması durumunda böylesi bir ittifaka izin verdiklerinin altı çiziliyordu. Haziran 1760'ta Prusya birliklerinin, Avusturya karşısında

aldığı büyük bir mağlubiyet, izlenen sağduyulu politikanın ne kadar isabetli olduğunu ispat eder nitelikteydi. Çaresiz kalan Friedrich, en azından Osmanlıların Avusturya sınırına yığınak yapmasını ve sanki savaşa gireceklermiş gibi bir tavır sergilemesini rica etmeye başladı. Böylelikle Avusturya, hiç olmazsa bazı birliklerini Osmanlı sınırına kaydıracak, bu da Prusya’yı bir nebze olsun rahatlatacaktı. Ancak sadrazamın cevabı Avusturya’nın halihazırda var olan anlaşma şartlarına uygun davrandığı ve ahde vefa ilkesi doğrultusunda böyle bir tutumun doğru olmayacağı yönündeydi.

Dönemin padişahı II. Mustafa, şehzadesi Selim ile

Ragıb Paşa ustaca politikasına devam ederek hem Friedrich’in elçisi Rexin’in hem de savaşa daha sıcak bakan Sultan III. Mustafa’nın elini bağlayacaktı. Rexin’e açık bir ittifak anlaşması yerine Prusyalı tacirler açısından son derece avantajlı bir ticaret anlaşması önerdi. Ayrıca sultanın da şer’i mahzurlarına rağmen ittifak konusunda mutlak yetkili kişi olduğunu bildirdi. Böylelikle Ragıb Paşa, ulemayı öne sürerek padişahı da tarafsızlık politikasını sürdürmeye davet ediyordu. Friedrich, hiç yoktan iyidir düşüncesi ile ticaret antlaşmasına razı olmuş ve sonuçta iki taraf

arasında Temmuz 1761'de yürürlüğe giren bir ticaret antlaşması imzalanmıştı.

Friedrich, Osmanlı başkentinden istediğini alamayınca bu sefer gözünü Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında olan Kırım Hanlığı'na çevirdi. Kırım Hanlığı ile Rusya arasında uzun süreden beri var olan karşılıklı nefret duygularını körükleme yoluna gitti. Ne de olsa olası bir savaşta Kırım Hanı'nın taraf olması karşısında Osmanlı Devleti de kayıtsız kalamayacaktı. Friedrich, Rus tehdidi altında bulunan Polonyalı asilzadeleri, Kırım Hanı'na ve İstanbul'a peş peşe şikayet dilekçeleri göndermeye teşvik etti. Sonrasında da bizzat Kırım Hanı ile temasa geçti. Kırım Hanı olan Kırım Giray'a bir elçi göndererek onu 18 bin kişilik bir kuvvetle kendisine destek olmaya çağırdı. Handan gelen cevap da olumlu nitelikteydi.

HAYATINI CAN DÜŞMANI KURTARDI

Friedrich'in Kırım Hanı'nı savaşa sokma teşebbüsleri iki sebepten dolayı başarısız olacaktır. İlk olarak Sadrazam Ragıb Paşa, Kırım Hanı'nı uyararak daha ileri gitmemesini ve Osmanlı Devleti'nin mevcut gelişmeler karşısında takındığı tutumla ortak hareket etmesini istedi. İkincisi ise beklenmedik bir gelişmeydi. 1762'nin ilk günlerinde Çariçe Elizabeth ölmüş ve yerine III. Petro geçmişti. III. Petro, Friedrich hayranı bir idareci olarak tanınıyordu. Savaşın gidişatı Rusya'nın lehine döndüğü bir esnada yeni çar, Berlin'i dahi kontrol altına almış olan Rus birliklerini geri çağırdı. Arkasından da herkesin şaşkın bakışları altında Prusya ile barış antlaşması imzaladı ve kısa bir süre sonra da birkaç ay öncesine kadar Avusturya askerleri ile omuz omuza çarpışan ordusunu eski müttefikinin üzerine gönderdi. Böylelikle savaş Prusya'nın lehine döndü.

Ancak bu olumlu gelişme Kırım Hanı'nı ve dolayısıyla da Osmanlıları işin içine sokarak savaşı kısa sürede bitirme planlarını sekteye uğrattı. Zira Kırım Hanı, Avusturya ile yapılacak bir savaşla ilgilenmediği gibi, Sadrazam Ragıb Paşa da zaten Prusya'nın yanında bir maceraya atılma fikrine gerekli koşulların oluşmaması ve yeterli teminatın verilmemesi nedeniyle sıcak bakmıyordu. Tüm yaşanan olumlu gelişmelere rağmen Friedrich, Avusturya'nın işini tez zamanda bitirmek için yine de Osmanlılarla ittifakı önemsiyordu. Zira yaşanan savaşlarda her ne kadar Prusya, etrafını saran rakiplerine karşı ayakta kalmayı bilmiş ve zaman

zaman büyük zaferler kazanmış olsa da, kaynaklarını ve gücünü çok zorlamıştı. Prusya kralı, İstanbul'da bulunan elçisi Rexin vasıtasıyla Bâb-ı Âli ile temaslarını yeniden sıklaştırma yoluna gitti. Ancak sadrazam, Avusturya ile savaşmak için yeterli bir neden göremediğini beyan ederek buna karşılık Rusya ile savaşmanın Osmanlı Devleti açısından daha geçerli sebepleri olduğunu bildiriyordu. Ayrıca artık Rusya, Prusya'nın müttefiki olduğuna göre Osmanlı Devleti üzerinde bu denli durmanın anlamsızlığına işaret ediyordu.

Rus çarı III. Petro

Öte yandan Kırım Hanı da bu sırada birtakım istekler öne sürerek bunların kabulü halinde İstanbul'u savaşa ikna edebileceğini beyan etmekteydi. Kırım Hanı'nın istekleri şunlardı: Her şeyden önce 1711'de imzalanan Prut Antlaşması Rusya tarafından bir kez daha onaylanacak ve Rusya, Azak Kalesi'ni geri verecekti. Rusya'nın Osmanlı sınırında inşa ettiği bazı kaleler de yıkılacaktı. Friedrich'in, müttefiki ve hayranı olan Rus çarına bu maddeleri kabul ettireceğini beyan etmesi üzerine bu kez devreye Bâb-ı Âli girdi. İşini garantiye almayı çok önemseyen sadrazam, Friedrich'in söz konusu taleplerin gerçekleşmesi konusunda yazılı garanti vermesi

durumunda Avusturya’ya karşı savaş açılabileceğini bildirdi. Friedrich bu gelişmeler karşısında hiç şüphesiz çok sevinmişti. Ancak talihi bir kez daha dönecekti.

Çariçe II. Katerina

III. Petro’nun, Prusya ile anlamsız yakınlaşması, çarın sonunu getirdi. Karısı ve geleceğin en büyük Rus idarecilerinden biri olacak olan Katerina, aşığı Gregory Orlov ve onun subay kardeşlerinin de yardımıyla kocasını tahttan indirdi. Orlov, sabık çarı katlederken, Alman kanı taşıyan Katerina da Prusya’nın Osmanlı Devleti’ne verdiği taahhütlerle doğal olarak hiç ilgilenmedi. Sadrazam Ragıb Paşa, bu durum üzerine 14 Ekim 1762’de, Prusya kralının Avusturya’ya karşı yapmış olduğu askerî ittifak teklifini kesin bir dille geri çevirdi.

Savaşın düğümünün çözülmesinde İngiltere’nin Fransa’yı yemesinin rolü oldukça büyüktü. Bu yüzyılın en güçlü iki devleti arasında gerçekleşen mücadelede Fransa’yı İspanya’nın verdiği destek bile kurtaramadı. 1763’te imzalanan Paris Antlaşması ile Fransa denizaşırı sömürgelerinin neredeyse tamamını İngiltere’ye devrediyordu. İngilizler, Amerika kıtasındaki Fransız yerleşkelerinin yanı sıra, Fransa’nın Afrika ve Hindistan’daki limanlarını da ele geçiriyorlardı. İspanyollardan da Florida bölgesini alıyorlardı.

Böylelikle İngiliz emperyalizminin önlenemez yükselişi başlamış oluyordu. Prusya da bu yıpratıcı savaşlar sonunda amacına ulaşıyor ve Avusturya'dan Prusya'nın güneyinde yer alan Silezya bölgesini alıyordu.

Büyük Friedrich'in Prusyası

Yedi Yıl Savaşları kazanana da kaybedene de pek yaramadı. Her ne kadar İngiltere, Amerikan kolonilerini kontrol altına almış olsa da, savaşın yaralarını sarmak amacıyla bölgeye ardı ardına saldığı vergiler, yerleşimcilerin tepkilerine neden oldu. Bu tepkiler önce yazılı, protestolu yöntemlere, sonrasında ise açıkça silahlı mücadele şekline dönüştü. Üstelik Amerikan kolonileri, kıta Avrupası'ndan destek bulmakta da zorlanmadılar. Fransa ve sonrasında İspanya, Amerikalı kolonistlere aktif olarak destek verdi. Bunun sonrasında hem İngiltere ağır bir darbe aldı, hem de bu yıpratıcı mücadeleden zayıflamış olarak çıkan Fransa'da halkın üzerindeki ekonomik baskı daha da arttı. Bu da Fransız Devrimi'ne giden yolu açtı.

ROLLER DEĞİŞTİ

Öte yandan 1763'te Osmanlı Devleti'nin dış politikasına yön veren en önemli isim olan Sadrazam Koca Ragıb Paşa öldü. Kısa bir süre sonra da Osmanlı-Rus ilişkileri Polonya'nın seçilecek yeni kralı meselesi yüzünden bozuldu. Rusya'nın Polonya üzerinde hakimiyet tesis etmesini istemeyen Osmanlı Devleti, 1768'de Fransa'nın da desteği ile Rusya ile savaşa tutuştu. İşte bu süreçte III. Mustafa ve akabinde onun yerine tahta çıkan I. Abdülhamid, Prusya ile temas kurarak Orta Avrupa'nın bu güçlü monarşisine ittifak önerdiler. Ancak bu kez de II. Friedrich ittifak teklifine

sıcak bakmadı. Bununla da kalmayarak diplomatik sahada Rusya'nın yanında yer aldı.

Yaşanan gelişmeler ve Ragıb Mehmed Paşa'nın takındığı temkinli tutum, Osmanlı diplomasisinin Avrupa'yı yakından takip etmeye çalıştığını, heyecan verici birtakım vaatlerin rüzgarına kapılmadığını gösterir. Zira Friedrich, ilk teklifi yaptıktan sonra giriştiği teşebbüslerle çıkarcı ve kendi menfaatlerini ön planda tutan bir tutum takındığını göstermişti. Ondan bir buçuk asır kadar sonra torunları bir kez daha Osmanlı idarecilerine ittifak teklifinde bulunacaktı. I. Dünya Savaşı'na tarafsız kalmanın ülkenin savaş sonrasındaki paylaşımına ortam hazırlayacağına inanan İttihatçı kadronun olur vermesiyle de Osmanlı Devleti'nin tasfiye süreci başlayacaktı.

FRIEDRICH'İN DİPLOMATİK ANTLAŞMALARA İHANET SABIKASI ÇOK KABARIKTI

Osmanlı sadrazamı Ragıb Paşa'nın ittifak teklifine ihtiyatla yaklaştığı Büyük Friedrich, esasen Avrupa kamuoyunda güvenilir bir müttefik portresi çizmiyordu. Özellikle Fransa ve Avusturya ile yaptığı anlaşmalara defalarca ihanet etmiş olması ile tanınıyordu. Friedrich, Prusya'nın menfaatlerini her şeyin üzerinde tutmuş ve Makyevelist bir dış politika izlemişti. Prusya kralının öncelikli hedefi, Avusturya kontrolünde bulunan Silezya bölgesini topraklarına katmaktı. Zira Silezya, Avusturya'ya diplomatik yakınlıkları ile tanınan Saksonya ve Polonya topraklarına geçiş noktasındaydı. Silezya'nın Prusya kontrolüne girmesi, Avusturya ile bu bölgeler arasındaki bağlantıyı kesecekti. İlave olarak muhtemel bir Prusya-Avusturya savaşı sırasında Avusturya ordularının Prusya başkenti olan Berlin'e en kısa yoldan ulaşabileceği güzergah da Silezya'dan geçiyordu. Son olarak Silezya, gelişen Prusya silah sanayisi için de önemli madenleri barındırıyordu.

Friedrich savaş için uygun zamanı bekledi. Etrafı güçlü devletlerle çevrili olduğu için, Prusya krallarının mahir siyasetçiler ve kudretli komutanlar olması gerekiyordu. Nitekim Büyük Friedrich'in babası Friedrich Willhelm, sürekli askerî üniforma ile dolaşır ve etrafında uzun boylu erlerden oluşan bir müfreze asker bulundururdu. Askerlerinin eğitimi ile bizzat ilgilenir, standartlarına uymayan askerleri döverdi. Disiplin konusunda takıntılı bir tavır sergileyen Friedrich Willhelm, ordusuna nadiren başvurmasına rağmen komşularına ciddi bir korku salmayı başarmıştı. Oğlu Büyük Friedrich her ne kadar mahir bir asker olsa da dış diplomasiyi doğru okuyabilme konusunda pek de başarılı sayılmazdı. Nitekim ikinci yönünün zaafını, ilk yönü ile kapatma yoluna gitmiş, bunda da başarılı olmuştu. Yani Friedrich'in büyüklüğü diplomatlığından çok, askerî başarılarından kaynaklanmaktaydı.

1740’a gelindiğinde Avusturya kralı ve Kutsal Roma Germen imparatoru VI. Karl ölmüş ve yerine kızı Marie Teresa geçmişti. Karl, daha sağlığında iken kızının hükümranlığını komşularına onaylatmış, ancak ölümünden sonra Marie Teresa kendisini bazı komşu devletlerle bir veraset savaşının içinde bulmuştu. Prusya kralı, saldırmak için uygun anın geldiğine karar vererek birliklerini uzun süredir göz koyduğu Silezya’ya sokmakta tereddüt etmedi. Gelebilecek olası eleştirileri engellemek için de mevcut savaş ortamında ve yeni Kutsal Roma Germen imparatorunun seçimi sırasında yaşanacak kargaşalıklardan, bölgenin zarar görmesini engellemek amacı ile böyle bir harekata giriştiğini kamuoyuna duyurdu. Lakin ilerleyen yıllarda Silezya’yı boşaltmaya yanaşmadı. Bunun akabinde Avusturya’nın Fransa, İspanya, Savoy Dukalığı, Saksonya ve Bavyera prenslikleri ile yakınlaşması Friedrich’i endişelendirdi. Friedrich, bu müttefiklerden biri olan Fransa’yı yanına çekmeyi başardı. Olası bir Prusya-Fransa ittifakı ile savaşmaktan çekinen Avusturya, 1741 sonlarına yaptığı gizli bir anlaşma ile Silezya’yı, Prusya’ya bırakmaya razı oldu. Böylece Friedrich, kendisiyle yakınlaşan ve karşı gruptan uzaklaşmayı göze alan Fransa’ya haber vermeksizin, Avusturya ile ilişkilerini düzeltme yoluna gidiyordu.

Ertesi yıl Avusturya’nın toparlandığını hisseden Friedrich, yeniden Fransa ile anlaştı ve Avusturya’ya saldırdı. Avusturya’nın bir kez daha Silezya üzerindeki Prusya hakimiyetini tanıması üzerine, Fransa’yı ikinci kez ortada bırakarak yeniden Avusturya ile anlaşma yapmaktan çekinmedi. İki yıl sonra ise bu kez Avusturya ile yaptığı anlaşmayı hiçe saydı. Bir kez daha Avusturya topraklarına girdi. Bu arada Prusya ile yaptığı ittifak, Fransa’ya da pahalıya mal olmuştu. Avusturya bu ittifaka İngiltere ile bir ittifak kurarak cevap vermişti. Bu sebeple Friedrich, Fransa’yı üçüncü ve son kez ittifak için ikna etmeyi başarabildi. Lakin kısa bir süre sonra Avusturya’ya üstünlüğünü bir kez daha kabul ettirince, Fransa’yı yine tek başına bırakmaktan çekinmeyecekti. Friedrich, ihanetlerinin bedelini Yedi Yıl Savaşları sırasında Fransa’yı karşısına alarak ödedi. Lakin gerek düşmanlarının kendi aralarında koordineli hareket edemeyişleri, gerek Rusya’daki taht değişiklikleri ve gerekse de Friedrich’in savaş alanlarında akıl almaz zaferler kazanma becerisi, Prusya’ya ölümcül darbenin inmesini engelleyecektir. Ancak Friedrich de 1786’daki ölümüne kadar “Avrupa’nın en sadakatsiz müttefiki” olarak kötü bir şöhret kazanacaktır.

KAYNAKÇA

Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimine Kadar Rusya Tarihi*, Ankara 2004.

Tanju Akad, *Savaş Tarihinin Dönüm Noktaları*, İstanbul 2005.

Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*, İstanbul 1985.

Marry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, (çev: Hamit Çalışkan), İstanbul 2009.

Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (çev: Birtane Karanakçı), İstanbul 1994.

Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, (çev: Ertürk Demirel), I, Ankara 2002.

İsabella de Madariaga, *Çariçe Katerina Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, (çev: Mehmet Harmancı), İstanbul 1996.

Selahaddin Tansel, "Büyük Friedrich Devrinde Osmanlı-Prusya Münasebetleri", *Belleten*, cilt: 10, sayı: 37, Ocak 1946, s. 133-165.

M. Şevki Yazman, "Prusya Kralı Büyük Fredrik", *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 5, sayı: 5, 1 Haziran 1969, s. 88-89.

15 / TARİHÇİ HAMMER JOSEPH OLARAK DOĞDU, YUSUF OLARAK ÖLDÜ

Hammer denilince akla ilk gelen, Batı'da kaleme alınan Osmanlı tarihlerinin en namlılarından birinin müellifi olduğudur. Hammer'in 82 yıllık hayatına sığdırdığı büyük başarılar, onu Batı dünyasında Türkoloji'nin ve Şarkiyat araştırmalarının temellerini atan ilk şahıslardan biri olarak karşımıza çıkartır. Hammer; Gazali, Zamahşeri, İbn Haldun, Vassaf, Katip Çelebi ve Hafız gibi isimleri, yaptığı çeviriler vasıtasıyla Batı dünyasına tanıtmıştı. Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"sini, daha Türklerin farkında olmadığı bir devrede ilim âleminin dikkatine sunmuştu. Kaleme aldığı eserlerle Osmanlı Devleti'nde Encümen-i Daniş'e üye olarak alınmış, bizzat yazıştığı Ahmed Cevdet Paşa'yı kendisine hayran bırakmış ve onu "Hammer Tarihi"ni tamamlayacak bir eser kaleme almaya sevk etmişti. Bunun sonucunda ortaya çıkan çalışma, Osmanlı tarihçiliğinin en sık başvurulan kaynaklarından biri olan "Cevdet Paşa Tarihi" olacaktır. Avrupa'da da Tarihçi Zinkeisen'i etkilemiş; ünlü Alman edibi Goethe, Hammer'in çevirdiği "Hafız Divanı"nı okuduktan sonra "Doğu-Batı Divanı"nı kaleme almıştı. Osmanlı tarihini konu alan on bir ciltlik eserini Rus çarı I. Nikola'ya, dört ciltlik Osmanlı şiir sanatı tarihini II. Mahmut'a ve iki ciltlik "İstanbul ve Boğaziçi" adlı eserini de Parma düşesi Marie Louise'e ithaf etmişti. Osmanlı şiir sanatı konusunda yaptığı çalışma sonrasında Sultan II. Mahmut, kendisini İftihar Nişanı ile ödüllendirdi.

Viyana Bilimler Akademisi’nin kurucusu olan bu değerli âlimin, hem Osmanlı hem de Doğu dünyasına yaptığı katkıların eşi benzeri yoktur.

Hammer’e iftihar nişanı veren II. Mahmud

İKİ KİLİT ANTLAŞMA ARASINDA YAŞADI

İlginç bir tesadüf olarak Hammer’in doğum ve ölüm tarihleri, Osmanlı tarihinin dönüm noktalarına denk düşüyordu. Bilindiği üzere 1774’te Osmanlılar, Çariçe II. Katerina karşısında uğradıkları yenilginin ardından Küçük Kaynarca Antlaşması’nı imzalamak zorunda kalmışlardı. 1856’da ise aynı devlet, müttefikleri olan İngiltere, Fransa ve Piyomonte ile birlikte Rusya karşısındaki son kayda değer başarısını elde etti. Hammer, 9 Haziran 1774’te Avusturya’nın Graz şehrinde hukuk mezunu olan önemli bir maliye memurunun ilk oğlu olarak doğdu. Sonradan aileye sekiz çocuk daha katıldı. Aile ağacındaki atalarından biri olan Christopf Hammer, aynı zamanda Şark Dilleri profesörlüğü yapmıştı. Nitekim babası, Josef Hammer’i bu alana yönlendirirken, saygın atasından esinlenmiş olmalıdır.

Hammer’in soyadı, ailesinin XVIII. yüzyılın namlı mareşali Prens Öjen’in yanında çalıştığı günlerden kalmaydı. Purgstall soyadını ise bu soylu aile ile olan yakınlaşması sonrasında edindi. Hammer, elçilik görevi bittikten sonra Viyana’ya geri dönmüş ve kendini ilmî araştırmalara vermişti. Bu sırada onu himaye eden Doğu Steiermark’taki Hainfeld Şatosu’nun sahibi olan Kont Purgstall ve ailesi ile oldukça yakın bir temas kurdu. Kontun ölümü sonrasında eşi, Hammer’e hem soyadını taşıma hakkı vermiş, hem de kendisini şatosunun yasal mirasçısı ilan etmişti. Zaten Hammer de yaptığı araştırmalar neticesinde “Baron” unvanını alacaktı.

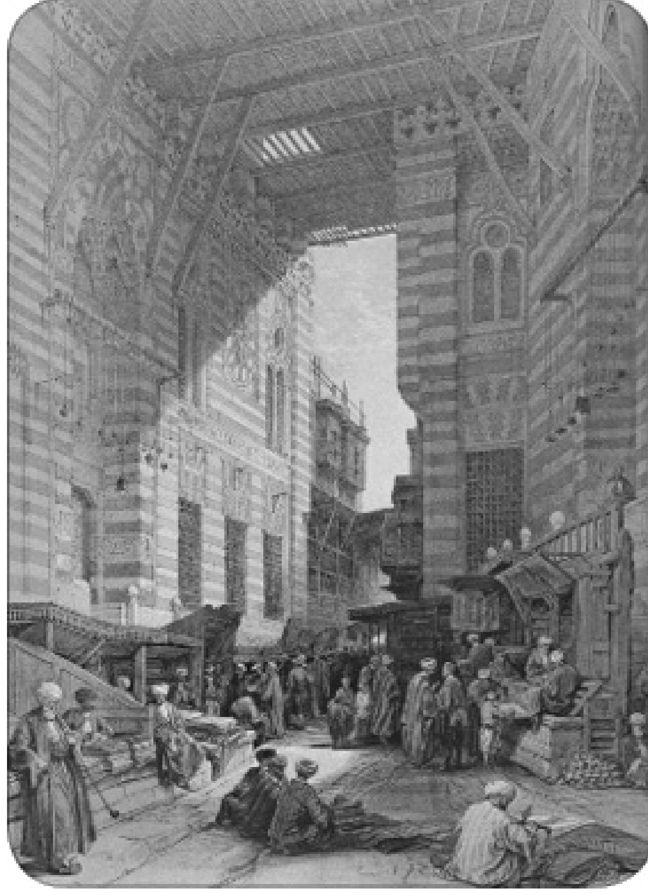
Şark Bilimleri Akademisi'ni kuran İmparatoriçe Maria Theresa

İlginçtir ki Hammer'in hayat hikayesini anlatan kaynak sayısı, onun üretim gücü göz önüne alındığında son derece yetersizdir. Bundan dolayı araştırmacılar onun mektuplarından veya ömrünün sonlarına doğru kaleme aldığı hatıralarından yararlanmak durumundadırlar. Hammer, Fransız İhtilali'nin gerçekleştiği 1789'da babası tarafından Viyana Marie Teresa Şark Akademisi'ne (Orientalische Akademie) kaydettirildi. Bu durum onun hayatında bir dönüm noktasıydı. Söz konusu okul, şark dillerine hâkim uzman diplomat yetiştirmek amacıyla Avusturya imparatoriçesi Marie Teresa tarafından 1754'te açılmıştı. Sonradan başka ülkelerdeki pek çok okula bu yönüyle örnek olacaktı. Etkilerini günümüze kadar devam ettiren okul, son büyük düzenlemeyi II. Dünya Savaşı sonrasında gördü. Okulun adı bu dönemde Avusturya Diplomatlar Akademisi olarak değiştirildi. Hammer, Doğu kültürü konusundaki ilk kapsamlı eğitimini işte bu okulda aldı.

OSMANLI ELÇİSİNE DENEY AÇIKLADI

Hammer, okulda eğitim gördüğü devrede son derece önemli bir ziyaretçiyle de karşılaştı. 1792'de Osmanlı Devleti namına Viyana'ya elçilik görevi ile gelen Ebubekir Ratıb Efendi, bu şehirdeki pek çok askerî ve kültürel kurumun yanı sıra, doğal olarak Şark Akademisi'ni de ziyaret etmişti. Burada kendisine elçinin deyimiyle yirmi beş tane "acaib ve garaib" deney gösterilmişti. Deneyleri elçiye açıklayan kişi ise o sıralarda henüz bir öğrenci olan Joseph von Hammer'di. Muhtemelen bu tecrübe Hammer için, Şark'ın bir tutku haline gelmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur. Hammer, burada on yıl kadar tercümanlık konusunda tahsil gördükten sonra 1798'de Venedik üzerinden Trieste'ye bir yolculuk yapmış ve gözlemlerini 1800'de yayımlamıştı.

1799 tarihi ise Hammer açısından bir dönüm noktasıydı. Zira bu yıl içinde hem tercümanlık yapması hem de pratik yaparak tecrübe kazanması için İstanbul'daki Avusturya Elçiliği'ne tayin edilmişti. Böylelikle Hammer'in Doğu'yu daha yakından tanıma ve bağlanma süreci başladı. Hammer 1841'de kaleme almaya başladığı hatıralarında, İstanbul'a dair kişisel gözlemlerine de yer veriyordu. Anadolu yakasına ilk geçtiği yer olan Hünkar İskelesi'ne vardığı zaman, tekneden atlayarak hemen yere kapanmış ve aşık olduğu Şark medeniyetinin toprağına sevinç içinde yüzünü sürmüştü. Bilhassa yabancı diplomatlar tarafından tercih olunan bir sayfiye yeri konumundaki Adalar'a ise tek kelimeyle aşık olmuştu. Burayı sevimli bir cennet olarak nitelendiriyordu. Buna karşılık İstanbul'daki yaşamı sıkıcı buluyor ve boş vakitlerinde ya sahafları ve manastırları gezerek eski yazmalar arıyor veya muhteşem bir sığınak olarak gördüğü Sultan I. Abdülhamid'in Bahçekapı semtinde inşa ettirdiği kütüphanede yazma inceliyordu. Yani Avusturya başbakanı Metternich'in yıllar sonra belirteceği gibi Hammer diplomat olmak için değil, araştırmak için doğmuştu. İstanbul'da da dil öğrenimine devam ediyordu. Sabahları yaşlı bir kadından Arapça, akşamları ise Grekçe dersleri alıyordu. Yine Hammer, İstanbul günlerinde şehrin modern anlamda ilk topografik haritasını çizen Fransız mühendis Kauffer ve Ressam İgnaz Meilling ile de tanışma fırsatı bulmuştu.

Hammer, Mısır’da da bulundu.

Ancak Hammer’in ilk İstanbul deneyimi çok uzun ömürlü olmadı. Bunun en temel nedeni genç mütercimin, şehre geldikten kısa bir süre sonra, bilhassa Mısır ve Suriye’yi görmek için can atmasıydı. Öte yandan İstanbul’daki Avusturya elçisi de Hammer’in kendisine danışılmadan, doğrudan Viyana kanalıyla tayin edilmesinden rahatsız olmuştu. Ancak elçi, kısa bir süre içinde bu genç adamın bürokratlıktan çok, araştırmacı yönünü keşfetmekte gecikmedi. Her iki durumun da etkisiyle Hammer, 1800’de Napolyon’un boşaltma sözü verdiği Mısır’a, diplomatik gözlemci olarak gitti. Mısır’da bir müddet kalarak hem coğrafyayı tanıdı hem de çok sayıda yazma toplayıp bunları Avusturya’ya gönderdi. Burada “Binbir Gece Masalları”nın da bir yazma nüshasını bulmuş ve bu masalların bir kısmını Almancaya çevirerek Batı âlemine tanıtmıştı.

EVLİYA ÇELEBİ VE KATİP ÇELEBİ’Yİ BATI’YA TANITAN ADAM

Hammer, sonraki yıllarda İngiltere’de bulundu ve Londra ile Oxford kütüphanelerinde çalıştı. Burada kaldığı süre içinde ilim çevrelerini kendisine hayran bırakmıştı. Geliştirdiği dostlukların da etkisiyle XIX. yüzyılda Osmanlı ülkesinde dahi tanınmayan Evliya Çelebi’yi, Batı âlemine tanıtırken İngilizceyi tercih etti. Çelebi’nin seyahatnamesinin İstanbul’u konu alan I. cildi ile II. cildinin bir kısmını İngilizce olarak 1846-1850 tarihlerinde Londra’da yayımladı. Nitekim İngiltere’de bulunduğu günlerde hatırlı dostları, burada kalarak İngiliz hükümeti için çalışmasını teklif etmişler, ancak bunu kabul ettirememişlerdi.

Hammer, Batı literatüründe Hacı Halife olarak bilinen Katip Çelebi ve onun Osmanlı coğrafyası konusundaki önemli eseri “Cihannüma” ile de ilgilendi. Yakın dostu olan Doğu bilimci Kont Severin Rzewusky’nin kütüphanesinde, “Cihannüma”nın müellif hattı olan ve düzeltmeleri de içeren bir nüshasını bulmuştu. “Cihannüma” her ne kadar 1733’te İbrahim Müteferrika matbaasında basılmış olsa da, bu nüshada Rumeli bölümü eksikti. Rzewusky’nin kütüphanesindeki nüshasında ise Rumeli ve Bosna Beylerbeyliği bölümleri de bulunmaktaydı. Hammer bu bölümleri Almancaya çevirmiş, eseri de konta ithaf etmişti. Bu cemile kontun pek hoşuna gitmiş ve Hammer’e son derece güzel bir yarış atı hediye etmişti. Ancak Hammer, oldukça ciddi bir bakım masrafı gerektiren böylesi bir hediyeyi kibarca geri çevirecektir.

Münif Fehim'in çizgileriyle Evliya Çelebi

Hammer, 1802'de Viyana'ya dönmüş ve aynı yıl bir kez daha, bu sefer elçilik sekreteri olarak İstanbul'a gönderilmişti. Bu seferki ikameti dört yıl sürecek ve kafasında bir Osmanlı tarihi yazmayı tasarlayacaktı. Zaten doğuda bulunduğu süre içinde zihnindeki eseri kaleme almaya yarayacak yazmaların çoğunu toparlamıştı. Eserlerin bazılarından Almancaya tercümeler yapmış ve bunları yayınlamıştı. Hammer 1806'da Boğdan'daki Yaş şehrine Avusturya konsolosu olarak tayin edildi. Ancak burada görev yaptığı sırada Rus işgal kuvvetlerinin komutanları ile arası açılmış ve Viyana'ya geri dönmüştü. Hammer, bir daha ölümüne kadar geçen yarım asırlık süreçte Osmanlı topraklarını göremeyecekti.

METTERNİCH'LE ÇATIŞTI

Her şeye rağmen Osmanlı coğrafyasına olan ilgisi her zaman devam etti. Nitekim 1817'de İstanbul'daki elçilik görevinin boş kalması üzerine, bizzat Başbakan Prens Metternich ile görüşerek bu makama tayinini istemişti. Ancak Metternich, bu isteği biraz da istihzai bir cevap ile "Sizin gibi

Osmanlı İmparatorluğu'nu çok iyi tanıyan biri, ancak tehlikeli bir elçi olur" diyerek geri çevirmişti. Hammer, anılarında Metternich'le ilgili çok da olumlu şeyler söylemez. Her şeyden önce Metternich, onu diplomatlık mesleği için gereğinden fazla akademik donanıma sahip buluyordu. Doğu kültürünü özümsemiş, hatta bu kültüre bağlanmış bir kişinin, Avusturya'nın çıkarlarını layığı ile savunabileceğinden kuşkuluydu. Nitekim Osmanlıları çok iyi tanıdığını söyleyerek kendisinden görev isteyen Hammer'e, "Sorun da bu ya! Ben emrimde çalıştırdığım kimselerde ne büyük bir zeka ne de fevkalade bilgi isterim. Karaktersiz makinelere ihtiyacım var. Sizin karakteriniz diplomat olmağa müsait değil. Sizde güçlü bir duygusallık ve şairlik kabiliyeti var. Her ikisi de diplomatlık mesleği için iyi değildir. Kısacası ben nazır olarak kaldığım müddetçe İstanbul'a dönmeyi unutunuz" demişti. Ayrıca Hammer'in yapısı da elçilik mesleği açısından birtakım zaaflar taşıyordu. Hammer, çağdaşları tarafından, "düşündüğünü söyleyen, çabuk kızan ve sert tepkiler veren biri" olarak tanınıyordu. Bunlar bir diplomat için son derece kötü meziyetlerdi. Hammer, böylelikle doğuya dönme konusundaki ümitleri tükenince kendini tümüyle ilmî çalışmalara verdi. Aynı tarihlerde bir bankerin kızı olan Karoline von Hanihstein'la evlendi ve bu evlilikten tam beş çocuğu oldu.

Metternich, Hammer'i geri çevirerek aslında çok hayırlı bir iş yapmıştı. Hammer, bu tarihten sonra hem Avrupa'nın önemli şehirlerini ve buralardaki kütüphaneleri gezmiş, hem de önemli Şarkiyatçılarla bağlantı kurmuştu. Bunlar arasında en önemlisi, Fransa'da bulunduğu günlerde temas kurduğu Silvestre de Sacy idi. Kısa bir süre içinde yalnız Avusturya'da değil, tüm Avrupa'da kaleme aldığı eserlerle ve yaptığı çevirilerle Şarkiyat âleminin ilgi odağı haline gelmeyi bildi. Şark bilimlerinin gelişimi konusunda elinden gelen gayreti de gösterdi. 1825-1830 yılları arasında ise en tanınan eseri konumundaki "Geschichte des Osmanischen Reiches" adlı eserini kaleme aldı. Eserin Türkçesi "Osmanlı Devleti Tarihi" olup, bizde kısaca "Hammer Tarihi" olarak şöhret buldu.

1838'de dönemin imparatoruna başvurarak Viyana Bilimler Akademisi'nin tesisi için girişimde bulundu ise de olumlu bir sonuç alamadı. Ancak azmi neticesinde 1847'de bu şubenin kurulması için gerekli onayı almayı başardı. Kuruluş toplantısındaki başkanlık seçiminde 23 oyun 16'sını alarak başkanlığa getirildi. Fakat Avrupa'yı sarsan 1848 İhtilalleri

sonrasında Prens Metternich'in başbakanlıktan ayrılması neticesinde yaşanan gelişmelerden rahatsız oldu. Tesisi için tüm varlığı ile mücadele ettiği kurumun başkanlığından ayrıldı. Zira ona göre akademide kutuplaşmalar başgöstermiş ve kurum gerçek amacından sapma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. 1850'den itibaren kendisine, varisi olduğu Purgstall ailesinden kalan Hainfeld Şatosu'na çekilerek anılarını kaleme alma konusuna yoğunlaştı. Eseri, ancak 1940'ta Viyana Bilimler Akademisi Yayınevi'nce basıldı. Ancak hemen belirtelim ki söz konusu hatırat ana yazmanın sadece onda biridir. Basılı eser 592 sayfa olup, bunun 414 sayfası esas metin, geri kalan kısmı da ilavelerdir. Hammer, hatıralarını 1841'de kaleme almaya başlamış ve 29 Eylül 1852'de bitirmişti.

Baron Hammer von Purgstall

Hammer gerçek bir araştırma tutkunuydu. Belki de bundan dolayı ömrünün son anlarına kadar hayata sıkıca bağlanmış ve bir şeyler üretmeye devam etmişti. Kendisinin son anlarında saray kitaplığından getirttiği Şark edebiyatına dair bir kitap okuduğu biliniyor.

KATOLİK KABRİSTANINDA BİR MÜSLÜMAN KABRİ

Hammer, 23 Kasım 1856'da Viyana'da öldü. Üç gün sonra şehre 14 kilometre mesafedeki Weidling kasabasında yer alan Katolik mezarlığında,

kendisi için önceden yaptırttığı kabre defnedildi. Ancak bu kabir, çevresindeki mezarlardan çok açık biçimde ayrılıyordu. Bütün hayatını Şark araştırmalarına vermiş ve Şark ile adeta özdeşleşmiş olan Hammer, son uykusuna da bir Şarklıya yakışır biçimde çekilmeyi tercih etmişti. Katolik inancında kaldığı halde, mezarını adeta bir İslam kabri olarak tasarlamıştı. Mezar taşında adını "Yusuf" olarak yazdırmış ve mezarını da ulema mezarlarına benzetmişti. Taşının kitabesinde "Huve'l bâki. Merhum, herkesi bağışlayan, herkesi affeden Yüce Tanrı'nın merhametine sığındı. Üç dilin mütercimi Yusuf Hammer, ruhu şad ola" ibaresini yazdırmıştı. Bunun dışında kabrinin üzerinde Karacaahmed veya Eyüp kabristanlarında örneklerine sıklıkla rastlayabileceğiniz "Ziyaretten murad ancak duadır/Bugün bana ise yarın sanadır" ibaresi de yazılıydı. Mezarının muhtelif yerlerinde Arapça, Farsça ve Osmanlıcanın yanı sıra Almanca, Latince, Fransızca ibareler de bulunmaktaydı.

HAMMER ŞARKSEVERDİ AMA PEK DE TÜRK DOSTU DEĞİLDİ

Hammer Şark kültürüne gönülden bağlı olsa da eserlerinde zaman zaman Osmanlılara ve Türklere karşı ciddi önyargı taşıyan ifadelere yer vermişti. Dolayısıyla Şark'a olan sevgisi, onu bir Türkofil yapmamıştı. Öncelikle Hammer, Türk devletinin geri dönülmez bir yola girdiğine ve yapılan ıslahatların kaçınılmaz sona hiçbir fayda sağlamayacağına inanıyordu. Kendisi, muhtelif çalışmalarında bazen çok da ayrıntılı bilmediği bir mevzuyu, Türkler aleyhine önyargılı bir şekilde hükme bağlayabiliyordu. Örneğin bir eserinde, Rodos Adası'nı ziyaretinde Hıristiyanların Fileromo, Müslümanların ise Sünbüllük dedikleri tepelik bir alanda yer alan harabenin, aslında Hz. Meryem adına inşa edilen bir kilise olduğunu, ancak yapının Kanuni tarafından hamama çevrildiğini söylüyordu. Güya Kanuni bu tertemiz ibadethaneyi, kendi iğrenç şehvet oyunları için bir mekan olarak kurgulamıştı. Halbuki söz konusu yapı Hz. Meryem'e ait bir kilise değil, keşişlerin barındığı bir manastırdı ve Semavi Eyice'nin belirttiğine göre de Kanuni, adayı fethettikten sonra keşişler burayı terk etmişlerdi. Yani yapının iğrenç şehvet oyunları bir yana, hamama çevrilmesi de söz konusu değildi.

Hammer, “Osmanlı Devleti Tarihi” adlı eserinde, Fatih’ten bahsederken “kan dökücü ve gaddar” gibi ifadeleri kullanmakta bir sakınca görmüyordu. Sınır boylarında keşif seferi yapmak ve düşman arazisini yağmalamakla görevli olan akıncıları da “yağmacı başıbozuklar” olarak nitelendirmekteydi. Halbuki hemen her devletin askerî kadrolarında benzeri birimler bulunmaktaydı. Hammer, Boğdan Konsolosluğu sırasında Rus işgal komutanları ile anlaşmazlığa düşüp ülkesinin yolunu tuttuğunda, Osmanlı-Avusturya sınırını ayıran beyaza boyanmış kazıklarla karşılaşmıştı. Hatıralarında söz konusu sınırı, “Türk barbarlığını, Avrupa kültüründen ayıran işaretler olarak nitelendiriyordu.

Hammer’in mezarı (Fotoğraf: Yaşar Şadoğlu)

Buna karşılık Hammer’in eserlerinde Türkleri ön plana çıkarıp övdüğü de oluyordu. Mesela Bursa ve İznik çevresine yaptığı seyahatin notlarını neşrettiği eserinde, bu şehirdeki Bizans ve Osmanlı uygulamalarını karşılaştırıyordu. Ona göre Bizanslılar, pagan oldukları için Roma mirasına sahip çıkmayarak pek çok kitabenin tahrip olmasına yol açarken, Osmanlılar bu yazılara hiçbir şekilde ilişmemişlerdi.

BOYU KADAR ESER ÜRETTİ

Hammer bütün yaşamı boyunca pek çok çalışmaya imza attı. Kendi hatıralarında bu eserlerin sayısı 76 olarak verilmiştir. Osmanlı Devleti’ni ilgilendiren en önemli çalışması ise hiç şüphe yok ki Almanca olarak kaleme aldığı ve Rus çarı I. Nikola’ya ithaf ettiği on ciltlik “Osmanlı Devleti Tarihi” adlı çalışmasıdır. Eser, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’na kadar uzanan 475 yıllık bir periyodu kapsıyordu. Hammer, 1856 yılına kadar yaşamasına rağmen, kalan 75 yıllık

tarihe dair bir şeyler kaleme almak istememişti. Doğal olarak araştırmacılar bunu, müellifin şahidi olduğu devreyi yazarken tarafsız kalamamaktan çekinmesine veya diyalog halinde olduğu yabancı ülkelerin kimi idarecilerini gücendirmek istememesine yormuşlardı. Hammer, bu eserini kaleme alırken hem Doğu hem de Batı kaynaklarından istifade etmişti. Özellikle çalışmada kullanılan Doğu kaynakları eseri orijinal kılmaktaydı. Çalışmanın en çok eleştirilen yanı ise Hammer'in bilhassa Balkan ülkelerine ait kaynaklar ile Bizans devri kaynaklarını görmezden gelmesi veya kullanmamasıydı. Bu da bilhassa eserinin Balkan tarihi ve Osmanlı idari teşkilatı ile alakalı bölümüne olumsuz yansımıştı. 1825-1830 yılları arasında tamamlanan eser, daha beş yıl geçmeden 1835'te Fransızcaya çevrilmeye başlanmıştı. Metnin tam çevirisi 1843'te sonlandı. Çeviri, Hammer'in gözetimi altında gerçekleştirilmişti ki bu da metnin değerini daha da arttırmaktadır. Hammer her ne kadar Encümen-i Daniş'e üye seçilmiş ve Ahmed Cevdet Paşa başta olmak üzere önde gelen pek çok Osmanlı tarihçisi ile temas kurmuş olsa da bu değerli eseri, kaleme alındıktan neredeyse bir asır sonra Türkçeye kazandırılmıştı. Mehmed Âta Bey, 1911'de çalışmayı "Devlet-i Osmaniye Tarihi" adı ile dilimize aktarmıştı.

Mütercim Hammer

Hammer'in bilhassa Osmanlı başkentini ilgilendiren çok önemli bir çalışması "İstanbul ve Boğaziçi" adını taşıyordu. 1822'de Peşte'de yayınlanan bu eser, Parma düşesi Marie Lousie'e sunulmuştu. Toplamda 1334 sayfalık bu çalışma iki cilt şeklinde düzenlenmişti. Eser, İstanbul ve

yakın çevresi hakkında genel bilgi veren ilk eser olması açısından öne çıkıyordu. Çalışma adeta yabancılar için bir seyahat rehberi olarak tasarlanmıştı. Eserin ilk cildindeki başlıklara bakıldığında, Evliya Çelebi'nin etkisi açıkça görülüyordu. Bugün dahi kıymetini koruyan bu çalışmadaki bazı başlıklar şehrin surları, kapıları, hamamları, kahvehaneleri, anıtları, türbeleri, tekkeleri, çeşmeleri, sebilleri, sarnıçları, su yolları, bentleri, hanları, kervansarayları, dökümhaneleri, tersaneleri gibi isimler taşıyordu. II. ciltte ise şehrin ve yakın çevresinin bazı semtleri irdelenmekteydi. Yine bu bölümde Hammer, Evliya Çelebi'nin I. cildinden şehirdeki meslek grupları ile ilgili bazı bilgileri özetleyerek eserine almış, bu durumu da çalışmanın bir yerinde belirtmişti. Hammer bu son derece kapsamlı çalışmasını hazırlarken şehir ve çevresini etraflıca dolaşmıştı. Ancak bazı yerlerin anlatımında müellifin kitabî bilgilere dayandığı ve söz konusu yerleri görmediği anlaşılmaktadır. Hammer bu çalışmasını hazırlarken İstanbul camileri hakkında en önemli kaynak olarak kabul edilen Hüseyin Ayvansarayî'nin "Hadikatü'l-Cevâmi" adlı eserini de tedkik etme fırsatı bulamamıştı. Daha doğrusu bu eserin varlığından haberdar değildi. Sonradan bu eseri temin ettiğinde ise kitap çoktan yayınlanmış bulunuyordu.

Hammer'in yaşadığımız coğrafyayı yakından ilgilendiren bir diğer çalışması ise "İstanbul'dan Bursa'ya ve Olimpos'a (Uludağ) ve buradan İznik ile İzmit Üzerinden Geriye Dönüşte Görülenler" adını taşımaktaydı. Epey uzun bir isme sahip olan bu eser, Hammer'in 1804'te söz konusu bölgelere gerçekleştirdiği seyahat notlarından oluşmaktaydı. Eser, 1828'de Peşte'de 200 sayfa olarak yayınlanmıştı. Müellif, Bursa seyahati sırasında gördüğü Muradiye, Ulucami gibi mabetlerle, Tophane gibi tarihî semtleri tanıtıyordu. Türbeler hakkında bilgiler verirken Yeşil Türbe'yi zerafeti ile ön plana çıkarıyordu. Eserinde Orhan Gazi'yi "barbar" sıfatı ile niteliyordu. Eserine Bursa'nın sivil mimarisi hakkında notlar da kaydetmişti. İznik şehrinde ise bilhassa kapı ve surlardan bahsetmişti.

Hammer, hızlı üretmesi ve çoğu zamanda verdiği bilgileri ciddi biçimde kritiğe tâbi tutmaması gibi nedenlerle yoğun eleştirilere de maruz kalmıştır. Mesela Osmanlı şiiri hakkında kaleme aldığı dört ciltlik çalışması, aynı sahada haklı bir şöhret yakalayan E. J. Gibb tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Gibb, bu çalışmasından hareketle Hammer'in "çalışkan bir

mütercim olmaktan öteye gidemediğini" söylemişti. Yine de Hammer'in Batı'da el atılmayan pek çok konuda "ilk"leri kaleme alarak kendisinden sonra gelen araştırmacılara yol gösterdiğini belirtmek gerekir. Nitekim bazı eserleri de bu özelliğini doğrular. Kırım hanlarının tarihini kaleme almış, Osmanlı idari teşkilatını, İlhanlılar tarihini ve Haşhaşileri yazmış, "Hâfız Divanı" ile Vassâf tarihini Almancaya çevirmişti. Bazı makaleleri ise Doğu kültürüne ne denli vâkıf olduğunu ispatlar niteliktedir. Bu makalelerinin başında "Deve Üzerine", "Müslümanlarda Tılsım" ve "Araplarda At" isimli çalışmaları gelmektedir.

GOETHE "DOĞU BATI DİVANI"NI HAMMER'E BORÇLU

Hammer'in en önemli özelliklerinden biri, telif ettiği eserler veya yaptığı çevirilerle çağdaşı olan pek çok aydın ve sanatçıyı beslemesiydi. Nitekim Alman edebiyatının en önemli isimlerinden biri olan Goethe de bu durumdan nasiplenmişti. Hammer'in 1812'de Stutgart-Tübingen'de basılan çalışması "Der Divan von Mohammed Schemseddin Hafiz" adını taşıyordu. Eser, adından da anlaşılacağı üzere Muhammed Şemseddin Hafız'ın "Divan"ının bir çevirisiydi. XIV. yüzyılda yaşayan ve Fars dilinin en usta şairlerinden olan Hafız, Ömer Hayyam, Sadi Şirazi, Mevlana, Kemaleddin İsfahani gibi isimlerden etkilenmiş; Fuzuli, Baki ve Nedim gibi şairleri de etkilemiş bir isimdi. Kısa bir süre sonra "Hafız Divanı", Şark şiirine ilgi duyan Avrupalılar arasında elden ele dolaşmaya başladı. Basımının üzerinden çok geçmeden, Goethe de bu divân ile tanıştı. O sıralarda Goethe, Weimar Kütüphanesi'nin sorumlusuydu. Kütüphaneye kısa bir süre önce Arapça, Farsça ve Osmanlıca yazmalardan oluşan çok değerli bir kolleksiyon aldırmıştı. Tam da o günlerde yayıncısı tarafından kendisine "Hafız "Divânı"nın bir baskısı gönderildi. Usta şair, bu çeviriyi okuduktan sonra eserin etkisiyle kendisinin "Faust"tan sonraki en önemli eseri olan "Doğu-Batı Divânı" adlı çalışmasını kaleme almaya başlayacaktı. Esasen Goethe, Hafız'ın yaşadığı devir ile kendi yaşadığı dönem arasında da bazı paralellikler olduğunu düşünüyordu. Her ikisi de bir karmaşa dünyasına gözlerini açmışlar ve bulanık ortamda yaşamlarını sürdürmüşlerdi. Hafız, Timur istilaları öncesinde ve bu istilalar sırasında yaşanan karşıklıklara şahit olmuş, eserini yaşının kemale erdiği bir devrede bitirmişti. Goethe için de benzer bir durum söz konusuydu. "Doğu-Batı Divanı" adlı çalışmasını 1814-1818 yılları arasında kaleme aldığında, yetmişine merdiven dayamış bulunuyordu. Yaşadığı kıta, Napolyon Savaşları ve onun beraberinde getirdiği badirelerle çalkalanıyordu. Alman şairin, Hafız'ı kendine yakın bulması biraz da bundandı.

Doğu-Batı Divanı’nın yazarı Goethe

Goethe, çok önceden İslami kültür ve edebiyata yoğun bir ilgi duyuyordu. Pek çok eserinde Kur’an’dan alıntılar kullanıyordu. İlgisi o noktaya gelmişti ki, İslamiyet’i kabul ettiği şeklinde bazı şayialar dahi yayılmıştı. Bu durumu daha da pekiştirircesine Goethe, 1816’da “Doğu-Batı Divânı” adlı eserinin takdiminde “Bu eserin müellifi, kendisinin Müslüman olabileceğine dair şüpheyi reddetmemektedir” şeklinde bir ifade kullanmıştı. Divân’ın içinde de Kur’an’daki ayetlerden ilhamlar, hatta bazı yerlerde doğrudan alıntılar bulunuyordu. Mesela çalışmasında yer alan; “Doğu’da Allah’ındır / Batı’da Allah’ın / Kuzey ve Güney sahası / Sulh içindedir O’nun kudretiyle” mısraları Kur’an’daki Bakara suresinin 115. ayetinin adeta bir çevirisi gibiydi. Bu ayette inananlara şöyle sesleniliyordu: “Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” Söz konusu ayet, aynı zamanda Goethe’nin dinlere bakış açısını da gayet güzel açıklar niteliktedir. Goethe daha gençlik yıllarında Johann Gottfried Herder aracılığıyla dinlerarası tolerans ve kültürel çoğulculuk fikrine inanan bir edib olarak sivrilmişti. Herder, kaleme aldığı “İnsanlık Tarihi Felsefesi Üzerine Fikirler” adlı çalışmasında Hz. Muhammed’i, tevhid fikrine olan gönülden bağı ve Allah’a iyi fiillerle hizmet etmeyi yüceltmesi gibi etkenlerden dolayı övmekteydi. Kur’an’ı da mucizevi Arapçasının etkisiyle kitleleri peşinden sürükleyen olağanüstü bir kitap olarak tanımlıyordu. Daha da ileri giderek “Eğer Avrupa’nın Alman fatihlerinin elinde Kur’an’a eşdeğer bir kitap olsaydı, hâkim dil kesinlikle Latince olmaz, Alman kabileleri de ümitsizce ve başıboş dolaşıp durmazdı” diyordu. Herder, Goethe’ye Kur’an’la da ilgilenmesini tavsiye etmişti. Bu ilginin etkisiyle Goethe, kaleme aldığı bir

şiirinde İslamiyet'in tevhid ilkesine ne kadar yakın olduğunu şu mısralarla dile getiriyordu: "İsa bütün saflığıyla duyuyor / Kainatın ilahı bir tek diyordu / Onu ilahlaştıran her kişi / En kutlu hislerini yaralıyordu."

Goethe de Herder'den bu kültürü yoğun bir şekilde miras almıştı. Nitekim ona yazdığı bir mektupta yine Kur'an'a gönderme yaparak "Musa'nın Kur'an'da etttiği dua gibi dua etmek istiyorum. Musa: Rabbim! dedi. Yüreğime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır, dilimden şu bağı çöz." Goethe, İslamiyet'in inanç dokusundan çok, onun tevhid ilkesine olan bağlılığı ile ilgileniyordu. Hz. Muhammed'i de bu nedenle ayrı bir yere koyup yüceltiyordu. Nitekim Frankfurtlu bağnaz bir ilahiyat profesörü olan Friedrich David Megerlin'in yaptığı Kur'an çevirisini kritik ederken de onun İslam ve peygamberi hakkında yaptığı yorumlar karşısında hayal kırıklığını ifadeden geri kalmıyordu. Zira söz konusu profesör, çevirisinin önsözünde Hz. Muhammed'den "sahte peygamber ve Deccal" olarak bahsederken, Kur'anı da "yalanlar yumağı" ifadeleriyle nitelendirmekteydi. Goethe, kaleme aldığı ve bu çalışmayı kritik ettiği yazısında, çeviri sırasında harcanan emeğe saygı duyduğunu beyan ediyor, ancak bu çevirinin dine büyük bir hassasiyet gösteren daha bilimsel bir çevirinin acilen yapılmasını zorunlu kıldığının da altını çiziyordu. Hatta bu çerçevede Kur'an'ın çevirisi sırasında izlenmesi gereken yolu da şu şekilde açıklıyordu: "Kur'an'ın şumulünü kavramaya meyyal, çok keskin bir zekaya sahip, şair ruhlu bir Alman mütercimin Şark'ın mehtaplı, berrak seması altında ve ilahi vahyin geldiği yerde kuracağı çadırda Kur'an'ı bir peygamberin ruh hali içerisinde okuduktan sonra tercümeye başlaması en büyük arzumdur."

KAYNAKLAR

Bekir Sıtkı Baykal, "Hammer'in Hatıratı", *AÜDTCFD*, cilt: 1, sayı: 1, Ankara 1942, s. 128-131.

Fred Dallmayr, "Doğu-Batı Divanı: Goethe ve Hâfız Diyaloğu", *Divan*, Yıl: 5, sayı: 9, İstanbul 2002, s. 113-131.

DİA, "Goethe Johan Wolfgang von", *DİA*, cilt: 14, İstanbul 1996, s. 99-101.

Semavi Eyice, "J. von Hammer-Purgstall ve Seyahatnamaleri", *Belleten*, cilt: 46, sayı: 183, Temmuz 1982, s. 535-550.

Hakan Karagöz, "Hammer ve İlmi Faaliyetleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 13, Isparta 2005, s. 139-154.

Cemil Koçak; "Hammer'in Hatıraları", *Tarih ve Toplum*, cilt: 8, sayı: 43, Temmuz 1987, s. 63-64.

İlber Ortaylı, "Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von", *DİA*, cilt: 15, İstanbul 1997, s. 491-494.

Franz Sauer, "Hammer-Purgstall", (çev: Sezer Duru), *Belleten*, cilt: 36, sayı: 141, Ocak 1972, s. 79-83.

Yaşar Şadoğlu-Veysel Türk, “Avusturya’da Osmanlı İzleri: Büyük Osmanlı tarihçisi Hammer Burada Yatıyor!”, *Gezgin*, sayı: 42, Ağustos 2010, s. 74-77.

Şerafeddin Turan, “Başvekâlet Arşivinde Hammer’e Âit Vesikalar”, *AÜDTCFD*, cilt: 11, sayı: 1, Mart 1953, s. 157-160.

Şerafettin Turan, “Marcus Aurelius Tercümesi Hakkında Hammer’in II. Mahmud’a Bir Mektubu”, *AÜDTCFD*, cilt: 14, sayı: 3-4, Eylül-Aralık 1958, s. 79-82.

Fatih Yeşil, *III. Selim Döneminde Bir Osmanlı Bürokratı: Ebubekir Ratib Efendi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.

16 / KAN VE DEMİR ÜZERİNE İNŞA EDİLEN ÜLKE: ALMANYA

Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyılın son çeyreğindeki en önemli müttefiki olan Almanya’nın ilginç kuruluş hikayesi, Avrupa tarihinin dikkat çeken olaylar silsilesini içinde barındırır. Aslına bakılırsa Alman birliği büyük ölçüde Prusya şansölyesi yani başbakanı Otto von Bismarck’ın eseriydi. Bu çerçevede Osmanlıların son demlerinde kader ortaklığı kuracakları Alman İmparatorluğu’nun ya da Almanların deyişi ile “II. Reich”in kuruluş hikayesine bir göz atalım.

Alman coğrafyası, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nun görkemini kaybetmeye başlamasının hemen sonrasında ciddi sıkıntılara maruz kaldı. Şarlken’in ölmeden kısa bir süre önce tahttan feragat ederek imparatorluğunun batısında kalan toprakları oğlu II. Filip’e, doğusunda kalan Avusturya merkezli toprakları da kardeşi Ferdinand’a bırakmasından sonra bölgede sular durulmadı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise Alman coğrafyasında Prusya’nın varlığını hissettirmeye başladığı görülür. Bu dönemde Prusya’nın başına geçen Büyük Friedrich, Yedi Yıl Savaşları sonrasında ülkesini Orta Avrupa’nın en önemli güçlerinden biri haline getirecekti.

Sonraki yıllarda Napolyon Savaşları, gerek Prusya’yı gerekse de Alman coğrafyasını hallaç pamuğu gibi atacaktır. 1806’da Napolyon Jena’da, Prusya ordusunu kesin bir şekilde mağlup etti. 1815 Viyana Kongresi sırasında Avrupa coğrafyası ve devletlerarası güç dengeleri belirlenirken, Almanya dediğimiz bölgede dağınıklık devam etti. Bu dağınıklık, Viyana

Kongresi sonrasında Prusya ve Avusturya arasında Alman prensliklerini kendi liderlikleri altında birleştirme konusunda ciddi bir rekabete neden olacaktı.

Napolyon Jena'da

Bölgenin XIX. yüzyıl başlarından itibaren hızla gelişme sürecine giren sanayisi, Alman siyasi birliğini neredeyse zorunlu kılıyordu. Zira dönemin önemli sanayi devletleri olan İngiltere ve Fransa, siyasi birliklerini asırlar öncesinden temin ettikleri için uluslararası arenada son derece etkin bir güce sahiptiler. Söz konusu devletler tüccarlarının çıkarları doğrultusunda sömürge arayışı içine giriyor, bazı devletlerle tüccarları lehine ticari anlaşmalar imzalayabiliyor ve ülkelerinin menfaatlerini diplomasi ya da gerektiğinde siyasi güç kullanarak savunabiliyorlardı. Halbuki Alman coğrafyasının dağınıklığı, böylesi bir yapıya izin vermediği gibi, prenslikler arasındaki gümrük duvarları da bu coğrafya içindeki ticareti olumsuz etkiliyordu.

ÖNCE GÜMRÜK BİRLİĞİ SAĞLANDI

1818'de Almanlar siyasi birliğe giden yolda ilk adımı attılar ve Bavyera ile Avusturya dışında diğer Alman prensliklerinin katılımı neticesinde "Zollverein" diye anılacak olan Alman Gümrük Birliği kuruldu. Avusturya'nın Alman prensliklerini güçlendireceğinden ve bölgedeki nüfuzuna zarar vereceğinden çekindiği için katılmadığı bu teşebbüs, Prusya'nın diğer prenslikler üzerinde yıldızının parlamasına neden olacaktır. Esasen Alman prenslikleri Avusturya ve Prusya arasında sürüncemede kalmış bir haldeydiler. Zira Avusturya'nın liderliği kabul edilecek olursa bu devlet, emperyal geleneğin bir sonucu olarak Alman prensliklerinin iç işlerinde Prusya'ya oranla daha az müdahil bir tutum

takınacaktı. Bu da prensliklerin en azından özerkliklerini garanti altına alacaktı. Lakin Avusturya, bilhassa 1830 ve 1848 yılları arasında Avrupa'yı kasıp kavuran ihtilaller sırasında, siyasi açıdan ne denli zayıf olduğunu göstermişti. 1848'de ayaklanan Macarlar, ancak Rusya'nın yardımı ile ezilebilmişti. Dahası muhafazakâr Avusturya'nın, gelişen Alman burjuvazisinin ekonomik beklentilerini tatmin etmenin çok uzağında olduğu da bir başka gerçekti.

Berlin'de 1848 İhtilalleri

Buna karşılık Prusya, hızla gelişen bir sanayiye sahipti. Baltık denizi'nde etkin bir güç haline gelme çabası içindeydi. Alman prenslikleriyle girişeceği muhtemel bir ittifak, merkezi ve güçlü bir Alman ulus-devletinin doğmasına yol açacak, ancak kuvvetle muhtemel ki bu ittifak içinde sayıları 38'i bulan Alman prenslikleri bağımsızlıklarını neredeyse tamamen yitireceklerdi. Her şeye rağmen gelişmeler, Prusya'nın olası bir Alman birliğini temin etme konusunda daha avantajlı olduğunu gösteriyordu. Yine de bu birliği oluşturmak sanıldığı kadar kolay olmayacaktır. Avrupa'nın ortasında bulunan Almanya, başta Avusturya olmak üzere Fransa, Danimarka gibi devletlerle de kozlarını paylaşmak zorunda kaldı. Kıta Avrupası'nda bir güçler dengesi arzulayan İngiltere de Orta Avrupa'da sanayisi ve ekonomisi ile tehditkar bir Alman devletinin kuruluşuna sıcak bakmayacaktır.

Prusya Başbakanlığı’nın ilk yıllarında Bismarck

1861’de Prusya tahtına geçen I. Willhelm’in en temel meselesi hiç şüphesiz ki Almanya’nın birliğini sağlamak değildi. Kendisi, öncelikli olarak askerî ve ekonomik bazı problemlerle baş etmek zorundaydı. Yakınlarının tavsiyesi ile daha önce Petersburg ve Paris büyükelçilikleri de yapmış olan ve Avrupa’yı oldukça iyi tanıyan Prens Otto von Bismarck’ı “şansölye” unvanıyla başbakanlık makamına atadı. Bismarck, Prusya’yı dünyanın başat güçlerinden biri haline getirme yolunun, takip edilecek sağduyulu bir diplomasi ve doğru zamanda yapılacak hamlelerden geçtiğine inanıyordu. Önemli Avrupa başkentlerindeki diplomatlığı ona çok şey kazandırmıştı. İlk olarak Alman prenslikleri, en kısa zamanda Prusya etrafında birleşmeliydi. Zira güneydeki bazı prenslikler Avusturya’nın güdümündeyken, batıdaki bazı Alman prenslikleri üzerinde Fransız etkisi seziliyordu. Bu mücadeleler ortamında Rusya’nın da Prusya’nın yanında yer alması temin edilmeli ya da en azından tarafsızlığı sağlanmalıydı.

Bismarck politikasının ilk işaretlerini 1862’de yaptığı bütçe görüşmeleri sırasında vererek, Almanya’nın “kan ve demir” ile inşa olunacağını söylemişti. Bismarck, bu sözü ile Almanların dünyadaki mevcut güç dengeleri içinde yer alabilmesinin ancak güç kullanımı ile mümkün olduğunu dile getiriyordu. Prusya başbakanı, mecbur kalmadıkça savaştan hoşlanan bir politikacı değildi. Nitekim kendisi, savaşı, diplomasinin ya da ulaşılmak istenen nihai hedefin bir parçası olarak kabul ediyordu. Hedefe varıldığında ise kazanımları korumak için mümkün olduğunca riske girmemek en akıllıca yoldu.

EN ZAYIF HALKA DANİMARKA

Bismarck, Alman birliğinin önündeki dış engelleri temizlemeye öncelikle en zayıf halkadan başladı. Bu halka, Danimarka'ydı. Danimarka, sınır komşusu olduğu Alman dukalıklarından Schleswig ve Holstein'i 1863'te doğrudan topraklarına kattığını açıklayınca, Bismarck duruma el koymaya karar verdi. Zira her iki dukalık da Germen Konfederasyonu içinde bulunuyordu. Bismarck, Avusturya'nın da Prusya'nın bu hamlesi karşısında tarafsız kalamayacağını biliyordu. Zira Avusturya, konfederasyon üyesi bir Alman prensliğine karşı girişilen bu hareket karşısında sessiz kalırsa, diğer prenslikler üzerinde saygınlığını tümüyle yitirebilirdi. Bu nedenle iki Alman devleti, 1864 yılının başında Danimarka'yı, iki Alman prensliğini ilhak girişiminden vazgeçmesi konusunda uyardı. Bu uyarının sonuç vermemesi üzerine Şubat 1864'te başlayan savaş, Ekim 1864'te Viyana Antlaşması ile nihayetlenecekti. Savaş sonrasında Schleswig Prusya'nın, Holstein Dukalığı ise Avusturya'nın idaresine bırakıldı.

Şansölye Bismarck

Bismarck için ikinci hamle Alman ulusal birliğinin önündeki en önemli engel olan Avusturya'nın devreden çıkarılmasıydı. Bismarck bunun öncesinde de bir dizi diplomatik temasta bulunmayı ihmal etmedi. Önce Fransa imparatoru III. Napolyon ile temas kuran Prusya başbakanı, onu tarafsız kalmaya ikna etti. Zira iki devlet arasındaki olası savaş Fransa'nın lehineydi. Fransa bu dönemde hem batıdaki bazı Alman prenslikleri üzerinde hem de İtalya üzerinde nüfuz elde etme mücadelesi içindeydi. Uzun sürecek bir Prusya-Avusturya Savaşı her iki devleti de yıpratacağı için durumdan kârlı çıkan devlet Fransa olacaktı. Bismarck, Rusya ile

yakınlaşmayı da ihmal etmedi. Rusya, 1853'te patlak veren Kırım Savaşı sırasında kendisine karşı hasmane tutum takınmayan tek büyük devlet konumundaki Prusya'ya, olası bir savaşa müdahil olmayacağına dair güvence verdi. Böylelikle Bismarck, Avusturya ile doğrudan karşı karşıya kaldı. Çatışmanın görünürdeki nedeni Prusya'nın Avusturya kontrolüne giren Holstein Dukalığı'nın iç işlerine karışmasıydı. Gerginleşen ilişkiler Prusya'nın Holstein'a girmesi sonrasında savaşa dönüşecekti.

Haziran'da başlayan mücadele, Prusya orduları komutanı Helmuth von Moltke'nin dahiyane stratejisi ile kazanılan Könnigratz Savaşı ile açık bir biçimde Prusya'nın üstünlüğünde devam etti. 1866 yılının Temmuz ayı ortalarında Prusya ordusu Viyana önlerine gelmişti bile. Bismarck burada frene basacak ve ilerleyen günlerde Fransa ile mücadele ederken aynı kültür ve kökten gelen Avusturya'yı yanında bir güç unsuru olarak görmek istediği için Viyana'ya girmeyecekti. Zaten Ağustos 1866'da imzalanan Prag Antlaşması'yla da Prusya istediğini fazlasıyla almıştı. Bu anlaşma çerçevesinde Avusturya, Alman birliği üzerindeki tüm haklarından feragat etmekte; böylelikle Prusya, Alman siyasi birliğini temin etme konusunda tek siyasi güç konumuna gelmekteydi. Buna karşılık Avusturya, aldığı ağır yenilgiye rağmen ciddi bir toprak kaybına uğramamıştı.

Almanya'nın üç mimarı: Bismarck, Willhelm ve Moltke

Ancak birliğin tesis edilmesinde önemli bir engel daha bulunmaktaydı ki bu engel Fransa'ydı. Fransa ile mücadele etmek için birden çok sebep bulunmaktaydı. Her şeyden önce Fransa, Prusya'nın kontrolü altına girmek istemeyen Bavyera ya da Württemberg gibi Güney Alman prensliklerini destekliyordu. Bu güçlü prensliklerin Prusya güdümüne girmesi için Fransa'nın ezilmesi şarttı. Dahası 1815 Viyana Kongresi ile sınırlandırılan ve genişlemesi durdurulan Fransa, Alman coğrafyası için bir tehdit unsuru teşkil ediyordu. Fransa'nın başında bulunan İmparator III. Napolyon'un Lüksemburg, Kuzey İtalya ve Güney Almanya'da hak talepleri vardı. Tüm Avrupa, işte bu nedenlerden dolayı iki ülke arasındaki bir savaşı kaçınılmaz olarak görüyordu. Ancak Fransa imparatoru, gerek kendisine dayanılmaz acılar yaşatan böbrek rahatsızlığı ve gerekse de savaş öncesi askerî ve diplomatik birtakım hazırlıklar yapma istediğinden dolayı zaman kazanma peşindeydi. Aynı şey Bismarck için de geçerli olduğundan, savaş dört yıl boyunca ertelendi. Bu süre içinde Fransa, gerek Güney Alman prenslikleri ve Avusturya, gerekse de İtalya ile yürüttüğü görüşmelerden bir sonuç alamadı. Prusya ise hem Avusturya'nın onurunu rencide etmemenin semeresini toplayacak hem de İtalya gibi ulusal bütünlüğünü tam anlamıyla temin için Fransa'nın bölgedeki etkinliğini azaltmak isteyen bir devletin durumundan akıllıca istifade edecekti. III. Napolyon'un yaptığı birtakım diplomatik hatalar da ona Güney Alman prensliklerinin verdiği desteği ortadan kaldıracaktı.

FRANSA'NIN TALEPLERİ

Fransa, daha Prusya, Avusturya ile mücadele etmeden önce, tarafsız kalmasının karşılığı olarak Lüksemburg'un kendisine devrinin Prusya tarafından kabulünü istemişti. Yine Belçika üzerindeki emellerinin de tanınmasını arzuluyordu. Uzun lafın kısası Fransa, Bismarck'ın deyimiyle Avusturya meselesinde tarafsız kalmasının karşılığı olarak Prusya'dan "bahşiş" istiyordu. Bismarck, Avusturya'nın işini bitirene kadar Fransa'nın bu isteklerine açıkça muhalefet etmekten çekinmiş, ancak savaş sonrasında bu konudaki rahatsızlığını çeşitli vesilelerle dile getirmişti. Öte yandan Prusya'nın 1866'da Avusturya'yı devre dışı bıraktıktan sonra hızla büyümesi, III. Napolyon üzerindeki kamuoyu baskısını da had safhaya

çıkarıyordu. Fransa aleyhine bozulan güçler dengesinin tesisi için Lüksemburg ve Belçika'nın ilhakı zorunlu kabul ediliyordu.

İşte tam da bu süreçte ortaya çıkan İspanyol tahtı veraset meselesi Bismarck'a, Fransa'yla savaş için aradığı mücadele nedenini verdi. 1868 yılı Eylül ayında İspanya tahtında bulunan Kraliçe II. Isabella, düzenlenen bir ihtilal sonrasında tahtı terk etmeye mecbur bırakılmıştı. Geçici bir hükümet kuran İspanyollar, taht için Avrupa'nın güçlü ailelerinden bir prensi namzet olarak gösterme kararı aldılar. Sonunda Prusya imparatorunun yeğeni ve anne tarafından da Fransa imparatoru III. Napolyon'a akraba olan Prens Leopold Hohenzolern'i tahta davet ettiler. Prusya Kraliyet Hanedanı olan Hohenzolernlere mensup genç prens, ilk başta Fransa ile Prusya arasında mücadeleye sebep olacağı düşüncesi ile tahtı reddetti. Ancak devreye Bismarck'ın girmesi, hadiselerin seyrini değiştirecekti. Tecrübeli devlet adamı, bu teklifi kabul etmenin Prusya'ya ve Almanya'ya en büyük hizmet olacağı fikrine genç prensi ikna etti. Nitekim İspanyollar, Şubat 1870'te tekliflerini yenileyince bu sefer kabul cevabı ile karşılaştılar.

“Biz Almanlar bir tek Tanrı'dan korkarız bu dünyada”, Bismarck.

İşte bu gelişmeler Fransa'da soğuk bir duş etkisine sebep olacaktı. İspanya ve Prusya tarafından iki ateş arasında bırakılma tehlikesi karşısında III. Napolyon derhal harekete geçti. İngiltere, Rusya ve Avusturya'nın da olaylara müdahil olması sonrasında 12 Temmuz 1870'te Leopold Hohenzolern, İspanya tahtı namzetliğinden ayrıldığını açıklamak zorunda kaldı. Esasen tam da bu nokta da mesele kapanmış görünüyordu. Zira Prusya kralı, Fransa ile bir savaş arzulamadığı gibi, Fransa imparatoru da Prusya ile sonu belli olmayan bir mücadeleye girmekten çekinmekteydi.

Böylesi bir ortamda, III. Napolyon'un bir teşebbüsü ilişkileri tekrar gerdi. III. Napolyon, Prusya kralından Berlin büyükelçisi aracılığı ile İspanya tahtına hiçbir zaman bir Hohenzolern prensinin geçmeyeceğine dair yazılı garanti talep etti. Prusya kralı Willhelm, büyükelçiye böyle bir yazılı teminat vermeyi reddetti ve sözlü olarak imparatorun bu konuda endişe etmemesini dile getirmekle yetindi. Bu konu hakkında söyleyecek başka da bir şey olmadığını gayet nazik bir dille ifade etti. Fransız büyükelçisi de kralın sözlü teminatının yeterli olduğunu söylemişti.

Mesele bir kez daha kapanmış gibiydi. Fakat bir gün sonra Prusya kralının, başbakanı olması nedeniyle Bismarck'ı durumdan haberdar etmesi ve Fransa imparatorunun talebinin basına ne şekilde aktarılacağı meselesini Bismarck'a bırakması olayların seyrini değiştirecekti. Bismarck, konuyla ilgili basın bildirisini kaleme almadan önce, Alman Genelkurmay Başkanı Moltke ile kısa bir toplantı yaptı ve ordunun savaşa hazır olduğu cevabını alınca da şu açıklamayı kaleme alarak gazetelere gönderdi: "Fransa elçisi, Prusya kralından hiçbir Hohenzolern prensinin bir daha İspanyol tahtına aday olmayacağı konusunda yazılı güvence istemiş, majesteleri de Fransa elçisini bir daha bu konu ile ilgili olarak huzuruna kabul etmeyeceğini ifade ile kendisine tebliğ edecek hiçbir şeyi olmadığını bildirmiştir."

Bismarck, esir düşmüş III. Napolyon'u teselli ederken

Aslında Bismarck'ın basına verdiği yazılı bilgi, her ne kadar doğru olsa da, üslubu son derece tahrik ediciydi. Fransızlar bu bildiriden büyükelçi ve dolayısıyla onun temsil ettiği imparatorlarının aşağılandığı sonucunu çıkarırken, Almanlar da böyle bir teminat istenmesini kendi ulusal onurlarına yapılmış ağır bir hakaret olarak algıladılar. Fransa'da da Prusya aleyhine büyük gösteriler düzenlendi. Paris'teki Prusya Büyükelçiliği'nin camları kırıldı. Gösterilerde halk "Prusya'ya, Berlin'e!" diye sloganlar attı. Böylelikle savaş, önüne geçilemez bir hal almıştı.

İMPARATORU ESİR ETTİLER

Temmuz'da Fransa, Prusya'ya savaş ilan etti. Fiilî mücadele ise 2 Ağustos'ta başladı. Bir ay içinde Fransız ordusu ardı ardına bozguna uğrayınca, III. Napolyon hasta olmasına rağmen cephenin yolunu tuttu. Prusya, 1 Eylül 1870'te Sedan'da yapılan meydan savaşında rakibini hezimete uğrattı. Savaş sonunda imparator 80 bin kadar Fransız askeri ile birlikte esir düştü. Paris'te ayaklanmalar baş gösterdi ve bunun sonrasında

1852’den beri devam eden imparatorluk rejimi sona ererek, Fransa’da üçüncü kez cumhuriyet ilan edildi. Paris bir yandan yaşanan iç karışıklıklarla çalkalanırken, öte yandan Prusyalılar tarafından kuşatma altına alındı. Muhasara sürerken Paris’in dışında bulunan ve Fransa imparatorlarının ikametgah sarayı olan Versailles’in Aynalı Salonu’nda Almanya’nın temelleri atılacaktı. 18 Ocak 1871 günü Bavyera kralı II. Ludwig, kendi elleriyle Prusya kralı Willhelm’e imparatorluk tacını giydirecekti. Böylelikle Willhelm, II. Reich’in yani Alman İmparatorluğu’nun ilk imparatoru olacaktır.

Fransa bu olayın intikamını 1919’da alacak, Almanya’nın I. Dünya Savaşı sonrasında çöküş belgesi olan Versailles Antlaşması’nı aynı sarayın, aynı salonunda Almanya’ya onaylatacaktı. Fransa, 10 Mayıs 1871’de imzalanan Frankfurt Antlaşması ile mağlubiyeti kabul etti. Anlaşmanın şartları aynı zamanda I. Dünya Savaşı’nın nedenlerini de gözler önüne seriyordu. Buna göre Fransa, kömür ve demir yatakları açısından zengin olup, halkının büyük kısmı Fransız olan Alsace Lorrain bölgesini Almanya’ya bırakırken, 5 milyar frank savaş tazminatı ödemeyi de kabul ediyordu. Almanya, bu tazminat ödenene kadar Fransa’nın kuzey topraklarını işgal altında bulunduracaktı. Bismarck görüldüğü üzere Avusturya’ya karşı öngördüğü hoşgörüyü Fransa’ya göstermemiş ve ülkesi 1918’de Fransa’nın intikamına şahit olmuştu.

Versay Sarayı’nda Almanya’nın kuruluşu, 18 Ocak 1871

Bugün hâlâ Bismarck’ın kişiliği hakkında polemikler üretilmeye devam ediliyor. Yönetim tarzı olarak her ne kadar zaman zaman pek otokrat olsa

da, politikada “Amaç, aracı meşru kılar” ilkesini rehber edinerek çıkarcı ve acımasız bir yol takip etse de, XIX. yüzyıl dünya politikasında ve Alman tarihinde oynadığı mühim rol asla inkar edilemez.

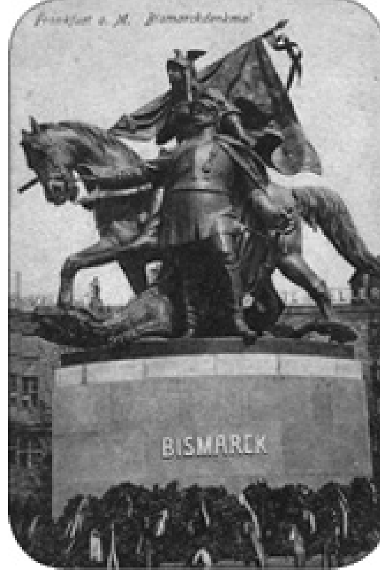
BİSMARCK OSMANLI DEVLETİ’Nİ PAYLAŞMAYI TEKLİF ETMİŞTİ

Almanya’nın tarihsel süreç içinde yetiştirdiği en değerli devlet adamlarından biri olan Otto von Bismarck, Osmanlı Devleti’ne yönelik politikasında pek de dostane hedefler gütmüyordu. Almanya’yı türlü zorluklar üzerine inşa eden Bismarck’a göre asıl önemli olan, Almanya’nın doğu ve batısındaki güçler dengesinin korunmasıydı. Osmanlı ise bunu temin için gerektiğinde rahatlıkla feda edilebilecek bir devlet durumundaydı. Bismarck, Almanya’yı, Fransa’nın kırılan ulusal onuru üzerine inşa etmişti. Fransa hem ağır bir tazminata mahkûm edilmiş, hem de ekonomik açıdan son derece kıymetli Alsace-Lorrain bölgesinden olmuştu. Fransa’nın ilk fırsatta bu ağır yenilginin intikamını almak istemesi kaçınılmaz görünüyordu.

Mevcut şartlar şunu göstermişti ki, Fransa tek başına Almanya’ya rakip olamazdı. Ancak doğudaki Rusya ile birleşmesi Almanya açısından tam anlamıyla kabustu. Şu halde Almanya, mutlak surette Fransa’yı siyasi açıdan yalnız bırakma politikası takip etmeliydi. Bunun da yolu Rusya ile iyi geçinmekten geçiyordu. Yalnız ortada küçük bir problem vardı. Aynı Almanya, Avusturya ile olan ilişkilerini de benzer bir ittifak içinde tutmaya önem veriyordu. Halbuki Avusturya ve Rusya’nın çıkarları özellikle Balkanlar söz konusu olduğunda çatışıyordu. Zira Prusya’ya yenilerek Orta Avrupa’da dikkate değer bir güç olmaktan çıkan Avusturya, bütün dikkatini Balkanlar’a yoğunlaştırmıştı. Rusya’nın bölgede takip ettiği politikalar, doğal olarak Bismarck’ı ziyadesiyle huzursuz ediyordu. Üstelik Avusturya’ya İngiltere’nin destek vermesi de bir başka endişe verici gelişmeydi. Zira İngiltere, Balkanlar’da yayılmaya çalışan ve Boğazlar’ı tehdit eden Rusya’yı, kendi sömürgelerine giden yol açısından bir tehdit olarak görüyordu. Gelişmeler pekala Rusya’yı Fransa ile yakınlaşma sürecine itebilirdi. Bu da Bismarck’ın binbir emekle kurduğu politik dengelerin altüst olması anlamına geliyordu.

Tarihimize “93 Harbi” olarak da geçen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında yaşananlar, Bismarck’ı istemediği bir durumla karşı karşıya getirecekti. 93 Harbi’ne giden olaylar silsilesi 24 Temmuz 1875’te Hersek’te Nevesin kazası Hıristiyanlarından bazılarının vergi vermemek amacıyla ayaklanmaları üzerine başladı. Osmanlılar, başlangıçta Avrupalı büyük devletlerin devreye girmemesi için bölgeye bir nasihat heyeti yollamayı tercih etmişlerdi. Ancak bu tutum, asilerin cesaretini daha da arttırmıştı. Bunun üzerine Osmanlılar, bölgeye kuvvet sevk etti. Fakat bu durum isyanın genişlemesine, Karadağ ile Sırbistan ahalisinin de olaylara dahil olmasına yol açtı. Tarihe Hersek Bunalımı olarak

geçen bu gelişmeler sırasında Rusya, aktif bir şekilde bölgede Osmanlı nüfuzunun azalması için rol oynadı. Buna karşılık Avusturya, Balkanlar’da Rus etkisinin güç kazanmasındansa mevcut statükonun devamını arzuluyordu. İngiltere de bu konuda açık bir şekilde Avusturya’ya destek veriyordu.

Frankfurt Bismarck heykeli

Tüm bu yaşananlar Avrupa’yı yeni bir buhrana, hatta muhtemelen bir savaşın eşiğine getirmekteydi. Tam da bu sırada Rus Dış İşleri bakanı Prens Gorçakof, Bismarck’tan doğuda emelleri olmayan tek büyük Avrupa devletinin lideri olarak Berlin’de bir konferans toplanmasını istedi. Doğal olarak Bismarck, bu teklife hiç de sıcak bakmayacaktı. Ne de olsa Almanya, arabuluculuk yaparken, ister istemez taraflardan birini ödün vermeye davet edecek ve bu daveti alan devletin desteğini yitirecekti. Bu durum Bismarck’ı, tek barışçı çözüm olarak gördüğü Osmanlı Devleti’nin paylaşılması fikrine yöneltti. Eğer Osmanlı mirası büyük devletlerce kağıt üzerinde paylaşılırsa ve Rusya’da bu paylaşımı hayata geçirmek için Osmanlı Devleti’ne savaş açarsa sorun büyük ölçüde halledilirdi. Bismarck’ın kafasındaki paylaşım planı büyük devletlerin çıkarlarını tatmin eder nitelikteydi. Buna göre Batılı devletlerin Hersek Bunalımı sebebiyle sundukları reçeteyi muhtemelen reddedecek olan Osmanlı Devleti’ne Rusya savaş açacak, İngiltere de bu sırada Akdeniz’de bulunan donanmasını devreye sokarak sömürge ve ticaret yolları açısından son derece önemli olan Süveyş Kanalı ve Mısır’ı işgal edecekti.

Avusturya ise Osmanlı’nın Balkan topraklarını rehin olarak işgal edecek, buraların statüsü sonradan belirlenecekti. Buna karşılık bu iki devlet Rusya ile görüşme masasına oturacaktı. Bu görüşmede Türklere yaşam sahası olarak İstanbul, Edirne ve Anadolu ciheti bırakılacaktı. Bunun dışındaki bölgeler büyük devletler arasında nüfuz alanlarına

ayrılacaktı. Bu durum, Osmanlı Devleti’nin de lehine idi. Zira her geçen zaman yaşadığı çalkantılarla bölgenin daha da istikrarsızlaşmasına, dolayısıyla da büyük devletler arasında yaşanan nüfuz çatışmalarının artmasına neden olan Osmanlı Devleti, küçülen topraklarında daha muktedir bir politika takip edebilecekti. İstanbul, Osmanlılara bırakılırken, Çanakkale Boğazı tarafsız ellere, belki bir komisyona devredilecekti. Böylece Rusya, kendi evine açılan kapı durumundaki Boğazlar’dan emin olurken, İngiltere ve Fransa da Rusya’nın sıcak denizlere inmesinden endişe duymayacaklardı.

Bismarck, en önemli politik hasmı olan Fransa’yı da Avrupa barışının devamını düşünerek dışarıda bırakmamıştı. Plana göre İngiltere, Mısır ile Suriye civarında Fransa’ya da ekonomik ve ticari ayrıcalıklar verebilirdi. İngiltere’nin bu konuda telaşa kapılmasına da gerek yoktu. Zira dünyanın en büyük deniz gücüne sahip olan İngiltere, olası bir anlaşmazlığın çıkması durumunda her koşulda Fransa’yı hizaya sokabilirdi.

Gelgelelim Bismarck da kafasındaki bu planın sadece hoş bir fantezi olduğunun farkındaydı. Nitekim İngiltere ve diğer büyük devletler nezdinde bu sebeple herhangi bir girişimde bulunmamıştı. Bir yandan Rusya’nın İstanbul’dan vazgeçmesini istemek, öte yandan Avusturya’ya yeni nüfuz sahaları açmak ve İngiltere’nin Mısır ve çevresinde bazı kilit noktaları işgal etmesine göz yummak, politik gerçekliklerle çok da bağdaşmayan tutumlardı.

Bismarck’ın ters düştüğü Kayzer Willhelm

Fakat 93 Harbi sonrasında toplanan 1878 tarihli Berlin Kongresi’nde alınan kararlar, Bismarck’ın savaş öncesinde fantezi olarak görülen ve politik alana dökülemeyen fikirlerini büyük ölçüde hayata geçirecekti. Avusturya, Bosna-Hersek’i himayesi altına

alırken, Bulgaristan da Rus nüfuzuna açılacaktı. Boğazlar ve Balkan topraklarının bir kısmı ise Osmanlı egemenliğinde kalacaktı. İngiltere, belki o sırada değil, ancak dört yıl kadar sonra Mısır'a yerleşecekti. Bununla birlikte değişen dengeler Avrupa barışını korumaya yeterli gelmeyecek ve I. Dünya Savaşı'na giden süreç böylelikle başlayacaktı. Bismarck'ın Avrupa'daki güç dengelerini gözeten "Reel politik"i, 1890'da onun başbakanlığı bırakması ile dizginleri eline alan Kayzer II. Willhelm'le beraber "Welt politik"e yani dünya liderliği politikasına dönüşecekti. Böylelikle Bismarck'ın en çok korktuğu şey gerçekleşecek; Almanya, Avusturya'dan yana tercihini kullanırken, Rusya'yı karşısına alacaktı. Bu durum Fransa'nın Rusya'ya yakınlaşmasına ve 1870'in intikamını 1918'de fazlasıyla almasına yol açacaktı.

KAYNAKÇA

Bekir Sıdkı Baykal, "Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğunu Taksim Fikri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı: 5, Ankara 1943, s. 3-12.

Henry Kissinger, *Diplomasi*, (çev: İbrahim H. Kurt), İstanbul 1994.

Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler*, (çev: Savaş Aktur), II, Ankara 2002.

İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu ve Alman İlişkileri", *İki Dost Hükümdar Sultan II. Abdülhamid ve Kaiser II. Willhelm*, (ed: İlona Baytar), İstanbul 2010, s. 11-15.

Ali Reşat, *Bismarck*, Ankara 1930.

Midhat Sertoğlu, "Avrupa'nın Kaderini Değiştiren Olay: 1870-1871 Alman-Fransız Savaşı", *Hayat Tarih*, cilt: 2, sayı: 8, Ağustos 1975, s. 13-20.

Gül Tokay; "Ayastefanos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 1999, s. 188-202.

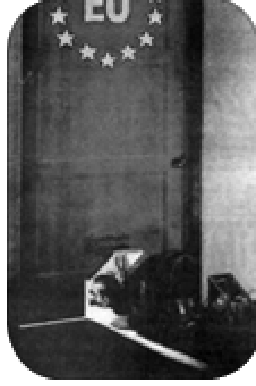
Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1798-1994)*, İstanbul 1995.

17 / AVRUPA MİZAHI VE OSMANLILAR

Günümüzde karikatür, en etkin propaganda araçlarından biri olarak kullanılmaktadır. Çizgiye ve bazen de söze dayanan bu sanat, toplumları harekete geçirebilme, büyük halk hareketlerinin fitilini ateşleyebilme gücüne sahiptir. Bazen bir dine, bazen bir topluluğa, bazen de bir siyasi lidere ya da partiye yöneltilen sert eleştiriler, çeşitli tepkileri de beraberinde getirebilmektedir. Bunun son örneğini Danimarka'da yayınlanan *Jyllands Posten* gazetesindeki Hz. Muhammed'e yönelik hakaret içerikli karikatürler sonrasında yaşadık. Gazetenin kültür editörü Flemming Rose, karikatürleri

yayınlamaktaki maksadının “Müslüman dünyasının sınırlarını test etmek olmadığını, sadece kamusal alanda ifade özgürlüğü konusunda yaşanan sıkıntıları eleştiri için bir tartışma başlatmayı amaçladığını” söylese de İslam dünyasının yoğun öfkesi ile karşılaşmaktan kurtulamamıştı. Bu durum, Türkiye’nin AB süreci ile ilgili tartışmalarını da derinden etkilemiş, Türkiye’nin karikatür krizi sırasında İslam dünyasında yatıştırıcı bir rol oynaması gerektiği AB’nin üst düzey idarecileri tarafından dile getirilmişti. Öte yandan yaşananlar, mizahın dinsel değerlere saldırmasının meşru olup olamayacağı tartışmalarını beraberinde getirmiş, İslam dünyasında bu konuyla ilgili olarak Batı âlemine yönelik bazı eleştiriler yapılmıştı. Bu eleştiriler arasında Papa’nın, pop şarkıcısı Madonna’yı çevirdiği bir klipten dolayı aforoz etmeye kalkması, yine Papa’nın sıklıkla eşcinsellik ve doğum kontrolü başta olmak üzere bazı uygulamalara karşı verdiği beyanlar ya da Hz. İsa’nın hayatını değişik bir bakış açısıyla anlatan bir filmin bazı ülkelerde gösterimden kaldırılması gibi tutumların gündeme getirilmesi yer alıyordu. Dolayısıyla bir yerde “Batı dünyası, kendi inanç iklimine yönelik farklı yorumlara karşı nasıl ki ciddi bir hassasiyet taşıyorsa, İslam dünyasının bazı konulardaki hassasiyetini anlaması gerekir” deniyordu.

Bilindiği kadarıyla “karikatür” kelimesi ilk kez Rönesans döneminde 1646 yılında İtalyan yazar Annibale Carraci’nin “Bologna Sanatları” isimli eserinde geçmekte ve “bir olayı çarpıtarak anlatma” manasında kullanılmaktadır. Kelimenin Avrupa’da ilk kullanıldığı ülkeler de daha çok Orta ve Batı Avrupa ülkeleri olan İtalya, Hollanda ve Fransa’dır. Ortaçağ’da Katolik Kilisesi’nin yeniden düzenlenmesi amacıyla girişilen Reform hareketleri döneminde Kalvincilerle Luthercilerin yani reformcuların birbirlerini ya da bazen Katolik Kilisesi’ni yerin dibine geçirmek amacıyla yapmış oldukları çizimler, günümüz karikatür sanatının ilk yapıtları olarak kabul görmektedir. Karikatür sanatı günümüzde de çoğu zaman Yeniçağ’lardakine benzer amaçlara hizmet eder nitelikte kullanılmaktadır.

Stern dergisinde yayınlanan karikatür

Yakın bir zaman önce *Stern* dergisinin 23 Eylül 2004 tarihli sayısında yayınlanan ve Türkiye'nin AB'ye girme çabalarını kaba bir dille hicveden karikatür de, haklı olarak o günlerde epey bir süre gazetelerimizin gündemini meşgul etmişti. Söz konusu karikatürde, elinde bavuluyla ve yüzündeki biçimsiz bıyığıyla Türkiye, AB'nin kapısından içeri köpeklere mahsus küçük bir kapıdan girmeye çalışmaktaydı. Bu nedenle de karikatür, Türk basınında yoğun bir tepki ve nefretle karşılandı. Gelgelelim toplumumuz, bu tarz karikatürlere tarih içinde fazlasıyla muhatap olmuştu. Bu yazıda istedim ki bilhassa XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında Batılı dergilerde yayınlanan bu tarz karikatürlere yer vereyim. Böylelikle Batı basınının en azından bir kesiminde Türkler hakkındaki imajda, aradan geçen uzun zamana ve Türk toplumunun giriştiği köklü reform çabalarına rağmen aslında pek de bir değişimin olmadığı anlaşılsın.

AVRUPA'YA MALZEME OLDUK

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, zayıflamasıyla beraber Avrupa'da gittikçe gelişen yayıncılığın mizah koluna önemli bir malzeme teşkil eder oldu. Bu yüzyılda Avrupa basını Osmanlıları; düze çıkmak için çabalayan, Batı'yı yakalamaya uğraşan ancak çabaladıkça batan ve Avrupa'da da istenmeyen misafir olarak varlığını sürdüren bir zavallı olarak görüyordu. Bu yüzyılda özellikle Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımının bir sonucu olarak Balkanlar'da art arda isyanlar görülmekteydi. Esasen bu isyanların tohumu ünlü Fransız general Napolyon Bonapart'ın 1797 yılında Avusturya İmparatorluğu'nu yenerek bu ülkeden toprak alması ve bu suretle Osmanlılarla komşu olmasıyla atılmıştı. Dünyaya hâkim bir imparatorluk kurmak isteyen Napolyon, bir yandan Balkanlar üzerinden

Akdeniz’e sarkarak Rusya’nın genişleme yolunu tıkamak, diğer yandan da Mısır’ı alarak İngiltere’yi sömürgelerine giden yolda vurmak emelindeydi. Bu nedenle de Balkan ulusları arasında milliyetçilik duygularını körüklemek suretiyle bölgede karışıklıklar çıkmasına ön ayak olmuştu.

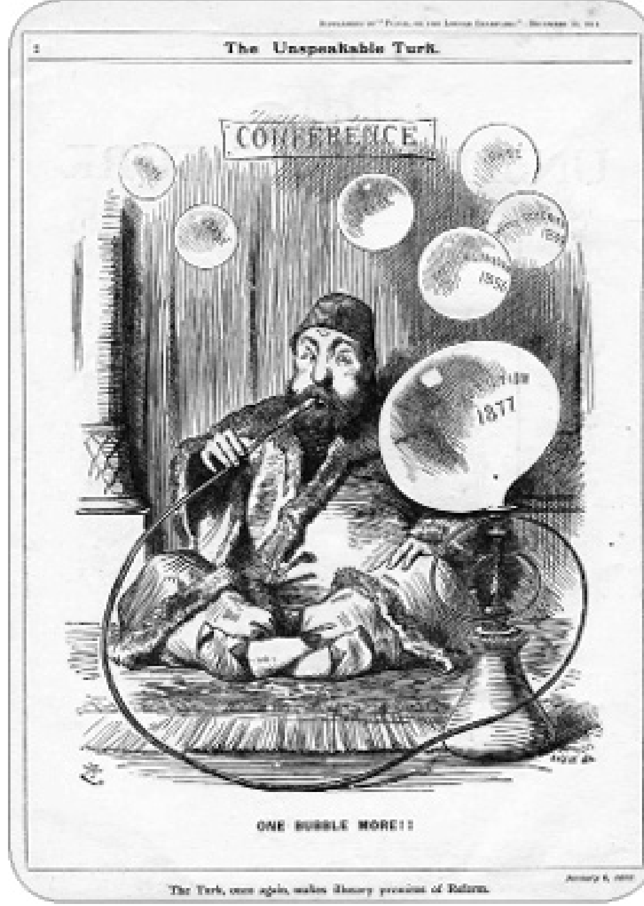
Züğürt Türk

Napolyon’un bir yandan da Mısır’ı işgale girişmesi, Avrupa’da “Doğu meselesi” adı verilen sorunun alevlenmesine yol açtı. Doğu sorunu kısaca, artık çözülme devresine giren Osmanlı Devleti’nin Avrupa’nın büyük devletlerince ne şekilde paylaşılması gerektiği sorunuydu. Büyük devletler diğer rakiplerinin de çıkarlarını ister istemez göz önüne alarak kendi emellerini elverdiğince uygulama safhasına koymaya başladılar. Bu amaçla Rusya, Balkanlar’da yayılma politikasını tüm hızıyla hayata geçirmeye girişirken, İngiltere sömürgelerine giden yolu garanti altına almak amacıyla Mısır ve Kıbrıs’ı işgal etmiş, Fransa da kendine en yakın Afrika sahilleri olan Cezayir ve Tunus’u ele geçirmişti. Batılı devletler, Osmanlı ülkesindeki yayılma emellerini hayata geçirmek için özellikle Balkanlar’da

yaşayan azınlıkları ve onların sorunlarını büyük bir ustalıkla kullanıyorlardı. Kendi sömürgelerindeki Müslümanlara ikinci sınıf vatandaş muamelesini bile çok gören Batılılar, söz konusu Osmanlı Devleti'nin içindeki azınlıklar olunca her ne hikmetse adeta adalet timsali kesiliveriyorlardı.

BALONDAN ISLAHAT

Osmanlı Devleti'nin bu duruma bir son vermek ya da en azından Batılı devletlerin kendi üzerindeki baskılarını hafifletmek amacıyla başvurduğu yöntem ise padişah ve bazı devlet adamlarının girişimleriyle peş peşe hatt-ı hümayunlar çıkartarak tüm vatandaşlarının ve tabii ki bu arada gayrimüslimlerin de haklarının güvence altında olduğunu dünyaya duyurmak oldu. Bu amaçla 1839 yılında Tanzimat Fermanı, 1856 yılında Islahat Fermanı ve 1876'da da I. Meşrutiyet ilan edildi. Fakat tüm bu teşebbüsler Batı ile girişilecek konferans ve müzakerelerde Türklerin göz boyamak amacıyla gerçekleştirdiği tedbirler olarak görüldü. Batı dergilerinde bu durum "Nargile fokurdatan tembel ve aylak Türk, önce reformun hayalini kurar, ardından da kocaman balonlar çıkarar" şeklinde sunuldu.

Bir balon daha…

BİRİNCİ SINIF KASAP

Bununla da kalmadı, I. Meşrutiyet'i ilan ederek Osmanlı tarihinde ilk parlamento olan Meclis-i Mebusan'ı açan padişah olan ve Kanun-ı Esasi adlı Osmanlı anayasasını yürürlülüğe koyan II. Abdülhamid de Batı'da sayısız karikatürde resmedildi. Mesela Abdülhamid, XX. yüzyıl başlarında Makedonya'da yaşayan farklı milletlere mensup azınlıklar arasında meydana gelen kargaşanın bastırılması sırasında güç kullanılması nedeniyle, yayınlanan bir karikatürde birinci sınıf bir kasap olarak çizildiği gibi, bir diğer karikatürde de masaya yatırdığı küçük bir Makedon çocuğunu kesmeye hazırlanan bir cani olarak karikatürize edilmişti. Bu karikatürde Avrupalılara seslenen II. Abdülhamid, "Daha önce 500.000 Ermeni'yi kesmeme göz yumdunuz, Makedon Hıristiyanları katletmeme niye karşı çıkasınız ki?" diyordu.

ZÜĞÜRT TÜRK

Yirminci yüzyıl başlarında I. Balkan Savaşı’nın çıktığı günlerde Avrupa’nın önde gelen devletleri savaşın sonucu ne olursa olsun Balkanlar’daki mevcut statü ve sınırların korunacağına dikkat çekmişlerdi. Bu durumun en önemli nedeni 1897 yılında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında meydana gelen savaşta Osmanlı birliklerinin başarılı olmasıydı. Avrupa’nın devreye girmesiyle Osmanlı Devleti, zaferle çıktığı bu savaşın nimetlerinden yararlanamamıştı. Hatta bu dönem Avrupa basınında çıkan bir karikatürde Yunanistan ve Osmanlı Devleti, kendileri ile müzakere yapmak amacıyla sandalda bekleyen Avrupa’nın büyük devletlerinin gözü önünde samimiyetsiz bir centilmenlik yarışı içinde resmedilmişlerdi. Sonuçta, kıyıda bekleyen sandal Yunan tarafını selamete çıkarırken, arkasında bıçağını saklayan hain Türk bir kez daha avucunu yalamıştı.

Batılıların gözüyle II. Abdülhamid

Ancak I. Balkan Savaşı’nda bu sefer Balkan uluslarının yüzü gülmüştü. Dolayısıyla savaş öncesinde büyük devletlerin Balkanlar’daki mevcut durumun ne olursa olsun devam ettirilmesi yönünde aldıkları karara da bir gerek kalmamıştı. Ne de olsa yenilen ve toprak kaybı söz konusu olan Osmanlı Devleti’ydi. Rusya’nın desteğini de arkalarına alan Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ 1912 yılında Osmanlı Devleti’ne savaş açarak başarılı olmuşlar, hatta Bulgar ordusu Çatalca önlerine kadar ilerlemişti. Savaşın en önemli çıkış nedeni olarak Avrupa basını, Balkanlar’daki son Osmanlı mirasının söz konusu devletler arasında bölüşülmesini görüyordu. Bu durumu anlatan bir karikatürde Balkan

ulusları, kılıcını kırarak esir ettikleri züğürt Türk'ten parasını isterler, fakat züğürt Türk'ün artık alınacak hiçbir şeyi kalmamıştır.

GİRİT SORUNU

Zaten daha önceleri Girit sorunu nedeniyle kaleme alınan bir başka karikatür, hem bu temayı işlemekte hem de XX. yüzyılda Avrupa karşısında zaman zaman düştüğümüz durumu çok açık bir şekilde gözler önüne sermekteydi. Girit Adası, XVII. yüzyılda Osmanlı tarihinin en uzun süreli kuşatmasının ardından sınırlar içine katılmıştı. Fakat 1821 yılında Mora Yarımadası'nda meydana gelen Yunan Ayaklanması sırasında adadaki yerli Rumlar da isyan etmiş ve olaylar ancak Osmanlıların Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yardımıyla ve zorlukla bastırılabilmişti. Yunanistan, kurulduğu ilk yıllardan beri adanın kendisi ile bütünleşmesi için yoğun çabalar harcamış, hatta 1866'da adada çıkan büyük isyanın sonrasında adanın kendisine bağlandığını ilan etmişti. Fakat adaya en tecrübeli diplomatlarından biri olan Âli Paşa'yı gönderen Osmanlılar, Girit'e birtakım özel haklar tanıyarak isyanın önünü almayı başarmışlardı.

Bununla beraber Girit'te sular yine de durulmamış ve 1897 yılında çıkan Osmanlı-Yunan Savaşı'nın en önemli nedenlerinden birini adanın durumu teşkil etmişti. İşte tam da bu yıllarda çizilen bir karikatür mali iflasını ilan etmiş Osmanlı'nın acınası durumunu çok net bir biçimde gözler önüne seriyordu. Yırtık pırtık fakat sırmalı bir askerî üniforma içinde Avrupa'nın kapısını çalan sefil Türk'ün elinde Girit'le ilgili tavizler içeren bir torba vardı. Ekonomik açıdan sıfırı tüketmiş olan Türk'ün herhangi bir konuda pazarlık edecek durumu da yoktu. Siyasi konularda Avrupalıların istediği tavizleri vererek yaşamını onların insafına terk etmek durumundaydı.

ÜSTE ÇIKTIM DİYE ÖVÜNME

I. Balkan Savaşı sonrasında kazanılan zafer, Balkan uluslarını elde edilen kazancın paylaşımı konusunda birbirine düşürecekti. Bu nedenle Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya kendi aralarında birleşerek bu savaşta aslan payını alan Bulgaristan'a saldıracaklar, durumdan istifade ile Bulgaristan'a savaş açan Osmanlılar da I. Balkan Savaşı'nda kaybettikleri Edirne ve Kırklareli'yi geri alacaklardı. Balkan uluslarının arasındaki anlaşmazlıktan yararlanan Osmanlılar, böylece Avrupa kıtasındaki

varlıklarını sembolik de olsa devam ettirmeyi başarıyorlardı. Avrupa basını bu durumdan da mizah malzemesi çıkarmayı ihmal etmedi. 1913 yazında Edirne ve Kırklareli'nin geri alınmasının hemen ardından yayınlanan ve "Kısmet" adını taşıyan bir karikatürde Türk, karşısında yer alan ve Avrupa'nın büyük devletlerini temsil eden kadına "Tıpkı eski günlerdeki gibi yine buradayım" derken, Avrupa da cevaben "Ama biliyorsun ki yine kovulacaksın" demekteydi. Gamsız Türk'ün ağzından ise şu sözler dökülmekteydi "Tamam işte, tıpkı eski günlerdeki gibi."

II. Balkan Savaşı ve Osmanlı Devleti

Aslında II. Balkan Savaşı'nı kazanan Osmanlı Devleti'nde, daha önce kaybedilen toprakların yeniden geri alınması hayalleri de canlanmıştı. Bu nedenle Edirne ve Kırklareli'yi Bulgarlardan alarak büyük bir saygınlık kazanan Enver ve Cemal Paşalar liderliğindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'ni son bir büyük kumarın içine itmekte ciddi bir duraksama göstermemişti. I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da İtilaf ve İttifak devletleri arasındaki kutuplaşmanın had safhaya vardığı bir dönemde, cemiyet de Almanya ile gizli bir ittifak anlaşması imzaladı. Almanya'nın, artık son demlerini yaşamakta olan Osmanlı Devleti'ni kendi yanında görmek istemesinin bazı nedenleri vardı. Her şeyden önce

Almanya gittikçe gelişen sanayisi için hammadde kaynakları arayışı içindeydi. Fakat XX. yüzyılın başlarında dünyanın en verimli hammadde yatakları zaten İngiltere ve Fransa tarafından sömürge haline getirilmişti. Sadece Osmanlıların elindeki Ortadoğu ve Anadolu kalmıştı ki Almanya dostane yollarla bu bölge zenginliklerinin işlenmesine talipti. Diğer yandan Osmanlı ülkesinde modern teknoloji ile silahlandırıldığı takdirde özellikle Rusları durdurup İngilizleri sömürgelerine giden yolda vurabilecek kalabalık bir insan potansiyeli vardı. Yine padişah, aynı zamanda Müslümanların halifesiydi. İngiliz ve Fransız sömürgelerinde yaşayan halkın büyük bir bölümünün Müslüman olduğu düşünülürse, bu durumun ne büyük bir güç olduğunu daha da iyi anlamak mümkündü. Böylelikle Almanya, Osmanlı Devleti'ne kendi saflarında yer verdi.

BAKALIM NEREDE PATLAYACAK?

Osmanlıların 12 Kasım 1914'te İtilaf devletlerine savaş açarak I. Dünya Savaşı'na katılması üzerine çizilen bir karikatürde Alman İmparatoru Kayzer Willhelm, bir savaş topu mermisi olarak resmedilen Türkiye'yi sonu bilinmeyen bir meçhule sürükler şekilde resmedilmişti. Karikatürde imparator, Osmanlı padişahına her şeyi kendisine bırakmasını ve kendisine güvenmesini tembihlerken, “Tek yapacağın şeyin patlamak” diyordu. Padişah da “Evet, bunu görüyorum. Ama her şey bitince ben ne olacağım?” diyerek endişelerini dile getiriyordu.

Kayzer Willhelm ve Osmanlılar

TÜRK'ÜN ÇİFTESİ

Savaşın ilerleyen günlerinde Almanya, müttefikleri ile olan ilişkilerinde despot bir lider görüntüsü çizmeye başladı. Ne de olsa müttefikleri içinde en büyük askerî ve teknolojik gücü kendisi elinde tutuyor, doğal olarak savaşın yükünü de kendisi çekiyordu. Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu, Almanya sayesinde savaşa devam ediyorlardı. Savaşın ilk iki yılında Almanya'nın başını çektiği İttifak devletlerinin, diğer grup karşısındaki bariz üstünlüğünün temelinde de zaten Alman teknolojisi yatıyordu. Avusturya-Macaristan bu teknoloji sayesinde Sırbistan üzerinde üstünlük kurmuş, Osmanlılar bu durumun da yardımıyla Çanakkale'de devrin en büyük deniz gücünü durdurmayı başarmışlardı. Bu gelişmeler Almanya'nın müttefiklerine karşı takındığı tavrı da değiştirmiş ve Almanlar savaş sürerken yapılan hataları daha hâkimane, hatta bazen hakarete varan bir üslupla müttefiklerinin yüzüne vurur olmuşlardı. Tam da o günlerde yayınlanan bir karikatürde savaş tanrısı rolüne soyunan ve bir savaş

arabasının üstünde resmedilen Almanya, at yerine koştuğu Avusturya-Macaristan ve Osmanlı'yı kamçılarken çizilmişti. Rusya ve İtalya karşısında yavaş yavaş güç durumlara düşmeye başlayan Avusturya-Macaristan, müttefiki olan Almanya'nın bu çirkin tavrını görmezden gelmek zorunda kalıyordu. Nitekim bu devlet ikinci at olarak koşulan Osmanlı'ya dönerek bu tavrı görmezden gelmeyi düşündüğünü dile getirirken, ne olursa olsun eski günlerin şaşaasının da etkisiyle gururu elden bırakmayan Türk, "Giderek kafam bozuluyor, şimdi çifteleyeceğim" diye haykırıyordu.

Türk'ün çiftesi

Görüldüğü gibi mizah her zaman dünya politikasında en önemli silahlardan biri olarak kullanılageldi ve bu tür karikatürler her zaman gündemde yerini aldı. Karikatür, bugün de politik savaşların en önemli malzemelerinden biri olmaya devam ediyor. Karikatür sanatı malzemesini büyük ölçüde gündemden ve yaşanılan gelişmelerden alır. Bu nedenle de üslup ne kadar kaba olursa olsun her zaman bir gerçeklik payı taşır. Bu yönüyle de tarihçilere önemli bir malzeme teşkil eder.

KAYNAKÇA

Necmettin Alkan, *Avrupa Karikatürlerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı İmajı*, İstanbul 2006.

Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü*, cilt: I, İstanbul 1991.

Gürbüz Evren, "Avrupa Birliği, Din, Karikatür Krizi ve Model Ülke Türkiye", *Jeopolitik*, yıl: 5, sayı: 26, Mart 2006, s. 76-79.

Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, İstanbul 2005.

Attila Özer, *İletişimin Çizgi Dili Karikatür*, Eskişehir 1994.

Hıfzı Topuz, *İletişimde Karikatür ve Toplum*, Eskişehir 1986.

Kerem Topuz, "Kartpostal Karikatürü, Abdülhamid ve Türkiye'nin İmajı...", *Tombak*, sayı: 23, 1998, s. 43-52.

18 / II. ABDÜLHAMİD ZAMANINDA ÇİN'E GÖNDERİLEN HEYET-İ NASİHA

Son yıllarda Türkiye, Kosova'dan Afganistan'a dünyanın birçok yerine düzenin sağlanmasına yardımcı olmak üzere asker gönderiyor. Geçmişte de Osmanlı İmparatorluğu'nun Çin'de Avrupalılara karşı çıkan isyanı bastırmak için asker göndermesi istenmiş, ancak II. Abdülhamid devlet adamlarının yönlendirmesiyle Devlet-i Âliye'nin prestijinin zarar görmemesi için, sadece nasihat heyeti göndermekle yetinmişti.

Eski bir karikatürde Çin, kendini batılı güçlere karşı savunuyor.

Çin, tarihi boyunca pek çok farklı hanedan tarafından yönetildi. Hanedanların en uzun süreli olanlarından biri de 1644 ile 1911 yılları arasında Çin'de hüküm süren Mançu Hanedanı'ydı. Bu hanedan, Çin'in kuzeydoğusunda bulunan Mançurya bölgesinden hareketle Çin'i işgal etmiş ve yaklaşık iki buçuk asır sürecek bir sülalenin temellerini atmıştı. Bununla beraber Mançu Hanedanı döneminde yerli halkı teşkil eden Çinlilerle yönetici sınıfı teşkil eden Mançular arasında ciddi çatışmalar da yaşandı. Özellikle Mançuların Çin toplumunun içinde erimemek için Çinlilerle Mançular arasında evlenme yasağı koymaları, Çinlilerden itaatkârlıklarının alameti olarak saçlarını örmelerini istemeleri, memuriyetlerde ve idari kadroların üst birimlerinde Mançuları istihdam etmeleri iki taraf arasındaki uçurumu daha da arttırdı. Yine Mançular, Çin'de kıtlığın yaşandığı devrelerde dahi Çin halkının kuzeye yerleşmesine izin vermemiş, Mançurya'da Mançu nüfusunun her daim egemen olmasını bu yolla temin etmişlerdir.

1870'lerde Şanghaylı Çinliler

Hanedanın ilk dönemlerinde Çin, oldukça parlak günler yaşadı. Fakat zaman içinde yukarıdaki sebeplerin de etkisiyle çıkan isyanlar, bu hanedanı zor durumda bıraktı. Özellikle Beyaz Lotus ve Gök Kanunu tarikatlarının

isyanları zorlukla bastırıldı. Fakat asıl tehlike Batı’dan geldi. İlk olarak 1727’de Çin ile Rusya arasında Amur Nehri’ndeki bir sınır anlaşmazlığı sebebiyle patlak veren hadiseler, Çinlilerin Rusya’ya bazı ticari imtiyazlar vermeleri ile sonuçlandı. XVIII. yüzyılın sonlarında ise Çinliler çok daha acımasız Avrupalı sömürgecilerle karşılaştılar.

OSMANLILARLA ORTAK KADER

Çin tarihinin Osmanlı tarihi ile benzeşen pek çok ortak noktasından biri de kapitülasyonlardı. Batılı bir sömürgeci devletin bölgede ayrıcalıklar elde etmesi çiçek bahçesine doluşan arı misali diğer devletleri de çekecekti. İngiltere’nin ardından 1844’te Çinliler, hem Fransa hem de Amerika Birleşik Devletleri ile bir dizi ticari imtiyaz içeren antlaşmalar yapmak zorunda kaldılar. Aynı yıllarda Şanghay Limanı hizmete açıldı ve tıpkı Hongkong gibi kısa bir sürede tanınamayacak kadar büyüdü. Ülke içerisindeki gümüşün böylelikle yabancı ülkelere akması ile doğan ekonomik açığı Çin, tıpkı Osmanlılarda olduğu gibi dış borç alarak kapatmaya çalıştı. Ama bu durum da Çin’de, Osmanlı’daki Düyun-u Umumiye’ye benzeri bir Avrupa ekonomik baskısının kurulmasına ortam hazırladı.

Çin’in Batı hegemonyasına karşı giriştiği küçük direnişler, Avrupalı devletler tarafından sert bir biçimde bastırıldı. 1856’da Çinlilerin kaçakçılık yapan ve İngiliz bayrağı taşıyan bir gemiye el koyarak mürettebatı da esir etmeleri üzerine, Kırım Savaşı’nın muzaffer müttefikleri İngiltere ve Fransa ortak olarak Çin’e asker çıkardı. Üç yıl süren Lorcha Savaşı sonunda müttefikler Pekin’e kadar ilerledi. Sonuçta Batılılar, kapitülasyonların sınırlarını daha da genişlettiler. Avrupalılara açılan liman sayısı artırılırken İngilizler, Çin’de toprak satın alma ve İngiliz vatandaşlarının Çin yasalarına tabi olmadan kendi konsoloslarınca yargılanması gibi geniş imtiyazlar elde etti. 1894’e gelindiğinde Çin ticaretinin %65’i tamamen İngiltere’nin kontrolü altında idi. Batılıların misyonerlik faaliyetleri de yine bu dönemde had safhaya ulaştı. Çin kültürünü bozdukları gerekçesi ile halk, Katolik ve Protestan mezheplerine bağlı bu misyonerlere büyük tepki gösteriyordu. Tüm bu gelişmeler Çin’de Avrupalılara karşı duyulan nefret dalgasını daha da artırdı. Bu dalga, 1900 yılında Boxer İsyanı’na yol açtı.

XX. yüzyılın ilk günlerinde Çin adeta bir kıskaç içine alınmıştı. Bir yandan limanları ve ülke içindeki ticareti kontrol altında tutmak isteyen İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi Avrupalı devletler, diğer yanda doğuya doğru genişleyen Rusya ve tabii ki bu yüzyılın başında bir süper güç olarak tarih sahnesine çıkmaya başlayan ve Çin'e bağlı Mançurya'ya göz diken Japonya.

Tüm bu kargaşa ortamında Çin halkı yabancı bir hanedan olan Mançu Hanedanı'na karşı, Boxer adı verilen gizli bir örgüt kurmuştu. Boxer, yumrukla kavga eden kişiye verilen bir unvan olmakla birlikte, Çinliler bunu "Hakkın ve Adaletin yumruğu" olarak yorumluyorlardı. Fakat bu hareket bir süre sonra artan Batı tazyiki karşısında kendisine yeni bir hedef seçti. Bu yeni hedef Avrupalılardı. Üstelik yeni hedefin Avrupalılar olması, ülke idaresini elinde tutan ve halk arasında "İhtiyar Buda" olarak anılan İmparatoriçe Tzu Hsi tarafından da hararetle desteklenmekteydi. Bu durum en azından halk ve Mançu Hanedanı arasındaki sürtüşmeyi geçici de olsa erteledi.

Boxerler ayaklanma öncesinde halk arasında büyük bir propaganda faaliyeti yürüttüler. Avrupalıları Haç'a gerilmiş bir domuza tapan sapkınlar olarak tanıtan Boxerler, onların şeytandan türediğini, bu sebeple mavi gözlü olduklarını söylüyor, telgraf hatları çekerek hava cinlerini, demiryolu çubukları dikerek de yer altında gömülü ecdadlarını rahatsız ettiklerini ifade ediyorlardı. Yerlere atlayarak yüzlerini parçalayan Boxerler, kendilerine kurşun işlemeyeceğini, çünkü hakikatin yumruğu olduklarını ifade ediyorlardı.

Bir Boxer karikatüründe Batılıların boyunları kesilirken

Hareket ilk olarak Çin’in kuzey bölgesinde başladı. Burada faaliyet gösteren bir kısmı misyoner, bir kısmı ise tüccar yaklaşık 250 kişi, Boxerler tarafından katledilmişlerdi. Boxerler, 13 Haziran 1900’de Çin’in başkenti Pekin’de çok daha büyük olaylara sebebiyet verdiler. İmparatoriçe Tzu Hsi tarafından verilen yabancıların katledilmeleri emrinin de etkisiyle kısa sürede büyüyen ayaklanma, bir hafta sonra Alman büyükelçisi Baron de Kettler’in sokak ortasında linç edilmesi ile bambaşka bir boyut kazandı. Asiler, Pekin’de Batılı konsoloslukların bulunduğu mahalleyi kuşattılar ve buradaki Batılıları yaklaşık iki ay boyunca muhasara altında bulundurdular. Konsoloslukların bünyesinde hizmet veren 475 sivil ve yine burada görevli 450 Batılı asker ile 3000 kadar Hıristiyan Çinli, kendilerini yardım kuvvetleri ulaşana kadar savunmak zorunda kaldı. Bu arada Boxerler, ele geçirdikleri pek çok Batılıyı, başlarını kılıçla uçurmak suretiyle katlettiler. Öldürülenler arasında bilhassa misyonerlik faaliyetinde bulunan Avrupalılar bulunuyordu. Misyoner Batılılar, eşleri ve çocukları ile birlikte katledildiler.

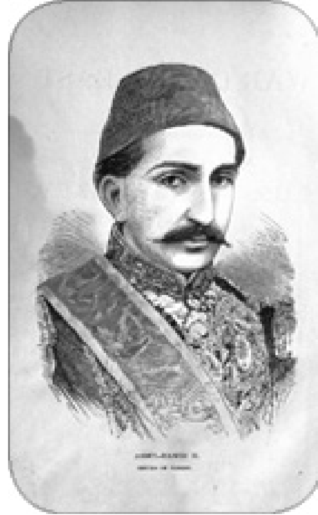
BATI BASINININ İDDİALARI

Yaşananlar üzerine Alman Kayzeri Willhelm, ayaklanmayı şiddet yoluyla bastırmak amacıyla Çin’de çıkarı bulunan diğer Avrupa devletlerini yardıma çağırdı. Çin’deki Japon, İngiliz, Fransız, Rus, Alman, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya ve İtalyan askerler toplanarak, bu birliklerin başına 1870 yılında Fransa ile yapılan Sedan Savaşı’nın muzaffer komutanı

Alman Mareşal Waldersee getirildi. Müttefiklerin askerî gücü 20 bin kişi civarındaydı. Bu birliklerin çok büyük bir kısmını Rus ve Japon askerler oluştururken, 2500 civarında Amerikan askeri de harekâtta vazife almıştı. Toplam sekiz müttefikin arasına sonradan ilginç bir devletin daha katılması gündeme gelecekti.

Çin'de meydana gelen ayaklanma yüzünden bir süre sonra, dönemin saygın Avrupa gazetelerinden İngiliz *Times*, Alman, *Frankfurter Zeitung* ve Avusturyalı *Noye Fraye Presse* gibi gazetelerde Boxer İsyanı'nın Avrupalılarla bir türlü yıldızı barışmayan ve Batılı devletlerin başka bir bölge ile ilgilenmesini kendi üzerindeki baskıların hafiflemesi açısından nimet sayan II. Abdülhamid tarafından büyük bir memnuniyetle desteklendiği yönünde haberler yayılmıştı. Hatta bir adım daha ileri giden Avrupa basını, işi padişahın halifelik unvanı vasıtasıyla Çinli Müslümanları kullanarak isyanı körüklediği iddiasına kadar götürmüştü.

II. Abdülhamid, bu gelişmeler üzerine derhal başta Londra Elçiliği olmak üzere Avrupa'nın büyük merkezlerindeki Osmanlı büyükelçilerine söz konusu gazetelerde yayınlanan haberleri hükümet adına tekzip edici ifadelerle yalanlamaları emrini verdi. Fakat mevcut gelişmeler Osmanlı Devleti'ni kısa zamanda daha radikal tedbirleri hesaba katmak zorunda bırakacaktı.

Dönemin padişahı II. Abdülhamid

Osmanlı-Almanya ilişkilerinde yakınlaşmanın görüldüğü bir dönemde, Alman kayzeri Willhelm, II. Abdülhamid'e müracaatla Boxer İsyanı'nda Müslümanların da yer almış olabileceğinden endişe ile, İslam dünyasındaki

en saygın makam olan hilafet kurumunun devreye sokulmasını rica etti. Willhelm'in böyle bir istekte bulunmasının en temel sebebi, hammadde kaynakları açısından rekabet içerisine girdiği diğer Batılı ülkelere karşı müttefiki olan halifeyi kullanarak bir üstünlük elde etmekti. Yeri gelmişken hemen belirtelim ki, Çin Müslümanları ile Osmanlı Devleti arasında bu yüzyıldaki ilk büyük yakınlaşma, Sultan Abdülaziz dönemine tesadüf eder. 1865'ten 1877'ye kadar Doğu Türkistan'da bağımsız bir devlet kurmayı başaran Yakup Bey, Sultan Abdülaziz'e elçi göndererek kendisini halife olarak tanıdığını bildirip tazimlerini sunmuştu. Sultan II. Abdülhamid zamanında ise uygulanan Panislamist politikaların da etkisiyle sadece Doğu Türkistan'da değil, başta Pekin olmak üzere Çin'in farklı bölgelerindeki Müslümanlar da gerek Cuma ve gerekse bayram namazlarında hutbeyi II. Abdülhamid adına okumaya başladılar. Böylelikle evvelki dönemlerde Abbasi halifeleri adına okunan hutbe, doğrudan doğruya dönemin Osmanlı sultanına çevrilmiş oluyordu. Sayıları 30 milyon civarında tahmin edilen Çin Müslümanları nazarında Osmanlı Devleti, İslam âleminin lideri konumundaydı. Devlet-i Aliye açısından da Alman imparatorunun bu daveti, Osmanlıların isyan yüzünden Avrupa'da oluşan olumsuz imajının düzeltilmesi hususunda bir fırsat niteliği taşıyordu.

NAZIM HİKMET'İN DEDESİ ÇİN HEYETİNDE

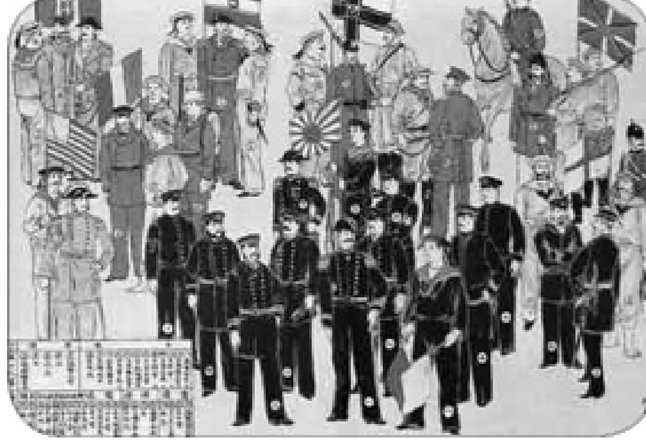
Durum, Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Baron von Biberstein aracılığıyla padişaha iletildiğinde, II. Abdülhamid'in ilk tepkisi Boxer Ayaklanması'nı bastırmak amacıyla harekete geçen Batılı güçlere askerî yardımda bulunmak yönünde olmuştu. Fakat devlet ricali ve bilhassa Sadrazam Halil Rıfat Paşa, böyle bir teşebbüsün sömürgeci emellerle Çin'de bulunan Batılı devletlerin ekmeğine yağ süreceğini ifade etti. Dahası bu tutum, zat-ı şahaneye Çinli Müslümanlar arasında duyulan muhabbeti de olumsuz etkileyecekti. Netice itibarı ile padişah, asker gönderme yönündeki tutumundan vazgeçti. Bunun üzerine sadece Çin'de yaşayan Müslümanlara söz konusu isyandan uzak kalmalarını telkin amacıyla Mirliva Hasan Enver Paşa başkanlığında bazı din adamlarının da katılacağı bir nasihat heyetinin gönderilmesi karara bağlandı. Heyette Enver Paşa dışında Kolağası Ömer Nazım Bey, Bayezid medresesi hocalarından Mustafa Şükrü Efendi, Fetvahane memurlarından Hacı Tahir Efendi de bulunuyorlardı. Ayrıca

heyete muhafız olarak Humuslu Mahmut ve Hasan Efendiler de alınmıştı. Heyetin tercümanlığını ise Avusturya Konsolosluğu'nda çalışmış, aslen Hırvat olan Kinyoli Efendi yapıyordu. Kinyoli Efendi'nin kızı Hortans ise heyetteki tek kadın idi. İlginçtir ki Hortans, yolculuk esnasında heyetin başında bulunan Hasan Enver Paşa ile evlenir. Evlilik için sarayın da görüşü sorulmuş ve padişahın izin vermesi ile de izdivaç gerçekleşmiştir.

Esasen seyahate liderlik yapan Hasan Enver Paşa da son derece ilginç bir şahsiyettir. Kendisi, 1848 İhtilali sırasında Ruslardan kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınan Konstanty Berzecki ya da Müslüman olduktan sonraki ismiyle Mustafa Celaleddin Paşa'nın oğluydu. Enver Paşa'nın bir diğer ilginç yönü de kızı Ayşe Celile Hanım ile Nazım Paşa'nın oğlu Hikmet Bey'in evliliklerinden doğan ünlü şair Nazım Hikmet'in dedesi olmasıdır. Bunun dışında Enver Paşa, eğitimini Paris'te görmüş, Sultan Abdülhamid'in yaverliği vazifesini yürütmüş bir kişiydi. Uluslararası diplomaside de tecrübeliydi. Amerika-İspanya ihtilafı sırasında Osmanlı Devleti adına gözlemci olarak Küba'da bulunmuş ve Türk-Yunan hudut komisyonunda görev almıştı.

Heyet, isyanın çıkmasından bir müddet sonra, bir Rus gemisi ile Çin'e doğru yola çıktı. 23 Nisan 1901'de Süveyş Kanalı'na ulaşıldı. Buradan itibaren yola Saksin adındaki bir Alman gemisi ile devam edildi. Yol üzerinde bulunan Singapur'a uğrayıp buradaki Müslümanlarla da temasa geçen Osmanlı delegesi, yoğun sevgi gösterileri ile karşılandı. Singapurlular, misafirlerine Türk bayrakları ile donattıkları camilerini gezdirip güzelce ağırladılar. Heyet, bundan sonra 1901 yılının Mayıs ayında Çin'in Şanghay Limanı'na vardı. Burada Müslümanlarla temasa geçen Enver Paşa, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin kaleme aldığı, İstanbul'da Çinceye tercüme edilerek basılıp çoğaltılan ve Çinli Müslümanlara iyi niyet dilekleri içeren bir metni de dağıttı. Heyetin diğer üyeleri de Çin'deki ehl-i İslam'ın bu tür olaylara karışmasına halifenin rızası olmadığını kesin bir dille bölge Müslümanlarının önde gelen simalarına aktardı. Zaten Çinli Müslümanlar genel olarak bu isyana rağbet göstermedikleri gibi, bazı Batılıları da evlerinde yahut camide saklamak suretiyle yaşanan aşırılıklar karşısındaki tutumlarını ortaya koymuşlardı. Osmanlı delegesi İngilizler tarafından da sıcak karşılandı. Hatta İngilizler, Hasan Enver Paşa'nın İngiliz hizmetindeki bir Sünni Beluci alayını teftiş etmesini dahi rica ettiler.

Böylelikle gerek bölge ve gerekse de Hindistan Müslümanları nazarında Sünni İslam halifesi ile ortak hareket ettikleri intibaını uyandırmayı umuyorlardı. Ancak heyet, diğer Batılı devlet temsilcileri nezdinde fazlaca bir ilgi uyandırmadı. Zira Osmanlı delegesi olaylar tamamen kontrol altına alındıktan sonra bölgeye intikal etmişti.

Boxer Harekâtı'nı bastıran Batılı müttefikler

Heyet, Çinli Müslümanlar arasında gayet olumlu karşılandı. Osmanlılar, bu heyet sayesinde hem Panislamizm politikası çerçevesinde önemli bir adım atmış, hem de Batılı devletlere gerekli hallerde ne denli hayati roller oynayabileceklerini açık bir şekilde göstermişlerdi. Görevini yerine getiren topluluk, Rus yetkililerin ricası üzerine Haziran ayında Çin'den Japonya'ya, oradan da Kore'ye geçip, Rusya üzerinden İstanbul'a döndü.

MANÇU HANEDANI'NIN SONU OLDU

Boxer İsyanı sonrasında en büyük darbeyi Mançu Hanedanı yedi. Çin yönetimi, çok yüksek bir meblağ tazminat ödemeye mahkûm oldu. Ülkenin başında bulunan İmparatoriçe Tzu Hsi, Batılı ülkelere yaşanan gelişmeleri yabancı düşmanlığı olarak değil de iktidara karşı başlayan bir isyanın amacından sapması olarak takdim etti. Esasen Çin'de olası bir istikrarsızlığın Rusya veya Japonya'nın bölgeye müdahalesine ortam hazırlamasından korkan İngiltere liderliğindeki Batılı devletler de olayı bu şekilde kabullenme yoluna gittiler. Ancak Tzu Hsi'nin ülkede bir dizi reform yapmasını şart koştular. Yapılan reformlar bilhassa eğitim alanına yoğunlaştırıldı. Hele de 1905'te Japonya'nın Rusya'yı yenilgiye uğratması sonrasında Japon eğitim sistemi taklit edildi. Her yıl 10-15 bin arası öğrenci Japonya'ya eğitim görmesi için gönderildi. Halbuki aynı dönemde

Amerika'ya 800, Avrupa'ya ise muhtemelen uzaklığın da etkisiyle 400 öğrenci gönderilmekteydi. Bu öğrenciler ilerleyen yıllarda ülkedeki devrimci kadroları teşkil edecekler, XX. yüzyılın ilk yarısında ülke yönetimine damgalarını vuracaklardı. İdari anlamda da ülke için Japon anayasası uygun görüldü ve anayasal idarenin temelleri atıldı. Bu arada Mançu yönetimine karşı da pek çok ayaklanma çıkıyordu. Bunların sonuncusu olan ve 10 Ekim 1911'de başlayan ayaklanma başarıya ulaştı. Ayaklanmanın başına geçen Sun Yat-Sen, Aralık 1911'de Mançu Hanedanı'nın lağvedildiğini ilan ederken, Ocak 1912'de de Çin Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı oldu. Lakin koca Çin, bundan sonra da durulmayacak ve bir dizi siyasa kargaşa sonrasında 1949'da komünist devrim gerçekleşecektir.

Çin'in lideri Sun Yat-Sen

ÇİN'İN KÖSEM SULTANI TZU HSİ İDİ

Bazı devletlerin tarihinde ihtiraslı kadınlar önemli yer tutarlar. Çin tarihi deyince de akla yaklaşık 40 yıl boyunca bu büyük imparatorluğa hükmeden İmparatoriçe Tzu Hsi gelir. Kendisi, gerek saray içinde çevirdiği entrikalar, gerekse de imparatorluğu idare etmek için işbirliği yaptığı güç odakları göz önüne alındığında, Osmanlı tarihindeki Kösem Sultan'la oldukça benzeşir. Bilindiği gibi Kösem Sultan, çocukları olan IV. Murad ve Sultan İbrahim devrinde idarenin iplerini ele almaya çalışmıştı. IV. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında başarılı olmuşsa da sonrasında dizginleri oğluna kaptırdı. Sultan İbrahim devrinde de bu nüfuzunu devam ettirmeyi bilmiş, hatta gücünü torunu IV. Mehmed'in saltanatı devresinde sürdürmeye niyetlenmişti. Bunun sonucunda gelini Hatice Turhan Sultan ile giriştiği nüfuz mücadelesini kaybetmiş ve canından olmuştu.

Tzu Hsi

Tzu Hsi'nin hikayesi de benzer özellikler taşır. İmparatoriçe, Mançu toplumunun orta tabakasına mensup bir aileden geliyordu. Saraya alındıktan sonra imparatorun odalıkları arasına girmeyi başarmıştı. Çok güzel ve çekici bir kadın olmamasına rağmen, imparatora beklediği veliahdı vererek diğer rakibelerinin arasından sıyrılmasını bildi. Kocasının ölümünden sonra da henüz çok küçük yaşta olan oğlunun naibeliğini üstlendi. Oğlu, 17 yaşına geldiğinde reşid olarak ülkeyi idare etme hakkına sahip olsa da, onu odalıklarla ve türlü eğlencelerle oyalayarak, ülke idaresinin dışında tuttu. Oğlunun ölümünden sonra kendisine rakibe olmasından çekindiği gelinini dahi zehirlettiği söylenir.

Taht yolu, oğlu öldükten sonra bu kez de yeğenine açıldı. Devletin çözülme devresine girdiğini gören genç imparator, ülkenin idaresini doğrudan ele almaya kalktı. Üstelik birtakım reformlar yaparak muhafazakâr çevrelerin de öfkesini üzerine çekti. Bu reformlar arasında ordunun düzenlenmesi, Batı'dan danışmanlar getirilmesi, tercüme odasının kurulması, Çin'de kadını aşağılayan bazı geleneklerin yasaklanması gibi uygulamalar geliyordu. İmparator, açık biçimde kendisine Japon modernizasyonunu örnek almıştı. Sonuçta Tzu Hsi bir kez daha devreye girerek yeğenini zindana gönderdi. Danışmanlarından çoğunu da öldürttü. Reform girişimleri durdurulduğu gibi, Batılılara karşı da hasmane bir tavır takınıldı. Bu doğrultuda Boxer Ayaklanması sırasında asilere destek vermekten çekinmedi. Hareketin bastırılmasından sonra uzun tırnaklarını keserek kıyafet değiştirdi ve Pekin'den kaçtı. Başkente ancak modernleşme teşebbüslerine destek ve anayasal gelişmelere ortam hazırlamak konusunda söz verince dönebildi. Tabii ki bu sözlerinde samimi değildi. 1908'de önce felç geçirdi ve kısa bir süre sonra da öldü. Ölümünden sonra Mançu Hanedanı da çok yaşamadı. Sun Yat-Sen önderliğinde başlayan bir halk ayaklanması neticesinde 1 Ocak 1912'de Mançu Hanedanı'nın yönetimine son verildi ve ülkede Cumhuriyet ilan olundu. Her şeye rağmen Tzu Hsi, Çin'in son muktedir imparatoru olarak tarihe geçti.

KAYNAKÇA

Barış Adıbelli, *Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri*, İstanbul 2007.

Yılmaz Altuğ, *Çin Sorunu*, İstanbul 1967.

A. Fuat Arsan, *18. Yüzyıl Sonu 19. Yüzyıl Çin'inde Genel Durum ve Yünnan Müslüman Ayaklanmaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Sinoloji) Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

Caroline Blunden, *Atlaslı Uygarlıklar Ansiklopedisi: Çin,* (çev: Selçuk Esenbel), İstanbul 1989.

Mahmut Çetin, *Boğaz'daki Aşiret*, İstanbul 1997.

John K. Fairbank (King), *Çağdaş Çin'in Temelleri: 1840-1950,* (çev: Ünsal Oskay), Ankara 1969.

Harry G. Gelber, *M.Ö. 1100'den Günümüze Çin ve Dünya,* (çev: H. Hülya Kocaoluk), İstanbul 2010.

Rahman Nurdun, *Çin Modernleşmesi ve Türkiye: (1840-1911),* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

Taha Toros, "Abdülhamit'in Çin'e Gönderdiği 'Türk Nasihat' Heyeti", *Yıllarboyu Tarih*, sayı: 3, Haziran 1978, s. 11-13.

Taha Toros, "Geçmişte Türk-Çin İlişkileri", *Milliyet*, 11 Haziran 1972.

19 / BAĞIMSIZ BİR DİN CUMHURİYETİ: AYNAROZ

Aynaroz ya da Ayion Oros, nam-ı diğer Hz. Meryem'in bahçesi... Her ne kadar adını bir kadından alsa da XXI. yüzyılda kendini modern dünyadan tecrit eden keşişlerin yaşadığı ve hâlâ Ortaçağ'dan kalma gelenek ve ritüellerin korunduğu bu yarımadaya, 1060 yılından beri her türlü dişi canlının girişi yasaklanmıştır. Hatta kadını bırakın, yasaktan sakalı olmayan erkekler bile nasibini almış. Yunanistan yarımadasının güneyinde yer alan bu mekan, dünya Ortodoksluğunun en önemli dinî merkezlerinden biri olarak kabul ve saygı görüyor. Ruhani açıdan İstanbul Fener Patrikhanesi'ne bağlı olan Aynaroz'un tarihçesine şöyle bir nazar edelim:

Athos Dağı eteklerinde bir manastır

Yazımıza konu teşkil eden Aynaroz, tarih boyunca önemli bir dinî merkez olmuştur. Sadece Hıristiyanlık açısından değil, bu dinin öncesinde Pagan Helen kültüründe de Aynaroz, önemli bir mevkiye sahiptir. Nitekim Büyük İskender'in mimarı Dinokrat, daha M.Ö. 340'ta Aynaroz'un eteklerinde kurulduğu Athos Dağı'nı yontarak bu büyük fatihi ölümsüzleştirmeyi tasarlamıştı. Dinokrat'ın bu düşüncesini hayata geçirdiğine dair bir emare bulunmamakla beraber, Hıristiyanlık döneminde dağın en yüksek ve sert bir yamacına Hz. Meryem'in bir heykelinin yaptırıldığı bazı kaynaklarda geçer.

Aziz Athanasius

Rumca telaffuzuyla "Hagion Oros" hakkında bilinen ilk bilgiler M.Ö. 490'lara kadar gider. Bu tarihte, Ege bölgesinde yer alan İyonlara yardım ettikleri için Yunan şehir devletlerini cezalandırmak amacıyla sefere çıkan Pers kralı Kserkes, donanmasıyla Aynaroz açıklarında şiddetli bir fırtınaya tutulmuş ve İran kralı da gemilerini geçirmek amacıyla Aynaroz topraklarında bir buçuk fersahlık bir kanal açmıştı.

Bununla beraber Aynaroz asıl ününü Hıristiyanlık döneminde kazanmıştı. VII. yüzyıldan itibaren terk-i dünya için ideal bir mekan konumundaki yarımadaya keşişler yerleşmeye başladı. Bizans imparatoru Nikephoras Fokas'ın (963-969) X. yüzyıl ortalarında Aziz Athanasius'u Aynaroz'a göndermesi ile yarımadanın önemi bir kat daha arttı. Fokas, bazı imparatorların ahir ömürlerinde yaptıkları gibi inzivaya çekilebileceği bir manastır inşa ettirmeyi istiyordu. Lakin bir suikast neticesinde gelen ölüm,

ona bu fırsatı vermeyecektir. Eteklerinde kurulduğu Athos Dağı'na adını veren ve 963 yılında yarımadanın en büyük manastırı olan Büyük Lavra Manastırı'nın temellerini atan Aziz Athanasius'un zamanında, Bizans imparatorlarından Makedonyalı Vasil'in de desteğiyle Aynaroz, 970-1020 yılları arasında Hıristiyan dünyasının önemli dinî merkezlerinden biri konumuna gelmiştir. Dünyanın her türlü zevkinden feragat eden keşişler için artık önemli bir mekandır. Öyle ki XI. yüzyılda Lavra'daki keşiş sayısı 300'e kadar çıkar.

Aynaroz'un ilk sakinleri olan Rum-Ortodoks rahiplerden sonra, aynı mezhebe bağlı olan Gürcüler de 971 tarihinden itibaren adaya yerleşmeye başlamışlardır. XII. yüzyıl sonlarında ise Rus ve Sırp papazlar adadaki bu çeşitliliği arttıracaklardır. Rus din adamlarının sayısı bu devletin siyasi gücü ile orantılı olarak kısa zamanda fazlalaşır. XIX. yüzyılda Kutsal Dağ'da 3615 Rus keşiş yaşarken, 3207 Rum, 530 Gürcü, 340 Bulgar, 288 Romen ve 189 da Sırp keşiş hayat sürmekteydi.

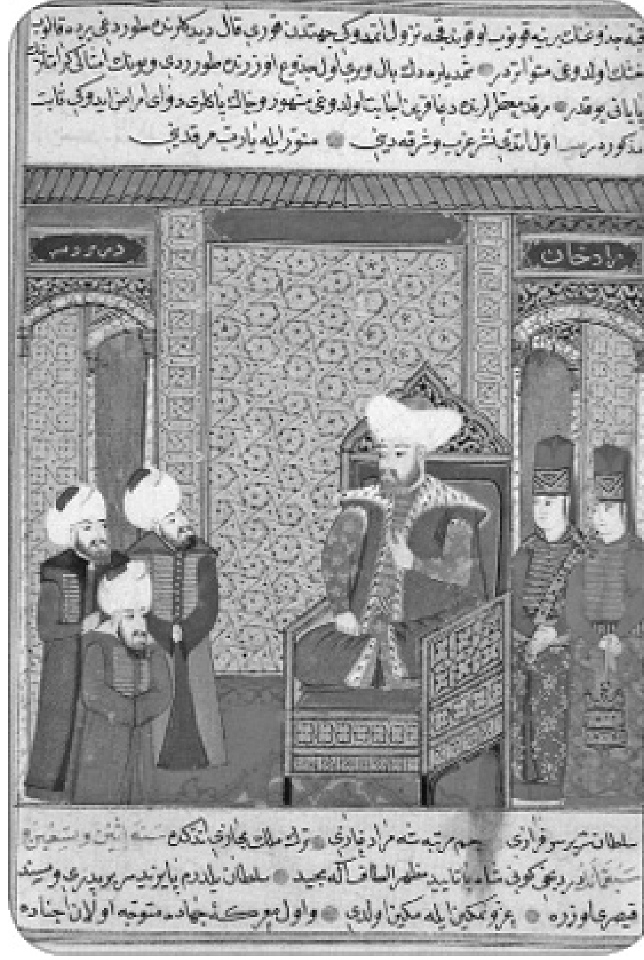
İMPARATORLARIN VE PADİŞAHLARIN KORUMASINDA

1042 yılında Bizans imparatorlarından IX. Konstantin Monomakhos (1042-1055), Aynaroz'a gemi inşasının yanı sıra İstanbul'a zeytin, kömür ve şarap nakline müsaade ruhsatnamesi verdi. Böylece Aynaroz'da yaşayanlar için önemli bir gelir kapısı açıldı. Bunun haricinde Aziz Athanasius tarafından inşa edilen Lavra Manastırı'na ait olan koyun, keçi ve davar çevredeki meralarda özgürce otlayabilecekler ve keşişlerden otlak vergisi alınmayacaktı. I. Aleksius (1081-1118) ve II. İoannes (1158-1143) zamanında ise sadece Lavra Manastırı'na ait olan bu hakkın kapsamı genişletilerek tüm Aynaroz manastırları için geçerli hale getirilmiştir.

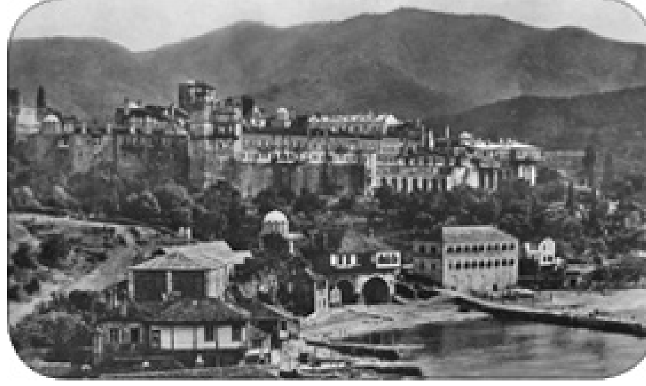
Aynaroz’da bir Rus manastırı

1204 yılı hem Bizans hem de Aynaroz açısından sıkıntılı günlerin başlangıcını da beraberinde getirmiştir. Bu tarihte IV. Haçlı Seferi sonunda İstanbul, Katolik Haçlıların eline geçmiştir. İstanbul’un ilk Haçlı kralı olan Fransız asilzadesi Bodouin, Bizans zamanında Aynaroz’a verilen imtiyazı kaldırmaya çalışmış, Bizans İmparatorluğu’nun desteğinin azalmasını fırsat bilen korsanlar da Aynaroz çevresini yağmalamışlardır. Aynaroz halkı bu durum karşısında bir yandan yaşadıkları mekanları kale gibi surlarla çevirmiş, diğer yandan da en büyük mezhep düşmanı olarak kabul ettikleri Papa’dan yardım istemek zorunda kalmışlardır. Papa III. İnnocent, bu konuda ada halkına yardımda bulunmuştur.

Aynaroz, I. Murat zamanda Osmanlı kontrolüne girdi.

1261 yılında İstanbul’un düşmesi nedeniyle İznik’e çekilmek zorunda kalan Bizanslılar, bazı kentlerini Haçlılardan kurtardılar. Bizans başkentini Haçlılardan kurtaran hükümdar olarak tarihe geçen Mihael Paleologos (1259-1282), Aynaroz’a gelerek Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi konusunda Papa’nın temsilcileriyle konuştuysa da bir ilerleme sağlayamadı. 1312 yılında ise adada önemli bir gelişme yaşandı ve Protos denilen yöneticilerin seçimi yeniden Aynaroz ahalisine bırakıldı.

Aynaroz panoraması

Osmanlılar I. Murad döneminde 1373 yılında Aynaroz'u topraklarına kattılar. I. Murad, Aynaroz ahalisine Bizanslılar tarafından verilen imtiyazları bir ferman ile tanımıştır. Her ne kadar bu ferman günümüze ulaşamamışsa da II. Selim zamanında 7 Şaban 976 (1568) tarihinde verilen bir diğer ferman, böyle bir belgenin varlığını doğrulamaktadır. Şöyle der II. Selim:

"Şanlı ecdadımdan Murad Han'ın müsaadelerini ben de onaylıyorum, Aynaroz ruhbanlarının 14.000 sikke borçları vardır. Manastırları ile ruhbana ait bağ, bahçe, hane, dükkan, meyhane, sığır, koyun ve zahire ambarlarını her türlü vergiden muaf tutuyorum. Voyvodalar ve subaşılar fermanımıza uygun davransınlar ve Aynaroz rahiplerini incitmesinler. Ama tüm bu muafiyetlere karşılık manastır ve rahipler, Müslümanların hazinesine 70.000 akçe haraç vereceklerdir."

1237/1821 Yunan İsyanı sırasında Aynaroz Adası halkı da taşkınlık belirtileri gösterdi ve devlet bu civarda asker bulundurmaya, Aynaroz'un işlerini de İstanbul'da bulunan Bostancı Ağa'nın nezaretine vermeye mecbur kaldı.

II. Selim tarafından 976/1568 tarihinde verilen yukarıdaki fermandan 1117/1705 tarihli nizamnameye kadar adadaki işler genelde güzel bir biçimde yürümüşse de zaman zaman Patrikhane ile adanın mahalli idaresi arasında anlaşmazlıklar da gündeme gelmiştir. Hatta ada içinde farklı manastırlarda ikamet eden rahipler arasında bile zaman zaman çekişmeler eksik olmamıştır. 1076/1665, 1078/1667, 1157/1744, 1163/1749, 1172/1758, 1194/1780 senelerinde bu tür sıkıntılar gözlemlendi. Bab-ı Alî de bu kavgalar sırasında genel olarak tarafsızlığını muhafaza etmeye

çalışmışsa da zaman zaman talimat yayınlamaktan da geri kalmamıştır. Adanın durumu Küçük Kaynarca ve Berlin Antlaşmaları'nda da ele alınmış; Rus, Sırp ve Romen manastırlarının imtiyazları tekrar tasdik edilmiştir. 1282/1865 yılında ise adanın yıllık vergisi 41.263 kuruş olarak tespit olunmuştur.

1912'DEN BERİ BAĞIMSIZ

Aynaroz, önceleri "Protos" denilen ve yarımada ahalisi tarafından seçilen yöneticiler tarafından idare edilirdi. Zamanla "Protos"ların tayini Konstantinopolis tarafından belirlenmeye başlamıştır. Bu dönemde İstanbul patrikhanesinin himayesi altında hareket eden bu yöneticiler, görev sürelerinin bitiminde yine adadaki manastırlarda inzivaya çekilir ve ömürlerinin kalan kısmını burada geçirirlerdi. XVII. yüzyıldan itibaren Protos'luk kurumu eski önemini kaybederken, 1783'te yapılan bir düzenleme ile adadaki büyük manastırlardan seçilen 20 temsilcinin katılımı ile oluşan bir meclisin Aynaroz'u idare etmesine karar verildi. Osmanlı Devleti çok özel durumlar dışında adaya doğrudan müdahalede bulunmadı. Bölge, bu konumunu, her ne kadar zaman zaman bazı kesimlerden tepki alsa da Yunanistan devletinin kontrolüne geçtiği 1912 tarihinden sonra da devam ettirdi. Hatta 2003'te Avrupa Birliği'nin Aynaroz'a kadınların da girebilmesi yönündeki talebi, bazı Yunan kadın parlamenterler tarafından destek bulsa da ülkenin genelinde çok büyük bir infiale sebebiyet verdi. Aynaroz 1912'den beri bağımsız bir din cumhuriyeti olarak tanınıyor. 1926'daki Yunan anayasası da bu statüyü onaylıyor. Aynaroz, İstanbul'daki patrikhaneye doğrudan bağlı bir ruhani bölge olması sebebiyle, buraya gitmek için ya patrikhaneden ya da Atina'daki Aynaroz temsilcisinden vize almak gerekiyor.

Aynaroz keşişleri

Bizanslılarla başlayan, Osmanlılar ve Yunanistan devleti zamanında devam eden ayrıcalıklı yapısıyla Aynaroz, belki bugün XVI. yüzyıldaki görkeminin çok gerisinde kalmıştır. Zira bir vakit 40 civarına kadar çıkan manastır sayısı günümüzde 20'ye kadar inmiştir. Hatta bazı manastırlar keşiş azlığından dolayı zorlukla ayakta duruyorlar. Rusların nüfuzlarının had safhada olduğu dönemlerde yarımadada hüküm süren Rus keşiş egemenliğinden bahsetmek de artık mümkün değil. Yarımadada bulunan manastırların on yedisinde Yunan, birinde Rus, birinde Sırp ve birinde de Bulgar keşişler ikamet ediyor. Bunun dışında hemen her manastırda farklı milletlere mensup keşişlere de rastlamak mümkün. Günümüzde de keşişler, günlük yaşamlarını eski ritüellere göre şekillendirmeye devam ediyorlar. Günlerinin neredeyse yarısını duaya ayıran keşişler, tarla ve manastırın diğer işleri ile uğraşıyor ya da el sanatları ile iştigal ediyorlar ki, geçimlerinin hatırı sayılır bir kısmını da zaten bu yolla elde ediyorlar. Aynaroz, tüm bu özellikleri ile dünyanın en ilginç özerk cumhuriyetlerinden biri olma konumunu bugün de muhafaza etmektedir.

Aynaroz'da Aya Yorgi Manastırı

DOĞU'DA MANASTIRLARIN DOĞUŞU

Araştırmacılar, manastır sisteminin kökenini Hristiyanlığın ilk yıllarına kadar çıkarırlar. İlk keşişlere III. yüzyıl sonlarında tesadüf olunur. Bunlar, daha ziyade tek başlarına münzevi yaşam süren kişilerdi. İnzivadan murad olunan; kişinin kendisini dünyaya bağlayan duyguları köreltmesi, servet, cinsellik, şöhret gibi hislerden arınmasını temin etmekti. Hıristiyanlık inancının Roma tarafından kabulü sonrasında ise daha sistemli inziva yaşam formları ortaya çıkmaya başladı. Manastır yaşamı da denilen bu sistemin adı Yunanca "monakos" yani "tek başına yaşamak" kelimesinden türetilmişti. İlk örneklerine bugünkü Mısır'da rastlanan manastırlarda yaşayan keşişler, ortak bir yaşam alanını paylaşıyor, beraberce dua ediyor, maişetlerini kazanıyor, yatıp kalkıyorlardı. Sonraları manastır hayatı Filistin, Suriye, Anadolu üzerinden İstanbul'a kadar uzanacak, Batı'da da bu manastırların (birtakım farklılıklar göstermekle birlikte) örneklerine tesadüf edilecekti. İstanbul'un en namlı manastırları ise Studios, Pammakaristos, Gastria, Aya Lips manastır kompleksleri idi. Bunlar içinde bugün Molla Fenari İsa Camii olarak hizmet veren Aya Lips manastır kompleksi, bilhassa Bizans başkentinin en namlı hastanesine sahip olmakla şöhret bulmuştu. Sonradan İmrahor İlyas Bey Camii'ne çevrilen Yedikule'deki Studios Manastırı ise sığınan kişilere sağladığı koruma ile tanınmıştı. Bu

manastıra sığınan ve keşişliğe soyunan kişi, suçu ne olursa olsun yetkililere teslim edilmez, ömrünü bu yapıda keşiş olarak tamamlardı. Lakin tek tük de olsa bu kuralın çiğnendiği de olurdu. Misalen Bizans imparatoru V. Mikael, kendisine karşı başlatılan bir halk ayaklanmasından sonra buraya sığınmışsa da manastırdan zorla çıkarılarak gözleri dağlanmış ve sonrasında sürgün edilmişti.

Manastırlardaki keşişlerin de bu hayata adım atma nedenleri farklılık gösterebilmekteydi. Bazıları ruhundaki iman ateşinin dürtüsüyle keşişliği seçerken, bazı kişiler de vergiden ya da askerlikten kaçma, hayata dair beklentilerini kaybetme, bedava yeme-içme gibi dürtülerle manastırlara giriyorladı. Manastırların yapılan bağışlarla birlikte VII. yüzyıldan itibaren çok büyük bir maddi güç elde ettikleri biliniyor. Öyle ki bu güç, dönemin imparatorlarını dahi rahatsız etmişti. Bu rahatsızlığın da etkisiyle Bizans imparatorları, VIII. yüzyılda başlayan ikona kırıcılık akımı sırasında manastırların pek çok gelirine ve arazisine el koyma yoluna gitmişti. Manastırların eski güçlerine ulaşmalarını engellemek için de bir dizi yasaklama getirilmişti. Bu bağlamda devlet memurlarının tarikatlara girmesi ve vatandaşların da askerlik vazifelerini yerine getirmeden manastır hayatını seçmesi yasaklanmıştı. Ancak X. yüzyıldan itibaren bu yasaklar büyük ölçüde kalkacak ya da en azından uygulanmaz hale gelecektir.

Manastır hayatı bir dizi mekan çerçevesinde teşekkül etmişti. Manastırın en vazgeçilmez yapısı, genelde merkezde yer alan kilise idi. Bazı manastırlar, kurucuları ve ailesi için oluşturulan mezar şapellerine sahipti. Rahip ve keşişler küçük hücrelerde yatar, yemeklerini ise belli bir hiyerarşinin olduğu yemek salonunda yerlerdi. Yemek sırasında İncil'den satırlar okunurdu. Bunların dışında mutfak, kiler, şaraphane, çamaşırhane, konukevi, su sarnıçları ve kütüphane de manastırın olmazsa olmaz birimleriydi. Manastır kütüphaneleri, eski zamanlardan pek çok kıymetli yazmanın günümüze ulaşmasını temin gibi son derece önemli bir özelliğe de sahiptir. Bilindiği üzere Ortaçağ toplumu göz önüne alındığında manastır hayatı okuryazarlık oranının son derece yüksek olduğu mekanlardı. IX. yüzyılın ilk yarısında okuryazar oranının büyük çoğunluğunu rahipler ve keşişler oluşturuyordu. Yine burada yaşayan bazı keşişlerin görevleri arasında birtakım yazmaların çoğaltılması vazifesi de yer alıyordu. Manastır yaşamında kişinin kendi el emeği ile geçimini temin etmesi ve başkalarına yük olmaması önemli bir meziyet olduğundan, keşişlerden bazıları hayatını yazma çoğaltmaya, bir kısmıda bu yazmaların kenarlarına süslemeler yapmaya adamıştı. Bunun dışında manastırlarda balık ağı tamircilerinin, duvar ustalarının, sepetçilerin, hatta bakırcı ve kuyumcuların varlığını biliyoruz. Ortodoks Kilisesi'nin vazgeçilmezleri arasında yer alan ikonaların da en önemli üretim merkezlerinden biri yine manastırlardı.

Keşişler yaşamlarını manastırda sürdürür ve öldükten sonra yine burada toprağa verilirlerdi. Aynaroz'da da yapılan bir uygulama çerçevesinde, ölen keşişin cesedi üç yıl kadar toprak altında kalır ve etinden tamamen temizlendikten sonra ceset çıkarılarak kemikleri şarap ile yıkanıp manastırın ortak gömü alanına defnedilir. Keşişin kafatası ise ayrılır. Kafatasına keşişin adı, doğum ve ölüm tarihleri yazılarak ayrı bir yerde muhafaza edilir.

KAYNAKÇA

Sema Doğan, "Ortaçağ Manastır sistemi: Doğu ve Batı Manastırları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 20, sayı: 2, Ankara 2003, s. 73-89.

Adnan Ekşigil, "Birinci Yılında Aynaroz'a Yolculuk", *Defter*, cilt: 12, sayı: 36, İstanbul 1999, s. 177-193.

Semavi Eyice, "Aynaroz", *DİA*, cilt: 4, İstanbul 1991, s 267-269.

Musa Kazım, "Aynaroz Tarihçesi", *Tarih-i Osmanlı Encümeni Mecmuası*, cilt: 4, sayı: 19, İstanbul 1329 (1913), s. 1194-1199.

Aude Aylin de Topia, "Osmanlı Döneminde Aynaroz Dağı Manastırları", *Toplumsal Tarih*, sayı: 215, Kasım 2011, s. 28-35.

20 / YUNANLILARIN OTTO BEREKETİ

Dönemin süper güçleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın önayak olmasıyla 1830'da resmen kurulan Yunanistan'a kendi içinden bir kral bulunamamış ve üç yıl devam eden sorun, Almanya'dan kral ithal edilmesiyle çözülmüştü. I. Otto adıyla Yunanistan tahtına oturan Alman asıllı ithal kralın aşka gelip Yunan milliyetçiliğine soyunması ve fetihler yaparak Yunanistan'ın topraklarını genişletmeye yeltenmesi, hem uluslararası sorunlara yol açmış, hem de genç ve tecrübesiz kralın sonunu hazırlamıştı. Otto'yu Yunanistan tahtına oturtan İngiltere, kontrolü dışına çıkan kralın defterini vakit geçirmeden dürmüştü. Aradan 170 yıl geçtikten sonra Yunanlar Almanya'dan bu defa başka bir Otto'yu ithal ettiler ve futbolun başına geçirdiler. Kral Otto'nun pek başarılı sayılamayacak Yunanistan macerasına karşılık, futbolun Otto'su Yunanistan'ı başarıdan başarıya taşıdı.

Genç Yunan kralı I. Otto

Yunan futbol millî takımı son on yılda altın çağını yaşıyor ve bu başarısını bir Alman'a, Otto Rehhagel'e borçlu. Tecrübeli Alman çalıştırıcı, Yunan millî takımını bizim gidemediğimiz 2004 Avrupa Futbol Şampiyonası'na, Portekiz'e götürdü ve İspanya'nın da içinde yer aldığı zorlu gruptan ikinci tura çıkardı. Yunan millî takımı, ikinci turda turnuvanın favori ekiplerinden 1998 Dünya ve 2000 Avrupa Kupası şampiyonu Fransa'yı eleyerek finale kadar çıktı ve Avrupa futbol şampiyonluğuna uzandı. Yunan millî takımının başarılarının ardında Otto adı nasıl etkili olduysa, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı yıllarda da yine Alman soyundan bir diğer Otto önemli rol üstlenmişti.

Futbol 1990'lı yıllarda Yunanistan'da büyük bir patlama yaşadı. Çok değil, daha birkaç yıl öncesinde, Yunanistan'da en popüler spor dalı olarak basketbol akla geliyordu. Özellikle 1987'deki Avrupa Basketbol Şampiyonası'nda Yunan takımının şampiyon olması, ülkede basketbolu en gözde spor dalı haline getirmiş, Yunan halkı adeta basketbolla yatar basketbolla kalkar hale gelmişti. Fakat ilerleyen yıllarda Yunanistan'ın Galatasaray'ı ve Fenerbahçe'si diye nitelendirilebilecek Panathinaikos ve Olimpiakos futbol takımlarının Avrupa'da ses getiren başarıları sonucunda

ülke çapında bu defa futbola yönelik ilgi tırmanışa geçmeye başladı. Panathinaikos, 1995-1996 sezonunda Şampiyonlar Ligi'nde yarı finale kadar yükselmeyi başardı, fakat son maçında tecrübeli Ajax karşısında mağlup olunca şampiyonluğu kıl payı kaçırdı.

TEPEDELENLİ TEPELENDİ, YUNANİSTAN KARIŞTI

Fransa'da meydana gelen 1789 İhtilali'nin en önemli sonuçlarından olan milliyetçilik akımı özellikle imparatorlukları etkilemiş, o yılların "hasta adam"ı Osmanlı Devleti milliyetçilik cereyanlarından en çok etkilenen devletlerin başında yer almıştı. Osmanlı ülkesinde yaşayan Rumlar, imparatorluğun eğitim kalitesi en yüksek cemaatlerinden biriydi. Bâb-ı Âli tarafından tercümanlık vazifesi ile görevlendirilen Rumların yanı sıra, pek çok Rum armatör de Avrupa'nın çeşitli bölgelerine ticari amaçlarla gidip geliyor ve bu sayede Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etme fırsatı buluyorlardı. Özellikle Osmanlı diplomasisinde önemli roller oynayan Fenerli Rum beyleri, Voltaire, Montesquieu, Racine ve Jean Jack Rousseau gibi Fransız aydınlarının eserlerini Rumcaya çevirirken, yetenekli Rum gençlerini de Avrupa'da eğitim görmeleri amacıyla finanse ediyorlardı. Diğer yandan Yunanistan, coğrafi konumu sebebiyle Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz'de üstünlük kurma mücadelesi veren Avrupa'nın önde gelen sömürgeci devletlerinin de ilgi alanına giriyordu.

Osmanlı Devleti'nin bünyesindeki bazı gelişmeler Yunan İsyanı'na ortam hazırladı. Sultan II. Mahmud 1808'de tahta çıktığında, kendisini bekleyen ve mutlak otoritesini sınırlayan iki sıkıntı mevcuttu. Bunlardan ilki III. Selim zamanında nüfuzları daha da artan âyân, ikincisi ise yeniçerilerdi. Genç padişah tahta çıktığı yıl ayânla imzalanan Sened-i İttifak ile bu sıkıntıdan bir parça kurtulurken, 1826'da da Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırdı ve yeniçeri sorununu kökünden çözme yoluna gitti.

Vidin’de Pazvantoğlu Osman’ın mezarı

II. Mahmud, âyânıyla her ne kadar Sened-i İttifak formülüyle geçici de olsa bir mutabakata varmışsa da, başka bazı siyasi manevralardan da geri durmadı. Âyânı zaman zaman birbirlerine karşı kullanarak merkezî otoritenin yeniden güçlendirilmesi yoluna gitti. Sultan Mahmud, Vidin bölgesinin âyânı Pazvandoğlu’yu, Yanya civarı âyânı olan Tepedelenli Ali Paşa’ya tepeleterek, izlediği siyasetin gereğini yerine getirdi. Fakat çok geçmeden başkentten gönderdiği Hurşit Paşa vasıtasıyla bu defa Tepedelenli Ali Paşa’yı ortadan kaldırttı. Bölgede büyük bir güç haline gelen Ali Paşa, Sultan II. Mahmud’a göre artık merkezî otoriteye karşı bir tehdit oluşturmaya başlamıştı.

Tepedelenli’nin ortadan kaldırılması için verilen karar, aslında Osmanlı Devleti’nin Yunanistan’ı kaybetme sürecinin de başlangıcı olmuştu. Çünkü Tepedelenli Ali Paşa her ne kadar merkezî idare ile zaman zaman ters düşse de bölgedeki en küçük kıpırdanmalara ve kalkışma teşebbüslerine anında ve başarıyla müdahale ederek çıkabilecek büyük isyanların önünü almış bir devlet adamıydı. Ali Paşa’nın 1822’de öldürülmesiyle esasında büyük bir Yunan ayaklanmasının önündeki son büyük engel ortadan kalkmış oluyordu

Yunanlar arasındaki ilk ayaklanma girişimi Osmanlı kuvvetlerinin Tepedelenli ile uğraştığı günlerde Eflak'ta yani bugünkü Romanya civarında ortaya çıktı. Ayaklanmanın öncüsü ise Fenerli Rum ailelerin önde gelenlerinden biri olan İpsilantilerden Aleksander İpsilanti idi. Rus Çarı'nın yâverliği vazifesinde de bulunmuş olan Aleksander, çevresine topladığı yaklaşık 5 bin kişi ile Eflak'ın merkezi olan Yaş şehrini ele geçirdi. Fakat Fransız İhtilali'nin ayrılıkçı sonuçlarından çekinen Avusturya başbakanı Metternich'in araya girmesi ile Aleksander İpsilanti, Rus Çarı'ndan umduğu yardımı göremedi. Romen halkı da isyana destek vermedi. Türk birlikleri tarafından bozguna uğratılan İpsilanti, Avusturya'ya kaçtıysa da tutuklanarak hapsedildi.

Eflak'taki ilk ayaklanmanın başarısızlığa uğraması üzerine bu kez Aleksander İpsilanti'nin kardeşi Dimitri İpsilanti, Mora'da bir başka ayaklanmanın başına geçti. Nisan 1821'de çıkan Mora Ayaklanması'nın ilk günlerinde, isyana destek verdiği gerekçesiyle Fener Rum Patriği V. Gregoros'un idam edilmesi Avrupa'da büyük bir çalkalanmaya yol açtı. Rusya, Patrik'in idamı üzerine Osmanlı Devleti'ne ültimatom verirken, II. Mahmud da isyanın daha fazla büyümemesi amacıyla Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım istedi. Kavalalı'nın desteğiyle Mora'daki ayaklanma bastırıldı, fakat Avrupa devletlerinin devreye girmesiyle mesele farklı bir boyut kazandı.

Dimitri İpsilantis

İngiltere ve Rusya, 1826'da Petersburg'da bir protokol imzaladılar. İmzalanan protokol, sonradan Avusturya, Prusya ve Fransa'ya da bildirildi. Protokole göre Yunanistan özerk bir konum kazanacak, karşılığında Osmanlı Devleti'ne yıllık cüz'i bir miktar vergi ödeyecek ve Türk ahali Yunanistan topraklarını terk edecekti. Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki egemenliğini hiçe sayan bu belgeyi reddetmesi üzerine, 20 Ekim 1827'de Akdeniz'deki İngiliz ve Fransız birleşik donanması, Navarin Körfezi'nde abluka altına aldıkları Osmanlı-Mısır donanmasını yaktı. Bir yıl sonra da Osmanlı ülkesindeki Ortodoks Hıristiyanlar'ın koruyucusu konumundaki Rusya, Osmanlı hükümetine savaş açarak Edirne'ye kadar ilerledi. Gelişmeler üzerine 1829'da Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı.

Şubat 1830'da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan Londra Protokolü ile Yunanistan'ın sınırları belirlendi, fakat ortada küçük bir problem vardı: Yeni krallığın ilk kralı kim olacaktı? Büyük devletlerin her üçü de yeni kurulan devletin kendi dümen sularında bulunmasını arzuluyorlardı, ancak aynı zamanda Balkanlar'ın güneyindeki kuvvet

dengesinin de bozulmaması gerekiyordu. Öyleyse her üç devletin hânedanlarına da mensup olmayan bir kralın seçilerek Yunanistan'ın başına getirilmesinden başka bir çare olamazdı.

BAVYERA'DAN İTHAL KRAL

Rusya, İngiltere ve Fransa anlaşma sağladılar ve Almanya'da Bavyera eyaletinde hüküm süren Wittelsbach Hanedanı'ndan Prens Otto'yu Yunanistan kralı ilân ettiler. Yeni kral 17 yaşındaydı. 3500 kişilik bir Bavyera muhafız birliği ile Yunanistan'a gelen genç kral, I. Otto adı ile tahta çıktı. Kralın naipliğini ve danışmanlığını, Bavyera'dan getirdiği askerî uzmanlar yapmaktaydı. Oldukça otoriter bir tutum takınan ve Yunan halkı ile hiçbir zaman kaynaşamayan bu grup, halktan büyük tepki aldı. 1844'te çıkan bir halk ayaklanması sonrasında genç kral, Bavyeralı yöneticileri ülkesine geri göndermeyi ve meşruti yönetime geçmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Bu amaçla 1844'te ilk seçimler yapılarak Yunan Parlamentosu toplandı ve ilk anayasa hazırlandı. Kral da anayasaya uyacağına dair and içti.

I. Otto'nun gençliği

Kral I. Otto, Yunan bağımsızlığının müjdecisi ve Batılı devletlerin yeni Yunanistan'a desteklerinin garantisiydi. Kral, ilk zamanlar halkla bütünleşme konusunda her ne kadar bazı sorunlar yaşadıysa da sonraları Yunanistan'ın millî politikalarını benimsemede hiç de zorlanmadı. Otto, Yunan milliyetçiliğinde o kadar ileri gitti ki, Yunanistan'ın kontrolsüz bir şekilde genişleyerek Balkanlar ve Osmanlı ülkesi üzerindeki çıkarlarının tehlikeye girmesinden korkan İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ne karşı saldırgan bir politika izlenmemesi karşılığında teklif ettiği İyon Adaları'nı dahi geri çevirdi.

Yunan millî kıyafetleri içinde I. Otto

Yeni Yunanistan'ın ithal kralı, 1853-1856 arasında meydana gelen Kırım Savaşı sırasında İngiltere, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nu karşısına almak pahasına Rusya'yla ittifak kurdu ve Yunanistan'ın sınırlarını genişletme düşüncesini uygulamaya adım attı. Elleriyle kurdukları ve kendi dümen sularında hareket etmesini istedikleri dünkü devletin haşarılıkları, İngilizleri ve Fransızları fena halde kızdırdı. Oluşturdukları müttefik donanmayı Yunanistan karasularına gönderen İngilizlerle Fransızlar, Pire ve Atina limanlarını abluka altına alınca Kral Otto hemen çark etti ve Yunanistan'ı genişletme planlarından vazgeçiverdi. Özellikle İngiltere, çıkarları ile uyuşmayan politikalar izleyen kralı kara listeye aldı ve Otto'nun sonunu da Yunan milliyetçiliğine soyunup fetihlere kalkışması getirdi.

GEORGE İDİ YORGO OLDU

İngiltere, ustası olduğu diplomasi mesleğindeki maharetini Otto’yu bitirmek için devreye soktu. Krala karşı, Yunan halkı arasında birkaç sebepten dolayı için için kaynaşmalar vardı ve İngiltere Yunan halkının tepkilerini yakından izliyordu. Kralın Yunan halkının mezhebi olan Ortodoksluğa bir türlü geçmemesine ve Katolik mezhebinde kalma ısrarına, karısı Kraliçe Amalia’nın taht için bir veliaht doğuramaması da eklenince, Yunan halkının keyfi epeyce kaçmıştı. Gelişmelerden istifade yoluna giden İngiltere, İyon Adaları’nın devri teklifinin kral tarafından kabul edilmemesi üzerine çıkan zıtlaşmayı fırsat bildi ve başkent Atina’da çıkan ayaklanmayı bütün gücüyle destekledi. Çıkan karışıklıklar üzerine 24 Ekim 1862’de bir daha dönmemek üzere Yunanistan’ı terk eden Otto, geriye kalan ömrünü baba ocağı Bavyera’da tamamladı.

Le Petit Journal
SUPPLEMENT ILLUSTRÉ
LES HOTES DE LA FRANCE

Yunan kralı Yorgo

Otto’nun Yunanistan’ı terk etmesiyle bir başka ithal kral arayışına girişildi. Danimarka Kraliyet Hanedanı’na mensup olan Prens Adolf Gregor, dönemin büyük devletleri tarafından, Gregor’un Rumca telaffuzu olan Yorgo adını alarak, I. Yorgo unvânı ile Yunanistan’ın yeni kralı olarak tahta geçirildi. Rus çarı II. Aleksander’in yeğeni Olga ile evlenen yeni kral, çocuklarını tam bir Ortodoks olarak yetiştirerek halkın da sevgisini kazandı ve böylece selefi I. Otto’nun hatasına düşmemeyi başardı.

Kraliçe Olga

Yunanistan'ın ilk kralı I. Otto'nun macerası işte böyle bitmişti. İlk Otto, Yunanistan'ın bağımsız bir siyasi güç olarak Avrupa arenasına çıkışının sembolüydü. II. Otto ise Yunanları futbol alanında rüyalarında dahi göremeyecekleri başarılara taşıdı. Hasılı Ottolar Yunanistan'a her daim uğurlu geldi.

KAYNAKÇA

Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, (çev: Dilek Şendil), İstanbul 1997.

M. Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı: Yunanistan'daki Gelişmeler*, Ankara 1998.

Herkül Millas, *Geçmişten bugüne Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikler*, İstanbul 2003.

21 / BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI KAYBETTİK, OLİMPİYATLARDAN OLDUK

Olimpiyat oyunlarının en temel amacı, dünya üzerindeki farklı bölgelerde yaşayan insanlar arasında spor vasıtasıyla dostluk ve kardeşlik ruhunu tesis etmektir. Bununla beraber dünyanın en büyük spor organizasyonu olarak kabul gören bu etkinlik, tarih boyunca pek çok defa siyasete alet olmaktan da kurtulamadı. 1936 Berlin Olimpiyatları'nın Hitler'in gövde gösterisine dönüştürülmesi veya II. Dünya Savaşı sonunda yenik devletlerin

sporcularının oyunlara kabul edilmemesi, 1980 Moskova Olimpiyatları'nı Batılı ülkelerin boykotu, oyunlarda siyasetin zirveye çıktığı örneklerdir.

Aslında tarih içerisinde Osmanlı Devleti de benzer bir muameleye maruz bırakılmıştı. Devlet-i Âliye, I. Dünya Savaşı'nın mağlup ülkeleri arasında yer aldığı için Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan ile beraber savaş sonrasında düzenlenen ilk olimpiyat olan Belçika'daki 1920 Anvers Olimpiyatları'ndan men edilmişti.

Antik dönemde Yunan coğrafyasında düzenlenen ve M.S. IV. yüzyılda Bizans imparatoru Teodosius tarafından yasaklanan oyunların tekrardan gündeme gelmesi için 1500 yıl beklemek gerekecekti. XIX. yüzyılda Avrupa'da uzun süren kanlı savaşlar ve ülkelerin hızla silahlanma yarışına girmesi, Olimpiyat ruhunun yeniden gündeme gelmesinde önemli bir rol oynadı. Fransa'nın sayılı zenginleri arasında yer alan ve tam bir spor aşığı olan Baron Pierre de Coubertin, bu büyük organizasyonu tekrar gündeme getirdi. Coubertin'in amacı, oyunları tüm dünyanın ortak malı haline getirmek ve bu suretle farklı ulusların spor yoluyla kaynaşmalarını sağlamaktı. Bu amaçla Fransa'nın Sorbon kentinde verdiği konferansta dünya gençliğini bir araya getirerek barışın tesisini sağlamak amacıyla olimpiyat oyunlarının yeniden canlandırılması tezini ortaya attı.

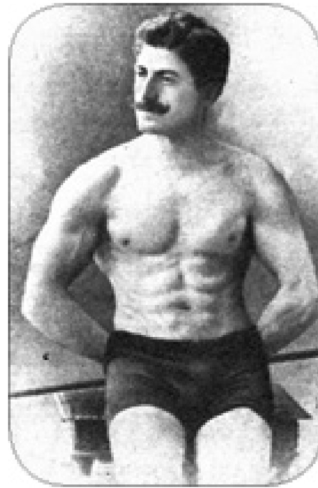
Baron de Coubertin

Coubertin'in fikri kısa sürede meyvelerini verdi ve Baron de Coubertin'in öncülüğünde Sorbon'da 23 Haziran 1894'te "Comite İnternational Olimpique", yani "Milletlerarası Olimpiyat Komitesi" kuruldu. Cemiyetin önündeki en önemli soru, modern olimpiyat oyunlarının ilk olarak hangi ülkede yapılacağının belirlenmesiydi. Bu iş için doğal olarak

organizasyonun çıkış noktası olan Yunanistan seçildi. İlk modern olimpiyatlar 1896’da Atina’da yapıldı.

HER KITAYA BİR HALKA

Her büyük organizasyon gibi olimpiyat oyunlarını düzenleyenler de bir sembol arayışına girdi. I. Dünya Savaşı’ndan hemen sonra yapılan ve Osmanlılar olarak mağlup devletler arasında yer aldığımız için katılamadığımız Anvers Olimpiyatları’nda, beyaz zemin üzerinde iç içe geçmiş beş farklı renkteki halkanın oyunların sembolü olmasına karar verildi. Bu beş halka, oyunlara katılan beş farklı kıtayı sembolize etmekteydi. Halkalardan mavi olanı Avrupa’yı, sarı Asya’yı, siyah Afrika’yı, yeşil Amerika’yı ve kırmızı da Okyanusya’yı sembolize ediyordu. Ayrı renklerdeki halkaların iç içe geçmesi de beş kıtanın spor yoluyla birleştiğinin göstergesiydi. Yine bu oyunlarda yapılan düzenlemelerle bir de olimpiyat yemini kabul edildi. Yemin töreninde tüm sporcuları temsilen kürsüye çıkan bir sporcu, katılımcıların sporcu ruhuna aykırı davranmayacağına, kardeşliğin tesisi ve kuvvetlenmesi için çalışacağına yemin ediyordu. Olimpiyat oyunlarının en vazgeçilmez unsurlarından biri de olimpiyat meşalesiydi. Meşale geleneği ilk kez 1936 Berlin Olimpiyatları’nda uygulandı. Yunanistan’da bulunan Olimpos Dağı’nda güneş ışınlarından istifade edilerek yakılan ateş, atletler vasıtasıyla müsabakaların yapılacağı şehre götürülmekteydi. Bu adet, 1936’dan beri devam ediyor.

Selim Sırrı Tarcan Bey

Türkiye’de olimpiyat oyunları denilince ilk akla gelen isim şüphesiz Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi’nin kurucusu olan Selim Sırrı Tarcan’dır. Subay bir babanın oğlu olarak babasının görev yaptığı Mora Yenişehir’de doğan Tarcan, babasının Karadağ’da yapılan bir savaşta şehit düşmesi ve annesiyle beraber yaşadıkları Yenişehir’in de Yunanlar tarafından işgal edilmesi üzerine İstanbul’a göç etmişti. Mekteb-i Sultani, yani Galatasaray Lisesi’ne kaydolmasıyla da bütün hayatı değişti. Selim Sırrı Tarcan’ın hayatını değiştiren, Galatasaray Lisesi’ndeki beden eğitimi hocası Ali Faik Bey, yani Ali Faik Üstünidman idi. Annesinin kısıtlı imkânlarıyla bu prestijli okulda zar zor okuyan Selim Sırrı, ne yazık ki beden eğitimi dersleri dışındaki diğer tüm derslerde başarısız oldu. Beden eğitimi dersinde ise özellikle aletli jimnastik dalında hocasının göz bebeğiydi. Galatasaray’da başladığı sporculuk kariyerine ömrünün son anına kadar nokta koymayacaktı.

Maddi imkânsızlıklar nedeniyle Mekteb-i Sultani’den ayrılmak zorunda kalan Selim Sırrı, Halıcıoğlu’nda bulunan Mühendishane-i Berr-i Hümâyun’a geçti. Mühendis okulundan mezun olmayı başararak mülazım yani teğmen rütbesiyle orduda görev aldı. İlk görev yeri olan İzmir’de de spordan kopmadı. Bir yandan İzmir’in itibarlı gazetelerinde spor ve beden eğitimi üzerine yazılar yazarken, diğer yandan da komutanından aldığı izinle İzmir’in değişik okullarında haftada ikişer saat beden eğitimi dersleri vermeye başlamıştı. 1901 yılı başlarında tayini İstanbul’a çıkan Selim Sırrı Bey’i bir başka sürpriz bekliyordu.

SELİM SIRRI BEY VE BARON DE COUBERTİN

Selim Sırrı Bey, İstanbul’a geldiği andan itibaren çeşitli gazete ve dergilerde beden eğitimi üzerine yazılar yazmaya devam etti. Bu yazılar sayesinde zamanın Tophane Müşiri Zeki Paşa’nın da ilgisini çekti. Zeki Paşa, önce çocuğuna özel beden eğitimi hocası olarak görevlendirdiği yakışıklı yüzbaşıyı, sonraki yıllarda Tophane Askeri Lisesi ve Hendese-i Mülkiye okullarında aynı vazife ile tayin etti.

1907 yılına gelindiğinde ilginç bir gelişme yaşandı. Selim Sırrı Bey, hafta sonları spora gönül vermiş bazı arkadaşları ile toplanarak jimnastik çalışırdı. Bu grubun içinde yer alan Mekteb-i Sultani’de Fransızca öğretmeni olan dostu M.Ö.syö Jeury, kendisini saygın bir kişi ile

tanıştırmak istediğini söyledi. Tanıştıracağı kişi, yeniden hayata geçirdiği olimpiyat oyunlarına katılımı genişletmek için farklı ülkelere geziler tertip eden Baron de Coubertin'den başkası değildi.

İki spor adamı Mekteb-i Sultani Fransızca öğretmeninin aracılığıyla Temmuz 1907'de Beyoğlu'nda Tokatlıyan Otel'de buluştu. Baron, olimpiyat oyunlarını canlandırma yolunda yaptıklarını, büyük servetini bu yola kanalize ettiğini, dünyanın farklı ülkelerini gezerek bu milletlerarası organizasyona sporcu akışını sağlayacak gönüllü elçiler aradığını ve Osmanlı ülkesindeki temsilcisinin de kendisi olmasını rica ettiğini Selim Sırrı Bey'e anlattı. Tam bir spor aşığı olan Selim Sırrı Bey, konuşmadan ve yapılan tekliften oldukça duygulanmıştı. Fakat Baron'a Osmanlı ülkesinin istibdat ile yönetildiğini ve ne amaçla olursa olsun bir cemiyet kurmanın, hele de başında bir subay olursa, hoş karşılanmayacağını büyük bir üzüntü ile aktardı.

Ülkedeki durum hakkında zaten az çok bir fikir sahibi olan de Coubertin, "Siz yine de benim temsilcim olmayı kabul ediniz. Hem belli mi olur ileride belki şartlar değişir ve siz de o gün benim temsilcim sıfatıyla Milli Olimpiyat Cemiyeti'ni kurarsınız" diyerek açık bir kapı bıraktı.

İkilinin arzuları kısa bir süre sonra gerçekleşecekti. Genç yaşlardan itibaren pek çok genç subay gibi İttihat Terakki hareketinin içinde yer alan Selim Sırrı Bey'in yıldızı, 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ikinci kez ilanı ile parladı. Özgürlüğün verdiği coşkuyla sokaklara fırlayarak resmî üniforması ile halka Meşrutiyet'e sadık kalacaklarına dair yeminler ettiren Selim Sırrı, bir yandan da beraberce boks ve halter çalışması yaptıkları şair dostu Filozof Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey ile kendilerini İstanbul komiseri tayin ettirdiler.

Selim Sırrı'nın 17 gün süren bu görevi ve Meşrutiyet sırasındaki coşkunluğu, yeni idarenin hoşuna gitmemişti. Fakat Selim Sırrı Bey, fırsattan yararlanarak bu günlerde Osmanlı Olimpiyat Cemiyeti'ni kurmuş ve artık şahsi dostu olan Pier de Coubertin'e müjdeyi bir mektup kanalıyla bildirmişti. Akıllıca bir hareketle komitenin başkanlığına zamanın en ünlü gazetecilerinden Ahmed İhsan (Açıksöz) Bey'i getiren Selim Sırrı'nın kendisi de komite genel sekreterliği görevini üstlenmişti. Fakat o günlerde gösterdiği coşku başına iş açmış ve kendisi İsveç Beden Terbiyesi Yüksek

Mektebi’ne incelemeler yapması amacıyla gönderilmiş, yani bir nevi sürgün edilmişti.

Baron Pier De Coubertin’in gençliği

İsveç’e giderken yolda Berlin’e uğrayan Selim Sırrı Bey, 1909’da ilk kez Osmanlı Olimpiyat Komitesi’nin genel sekreteri sıfatıyla Milletlerarası Olimpiyat Komitesi toplantısına katıldı. Burada dünyanın farklı bölgelerinden gelen ünlü spor adamlarıyla da tanışma fırsatı buldu.

Bir yıl kadar İsveç’te kalıp burada aletsiz İsveç jimnastiği hakkında önemli birikim edinerek İstanbul’a dönen Selim Sırrı Bey, askerî okullarda beden eğitmenliği görevi istemiş, ancak bu talebinin reddi üzerine 1910’da askerlik mesleğinden istifa etmişti. Bundan sonra tüm mesaisini devlet okullarına beden eğitimi derslerinin konması, ders programının belirlenmesi ve olimpiyat oyunları ile ilgili işlerin takibine ayırdı.

I. Dünya Savaşı öncesinde son büyük olimpiyat oyunları 1912’de İsveç’in başkenti Stokholm’de yapıldı. Bir sonraki olimpiyatın ise Almanya’nın başkenti Berlin’de düzenlenmesi kararlaştırılmıştı. Fakat I. Dünya Savaşı bu büyük organizasyonun gerçekleştirilmesini engelledi. Savaş sonunda oyunlar tekrar gündeme geldi. Fakat 1918’de Milletlerarası Olimpiyat Komitesi savaşın sorumlusu olarak gördüğü devletleri yani Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Macaristan ve Osmanlı Devleti’ni müsabakalardan men etti. Doğal olarak da bu karar en çok Osmanlı Olimpiyat Komitesi kurucusu ve genel sekreteri sıfatıyla Selim Sırrı Bey’i üzmüştü.

İlk olimpiyat oyunları Atina'da düzenlenmişti.

Osmanlı Devleti gerçi 1908 Londra Olimpiyatları'na bir jimnastikçi, 1912 Stockholm Olimpiyatları'na iki atlet ile katılmıştı. Ancak 1920 Olimpiyatları'na çok daha ciddi bir katılım düşünülmekteydi. Alınan karar olimpiyat ruhuna da aykırıydı. Zira oyunların ülkeler arasında dostluk köprüsünün tesisine aracılık etmesi temel ilke iken, bazı ülkelerin dışlanması söz konusu olmuştu.

Osmanlı Devleti 1920'de Belçika'nın Anvers şehrinde yapılan oyunlara aldığı men cezası nedeniyle katılamadı. Fakat bununla beraber Lozan'da bulunan De Coubertin ile yazışmalarını sürdüren Selim Sırrı Bey, 3 Haziran 1921'de bu çabalarının semeresini aldı. Bu tarihte Lozan'da toplanan Milletlerarararası Olimpiyat Komitesi; Türkiye, Macaristan ve Bulgaristan delegelerinin yeniden komisyon üyesi olmalarını onayladı. Bu kararda De Coubertin'in söz konusu ülkeler lehine yaptığı konuşma epey etkili olmuştu. Belçika, Çekoslavakya ve Lüksemburg gibi I. Dünya Savaşı'ndan en büyük zararı gören ülke temsilcilerinin muhalefetine rağmen, üç ülke bir sonraki oyunlara davet edildi.

Çapa Muallim Mektebi'nde Terbiye-i Bedeniye dersi

Bu sıralarda Türkiye'de Kurtuluş Savaşı son hızı ile devam etmekteydi. Mücadelenin başarıya ulaşması ile birlikte Osmanlı Olimpiyat Komitesi de adını "Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi" olarak değiştirdi. Yeni Türk Devleti'nin en büyük emeli, özellikle dışarıda büyük ülkeler tarafından tanınmak ve eşit muamele görmekti. Türk Devleti'nin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal de zaten pek çok konuşma ve vecizesinde sporun, özellikle de yeni yetişen nesil üzerindeki öneminin altını çizmekteydi.

Diğer yandan Türk ulusunun çağdaş ülkeler seviyesine her alanda ulaşma azminin de uluslararası kamuoyunda gösterilmesi gerekmekteydi. Bu durum, olimpiyatlara katılımı daha da hayati bir hâle getiriyordu. Genç Türkiye Cumhuriyeti, 1924 yılında Paris'te düzenlenen VIII. Olimpiyat Oyunları'na büyük önem verdi ve devrin kısıtlı imkânları düşünüldüğünde rekor sayıda diyebileceğimiz 40 kişilik bir kafileyle eskrim, halter, atletizm, bisiklet, güreş ve futbol alanlarında katılım gösterdi.

Selim Sırrı Bey, Türk sporuna ve olimpiyatlara yaptığı katkılarla adını ölümsüzleştirdi. Bir dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ordu milletvekilliği de yapan Selim Sırrı Tarcan, şehirde tüm halka açık olarak verdiği konferanslarda Ordu şehrinin sevgisini kazandı. Türkiye Cumhuriyeti de onun açtığı yolda özellikle güreş, halter ve son yıllarda atletizm sahasında önemli simaları dünya kamuoyunun vitrinine taşıdı.

Olimpiyat bayrağı

Olimpiyat oyunları günümüzde de sevgi ve kardeşlik sahnelerine sahip olmaya devam etmektedir. 2004 Atina Olimpiyatları'nda da benzer sahneler yaşandı. Mesela bu oyunların geçit töreninde en büyük alkışı binbir zorlukla oyunlara katılan Irak ve Afganistan kafileleri alırken, Kuzey ve Güney Kore kafileleri de Kore bayrağını beraberce taşıyarak dostluk mesajı verdi. Ama 1920 Anvers Olimpiyatları da yazık ki "Galiplerin Olimpiyatı" olarak anıldı. Dileriz tekrarı olmaz.

DÜNYANIN YEDİ HARİKASINDAN BİRİ OLİMPİYATLARIN DOĞDUĞU YERDEYDİ

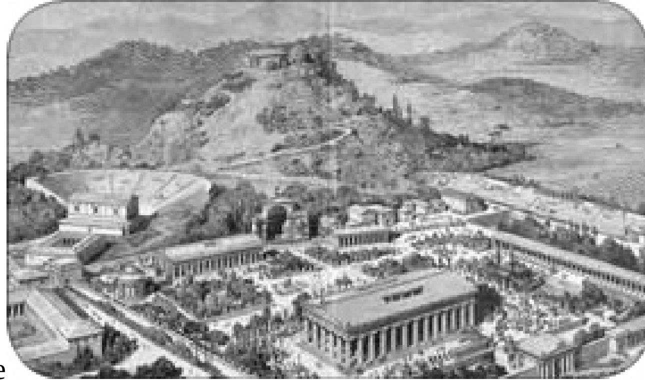
Antik dünyanın en prestijli oyunlarının başında hiç şüphe yok ki olimpiyatlar gelir. Her ne kadar oyunların efsanevi başlangıç tarihi olarak M.Ö. 776 yılı kabul edilse de organizasyonun çok daha eskilere uzandığı tahmin olunmaktadır. Nitekim M.Ö. IX. yüzyılda Elis kralı İphitos, Yunan topraklarını mahveden savaş ve salgın hastalıklardan nasıl kurtulacağını Delfi Tapınağı kahinlerine sorduğunda, kendisine, Zeus adına düzenlenen oyunları canlandırması ve bu süreç içinde Yunan coğrafyasında ateşkesi temin etmesi öğütlenmişti.

Atletler

Hakikaten dört yılda bir düzenlenen İlkçağ'ın olimpiyat oyunlarının belki de en belirgin özelliği, oyunlar devam ettiği sürece katılımcı devletlerin kendi aralarındaki mücadeleye ara verme zorunluluğu idi. Bu kuralı ihlal eden aynı zamanda dinî anlamda da büyük bir

günah işlemiş sayılırdı. Zira oyunlar Tanrılar Tanrısı Zeus için tertipleniyordu. Böylesi bir kuralın kabul edilmesinin en temel nedeni hiç kuşkusuz oyunlar süresince katılımcı sporcular ve halkın Olimpia bölgesine sorunsuz ulaşımını temin etmekti. Mora'da bulunan bu mevkiye hem karadan hem de nehir vasıtasıyla denizden ulaşmak mümkündü. İlk dönemlerde katılımcılar bölgeye yakın yerlerden gelirken, özellikle kolonizasyon dönemi sonrasında Yunan kültür coğrafyasının genişlemesiyle bağlantılı olarak İtalya, Afrika, Anadolu, İspanya gibi bölgelerden de katılımlar olmaya başladı. Olimpiyat oyunları Yunanlar arasında o denli önemli bir konuma sahipti ki, bazen atletlere rüşvet dahi teklif edildiği oluyordu. Misalen savaşçılıkları ve dayanıklılıkları ile tanınan Spartalı atletlerden birine oyunlar sırasında kazanmaması için büyük bir para teklif edilmiş, ancak atlet bunu reddetmişti. Zira militarist bir yapı üzerine şekillenen eski Sparta toplumunda krallar savaşa giderken yanlarında oyunlarda çelenk kazanmış atletleri yürütmekte idiler. İşte Spartalı atlet de bu onuru kaçırmak istemediği için kendisine yapılan teklifi reddetmiş, mücadele ettiği yarışı kazanmıştı.

Olimpia ke nti

Oyunların en sıcak zamanlar olan Ağustos ve Eylül aylarında yapılması ise bazı araştırmacılar tarafından bu ayların hasat sonrası döneme denk gelmesi ile açıklanır. Böylece halk, aynı zamanda çalışmanın yorgunluğunu da atmış oluyordu. Başka bir görüşe göre de havaların sıcak olması, atletlerin dayanıklılığının da sınamasına sebebiyet veriyordu.

Boks yapan atletler

Olimpia, zaman içinde Zeus'un en önemli kült merkezlerinden biri haline geldi. Burada inşa edilen tapınakta İlkçağ'ın "Yedi Harikası"ndan biri olarak kabul edilen Zeus'un

oturur haldeki bir heykeli de yer alıyordu. Heykel, fildişi ve altından yapılmış olup, yüksekliği yaklaşık 13 metre idi. Bölgenin bir Pagan inanç merkezi olması, aynı zamanda oyunların da sonunu hazırladı. Roma'nın resmî olarak ilk Hıristiyan imparatoru olan I. Teodosius, bu inancı devlet dini olarak belirledikten sonra Pagan faaliyetlere de son vermeye karar verdi. Sonuç olarak M.S. 390 yılında olimpiyat oyunları resmen yasaklandı. Zeus heykelinin de son durağı İstanbul olmuş ve heykel şehirde çıkan büyük bir yangın sonrasında yok olmuştur.

KAYNAKÇA

Erdoğan Akpınar, "Olimpiyat Oyunlarının Tarihçesi", *Hayat Tarih*, Yıl: 8, Cilt: 2, Sayı: 9, 1 Ekim 1972, s. 29-36.

Cem Atabeyoğlu, *Kurucumuz Selim Sırrı Tarcan*, İstanbul 2000.

Mevlüt Çelebi, "Selim Sırrı Tarcan'ın Jön Türklüğü", *Tarih ve Toplum*, sayı: 236, Ağustos 2003, s. 13-21.

Özbay Güven, "Tarcan, Selim Sırrı", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1999, s. 609-610.

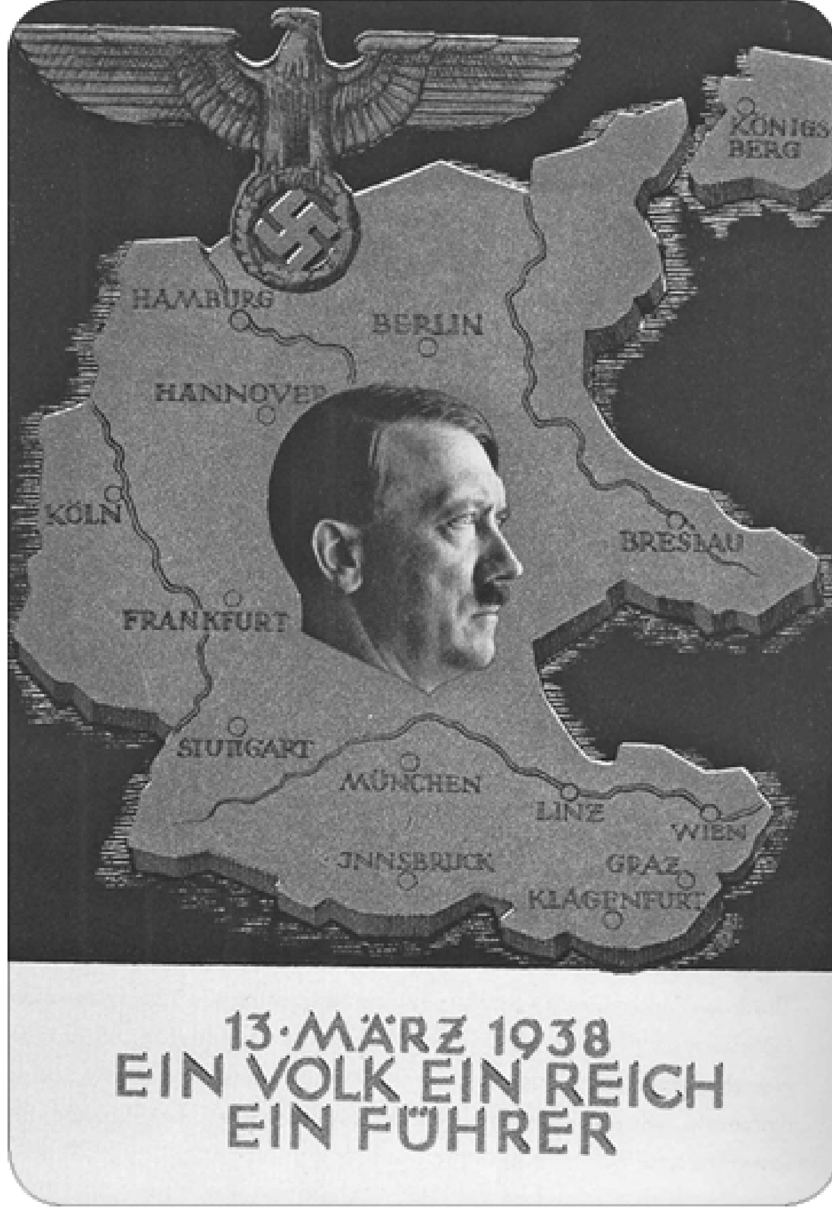
Demet Lüküslü-Şakir Dinçşahin, "Selim Sırrı Tarcan ve Beden Eğitimi", *Bilgi ve Bellek*, Sayı: 9, İstanbul 2011, s. 44-64.

Judith Swaddling, *Antik Olimpiyat Oyunları*, (çev: Burçak Gürün), İstanbul 2000.

22 / HİTLER'DEN ÇİNGENELER DE NASİBİNİ ALMIŞTI

İnsanlık tarihinin en büyük savaş suçlusu olarak kabul gören Adolf Hitler, yakın zaman önce yine bir filmle gündeme geldi. Aslında Hitler'in bir şekilde de olsa gündemde olmadığı dönem hemen hemen yok gibidir. Fakat bu seferki filmin farklı bir özelliği var. Daha önceki pek çok filmde ara karakter olarak yer alan Hitler, bu filmin ana karakteri. Alman yapımı olan "Çöküş: Hitler ve III. Reich'in Sonu" isimli film, Avrupa basını tarafından, Almanların tarihsel utançları ile yüzleşmesi ve bu utançtan kurtulma çabası olarak da yorumlandı. Zira film, Hitler'in Berlin'de bir sığınakta geçirdiği son 12 gününe odaklanmış vaziyette ve II. Dünya Savaşı'nı konu alan belgesellerde avaz avaz bağıran sert karakterli faşist lider yerine, aşık ve insancıl Hitler'i gözler önüne seriyor. Hitler filmde çikolatalı pastadan çocuksu bir haz alan, sevgilisi Eva Braun'a karşı iyi bir aşık profili çizen, askerleri ile şakalaşarak onların sıkıntılarına bir nebze olsun ilaç olmaya

çalışan bir lider portresi çiziyordu. Bu durum doğal olarak bazı çevrelerce “bir canavarı insanlaştırma çabası” olarak görüldü ve tepki aldı.

Adolf Hitler temalı propaganda kartı

Aslında film, Almanların II. Dünya Savaşı’nın utancını hafifletmeye çalışan ilk filmleri değildi. Zira Alman toplumunun içinden çıkan bir çılgının bütün bir millete, hem de nesilden nesile aktarılan bir utanç devretmesi önemli bir problemdir. Almanlar, son dönemde bu psikolojiyi yenmek için yaptıkları çalışmaları hızlandırdılar. II. Dünya Savaşı’ndan bir müddet sonra savaşa Alman bakış açısı ile yaklaşan birkaç film yapılmış, fakat bu filmler rağbet görmemişti. Son yıllarda da Alman tarihçiler bazı

konuları gündeme getirerek bu zaaflarına bir parça merhem bulmak istiyorlar.

Bu konulardan en kayda değeri, Alman direnişinin kırıldığı günlerde Dresden, Chemnitz ve Postdam gibi şehirlerin müttefikler tarafından bombardımana tutularak sayıları yüz binleri bulan sivilin öldürülmesiydi. Alman tarihçilerin üzerinde yoğunlaştığı bir diğer olay da sonuçları tam olarak bilinmeyen ölümcül bir silahın yani atom bombasının Japonya'da denenerek yüz binlerce insanın ölümüne veya sakat kalmasına sebep olunmasıydı. Almanlar bu tür davranışların da savaş suçu sayılıp sayılamayacağını gündeme getirdiler. Fakat muzaffer tarafının cevabı her iki olayın da bilinçli bir soykırım olmadığı, savaş sırasında sivillerin güvenliği esas olmakla beraber, bazı hallerde yaşanan zayiatın savaş suçu olarak gösterilemeyeceği yönündeydi.

Her siyasi ideoloji kendince daha güzel bir dünya için kolları sıvar. Bu amaca ulaşmak için de farklı, hatta bazen çılgınca yöntemler dener. Hitler yönetimi de dünyayı ari bir ırkın, yani Germen ırkının kontrolü altında daha yaşanır (!) bir hâle getirmek amacıyla kolları sıvamıştı. Bu amaçla ilginç yöntemlere de başvurulmuştu. Mesela nesillerden beri başka ırklarla karışmadıkları tespit olunan genç Alman kızları, yine aynı özelliklere sahip genç Alman subayları ile evlendirilmiş ve bu evliliklerden saf ve güçlü bir ırkın doğacağı düşünülmüştü. Fakat doğan çocukların babaları cephelerde hayatlarını kaybettikleri için bu nesil, tarihin belki de en büyük trajedilerinden birini yaşadı.

HASTALIKLI IRKLAR

Nazi yönetiminin hedefe ulaşmak için bulduğu bir başka yöntem ise çok daha insanlık dışıydı. İnsan soyunun hastalığı olarak tespit edilen bazı ırklar, savaş süresince belli kamplarda toplanmış ve ardından da gaz odalarında imha (!) edilmişlerdi. Sadece Yahudiler değil; Çingeneler, Slavlar, Afrika kökenli Almanlar ve eşcinseller de soykırımdan nasibini almışlardı. Son yıllarda Hollywood, bu trajediyi Yahudi soykırımı bağlamında ele aldığı için Naziler'in bu politikası sadece Yahudileri kapsar bir politika olarak algılanagelmiştir. Hasılı Çingeneler, bu konuda da ayrımcılığa maruz kalmışlardır.

Yahudi asıllı Steven Spielberg ve Roman Polansky gibi ünlü yönetmenlerin çektiği filmler de epey ses getirmiş, özellikle “Schindler’in Listesi” ile “Piyanist” Oscar ödüllerini toplamıştı. Aynı temayı işleyen “Hayat Güzeldir” isimli film de oldukça ilgi çekmişti. Fakat Çingenelere uygulanan soykırım neredeyse hiç gündeme getirilmedi. Halbuki son dönemlerde bu konu üzerine eğilen araştırmacılar bize ciddi rakamlardan bahsediyorlar. Naziler’in dosyası bu konuda da hayli kabarık... 125 bin ile 500 bin arasında olduğu tahmin edilen Çingene, Nazi iktidarı döneminde ortadan kaldırılmıştır.

Peki Almanların en aşağı ırklardan biri olarak kabul ederek dünyayı arileştirmek amacıyla gaz odalarına gönderdikleri Çingenelerin kökeni nereden geliyordu? İslam tarihçisi Taberi, Çingenelerin Hz. Nuh’un oğlu Yafes’in soyundan geldiklerini ifade eder. Esasen Çingenelerin tarih sahnesine çıktıkları ilk bölge konusunda tam bir netliğin olduğu söylenemez. Bu da yüzyıllardan beri büyük ölçüde göçebe yaşam tarzını benimsemiş bir topluluk için gayet normal bir durumdur.

Toplama kampındaki Yahudiler

Genel olarak kabul gören görüş, Çingenelerin dünyaya Hindistan civarından yayıldığı şeklindedir. Uzmanlar, en temel delil olarak Çingene dilinin büyük ölçüde Hint dili ile benzerlikler taşımasını ve Alman Çingeneleri’nin kendilerini Pakistan’ın bir eyaleti olan Sint’ten türeyen “Sinti” adı ile isimlendirmelerini gösteriyorlar. Çingene kelimesinin Farsçada müzisyen anlamına gelen “cinganeh” kelimesinden türemesi nedeniyle onları Farisi kabul edenlerin yanı sıra, İngilizcede Çingene karşılığı olarak kullanılan “Gypsy” kelimesinin “Egypti” ya da “Kıpti”

kelimesinden türediğini savunanlara göre de Mısır kökenlidirler. Bir başka görüş ise çok daha eskilere uzanarak Çingenelerin İsrail'in bilinen 12 kabilesi dışında kalan ve zamanla unutulan topluluklarından biri olma ihtimali üzerinde durur. Genel olarak kabul gören görüş ise aslında yukarıdaki fikirlerden pek çoğunu birleştirir niteliktedir. Buna göre Hindistan'da ortaya çıkan Çingeneler, buradaki güç odakları tarafından yerleşikliğe zorlanınca, iki ana yolu takip ederek batıya doğru göç etmişlerdi. Kollardan ilki İran üzerinden, Anadolu ve Suriye kanalı ile Mısır'a uzanmıştı. Zamanla burada kalabalık bir Çingene topluluğunun oluşması neticesinde Batılı araştırmacılardan bazıları onların kökünü Mısır olarak kabul etmiştir. Bir diğer kol ise Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a ulaşmıştı. Bu bölgede yaşayanların önemli bir kısmı Romanya'ya yerleştiği için buradaki Çingenelere "Rom" denmeye başlanmıştır. Muhtemelen dilimize girmiş olan "Roman" kelimesinin kaynağı da budur.

Çingeneler, Avrupa'ya ilk geldiklerinde kendi işleri ile uğraşan halim selim insanlar olarak tanındılar ve benimsendiler. Fakat bir türlü yerleşik yaşama geçmedikleri ve vergi anlamında denetim altına alınamadıkları için, yaşadıkları devletlerin zamanla tepkisini çeker oldular. Diğer yandan her ne kadar bazı mesleklerle uğraşsalar da işsizliğin yoğun olduğu dönemlerde tıpkı diğer göçebe gruplar gibi köy ve kasabalara inen bazı Çingenelerin isimlerinin hırsızlık olaylarına karışması, halkın da kendilerine bakışını olumsuz etkiler oldu. XVII. yüzyıldan itibaren de Çingenelerin Avrupa'daki kara günleri başladı. Kontrol altına alınamayan bu göçebe grupları ülkelerinde tutmak istemeyen Avrupalılar, Çingeneleri kıta dışında bulunan sömürgelerine sürgün etme yarışına girdiler. Bu da Çingenelerin ve Çingene kültürünün dünyanın farklı bölgelerine yayılmasını hızlandırdı. Böylece Portekiz'de yaşayan Çingeneler Brezilya'ya, İspanya'dakiler Meksika ve Orta Amerika'ya, İngiltere'dekiler bugünkü ABD ve Avustralya'ya, Fransa'dakiler de Hindistan'a sürüldü.

17. yüzyılda Çingene kampı

Avrupa'da kalanları da çok daha zorlu yaşam koşulları bekliyordu. Kıta Avrupası'nda farklı ülkelerde farklı dönemlerde Çingenelere karşı sert uygulamalar süregeldi. Çingenelerin çocukları iyi birer Hıristiyan olarak yetiştirilmek amacıyla ailelerinden koparıldı. Toprağa yerleşmeleri zaruri hale getirildi. Bu girişimleri kabul etmeyerek direnen bazı Çingeneler ise ya öldürüldü ya da küreğe mahkûm edildi. XVIII. yüzyılda Avrupa basını Çingeneler konusunda gemi azıya almıştı. Bu dönemde Çingeneler hakkında gazetelerde yamyamlık haberleri yayınlanır olmuştu. Yüksek tirajlı bir Alman gazetesinin haberine göre Macaristan'da 28 kişiyi farklı dönemlerde öldürüp ateşte çevirme yaparak yiyen bir Çingene grubu tutuklanmıştı. Hatta gazetenin haberine göre çete reisinin iştahı o kadar kabarıktı ki tek başına iki kadını bizzat midesine indirmişti.

Diğer yandan özellikle Orta ve Batı Avrupa'da yaşayan pek çok çingene Hıristiyanlığı seçmişse de, kilise bu insanları güvenilmez ve inançsız insanlar olarak görüyordu. Çingenelerin en önemli geçim kaynağı olan falcılık da kilisenin şimşeklerini üzerine çekiyordu. Kilise gelecekten haber vermeyi büyücülükle ilgili bir iş olarak görüyor ve kesin bir dille yasaklıyordu. Halbuki insanlar bu yasağa uyma noktasında hiç de gayret göstermiyorlardı. Yine çingene kızlarının yaptığı hızlı ve ritmik dansın insanın kanını alevlendirdiği ve böylelikle şeytana davetiye çıkardığı söyleniyordu.

ALMANYA'DA AYRIMCILIK NAZİLERDEN ÖNCE BAŞLADI

Daha 1899'da Almanya'nın Münih şehrinde Çingenelerle ilgili bir enstitü kurulmuştu. Fakat bu kurumun amacı söz konusu toplum hakkında bilimsel araştırma yapmak değil, yerleşik Alman toplumunu tehdit eden ve

uluslaşma sürecinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülen Çingeneleri kontrol altında tutarak gözlemlemekti. Bu enstitü, faaliyetleri bağlamında Çingenelerle ilgili genetik bilgi ve fotoğraf topluyor, Çingenelerin parmak izlerini alıyordu. Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle bu enstitünün önemi daha da arttı. Zira burada yapılan araştırmalar "Çingene Sorununun Nihai Çözümü" projesine altyapı hazırlayacaktır. 1927'de çıkarılan Prusya Kararnamesi çerçevesinde çingenelere özel kimlik kartı dağıtılmasına ve bu kartların taşınmasının zorunlu hale getirilmesine karar verildi.

Nazi lideri Hitler halkı selamlarken

Nazilerin iktidara gelmesinden sonra da benzer uygulamalara hız verildi. 18 Mart 1933'te "Çingene İlletiyle Mücadeleye İlişkin Eyaletlerarası İşbirliği Anlaşması" yürürlüğe girdi. Bu anlaşma çerçevesinde çingene kökenli Alman vatandaşları arasında temel geçim kaynağını teşkil eden seyyar satıcılık konusunda sıkı düzenlemeler getiriliyordu. İlerleyen yıllarda özellikle müzik alanında sivrilmiş olan Çingenelerin kendilerini gösterme imkanı buldukları Reich Oda Orkestrası'ndaki görevlerine de son verildi. 18 Ekim 1935'te çıkarılan Nuremberg yasalarına göre de "ulusun kalıtsal gelişimini tehlikeye düşürecek evlilikler" yasaklanmıştı. Bu, ari Almanların Yahudilerin yanı sıra Çingenelerle evlenmesinin de yasaklanması alamına geliyordu.

Çingeneler üzerindeki sınırlamalar siyasi alana da taşındı. 7 Mart 1936'da yapılacak Reichstag seçimlerine Yahudilerin yanı sıra Çingenelerin de katılamayacağı açık biçimde ilan olundu. Aynı yıl içinde Çingenelerin belli

merkezlerde toplanması uygulaması da hayata geçirildi. Mayıs 1936'da 600 kadar Berlinli Çingene toplanarak, Berlin'in dışında bulunan Marzhan bölgesindeki belediye mezarlığının yanındaki çöplükte kurulan derme çatma kampta yaşamak zorunda bırakıldı. Zamanla kampın etrafı çevrilerek, Çingenelerin polis izni olmadan kampı terk etmeleri yasaklanacaktır. Bunu başka şehirlerdeki benzer kamplar takip edecektir. Bu yerler, Çingenelerin 1942'den sonra yoğun biçimde maruz kalacakları toplama kamplarında gaz verilerek öldürülmesi öncesi en önemli mekanlar olarak karşımıza çıkar.

ÇİNGENE SORUNUNUN NİHAİ ÇÖZÜMÜ

Savaşın başlaması ile beraber Nazilerin, Çingene sorunu üzerine eğilimleri daha da arttı. 1940'ta Berlin Üniversitesi antropologları tarafından hazırlanan raporda, sayıları yaklaşık 33 bin olan Alman Çingeneleri'nin, ari ırkın önündeki en büyük tehdit olduğu vurgulandı ve gayet bilimsel (!) bir çözüm olarak Çingene kadınlarının kısırlaştırılması teklif edildi. Kısırlaştırma işlemi daha çok kadının üreme organının kesilip alınması şeklinde uygulandığından pek çok kadın ameliyat masasından bir daha kalkamadı.

SS lideri Heinrich Himmler

Ancak Almanların Avrupa'da sınırlarını genişletmeleriyle sınırlar içindeki Çingene nüfusunda ciddi bir artış yaşandı. Bu artış karşısında bulunan çözüm de Çingenelerin de tıpkı Yahudiler gibi Polonya'da toplanmaları oldu. Önceleri Çingenelerden iş gücü olarak yararlanılması düşünülmüşse de sonradan SS lideri Heinrich Himmler'in talimatıyla "Çingene Sorununun Nihai Çözümü" projesi devreye sokuldu. Bu plan gereğince Fransa ve Hollanda'dan yola çıkarılan 30 bin kadar Çingene, Polonya'da Auschwitz-Birkenau kampına gönderildi. Burada çocukların üzerinde tıbbi deneyler yapıldı. Kamplarda hayatta kalmayı başaran yetişkinlerin büyük bir kısmı ise 1 Ağustos 1944 gecesi Himmler'in emriyle ırk temizliği kapsamında gaz verilmek suretiyle öldürüldü. Bu kampta ölenlerin 13 bin 500 kadarı hastalık, açlık ve tıbbi deneylerden, 6 bin 500'ü gazla zehirlenmekten, 30 kadarı ise kamptan kaçmaya teşebbüs etmekten dolayı hayatlarını yitirmişlerdir. Bölgeye sevk edilen yaklaşık 23 bin Çingene'den hayatta kalmayı başaranı yaklaşık 3 bin kadardır.

Naziler, işbirliği içinde oldukları yabancı hükümetlerce benzer politikaların hayata geçirilmesi işine de nezaret ettiler. Çingenelerin yoğun olarak yaşadığı Romanya ve Hırvatistan'daki yönetimler de izinden gitti. Sırbistan, ırk temizliği konusunda en önde gelen ülkelerden biri oldu. Sırbistan'da Çingeneler daha çok ormanlık alanlara götürülüp kurşuna dizilmek suretiyle katledilmişlerdi. Ülkedeki 28 bin civarında Çingene öldürülmüştü. Polonya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde katledilen Çingenelerin sayısı da yüz binlerle ifade ediliyordu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Çingenelere bakış açısında köklü değişiklikler yaşandığı söylenemez. Doğu Avrupa'daki komünist blok ülkeleri "asalak" olarak nitelendirdikleri göçebe Çingeneleri sosyalizmin en büyük baş ağrılarından biri olarak görürken, Batı Avrupa'da da uluslaşma sürecinin dışında kaldıkları için aşağılandılar. Yaşam biçimleri nedeniyle uzun süre biraraya gelerek yapılanamayan Çingeneler, nihayet 1971'de Alman Çingeneleri'nin liderliğinde "Dünya Roman Kongresi"ni topladılar. 1981'de de "Alman Sinti ve Roman Merkez Birliği"ni kurdular.

Yakın zaman önce Üsküp'te Çingene dilinde ve oldukça zor şartlarda yayın yapan bir de televizyon kanalı tesis edildi. Özellikle AB kapsamında üye ve üyeliğe aday ülkelerden istenen düzenlemeler arasında Çingene azınlığın yaşam standardının yükseltilmesi de yer alıyor. Sayılarının ciddi

rakamlara ulaştığı ülkelerde siyasette de söz sahibi olabiliyorlar. Nitekim geçtiğimiz yıllarda Yunanistan'da iktidara gelen Yeni Demokrasi Partisi'nin adaylarından biri de ülkedeki popüler Çingene şarkıcılardan Vassilis Paiteris'ti. Bulgaristan'da da Çingeneler önemli bir nüfusa sahip oldukları için siyasette etkili olabiliyorlar.

Selanik'te Çingeneler

Çingene toplumunun sayısı yazık ki biraz yaşam şekillerinden, biraz da yerleşikliğe geçenlerin diğer unsurlar arasında asimile olup kültürlerini yitirmelerinden dolayı tam olarak bilinemiyor. Fakat 10-12 milyon arasında bir tahmin yürütülüyor. Gelecek ne gösterir bilinmez ama hâlâ orijinalliğini muhafaza eden bu kültürün yaşaması, insanlığın kültürel mirasına zenginlik katacaktır.

OSMANLILAR ÇİNGENELERİ ASKERÎ HİZMETTE KULLANDILAR

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde Avrupa'da olduğu gibi Çingenelerin toplu sürgün ya da katliamlara tabi tutulduğu bir dönem olmadı. Fakat Osmanlıların da Çingenelere bakış açısının pek olumlu olduğu söylenemez. Bazı Osmanlı tarihçileri, padişahların kendilerini yetmiş iki buçuk milletin efendisi olarak nitelendirdiklerini, buçuktan kastedilenin ise Çingeneler olduğunu belirtirler. Bununla beraber Balkanlar'da ve bilhassa Osmanlı-Avusturya sınırını teşkil eden Macaristan'da yaşayan Çingeneler, ordunun at ihtiyacını karşıladıkları için itibar görüyorlardı. Zaten İstanbul'daki "At Satıcıları" loncası da büyük ölçüde Çingenelerin elindeydi. Diğer yandan imparatorluktaki en uğursuz meslek olarak kabul gören Cellat Ocağı'nın mensupları da ya Çingenelerden ya da Hırvatlardan seçilmekteydi. Bunun dışında imparatorluktaki demirci, kalaycı, sepetçi, bileyici gibi meslek erbabı da büyük ölçüde Çingenelerden oluşuyordu.

Osmanlılar zamanında bir grup Çingene

Osmanlı Devleti'nde Çingeneler, bir sancak etrafında teşkilatlandırılmışlardı. Bu sancak Rumeli Beylerbeyliği bünyesinde olup, merkezi Kırkkilise yani bugünkü Kırklareli idi. Anadolu'da ise benzeri bir Çingene teşkilatlanması yoktu. Zira Çingenelerin en yoğun toplandığı yer Rumeli bölgesi idi. Çingene sancağının sancak beyi ise Çingenelerden seçilmezdi. Çingene sancak beyinin vazifeleri arasında vergileri toplamak, geri hizmette kullanılan Çingenelerin vazife yerlerine intikalini temin etmek en başta gelirdi. Osmanlı Devleti'nde hem Müslüman hem de gayrimüslim Çingeneler yaşardı. Bu grupların birbiri ile karışmamalarını devlet önemserdi. Şayet Müslüman Çingeneler, gayrimüslimlerle karışırlarsa, onlar da gayrimüslimlerin ödedikleri vergileri ödemek zorunda bırakılırdı. Fatih döneminden itibaren Çingenelerin geri hizmetlerde istihdam edildikleri biliniyor. Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda askerin mesai harcamaması gereken işler için geri hizmet birlikleri oluşturulurdu. Çingeneler de bu gruplar arasında yer alırlardı. Bunlar ordu hizmetinde daha ziyade maden işlemede, koyunların sevkinde, gemi yapımında, zahire ve erzak taşınmasında, kale, hisar ve cami onarımında kullanılırlardı.

KAYNAKÇA

Nazım Alpman, *Çingeneler: Başka Dünyanın İnsanları*, İstanbul 1993

İsmail Haşim Altınöz, "Osmanlı Toplumunda Çingeneler", *Tarih ve Toplum*, cilt: 23, sayı: 137, Mayıs 1995, s. 22-29.

Sermet Muhtar Alus, “Eski İstanbul’da Çingeneler”, *Tarih ve Toplum*, cilt: 23, sayı: 137, Mayıs 1995, s. 30-33.

Henriette Asseo, *Çingeneler: Bir Avrupa Yazgısı*, (çev: Orçun Türkay), İstanbul 2007.

Emine Dingeç, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 20, Aralık 2009, s. 33-46.

Angus Fraser, *Çingeneler*, (çev: İlkin İnanç), İstanbul 2005.

Elena Marushiakova-Vesselin Popov, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çingeneler: Balkan Tarihine Katkı*, (çev: Bahar Tırnakçı), İstanbul 2006.

Sybil H. Milton, “Nazi Almanyasının Toplumdan Dışlanmışları: Çingeneler”, (çev: Funda İşbuğa Erel), *Nazi Almanyasında Toplumdan Dışlananlar*, Ankara 2002, s. 303-334.

23 / PARADAN SIFIRI ÖNCE ALMANLAR ATTI

I. Dünya Savaşı, sonuçları göz önüne alındığında mağlup devletler açısından tam bir ekonomik felaketi beraberinde getirmişti. Savaş öncesinde dünyanın en istikrarlı ve güçlü ekonomisi olarak gösterilen Alman ekonomisi iflas etmiş, ortaya çıkan enflasyon sorunu da para birimleri olan Mark’a bol sıfır eklenerek çözülmeye çalışılmıştı.

I. Dünya Savaşı’nın sonunda savaştan yenilgiyle ayrılan ya da elde ettiği kazanımları tatmin edici bulmayan pek çok ülkede faşist yönetimler ortaya çıktı. Almanya’da Nasyonel Sosyalistler veya diğer bir deyişle Naziler yükselişe geçerken; İtalya’da Mussolini, İspanya’da Franko, Portekiz’de Salazar, Romanya’da Codreanu işbaşına gelen diğer faşist liderlerdi.

İspanya’da General Franko 1936’da ülkeyi uzun bir iç savaşın eşiğine sürüklemiş, bu süre zarfında komünistler, demokratlar ve faşistler arasında üç yıl sürecek bir mücadele yaşanmıştı. Kitlelere seslenirken tıpkı Portekizli faşist lider gibi halkın koyu Katolik duygularını harekete geçiren nutuklar atmayı ihmal etmeyen Franko’nun bu yönetimi, 1975’teki ölümüne kadar devam edecekti.

FRANCO NİHAYET ÖLDÜ...

36 yıl İspanya'yı yöneten Generalin görevini şimdilik 3 kişilik Krallık Konseyi üslendi

Ayrıntılı haber orta sayfada

Francisco Franco

Milliyet gazetesinde Franko’nun ölüm haberi

İtalya ise I. Dünya Savaşı sonunda galip devletlerin safında yer almış olmasına rağmen bu zaferin nimetlerinden yeteri derecede yararlanamamış olmanın huzursuzluğunu yaşıyordu. I. Dünya Savaşı’nda oldukça hırpalanan İtalya, savaşın en kızgın anında saf değiştirerek İtilaf devletlerinin yanında yer almasının mükafatını görememişti. Arnavutluk ve Yunanistan üzerindeki emellerine ulaşamamış, Ege Bölgesi ve özellikle İzmir’i ganimet olarak toprakları arasına katmayı beklerken, İngiltere ve Fransa’nın baskısıyla bu verimli toprakları Yunanistan’a terk etmek zorunda kalmıştı. Savaş sonun da dişe dokunur bir kazanımı olmamasına rağmen ülkede ekonomik dengeler yerinden oynamıştı. İşsizliğin artması ve ülke genelinde sayıları neredeyse yarım milyona yaklaşan asker kaçağı ve aylaklar grubunun varlığı nedeniyle bir iç savaşın eşiğine gelinmişti. İtalya, adeta pimi çekilmiş bir bomba gibiydi.

İTALYA’DA SOSYALİZM GÜÇLENDİ

İtalya’da I. Dünya Savaşı’nın sonunda ilginçtir ki yükselişe geçen faşizm değil de sosyalizm olmuştu. Zira ülkede işçi sınıfı neredeyse açlık sınırında bir yaşam sürmeye mahkûmdu. Bu durum 1920’de Kuzey İtalya’da bulunan 500 bin fabrika işçisinin ayaklanarak çalıştıkları iş yerlerini işgal etmelerine yol açtı. Durum son derece ciddiydi. Zira işçiler silahlanmışlardı. Olaylar bir halk ayaklanmasına doğru gidiyordu. Zaten bir yıl önce yapılan seçimlerde de Sosyalist Parti 508 sandalyeli parlamentoda 156 sandalye kazanmıştı ki, bu sonuç kendilerini bile şaşkınlığa düşürmüştü. Bu nedenle o vakte kadar ihtilal yoluyla işbaşına gelmeyi amaçlayan partide “İhtilal yapılmaz, ihtilal gelir” mantığı hâkim olmaya başladı. Bu mantık aslında yükselişe geçen sosyalistlerin düşüşünü hazırlarken, faşistlere de gün doğuyordu.

İşte bu ortam İtalya’da Mussolini’nin yükselişini sağladı. Mevcut ortamı çok iyi değerlendiren Mussolini, 1919’da savaş yorgunu kitleler üzerinde oldukça etkili olacak olan Faşist Parti’nin temellerini attı. Faşistlerin 1920’lerin başında Bologna kentinde bulunan İtalyan İşçi Partisi’nin merkezini yakmaları popüleritelerini daha da arttırdı. Özellikle ülkeye sosyalizmin egemen olmasından çekinen zengin kesim, Mussolini’ye destek vermeye başladı. Bu destek sayesinde faşizmin etkinliği ülke genelinde yükselişe geçti. Parti, daha 1921’de ilk katıldığı genel seçimlerde 35 milletvekilini meclise sokmayı başardı. Mussolini, halka İtalya’nın kırılan gururunu tamir edeceğini, Fransa ve İngiltere’ye küstahlıklarının bedelini ödeteceğini, Roma İmparatorluğu’nu yeniden dirilteceğini vaat ediyor, hatta Akdeniz’den “More Nostrum” yani “Bizim Deniz” diye bahsediyordu. Yugoslavya, Arnavutluk ve Habeşistan üzerinde hak iddia eden Mussolini, Yunanistan ve Türkiye’yi hedef alan cüretkâr açıklamalarda bulunmakta da hiçbir mahsur görmüyordu. Söylemleri zaman zaman çılgınlık boyutuna varmaktaydı. Bu yönüyle kendisi, ünlü aktör Charlie Chaplin’in “Büyük Diktatör” isimli başyapıtındaki dengesiz faşist lider Napoleoni tipine tıpa tıp uyuyordu.

Hitler ve Mussolini

Ülke içinde kısa sürede "Kara Gömlekliler" adı verilen bir milis kuvveti örgütleyen Mussolini, 1922'de meydana gelen işçi grevini bahane ederek Napoli'den Roma'ya büyük bir yürüyüş düzenleyip adeta gövde gösterisi yaptı. Kral III. Viktor Emanuel, Ekim 1922'de bu olay karşısında başbakanlığı Mussolini'ye vermek durumunda kaldı. 1927'de Mussolini'nin Arnavutluk'u himaye altına aldığını ilan etmesi ve ilerleyen yıllarda da Avusturya'ya göz dikmesi Türkiye'yi; Yunanistan ve Yugoslavya ile birleşerek 1934'te Balkan Antantı'nı kurmaya zorlayacaktı. Bu antantın sonunu ise korkulduğu gibi İtalya değil, Almanya getirecekti.

WEİMAR KASABASINDA KURULAN CUMHURİYET

Almanya, Kayzer II. Willhelm'in yayılmacı ve gelişen Alman ekonomisine hammadde ve yeni pazarlar bulmak amacıyla girdiği I. Dünya Savaşı'ndan ağır bir yenilgiyle ayrılmıştı. Yenilgi sonrasında Alman Sosyal Demokrat Partisi liderliğinde yeni bir hükümet kurulmuş ve Friedrich Ebel başkanlığındaki bu hükümet, 9 Kasım 1918'de Weimar kasabasında Alman

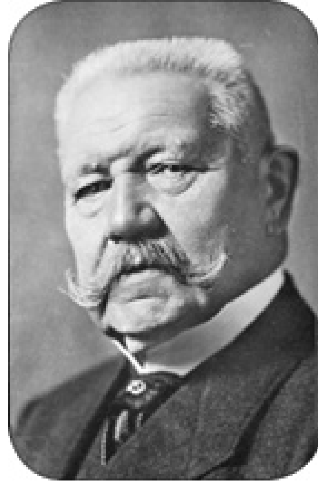
tarihinin ilk cumhuriyetini ilan etmişti. Tarihe Weimar Cumhuriyeti olarak geçecek olan bu teşebbüs, 31 Ocak 1933'te Hitler'in iktidarı ele geçirmesine kadar devam edecekti. Ancak 14 yıllık bu süreç içinde yaşanan bazı gelişmeler, Alman halkını Cumhuriyet fikrinden soğutacaktı. Savaş sonrasında yaşanan felaketler bu yönetimin omuzlarına yüklenecekti. Weimar Cumhuriyeti'nin ilk hükümeti 28 Ocak 1919'da İtilaf devletleriyle Alman tarihinin en yüz kızartıcı anlaşmalarından biri olan Versay Antlaşması'nı imzalayacaktı. Yine bu on dört yıllık süreç içerisinde tarihinin en felaketli dönemini yaşayan Alman ekonomisinin bozulması da bu yönetime yüklenecek ve Weimar Cumhuriyeti tam bir günah keçisi haline gelecekti.

Almanya'da da faşizmin yükselişi, İtalya'dakine benzer bir seyir izledi. Fakat iki ülke arasındaki bazı farklar sonraki gelişmeleri etkiledi. Almanya'da I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Weimar Cumhuriyeti, İtalya'daki durumun tam aksine işçilerin durumunu iyileştirmeye yönelik pek çok uygulama gerçekleştirmişti. Mesela daha 1918 yılı Kasım ayında işçilere grev ve Toplu İş Sözleşmesi hakkı tanındı. Sekiz saatlik çalışmanın üzerindeki çalışmalara mesai saati ücreti zorunlu hale getirildi. İşçi ve işveren arasındaki anlaşmazlıkları çözümlemek amacıyla Uzlaştırma Kurulları kuruldu. Bu nedenle savaş sonrası Almanyası'nda İtalya'da olduğu gibi işçilerden yoğun bir tepki gelmedi. Bununla beraber durumları işçilerden oldukça kötü olan ve savaş sonrası enflasyona yenik düşen orta sınıflar, ücretlerinde ciddi bir iyileştirmeye gidilmeyen avukat, mühendis, öğretmen ve diğer memur grupları Hitler'in en büyük destekçisi oldu. Bu destek Hitler'e 1932 seçimlerinde on üç buçuk milyon oy getirdi.

Almanya'yı II. Dünya Savaşı içerisine sürükleyen en önemli nedenlerden biri olan Versay Antlaşması, Almanya'nın teslim olmasından sekiz ay sonra imzalanmıştı. I. Dünya Savaşı'nı müttefikleriyle beraber tam bir hezimetle kapatan Almanya, tarihin garip bir cilvesi olarak hayallerini yıkan antlaşmayı da Versay Sarayı'nın Aynalı Salonu'nda imzalamıştı. Halbuki ünlü Alman devlet adamı Bismarck aynı salonda 1871'de II. Reich'i yani II. Alman İmparatorluğu'nu ilan etmişti.

ALMANLAR TARİHTE ÜÇ KEZ İMPARATORLUK KURDU

Almanların tarih boyunca üç büyük imparatorluk teşebbüsleri gözlenir. İlk imparatorluk girişimi veya başka bir deyişle I. Reich, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu dönemiydi. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Batı Avrupa'da siyasi birliği yeniden büyük ölçüde sağlayan Fransa kökenli Karolenj İmparatorluğu da bir süre sonra yıkılmış ve bu devletin yerine de en büyük hükümdarı Şarlman olan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu kurulmuştu. Almanların ikinci imparatorluk teşebbüsleri 1871'de Başbakan Bismarck'ın yönetiminde Prusya Krallığı'nın diğer Alman prensliklerini etrafında toplamasıyla atılacaktı. Bu Alman İmparatorluğu'nun kurulmasında da tıpkı günümüz Avrupa Birliği'nde olduğu gibi önce prenslikler arasında 1834'te bir gümrük birliği anlaşması imzalanacak, ardından da bu birliktelik siyasi birliğe dönüştürülecekti. Bismark'ın 1888'e kadar süren başbakanlığı döneminde II. Reich rayına oturacaktı. Giderek sanayileşen bu imparatorluğun İngiltere ile girdiği rekabet, I. Dünya Savaşı'na uzanan yolu da açacaktı. II. Reich'ın sonunu da bu savaş getirecekti. Hitler'in 31 Ocak 1933'te yönetimi ele alması ile III. Reich ilan edilecekti ki bu teşebbüs, Almanya'yı ve dünyayı bir başka küresel felakete sürükleyecekti.

Hükümet kurma görevini Hitler'e veren Cumhurbaşkanı Hindenburg

Almanya'nın imzaladığı barış antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile pek çok benzerlikler taşıyordu. Mesela Almanya'daki nehirlerin denetimi tıpkı Osmanlı Boğazlar'ı gibi İtilaf devletlerinin oluşturacağı bir komisyona bırakılıyor, Alman ordusu da 100 bin kişi ile sınırlandırılıyordu. Alman ordusu terhis edilip askerlik mecburi bir hizmet olmaktan çıkarılıyordu. Alman donanması ve silah

yapımında kullanılabilecek her türlü malzemenin yanı sıra fabrikalar da İtilaf devletlerinin kontrolüne bırakılıyordu. Savaşın en büyük suçlusu olarak kabul edilen Almanya, 56 milyar dolarlık rekor bir tazminata mahkûm ediliyordu. Bu tazminatın adı da Tamirat Masrafı idi. Savaş nedeniyle altüst olmuş olan Alman ekonomisi böylelikle tam bir uçuruma sürükleniyordu.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Almanya, o vakte kadar görülmemiş bir enflasyonla karşı karşıya kaldı. Bu duruma somut bir örnek vermek gerekirse 1923 yılı Şubat ayında Berlin'de bir kilo et 3400 mark civarında iken, Kasım ayında bu rakam 280 milyon mark civarına vurmuştu. Yine 1921'de bir dolar 75 marka karşılık gelirken, 1923 yılının Ocak ayında bir dolar 18.000 marka, Haziran'da 160.000 marka ve Ağustos'ta da 1 milyon marka tekabül etmişti. Almanlar enflasyonun yarattığı sıkıntıyı atlatabilmek için çareyi para basmakta ve paraların üzerindeki sıfırları artırma yoluna gitmekte bulmuşlardı. 10 milyonluk, 100 milyonluk marklar piyasada cirit atıyordu. O devirleri yaşayan insanlar, kağıt paraların hiçbir geçerliliğinin kalmadığını, hatta yüklü alışverişlerde insanların el arabası ile mark taşımak zorunda kaldıklarını anlatırlar. İlerleyen yıllarda Hitler, bu uçurumu kapatmak için Almanya'da önemli bir finansman gücüne sahip olan Yahudilere karşı nefret duygusunu körükleme ve böylelikle Almanya'daki Yahudilerin mal varlıklarına el koyma yoluna gidecekti. Bu, aynı zamanda milyonlarca Yahudi'nin ölüm fermanı anlamına geliyordu.

Hitler, Nazi partili gençlerle

Tüm bu gelişmelerin dışında Almanların gururunu kıran ve hayallerini yıkan en önemli gelişmeler ise şunlardı: Alsace Loren ve Saar bölgelerini Fransa'ya, sınırdaki bazı önemli yerleri Belçika'ya, Poznan ve Batı

Prusya'nın büyük bir kısmını önemli yıkımlara yol açtığı Polonya'ya, Yukarı Silezya adı ile anılan bölgeyi de yeni kurulan Çekoslavakya'ya terk ediyorlardı. II. Reich yani imparatorluk dönemi boyunca binbir emekle elde edilen denizaşırı sömürgeler ise İngiltere, Fransa, Japonya ve hepsinden acıklısı küçücük Belçika arasında paylaşılıyordu. Yine Almanya'da büyük saygı gören Mareşal Hindenburg, von Tirpitz, Ludendorf gibi yöneticilerin İtilaf devletleri tarafından savaş suçlusu kabul edilerek teslimlerinin istenmesi de ülkede büyük tepkilere yol açmıştı. Hatta bu tepkiler nedeniyle İngiltere ve Fransa savaş suçlularının listesini birkaç önemsiz sima ile geçiştirmek zorunda kalmıştı. Bunlara Fransa'nın, Belçika ile birleşerek savaş tazminatının zamanında ödenmemesini gerekçe gösterip son derece verimli Ruhr bölgesini 1923'te Almanya'nın elinden alması eklenince Almanya'da tansiyon en üst dereceye fırladı. Gelişmeler Almanya'da Batı Avrupa'ya ve bu bölgeye dair her şeye nefretle bakılmasının yolunu açtı ki bu nefretten söz konusu ülkelerin yönetim biçimi olan demokrasi de nasibini aldı. Bu öfkeyi iyi kullanan Hitler'in de böylelikle önü açıldı.

TAMİRAT BORÇLARI ALMANYA'YI MAHVETTİ

Almanya'daki sorunların temelinde ekonomik alanda yaşananlar yatmaktaydı. Bu nedenlerin içinde en önemli rolü oynayan ise yukarıda da belirtildiği gibi Tamirat Borçları adı altında Almanya'dan istenen savaş tazminatıydı. Savaşlarda galip gelenlerin her zaman haklı, mağlupların ise suçlu olduğundan hareketle İtilaf devletleri, savaş süresince uğradıkları zararları Almanya'ya ödetmeye karar verdiler. Almanya, Orta Avrupa'nın sivil halkına ve mallarına verdiği zararı ödemeye mahkûm edildi. Böylece Tazminat Borcu'nun adı da Tamirat Borcu haline geldi. Tamirat Borçları ilk gündeme getirildiğinde Almanya'dan istenen tutar dudak uçuklatacak miktarlardaydı. 1921 Ocak ayında Almanya'nın ödeyeceği tamirat borcunu belirlemek amacıyla toplanan komisyon, 56 milyar dolarlık bir fatura çıkardı. Fakat Almanya, komisyon kararına itiraz ederek bu borcu ödemesinin mümkün olmadığını söyledi ve gerçekçi bir fatura çıkarılmasını talep etti. Bunun üzerine rakam 33 milyar dolara indirildi. Almanya'nın bu rakama yaptığı itiraz ise reddedildi ve Almanya, aynı yılın Ağustos ayında borcunun ilk taksiti olan 250 milyon doları ilgili devletlere ödemek zorunda kaldı. Fakat bu durum, ülkedeki mevcut enflasyonu daha da körükledi ve

ülke yöneticileri 1921 yılı sonunda başka ödeme yapamayacaklarını, bu nedenle de borçlarının beş sene kadar ertelenmesini istemek zorunda kaldılar. İngiltere, bu talebe olumlu yaklaşırken, Alman tehdidinden en çok çekinen ülke konumundaki Fransa, teklife soğuk yaklaştı. 1923'te Belçika ile ortak harekete geçerek Alman sınırındaki Ruhr bölgesini, alacaklarının bir kısmına karşılık olarak işgal etti. Fakat Fransa, burada hiç de ummadığı bir pasif direnişle karşılaştı. Bölgenin Alman halkı, Fransa'ya karşı bazı yıldırıcı teşebbüslere giriştiler. Bölgedeki fabrikalarda çalışan işçiler üretimi yavaşlatırken, demir yolu işçileri Fransızlardan emir almayacaklarını ilan ettiler. Posta ve Telgraf İdaresi çalışanları da Fransız ve Belçika postalarını göndermemeye ya da gecikmeli göndermeye başladılar.

Fakat tüm bu gelişmelere rağmen Alman ekonomisi, sanayinin can damarlarından biri olan Ruhr Bölgesi'nin elden çıkmasıyla çok olumsuz bir sürecin içine girmiş, enflasyon katlanmıştı. Mevcut gelişmeler, iki ülkeyi de birtakım olumlu adımlar atmaya sevk etti. Fransa, zorbalıkla bir sonuç alamayacağını görünce Alman hükümeti ile görüşmelere başladı. İngiltere ve Amerika'nın da devreye girmesiyle 1924'te yeni bir ödeme planı çıkarıldı. Buna göre Ruhr bölgesi Almanya'ya iade edilirken, Alman tamirat borçları da 250 milyon dolardan başlayan taksitlere bölündü. İlerleyen yıllarda Almanya'nın borcu 33 milyar dolardan 26 milyar dolara indirildi. 1929-30 yılları arasında meydana gelen dünya ekonomik bunalımı nedeniyle de borçlarda yeni düzenlemelere gidildi ve sonuçta Almanya toplam 5.5 milyar dolarlık bir meblağ ödemek suretiyle savaş tazminatlarına son noktayı koydu. Zaten Hitler'in yükselişi ve Versay Antlaşması'nı yeniden gözden geçireceği şeklindeki ifadeleri de daha fazla tazminatı imkansız kılıyordu.

Hitler, iktidara gelmeden önce söylemlerini büyük ölçüde ekonomi üzerine kurmuştu. Yaptığı konuşmalarda bilhassa Almanya'yı eskisinden çok daha güçlü bir biçimde yeniden inşa edeceğini, geniş işsiz kitlelere iş imkanları sağlayacağını, Versay Antlaşması'nın şartlarını ve Tamirat Borçları'nı tanımayacağını vurgulamaktan çekinmiyordu. Gittikçe artan ekonomik sıkıntılar Hitler'e geniş bir takipçi kitlesi kazandırdı. Zaten Hitler de iktidara geldikten kısa bir süre sonra vaatlerini büyük ölçüde tuttu. Alman ekonomisi ABD'den aldığı düşük faizli kredilerle düzelme yoluna girerken, iktidara gelen Nazi Partisi özellikle silah fabrikalarını ve diğer

ağır sanayi kuruluşlarını yeniden faaliyete geçirdi. Bu durum, işgücüne olan ihtiyacı arttırdı. Hitler iktidarından önce 6-7 milyon civarında olan işsiz sayısı hızla azalma emareleri gösterdi. Buna rağmen iş bulamayan kişiler ya da vasıfsız elemanlar da orduya alındı ve kendilerine maaş bağlandı. Tamirat Borçları'nın da sona erdiğinin ilanı ile Alman ekonomisi II. Dünya Savaşı öncesinde hızla rayına oturdu. Alman markından sıfırlar atılırken, bu para birimi de eski saygınlığına yeniden kavuşmaya başladı. Tüm bu gelişmeler Almanya'da Hitler'e olan güveni arttırdı. Yaşananlar sonrasında Adolf Hitler, çılgın planlarını gerçekleştirmek amacıyla peşinden gelecek milyonlarca Alman'ın desteğine kavuştu. Paradan sıfır atmak II. Dünya Savaşı'ndan önce Alman ekonomisini kendisine getirmişti. Ama sonrasındaki gelişmeler insanlığa çok pahalıya mal olmuş, çılgınca hayaller uğruna yaklaşık 50 milyon insan yaşamını yitirmişti.

آلمانیاده مارق رذالتی

آلمانیاده مارقڭ نصل كوندن كونه دوشدیكنی
كاغدلرڭ یوكی خزینه‌لرده اولویورلر . رسممز
بولینده بر بانقه كیشه‌سی اوكنده آلنمش غریب
بر فوطوغرافدر :

بو زواللی آلمان افندی بر آدم بویی مارق
بر تك آمریقان دولاریله مبادله ایتمك اوزره
كیشه‌ده نوبت بكلیور . ویره‌جكی پاره اوچ
تریلیون مارقدر . آله‌جغی پاره بر بچق تورك
لیراسنه معادل اولان بر دولاردر .

۲۷ نجی نسخه‌نڭ قوپونی

Osmanlıca “Almanya’da mark rezaleti” isimli haber

ENFLASYON ALMANYASI’NDA PARANIN DEĞERİ NEREDEYSE SAAT BAŞI DEĞİŞİYORDU

Almanya’da enflasyon döneminde türlü ilginç gelişmeler yaşandı. Bilhassa 1922’den itibaren Alman parası baş döndürücü bir hızla değer kaybetmeye başladı. Ernst Wagemann, bu durumu şu sözlerle ifade eder: “Bir milyon markı olan bir kimse, 1920’de fabrika satın alabilirdi. 1921’de aynı miktar bir villanın alımına yetiyordu. 1922’de bir milyonla bir otomobil edinebilmek mümkündü. Aynı yılın ikinci yarısında ise bir milyon mark, bir tomar hurda kağıttan başka bir değer taşımıyordu.” İstanbul Üniversitesi’nde İktisat dersleri veren Alman hocalardan Fritz Neumark da hiper enflasyonun yaşandığı devrede Alman Maliye Bakanlığı’nda çalışmıştır. Neumark, fiyat yükselişleri karşısında kısa bir süre içinde maaşları ile geçinemez olduklarını söyler. Artan fiyatlar nedeniyle

hükümet birçok kez aylık ödemek zorunda kalır. Enflasyonun son günlerinde her gün memurlara “aylık” verilir olmuş. Verilen bu aylıklar o kadar hızla erimektedir ki Neumark, sabah dağıtılan maaşlarla mükellef bir öğle yemeği yeme imkanı varken, öğle paydosunda yaşanan para kaybı yerine karınlarını dahi zor doyurduklarından bahseder. Bazen de yemek sonrasında bir miktar para artmaktadır. Ancak bu paranın birkaç saat içinde hiçbir hükmü kalmayacağı için Neumark ve arkadaşları dairelerine giderken parayı son kuruşuna kadar harcar; sandviç, gazete, sigara ya da kitap alırlarmış.

Ülke içinde mark, artık değer ölçüsü birimi olmaktan çıktığı için alışverişlerde altın ve dolar değer ölçüsü olarak kullanılmaya başlanmıştır. Her ne kadar hükümet, paranın saygınlık kaybını önlemek amacıyla yasaklamış olsa da pek çok firma ücretleri döviz ya da mal ile ödeme yoluna gitmiştir. Zira iş yerlerinde bu tarz bir uygulamaya başvurmadan nitelikli eleman çalıştırma imkanı bulunmamaktadır.

Alman enflasyon paralarından 1 milyon ve 1 milyar mark

Yaşanan gelişmeler ülke içinde intiharları da tetiklemiştir. Zira asırlardan beri köklü ve zengin ailelerin marka yapmış oldukları yatırım su gibi erimiş, pek çok insan alışık olmadığı bir sefaletin ortasına yuvarlanmıştır. Bu arada hemen belirtelim ki söz konusu durumdan olumsuz etkilenen sadece Almanlar değildir. Şefik Okday, Osmanlı Devleti’nin son sadrazamı olan büyükbabası Tevfik Paşa hakkında kaleme aldığı eserinde “Otuz Bin Lira Değerinde Posta Pulu” isimli başlık altında ilginç bir anekdota yer verir: “Büyükbabam ömrü boyunca, aldığı maaştan bir miktar arttırarak ve üzerine altın koyarak otuz bin lira biriktirmiş, bunları Berlin sefirliği sırasında bir Alman bankasında açtığı mark hesabına yatırmıştı. Hatta daha sonraları Londra Sefareti’nde iken

artırdıklarını da 'en sağlam para' diye bildiği Alman markına yatırılmak üzere Berlin'e yollamıştı. Almanya, I. Dünya Savaşı'ndan sonra inanılmaz bir enflasyonla karşılaşmış, mark düştükçe düşmüştü. Ancak buna rağmen Alman bankası, her yılsonu hesap hülasaları yollamaktaydı. Bir gün hepimiz bahçede otururken postacı geldi ve babam mektubu açarak hesap hülasasını büyükbabama okumaya başladı. Büyükbabamın, babama verdiği cevap kısaca şöyle olmuştu. 'Mademki bütün paramın bir posta pulu kadar değeri kalmadı, bankaya yaz da bundan sonra hesap hülasası yollamak zahmetine girmesinler.' Zarfın üzerindeki posta pulunun değeri 2 veya 3 milyar (evet milyar) mark idi. Bütün bir ömür toplamış olduğu parası bir anda sıfır olmuştu. Bu ağır darbe karşısında büyükbabam en ufak bir tepki göstermemişti."

Tevfik Paşa

Mevcut durumdan yararlananlar olduğunu da hemen belirtelim. Her ne kadar gelişmeler bilhassa orta tabakayı vurmuş olsa da köylüler, markın değer kaybetmesi sayesinde kira yüklerinden ve girmiş oldukları borçlardan büyük ölçüde kurtulmuşlardır. Paranın değer kaybetmesi sonrasında tarımsal ürünlerin kıymeti artmış, bu da köylülerin toparlanmasını beraberinde getirmiştir. Alman toplumunda paranın günbegün değer kaybetmesi, eldeki paranın anında harcanması alışkanlığını doğurmuş, bu da israf ve sorumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Bu harcama alışkanlıkları toplum içinde kumar, içki ve sigara kullanımını arttırmış, bu durumun da etkisiyle pek çok aile dağılma noktasına gelmiştir. Veremden ölen insan sayısı artarken, çocuklar da yeterli beslenemedikleri için türlü hastalıklara yakalanma oranı fazlalaşmıştır. Alman toplumunda önceki yıllara oranla rüşvet de oldukça yaygınlaşmıştır. Bazı Alman ekonomistler Almanya'yı savaştan ziyade savaş sonrası ortamda yaşananların sarstığını söylerken bu nedenlerden dolayı pek de haksız sayılmazlar.

KAYNAKÇA

Allan Bullock, “Çağımızın En Büyük Hatibi Hitler Nasıl İktidara Geldi-1”, *Hayat Tarih*, yıl: 6, sayı: 3, 1 Nisan 1970, s. 38-44.

Allan Bullock, “Çağımızın En Büyük Hatibi Hitler Nasıl İktidara Geldi-2”, *Hayat Tarih*, yıl: 6, sayı: 4, 1 Mayıs 1970, s. 67-73.

Feridun Ergin, *Para Politikası*, İstanbul 1979.

Liddell Hart, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, (çev: Kerim Bağrıaçık), cilt: I, İstanbul 1998.

Mark Mazower, *Karanlık Kıta: Avrupa'nın Yirminci Yüzyılı*, (çev: Dilek Cenkçiler), İstanbul 2008.

Şefik Okday, *Büyükbabam Son Sadrazam Tevfik Paşa*, İstanbul 1986.